

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

UN EVENIMENT ISTORIC ÎN VIAȚA NOASTRĂ POLITICO-IDEOLOGICĂ :
CONSFĂȚUIREA PE ȚARĂ A CADRELOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚELOR
SOCIALE ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI POLITIC.

Al II-lea CONGRES INTERNAȚIONAL DE TRACOLOGIE, REZULTATE ȘI
PERSPECTIVE

CONSTANTIN PREDĂ

ÎNSEMNĂTATEA ALEGERILOR GENERALE DIN NOIEMBRIE 1946
PENTRU SITUAȚIA INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

GHEORGHE ȚUȚUI

PRIMELE DECRETE ALE INSURECȚIEI NAȚIONALE ARMATE
ANTIFASCISTE ȘI ANTIMPERIALISTE. DESPRE GUVERNUL DE
LA 23 AUGUST 1944

VASILE LIVEANU

ÎNCEPUTUL DESFĂȘURĂRII REVOLUȚIEI DEMOCRAT-POPULARE
ÎN GERMANIA DE RĂSĂRIT (1945-1946)

ECATERINA CIMPONERIU

DEZBATERI

MUTAȚII ÎN VIAȚA IDEOLOGICĂ ÎN TIMPUL FĂURIRII PARTIDULUI
COMUNIST ROMÂN ȘI PRIMILOR ANI AI ACTIVITĂȚII SALE

RECENZII

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ÎNSEMNĂRI

10

TOMUL 29

1976

OCTOMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); **ION APOSTOL** (*redactor responsabil-adjunct*); **NICHITA ADĂNILOAIIE**; **LUDOVIC DEMÉNY**; **GHEORGHE I. IONIȚĂ**; **VASILE LIVEANU**; **AUREL LOGHIN**; **TRAIAN LUNGU**; **DAMASCHIN MIOC**; **ȘTEFAN OLTEANU**; **ARON PETRIC**; **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU**; **POMPILIU TEODOR** (*membre*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă — P.O.Box 136 — 137 telex: 11226 București Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției

B-dul Aviatorilor, nr. 1

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 10,
Octombrie 1976

S U M A R

Un eveniment istoric în viața noastră politico-ideologică: Consfătuirea pe țară a cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic 1451

CONSTANTIN PREDĂ, Al II-lea Congres internațional de tracologie. Rezultate și perspective 1465

GHEORGHE ȚUȚUI, Însemnătatea alegerilor generale din noiembrie 1946 pentru situația internă și internațională a României 1477

VASILE LIVEANU, Primele decrete ale insurecției naționale armate antifasciste și anti-imperialiste. Despre guvernul de la 23 August 1944 1493

ECATERINA CIMPONERIU, Începutul desfășurării revoluției democrat-populare în Germania de răsărit (1945—1946) 1521

ANDRZEJ WYCZAŃSKI (R. P. Polonia), Cercetări asupra epocii renașterii în Polonia populară 1547

DEZBATERI

„Mutații în viața ideologică în timpul făuririi Partidului Comunist Român și primilor ani ai activității sale”. 1559

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea anuală de comunicări științifice a Direcției Patrimoniului Cultural Național (*Constantin Șerban*); Cronica 1607

RECENZII

IOAN SCURTU, *Din viața politică a României. Intemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)*, București, Edit. Litera, 1975, 198 p. (*Traian Udrea*) . . . 1609

MILIA IL GUBOGLU, *Cronici turcești privind sările române. Extrase*, vol. II (sec. al XVII-lea — începutul secolului al XVIII-lea), București, Edit. Academiei R. S. României, 1974, 539 p. (*Mihai Maxim*) 1612

- EVANGHELOS KOFOS, *Greece and the eastern Crisis, 1875—1878*, Thessaloniki, The Institute for Balkan Studies, Nr. 148, 1975, 283 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1620
- V. A. ANFILOV, *Proval „blitzkriga”*, Izd. Nauka, Moscova, 1974, 616 p. (*Cornel Almășan*) 1627

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României**, TITU GEORGESCU, ION ILINCIOIU, 1907. *Intelectualii și răscoala*, Craiova, Scrisul românesc, 1974, 183 p. (*Mircea Iosa*); Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, *Cartea străună veche 1472—1700*, Catalog întocmit de Ion Mărunțelu, Sorina Codreanu, Florica Carapcea, Galați, 1975, XV + 243 p. (*Adolf Armbruster*); * * * *Cercetări arheologice*, Muzeul de istorie al R. S. România, 1, 1975, Biblioteca muzeologică, 328 p. (*Alexandru Oancea*); *Istoria universală*: GIUSEPPE PETRONIO, *Profilo d'un eta: Iluminismo*, Palermo, Palumbo Editore, 1974, 216 p. (*Nicolae N. Rădulescu*); * * * *Pisima i bumagi imperatora Petra Velikogo*, vol. XI, partea a 2-a, 1964, 742 p.; vol. XII, prima parte Moscova, Izd. Nauka, 1975, 589 p. (*Constantin Șerban*); E. LE ROY LADURIE, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, Gallimard, 1975, 642 p. (*S. Goldenberg*) 1633

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N°. 10
octobre 1976

SOMMAIRE

Un événement historique dans notre vie politique-idéologique: la Conférence nationale des cadres qui travaillent dans les sciences sociales et dans l'enseignement politique 1451

CONSTANTIN PREDA, Le II-e Congrès international de thracologie. Résultats et perspectives 1465

GHEORGHE ȚUȚUI, L'importance des élections générales de novembre 1946 pour la situation de la Roumanie sur le plan intérieur et international 1477

VASILE LIVEANU, Les premiers décrets de l'insurrection nationale armée antifasciste et antiimpérialiste. Sur le gouvernement de 23 Août 1944 1493

ECATERINA CIMPONERIU, Le début du déroulement de la révolution démocratépopulaire en Allemagne d'est (1945-1946) 1521

ANDRZEJ WYCZAŃSKI (R. P. Pologne), Recherches sur l'époque de la Renaissance en Pologne populaire 1547

DÉBATS

„Mutations dans la vie idéologique pendant la période de la création du Parti Communiste Roumain et des premières années de son activité 1559

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session annuelle de communications scientifiques de la Direction du Patrimoine Cultural National (*Constantin Șerban*); Chronique 1607

COMPTE RENDUS

IOAN SCURTU, *Din viața politică a României, Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)* Aspects de la vie politique de Roumanie. La création et l'activité du Parti Paysan (1918-1926), Bucarest, Editions Litera, 1975, 198 p. (*Traian Udrea*) 1609

- MIHAIL GUBOGLU, *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. II (sec. XVII — începutul sec. XVIII (Chroniques turques concernant les pays roumains. Extraits. vol. II; XVII-e siècle — début du XVIII-e siècle), Bucarest, Editions de l'Académie de la R. S. Roumanie, 1974, 539 p. (*Mihai Maxim*) 1612
- EVANGHELOS KOFOS, *Greece and the eastern Crisis, 1875—1878*, Thessaloniki, The Institute for Balkans Studies, Nr. 148, 1975, 283 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1620
- V. A. ANFILOV, *Proval „blitzkriga*, Izd. Nauka, Moscova, 1974, 616 p. (*Cornel Almășan*) 1627

NOTES

- Histoire de la Roumanie**, TITU GEORGESCU, ION ILINCIOIU, 1907. *Intelectualii și răscoala* (1907. Les intellectuels et la revolte), Craiova, Scrisul românesc, 1974, 183 p. (*Mircea Iosa*); Bibliothèque V. A. Urechia, Galați; *Cartea străină veche, 1472—1700* (Le livre étranger ancien 1472—1700), Catalogue dressée par Ion Mărușel, Sorina Codreanu, Florica Carapcea, Galați, 1975, XV + 243 p. (*Adolf Armbruster*); * * * *Cercetări arheologice* (Recherches archéologiques), Musée d'histoire de la R.S. de Roumanie, 1, 1975, Bibliothèque muséologique, 328 p. (*Alexandru Oancea*); **Histoire universelle**, GIUSEPPE PETRONIO, *Profilo d'una eta : Iluminismo*, Palermo, Palumbo Editore, 1974, 216 p. (*Nicolae N. Rădulescu*); * * * *Pisima i bumagi imperatora Petra Velikogo*, vol. XI, 2-e partie, 1964, 742 p., vol. XII, 1-ère partie, 589 p., Moskva, Izd. Nauka, 1975, (*Constantin Șerban*); E. LEROY LADURIE, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, Gallimard, 1975, 642 p. (*S. Goldenberg*) 1633

UN EVENIMENT ISTORIC ÎN VIAȚA NOASTRĂ POLITICO-IDEOLOGICĂ: CONSFĂTUIREA PE ȚARĂ A CADRELOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚELOR SOCIALE ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI POLITIC

Cu deosebit entuziasm, la începutul acestui nou an școlar și universitar, cadrele didactice din domeniul științelor sociale și al învățămîntului de partid și U.T.C. s-au îndreptat din toate colțurile României socialiste spre Capitala țării, pentru a-și spune cuvîntul, cîntărit și responsabil, în sprijinul Programului de măsuri aprobat de Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R., pentru a-și exprima încă odată adeziunea deplină la politica internă și internațională a partidului și statului nostru, pentru a se angaja în fața celui mai iubit fiu al poporului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, că vor face tot ceea ce depinde de ele pentru a traduce în viață integral spiritul înaripat al Cartei de bază ideologice, teoretice și politice a partidului, cheia de boltă a construcției trainice a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism.

La sfîrșitul fructuoasei dezbateri la care au participat, prin cuvîntul lor angajat, reprezentanți din toate județele țării, Secretarul general al partidului nostru, Președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a făcut o amplă expunere, trasînd în cuprinsul ei liniile directoare ale activității noastre viitoare, prefigurînd ideile neconținute noastre perfecționări.

„Consfățuirea pe țară a cadrelor de bază din învățămîntul de partid și de stat, din domeniul științelor sociale — a subliniat la începutul expunerii sale tovarășul Nicolae Ceaușescu — a dezbătut pe larg modul în care se înfăptuiesc hotărîrile Congresului al XI-lea cu privire la ridicarea nivelului ideologic și educația politică și culturală a maselor. În același timp, în cadrul consfătuirii, s-a făcut un larg schimb de păreri și experiență în vederea ridicării pe o treaptă nouă a activității de predare a științelor sociale, a educației politice, a rolului învățămîntului de partid”.

Pe baza constatărilor făcute în consfățuire, se poate spune că activitatea ideologică și de educație politică joacă un rol însemnat în opera de făurire a noii orînduiri sociale, în formarea omului nou, cu o înaltă conștiință socialistă. În realizarea acestui obiectiv o importanță deosebită au avut hotărîrile plenei Comitetului Central al partidului din 1971, care a trasat sarcina îmbunătățirii, a restructurării activității politico-ideologice. Pe această bază s-au adus o serie de îmbunătățiri în învățămîntul de partid, s-a perfecționat activitatea Academiei „Ștefan Gheorghiu” și a școlilor interjudețene, întreaga muncă de pregătire și reciclare a cadrelor de partid și de stat. A fost obținută o creștere a nivelului general ideologic și politic al cadrelor, al activului, al întregului nostru partid, s-a îmbunătățit activitatea de formare a conștiinței noi, socialiste, a între-

gului popor. Aceasta se reflectă în mod deosebit de pregnant în activitatea practică a partidului, în unirea eforturilor întregului popor pentru edificarea cu succes a socialismului, în creșterea rolului politic conducător al partidului în toate domeniile de activitate.

Și în învățămîntul de stat s-au obținut rezultate pozitive, inclusiv în predarea științelor sociale, în educarea politică și ridicarea nivelului cultural al tinerei generații.

Entuziasmul și hotărîrea cu care oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, înfăptuiesc politica internă și externă a partidului și statului reprezintă o expresie elocventă a creșterii conștiinței noi a maselor populare, a hotărîrii cu care întregul popor acționează, sub conducerea partidului comunist, pentru îndeplinirea programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră. „Comitetul Central al partidului dă o înaltă apreciere activității cadrelor din învățămîntul de partid și de stat, a întregului nostru activ, a întregului partid, rezultatelor obținute în munca ideologică și politică, în creșterea nivelului de cultură și conștiință al poporului — a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu. Putem spune că, într-adevăr, odată cu dezvoltarea generală, în ritm intens, a societății noastre, se desfășoară o activitate tot mai susținută în domeniul formării omului nou, căruia îi datorăm, pînă la urmă, tot ceea ce am realizat în România”.

Relevînd rezultatele bune obținute — de care pe drept cuvînt putem fi mulțumiți — în expunere au fost criticate lipsurile ce se mai manifestă atît în învățămîntul de partid, cît și în învățămîntul de stat și, îndeosebi, în predarea științelor sociale. Astfel, s-a arătat în expunere, în munca ideologică și politică au continuat să existe și în ultimii ani o serie de lipsuri și neajunsuri. Se manifestă încă mult formalism în organizarea învățămîntului de partid, în predarea științelor sociale, în legarea lor de realitățile dezvoltării economico-sociale a României. De asemenea, există încă insuficientă combativitate politică față de diferite concepții retrograde și teze greșite. Istoria formării și dezvoltării poporului român nu ocupă un loc corespunzător în învățămîntul de partid și de stat. „Predarea istoriei se face uneori formal, superficial, spiritul vechi de predare a acestei discipline se manifestă încă puternic în învățămîntul nostru. Îndeosebi nu sînt prezentate cu suficientă forță și în mod veridic luptele purtate de poporul nostru pentru afirmarea ființei sale naționale, luptele de eliberare națională și socială duse de masele largi populare de-a lungul secolelor și care au avut rolul hotărîtor în dezvoltarea națiunii noastre, în progresul continuu al României. De asemenea, sînt insuficient reflectate luptele proletariatului, în general rolul luptelor de clasă în dezvoltarea modernă a României. Mai cu seamă nu este reflectat suficient rolul important pe care l-a jucat muncitorimea în epoca capitalistă în dezvoltarea țării, în lupta împotriva reacțiunii, a fascismului și războiului, pentru eliberarea României, de sub dominația fascistă și trecerea la făurirea noii orînduirii sociale.

Trebuie să recunoaștem, de asemenea, că nu se tratează în mod corespunzător, în lumina adevărului istoric, problemele naționalităților, ale rolului lor în dezvoltarea României. Nu este pus corespunzător în evidență faptul că, de-a lungul secolelor, românii, maghiarii și germanii, alte naționalități au conviețuit pe anumite teritorii ale țării, au muncit și au

făurit tot ceea ce s-a realizat în acele zone, au dus lupte comune, de clasă, împotriva forțelor reacționare, fără deosebire de naționalitate, punind în aceste lupte baza trainică a frăției și unității lor, care reprezintă astăzi o uriașă forță în opera de făurire a societății socialiste”.

În general, în ce privește trecutul — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — continuă să fie ignorate unele tradiții progresiste, rolul important jucat de diferite forțe sociale și politice în dezvoltarea țării, în timp ce se preiau necritic unele aspecte și teze greșite. Trebuie să preluăm ceea ce s-a creat bun în trecut, în toate domeniile de activitate, inclusiv în domeniul artei, literaturii, al concepțiilor filozofice. Dar trebuie să preluăm totul în mod critic, relevind tezele greșite conținute de unele din aceste opere, chiar dintre cele mai valoroase, pentru a-i orienta în mod just pe cetățenii patriei noastre și, în special, tinăra generație. Această problemă are o importanță deosebită pentru educația politică, pentru formarea omului nou.

Se manifestă serioase lipsuri în ce privește legarea învățămîntului de cercetare, de activitatea practică. În domeniul ideologiei și al științelor sociale, această problemă se pune în mod deosebit, ținînd seama de faptul că nu se poate vorbi de o adevărată cercetare și de elaborarea unor teze teoretice în științele sociale, fără cunoașterea temeinică a realităților, iată legarea strînsă a studiilor de viață, de dezvoltarea economico-socială. Or, din acest punct de vedere, în învățămîntul social-economic și de partid, în instituturile de științe sociale continuă să se manifeste lipsuri foarte serioase.

Toate acestea fac ca învățămîntul de partid și învățămîntul de stat în domeniul științelor sociale să nu se ridice la nivelul cerințelor actuale ale dezvoltării societății noastre, al exigențelor puse de Congresul al XI-lea al partidului.

Este necesar să se acorde o atenție mai mare studierii fenomenelor diverse ale dezvoltării economico-sociale a țării noastre, precum și fenomenelor și problemelor pe care le ridică dezvoltarea vieții internaționale.

La Congresul al XI-lea al partidului, cît și la Congresul educației politice și al culturii socialiste, au fost subliniate pe larg, după cum este cunoscut, unele greșeli din trecut, unele lipsuri ce se mai manifestă în momentul de față în activitatea ideologică. „Se impune să se tragă din acestea toate învățămintele — a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu la Consfătuire. Trebuie desprinse concluziile cuvenite pentru activitatea viitoare, atît din ceea ce a fost bun, cît și din greșeli și lipsuri, luîndu-se măsuri hotărîte pentru ca stările de lucruri negative să nu se mai repete, pentru îmbunătățirea substanțială a întregii activități”.

Referindu-se pe larg la succesele importante obținute de oamenii muncii din țara noastră în toate domeniile de activitate, tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat în cadrul Consfăturii că, tocmai ținînd seama de aceste succese, atît Congresul al XI-lea, cît și Congresul educației politice și al culturii socialiste, au pus în fața activității ideologice și de educație sarcina formării omului pentru muncă și prin muncă, considerînd că omul de mîine — și, desigur, nu mai puțin cel de azi — trebuie să desfășoare o vastă activitate creatoare într-un domeniu folositor societății. Cea mai mare parte a societății noastre trebuie să lucreze în sfera producției de bunuri materiale, deoarece acolo se produc valorile necesare

ridicării bunăstării poporului, creșterii avuției naționale făuririi socialismului și comunismului. „Desigur, nu uităm nici un moment rolul tot mai important pe care îl are știința în asigurarea progresului societății noastre. Dar știința devine și ea tot mai mult o forță a producției materiale — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cînd vorbim de necesitatea dezvoltării bazei materiale, avem în vedere așezarea acesteia pe temelia a tot ce e mai nou în știință și tehnică. Știința trebuie să fie un factor activ al dezvoltării forțelor de producție, al perfecționării continue a bazei materiale a societății”.

În același timp, în uriașa activitate creatoare a maselor populare, un rol important are munca ideologică, educația politică, formarea omului nou, dezvoltarea culturii. Este, normal prin urmare să pornim permanent de la adevărul că făurirea socialismului și comunismului se realizează pe baza celor mai noi cuceriri ale cunoașterii umane, că știința și cultura sînt o puternică forță dinamizatoare a întregii vieți și creații sociale.

Este, totodată, normal să avem permanent în vedere faptul că, în edificarea noii orînduiri, rolul hotărîtor îl au masele populare, poporul — adevăratul făuritor al istoriei, a tot ceea ce există pe acest pămînt. „Făurim socialismul și comunismul cu oameni și pentru oameni și de aceea trebuie să ridicăm la un plan mai înalt decît pînă acum activitatea ideologică și de educație politică, formarea conștiinței revoluționare a maselor populare — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor populare, formarea omului nou constituie cel mai important și mai nobil țel al partidului nostru, căruia trebuie să-i consacram eforturi mult mai mari decît pînă acum. Numai îmbinînd strîns dezvoltarea economică și ridicarea noii conștiințe revoluționare, vom putea asigura realizarea cu succes a programului de înflorire economico-socială a patriei noastre.

Toate acestea impun ca munca de educație să fie pătrunsă de un puternic spirit revoluționar — spirit ce a caracterizat și caracterizează întreaga activitate a partidului nostru comunist”.

La baza întregii activități ideologice și de educație politică stau și trebuie să stea istoricele hotărîri ale Congresului al XI-lea, Programul partidului — Carta ideologică, politică, teoretică și practică de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a patriei noastre spre comunism. Așa cum arăta secretarul general al partidului nostru, noi „pornim în educația politică și în munca ideologică, de la principiile materialismului dialectic și istoric, ale socialismului științific, de la marxism-leninismul creator. Nu trebuie uitat că pentru a fi revoluționar, activist, comunist nu este suficientă însușirea unor teze generale ale clasicilor revoluționari sau a documentelor partidului nostru. Pentru a fi revoluționar, adevărat activist de partid și de stat, comunist în stare să faci față îndatoririlor încredințate se cere ca, o dată cu tezele generale și documentele de partid, să-ți însușești tot ceea ce este nou și avansat în cunoașterea umană, un spirit înaintat, o atitudine intransigentă față de lipsuri și greșeli, o poziție fermă împotriva vechiului, curaj în promovarea noului. Se cere, deci, însușirea concepției revoluționare, studierea, pe această bază, a fenomenelor sociale și economice, spre a putea acționa în mod conștient pentru transformarea revoluționară a societății și a lumii”.

Pornind permanent de la adevărurile generale universal-valabile, de la principiile concepției revoluționare despre lume, natură și societate, trebuie să acționăm pentru aplicarea acestora în viață, ținând seama de realitățile istorice, sociale și naționale din țara noastră. De altfel, tocmai datorită faptului că partidul nostru a acționat în acest spirit, că Congresul al XI-lea a pornit de la acest fel de a judeca problemele, s-au putut obține rezultatele remarcabile de până acum, s-au trasat căile dezvoltării viitoare, s-a elaborat Programul de perspectivă al partidului nostru, care constituie esența marxism-leninismului creator în România.

În activitatea noastră politico-ideologică, educativă trebuie să pornim — conform indicațiilor conducătorului partidului și statului nostru — de la cunoașterea temeinică a realităților economico-sociale din România, depunând eforturi pentru a înțelege bine procesul transformărilor revoluționare care au avut loc în patria noastră și totodată pentru a putea caracteriza în mod corespunzător stadiul de dezvoltare în care se găsește astăzi România, cât și perspectivele ei de viitor. „Nu trebuie să cădem în greșeala de a considera că procesul revoluționar s-a încheiat odată cu răsturnarea claselor asupritoare și instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor. Desigur, dobândirea puterii politice de către masele populare constituie o cucerire istorică. Dar, cu aceasta sarcinile revoluției nu s-au încheiat; dimpotrivă, se poate spune că de-abia începe procesul de transformare revoluționară a societății”. În practică, abia după cucerirea puterii politice au avut loc în țara noastră marile transformări revoluționare în domeniul dezvoltării forțelor de producție, lichidarea claselor exploataatoare, industrializarea socialistă, cooperativizarea și dezvoltarea pe baze noi a agriculturii, înfăptuirea revoluției culturale, transformarea radicală a patriei noastre. Dar acest proces revoluționar continuă și va mai continua în vederea realizării transformărilor prevăzute de Congresul al XI-lea al partidului, de Programul elaborat de acest congres — făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, edificarea comunismului în România. Numai pornind de la aceste premise, în spiritul materialismului dialectic și istoric, vom înțelege că trebuie să acționăm continuu într-un mod nou, revoluționar, să fim întotdeauna activi în lichidarea fenomenelor vechi, a ceea ce și-a trăit traiul, a ceea ce nu mai corespunde dezvoltării și să promovăm cu îndrăzneală noul în toate domeniile de activitate. „Numai așa vom continua să fim un partid cu adevărat comunist și cu adevărat revoluționar! Numai așa vom acționa în spiritul materialismului dialectic și istoric, vom asigura dezvoltarea ascendentă, rapidă a patriei noastre!” — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu la Constătuire.

Pe lângă soluționarea problemelor complexe ale dezvoltării economico-sociale, ale perfecționării relațiilor și forțelor de producție, trebuie să acționăm continuu pentru întărirea rolului statului și, totodată, să asigurăm participarea largă a maselor populare, la toate nivelurile, la conducerea societății, perfecționând continuu democrația socială și economică ca factor esențial al operei revoluționare de făurire a noii orânduiri. „Avem și în această privință realizări remarcabile. Mai sînt însă multe de făcut — a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Am creat Frontul Unității Socialiste — expresie a unirii tuturor forțelor națiunii noastre în vederea înfăptuirii Programului elaborat de Congresul al XI-lea. În acest fel abordăm — și vom continua să abordăm — problema națiunii

și a naționalităților în condițiile construcției socialiste și comuniste. Așa cum s-a menționat la Congresul al XI-lea, și cum se arată în Programul partidului, atât națiunea cât și naționalitățile vor exista încă multă vreme și de acest lucru trebuie să ținem seama în întreaga noastră activitate, deci și în munca politico-ideologică”.

Important e să pornim permanent de la faptul că activitatea în toate sectoarele — deci și în cele ideologic, politic, cultural, educativ — nu se poate desfășura decât pe baza Programului partidului, sub conducerea nemijlocită a organelor și organizațiilor de partid. În aceasta constă pînă la urmă afirmarea în practică, și nu numai în teorie, a rolului partidului în conducerea și îndrumarea întregii vieți sociale. În felul acesta își îndeplinește partidul misiunea sa istorică în construirea socialismului și comunismului în România.

Este evident că toate aceste probleme trebuie să constituie preocuparea zilnică, de ceas cu ceas, a celor ce lucrează în domeniul muncii ideologice, educative, în vederea unei profunde înțelegeri a tuturor fenomenelor și sarcinilor ce ne stau în față.

În activitatea educativă „trebuie să acordăm un loc mai mare istoriei, cunoașterii procesului de formare și dezvoltare a poporului și națiunii noastre, precum și conviețuirii cu celelalte naționalități conlocuitoare, rolului jucat de acestea în dezvoltarea țării noastre, trăgînd din aceasta concluzii practice pentru activitatea prezentă și viitoare. Este un adevăr istoric bine cunoscut, subliniat și de concepția materialismului dialectic și istoric, că societatea a progresat pe baza a ceea ce a creat mai bun omenirea de-a lungul mileniilor în domeniul forțelor de producție. Această moștenire a trecutului a fost preluată și dezvoltată, într-o formă sau alta, de generațiile care s-au succedat în istorie aceasta a stat și la baza dezvoltării poporului nostru. Trebuie să spunem deschis — istoria trebuie să acționeze în spiritul adevărului obiectiv — că civilizațiile existente pe aceste meleaguri și-au pus amprenta și pe existența popoarelor migratoare care s-au stabilit aici — a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Este un lucru cunoscut că aceste popoare n-au adus o civilizație superioară, ci, dimpotrivă, au găsit aici o civilizație avansată pe care și-au însușit-o, aceasta constituind un factor primordial în dezvoltarea lor, în ridicarea lor pe o treaptă socială mai înaltă”.

După cum este cunoscut, ultimul congres de tracologie ținut la București, a demonstrat că, într-adevăr, civilizația tracică, a dacilor, a exercitat o influență puternică în această zonă a lumii și, desigur, a fost influențată la rîndul ei, de marile civilizații ale epocii. „Pornind de la aceasta vom înțelege mai bine legăturile dintre popoarele acestei părți a lumii — care au o bază istorică, de cultură și civilizație comună — precum și necesitatea de a acționa continuu pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării între acestea. Vom înțelege astfel mai clar legăturile strînse stabilite între români și naționalitățile conlocuitoare din țara noastră și implicit, necesitatea de a cultiva tot ce este bun în trecutul și în istoria lor comună, de a asigura întărirea continuă a frăției și unității dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare” — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Trăgînd concluziile și învățămintele necesare din faptul că pînă acum nu s-a acordat suficientă atenție reflectării luptelor sociale și naționale ale poporului nostru, luptei de clasă desfășurate în țara noastră,

trebuie să aducem îmbunătățirile corespunzătoare programelor învățămîntului de partid, predării științelor sociale, întregii activități politice. Pornind de la faptul că lupta de clasă a constituit forța motrice în dezvoltarea societăților de pînă acum, trebuie să vedem cum se va manifesta aceasta în viitor. După cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, „este necesar să analizăm, în spiritul concepției noastre revoluționare, în ce măsură în societatea noastră mai pot avea loc aspecte sau forme ale luptei de clasă. Este evident că la noi nu mai există clase sociale antagoniste; continuă să existe însă clase, categorii sociale. E adevărat, sînt clase prietene, animate de dorința de a făuri împreună noua orînduire socială; dar ar fi greșit să nu vedem că există totuși contradicții și deosebiri între clasele și grupările sociale din societatea noastră. Sînt anumite contradicții între țărănime și muncitorime, între sat și oraș, precum și între diferite alte categorii sociale, atît în ce privește condițiile și felul de muncă cît și nivelul conștiinței, situația veniturilor și așa mai departe. Este clar că aceste deosebiri nu pot să nu genereze contradicții. Acestea se pot dezvolta și pot deveni antagoniste dacă nu sînt bine înțelese și dacă nu acționăm pentru a lichida cauzele care le generează. Iată de ce acordăm o deosebită atenție dezvoltării armonioase a întregii economii, a industriei și agriculturii — cele două laturi de bază ale producției de bunuri materiale. De altfel, este cînd evident pentru toți cei ce analizează dezvoltarea socială pe baza materialismului dialectic, că se manifestă și în socialism o anumită contradicție între industrie și agricultură, că neglijarea uneia sau a alteia are repercusiuni mari asupra întregii societăți. Neglijarea fie a industriei, fie a agriculturii se răzbună și duce, pînă la urmă, la contradicții, la apariția unor greutăți mari în dezvoltarea societății”.

Nu trebuie să uităm — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că avem încă diferențieri în retribuție. Sînt oameni care realizează venituri mari, unii cu mult peste ceea ce ar fi normal. De altfel înseși principiile de retribuție pe care le folosim noi aparțin dreptului vechi, burghez; noi le utilizăm în perioada de trecere spre comunism, dar ele nu pot fi absolutizate și considerate veșnice. Dimpotrivă, așa cum au arătat Marx și Engels, preluăm și folosim aceste principii ale dreptului burghez pentru a trece cît mai rapid la lichidarea lor și la realizarea principiilor noi, comuniste, de retribuție, după formula „de la fiecare după capacitate, fiecăruia după nevoi”. Înțelegem prin aceasta că fiecare trebuie să dea tot ceea ce este în stare pentru societate și să ceară atît cît îi trebuie pentru a trăi în condiții corespunzătoare. „Există deci și în socialism anumite privilegii economice — nu de clasă — dar pe care trebuie să le avem în vedere pentru a le îngădi, împiedicînd ca ele să dăuneze dezvoltării sociale”.

Este arhicunoscută teza că mica proprietate generează continuu inegalitate — Lenin spunea chiar capitalism —, duce la apariția unor contradicții. De aici decurge necesitatea de a acționa pentru dezvoltarea proprietății socialiste, sub forma ei de stat sau cooperatistă, menită să împiedice inegalitatea — desigur, dacă este completată cu o retribuție bazată pe principii de echitate socialistă — și să evite apariția unor contradicții cu repercusiuni negative asupra dezvoltării societății — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu. „Nu doresc să insist asupra acestor probleme — a relevat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Le-am reamintit pentru a înțelege de ce trebuie să analizăm toate fenomenele care au loc în

societatea noastră, acționind în același timp pentru înlăturarea diferitelor stări de lucruri vechi, care nu mai corespund cerințelor dezvoltării, elaborând căile înlăturării sau evitării unor contradicții sau agravării lor, asigurând dezvoltarea unitară, armonioasă a întregii societăți. Numai așa vom găsi cele mai bune forme pentru soluționarea problemelor complexe care se manifestă și se vor manifesta în societatea noastră. Numai așa vom putea impulsiona procesul de dispariție a deosebirilor dintre munca din industrie și cea din agricultură, dintre munca fizică și munca intelectuală, vom putea stimula procesul de apropiere dintre sat și oraș pe calea urbanizării satelor, a înfăptuirii programului de sistematizare, organizând în mod corespunzător întreaga viață a localităților patriei noastre”.

Pornind de la aceste realități, putem deci aprecia că în perioada actuală și în viitor, pînă la făurirea societății comuniste, se vor manifesta tot felul de contradicții. Atîta timp cît vor exista clase și grupări sociale diferite se vor manifesta, într-o formă sau alta, contradicții între acestea — desigur, neantagoniste — și aceasta cere să acționăm în mod conștient și organizat pentru soluționarea lor, pentru depășirea oricărui contradicții și asigurarea triumfului socialismului și comunismului în România.

Totodată, a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea sa la Consfătuire, „trebuie să avem în vedere că se vor mai manifesta — și de fapt în practică se și manifestă — inegalități în dezvoltarea socială a diferitelor țări socialiste, că va continua să acționeze legea dezvoltării inegale, dar și cea a dezvoltării în salturi, care oferă posibilitatea lichidării mai rapide a subdezvoltării, a egalizării nivelurilor de dezvoltare.

Pentru a înțelege bine cauzele existenței unor contradicții între țările socialiste, trebuie să pornim de la particularitățile diferite ale dezvoltării lor istorice, naționale, economice, sociale, de la nivelul deosebit de dezvoltare la care se găsesc în prezent. Apare însă necesitatea de a se acționa pentru ca aceste contradicții să nu ducă la fricțiuni, ci, dimpotrivă, să poată fi depășite prin eforturi comune, prin asigurarea unei conlucrări active în scopul dezvoltării lor economico-sociale rapide, al lichidării inegalității economice și egalizării nivelului lor de dezvoltare, al făuririi noii orînduiri sociale, bazată pe respectarea independenței și suveranității fiecărei națiuni. Pornim de la necesitatea de a nu se afirma că nu există asemenea contradicții — pentru că viața dezmente zilnic această afirmație — ci de a se înțelege și cunoaște aceste contradicții, acționîndu-se pentru întărirea colaborării și unității țărilor socialiste, pentru dezvoltarea activității conștiente a partidelor comuniste, pentru afirmarea tot mai puternică a rolului lor conducător în dezvoltarea socialismului pe plan național și internațional”.

Într-o parte distinctă și cu o deosebită semnificație a expunerii sale, Secretarul general al partidului nostru a apreciat că evoluția evenimentelor internaționale demonstrează permanent justetea aprecierilor și orientărilor stabilite de Congresul al XI-lea al partidului. Este astăzi tot mai evident că în lume au loc puternice procese revoluționare, de transformare socială și națională, de așezare a relațiilor dintre state pe noi principii, de schimbare a raporturilor de forțe mondiale. Întreaga dezvoltare a lumii demonstrează cu putere creșterea hotărîrii popoarelor de a pune capăt vechii politici imperialiste, colonialiste, neocolonialismului, de a asigura triumful relațiilor bazate pe egalitate, respect al independen-

ței și suveranității naționale, neamestec în treburile interne, renunțarea la forță și la amenințarea cu forța, respectarea dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, de a-și făuri viața în mod liber, așa cum dorește.

„În dezvoltarea vieții mondiale contemporane continuă să se manifeste cu putere contradicția de bază dintre clasa muncitoare și clasa capitaliștilor. Această contradicție are astăzi, și va continua să aibă, rolul primordial în întregul proces revoluționar de transformare a societății. Acționează, de asemenea, contradicția dintre țările socialiste și cele capitaliste, dintre cele două orînduiri sociale antagoniste, care, de asemenea, exercită o influență puternică asupra întregii dezvoltări mondiale. Continuă să se manifeste cu putere contradicția dintre țările imperialiste și țările subjugate, iar acum — dintre imperialism și țările în curs de dezvoltare, care constituie o expresie a luptei de clasă pe arena mondială. De altfel, însăși actuala criză economică — care cunoaște o amploare deosebită și care în unele țări continuă să se complice — este expresia acestor contradicții ce se manifestă atât pe plan internațional, cît și pe plan național”. Capătă o amploare tot mai mare contradicțiile dintre politica imperialistă de dominație și dictat și politica țărilor în curs de dezvoltare. Țările în curs de dezvoltare acționează pentru a fi stăpîne pe materiile prime, pe bogățiile naționale, iar țările dominante, care pînă acum și-au asigurat o parte din venituri pe baza asupririi și exploatării altor popoare, se văd nevoite să caute căi noi de soluționare a problemei materiilor prime. În momentul în care s-a pus problema ca țările capitaliste dezvoltate să înceapă să trăiască pe baza muncii propriilor popoare, și nu pe spatele a zeci de națiuni, au apărut și fenomenele crizei și contradicțiile cărora încă nu li se pot găsi soluții pe baza relațiilor vechi. „Popoarele nu mai admit și nu vor mai admite să continue situația din trecut — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Unele state nu sînt însă gata să accepte realitatea și să înțeleagă că trebuie organizate relațiile pe principii noi, de egalitate și avantaj reciproc, că trebuie instaurată o nouă ordine economică internațională, care să asigure progresul fiecărei națiuni, pornind de la faptul că fiecare popor trebuie să trăiască din munca sa, din ceea ce creează el însuși, lichidîndu-se orice asuprire a unui popor de către altul”.

Ieșirea din aceste contradicții nu poate fi realizată decît ținîndu-se seama de noile realități, promovîndu-se relații internaționale noi. Fără îndoială că dezvoltarea științei și tehnicii mondiale impune, ca o necesitate, conlucrarea și cooperarea economică dintre state. Nu se poate concepe o politică de izolare a vreunui stat, oricare ar fi el; această conlucrare și cooperare în producție trebuie să pornească însă de la principiile noi, de la avantaj reciproc, trebuie să se bazeze pe echitate economică și politică, pe munca și priceperea fiecărui popor. Numai pe această bază se vor putea înlătura o serie de contradicții ce se ascut în momentul de față și care pot genera fenomene foarte grave. „După cum este cunoscut, noi ne pronunțăm ferm pentru soluționarea acestor probleme pe cale democratică, cu participarea tuturor statelor, și în primul rînd a țărilor mici și mijlocii, a țărilor în curs de dezvoltare, a țărilor nealiniatelor, pentru lichidarea subdezvoltării, pentru instaurarea noii ordini economice și, pe această bază, a unor relații politice noi, democratice, în întreaga lume” — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În procesul revoluționar mondial asistăm la creșterea continuă a influenței socialismului, la trecerea a noi state pe calea dezvoltării noi. Este un lucru tot mai evident astăzi că noi popoare își afirmă voința de a-și reorganiza viața pe principii socialiste. „Desigur, noi înțelegem aceasta ca o necesitate istorică; dar, în același timp, știm din propria experiență că trebuie să se țină seama de dreptul și dorința fiecărui popor de a trece pe calea socialismului în concordanță cu condițiile istorice, naționale, sociale din țara proprie, făurirea orînduirii socialiste realizîndu-se împreună cu masele largi populare. Numai în asemenea condiții popoarele care optează pentru socialism vor putea obține rapid succese în făurirea noii orînduiri. Fiind convinși că noi și noi popoare vor merge pe această cale, vom întări și dezvolta colaborarea cu ele, așa cum întărim colaborarea cu toate țările în curs de dezvoltare. Considerăm că aceasta constituie o îndatorire a noastră ca națiune socialistă, o îndatorire a partidului și poporului nostru în lupta pentru o politică nouă pe plan internațional” — a precizat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Desigur, se pot ridica probleme legate de căile pașnice și nepașnice de trecere spre socialism. „Considerăm că este bine să se discute aceste probleme; dar mai cu seamă este necesar să se pornească de la realități, și nu de la teze abstracte, de la încercarea de a le aplica la condiții și situații istorice necorespunzătoare. Înțelegem preocupările unor partide din Europa occidentală, ale unor partide din America Latină, ca și de pe alte continente. Ele își desfășoară activitatea în condiții diferite și, fără îndoială, nu pot să nu țină seama în elaborarea tacticii și strategiei lor de aceste împrejurări. Dar, indiferent de căile și formele luptei revoluționare, un lucru este esențial: asigurarea sprijinului larg al maselor populare, al mării majorități a poporului, singurul care poate asigura triumful socialismului în orice țară. De la acest adevăr trebuie să se pornească în orice împrejurări! Formele și metodele de luptă acceptate de popor sint juste și corespund realităților”.

Este, de asemenea, necesar să ținem seama că existența țărilor cu orînduiri sociale diferite necesită o politică internațională de conlucrare, în spiritul principiilor coexistenței pașnice, bazate pe deplina egalitate, pe respectul independenței și suveranității, pe neamestecul în treburile interne. În ce ne privește, a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu, noi „pornim ferm de la faptul că fiecare popor își alege în mod liber orînduirea socială și că va trece spre socialism atunci cînd vor fi create condiții și vor exista forțele sociale dornice și în stare să realizeze acest lucru. Problema socialismului este o problemă a fiecărui popor, a forțelor înaintate revoluționare din fiecare țară. El nu poate fi impus din afară, nu poate fi importat; așa cum nici reacțiunea, fascismul nu pot și nu trebuie impuse din afară, importate așa cum politica imperialistă, de dominație și forță nu mai poate fi acceptată și trebuie lichidată! Iată de ce noi ne pronunțăm ferm pentru conlucrarea pe plan internațional și cu țările capitaliste dezvoltate, participăm activ la diviziunea internațională a muncii, milităm pentru o politică de pace, pentru evitarea unui nou război”.

Acționăm totodată pentru dezvoltarea continuă a relațiilor cu partidele comuniste și muncitorești din întreaga lume considerînd că solidaritatea și conlucrarea dintre ele, bazate pe principiile noi de egalitate, neamestec în treburile interne, respectarea dreptului fiecăruia de a-și ela-

bora politica, tactica și strategia de sine stătător, constituie un factor esențial al întăririi unității. „În acest sens apreciem noi Conferința partidelor comuniste și muncitorești din Europa, care a avut loc în acest an la Berlin. Conferința a demonstrat cu putere afirmarea noii unități bazate pe principiile egalității și respectului independenței fiecărui partid și, totodată, întărirea conlucrării și solidarității în soluționarea problemelor comune, mai cu seamă în lupta pentru securitate, pace, pentru o politică de dezvoltare progresistă a întregii omeniri, pentru o lume mai dreaptă și mai bună. Noi considerăm că, privită din acest punct de vedere, Conferința a constituit o mare victorie a partidelor participante și că ea va exercita o influență puternică asupra dezvoltării colaborării viitoare, a întregii vieți politice internaționale” a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

După cum este cunoscut, partidul nostru acționează neabătut pentru dezvoltarea colaborării cu partidele socialiste și social-democrate — ca forțe ce reprezintă o parte însemnată a clasei muncitoare, a altor pături muncitorești și categorii sociale cu care trebuie dezvoltate relațiile în cadrul unor forme tot mai largi de conlucrare. Aceasta este o necesitate pentru soluționarea în condiții cât mai bune a problemelor internaționale. Pe plan național această conlucrare se realizează în țările unde problema este la ordinea zilei. „Noi nu putem decât să salutăm buna conlucrare stabilită între comuniști și socialiști din diferite țări — a subliniat Secretarul general al partidului nostru. Noi înșine realizăm o conlucrare largă cu partidele socialiste și social-democrate în multe state, aproape de pretutindeni și dorim să extindem tot mai mult această conlucrare, considerind că ea corespunde intereselor comune ale clasei muncitoare, ale forțelor progresiste ale popoarelor, cauzei păcii și colaborării.

Extindem și întărim solidaritatea cu mișcărilor de eliberare națională și, totodată, cu noile partide de guvernământ progresiste din țările care au scuturat jugul dominației imperialiste, colonialiste și au pășit pe calea dezvoltării independente.

Acționăm, de asemenea, pentru dezvoltarea colaborării cu alte partide politice democratice, cu diferite forțe și organizații progresiste, pentru soluționarea unor probleme de interes comun, atit în ce privește colaborarea dintre popoarele și țările noastre, cit și în realizarea păcii și conlucrării internaționale”.

În dezvoltarea mondială, una din problemele de importanță deosebită este dezarmarea generală și, în primul rînd, dezarmarea nucleară. Așa cum se subliniază în Programul partidului nostru, trebuie să facem totul pentru a îndeplini această misiune de mare răspundere și onoare a comuniștilor de a salva omenirea de noi războaie. „Știm că, în această privință, lucrurile se găsesc într-o fază destul de incipientă — dacă se poate vorbi chiar de aceasta. Practic, nu s-au realizat pași în direcția dezarmării. Sînt multe propuneri, sînt reuniuni și conferințe, dar problemele dezarmării și, îndeosebi, ale dezarmării nucleare nu numai că nu și-au găsit vreo soluționare, ci, dimpotrivă, se intensifică cursa înarmărilor, se acumulează noi stocuri de armamente, de arme nucleare, de alte mijloace de nimicire în masă, aceasta creînd pericole deosebit de grave pentru întreaga omenire. Partidul și statul nostru acordă și vor continua să acorde și în viitor o atenție deosebită acestei probleme. Va trebui ca și în activitatea politico-ideologică ea să fie abordată în mod corespunzător,

arătându-se ce avem de făcut cum trebuie să acționăm pentru a ne aduce contribuția la soluționarea ei, avînd în vedere importanța deosebită pe care o are pentru întreaga omenire”.

În ce ne privește, sîntem ferm hotărîți ca și în viitor să acționăm cu toată convingerea și forța pentru întărirea colaborării cu țările socialiste, cu forțele progresiste și antiimperialiste de pretutindeni. Avem convingerea că forțele care se pronunță pentru o politică nouă, acționînd unite, pot pune capăt vechilor relații de inegalitate, pot asigura triumful noii ordini economice, al unei politici democratice, pot asigura pacea pe planeta noastră. Iată cîteva din ideile de rezistență ale expunerii Secretarului general al partidului nostru pe probleme fundamentale ale evoluției situației interne și internaționale.

Este, în consecință, lesne de înțeles că în mod necesar, la baza întregii noastre activități politico-educative trebuie așezată aprofundarea politicii interne și externe a partidului nostru. Fiecare comunist, fiecare cetățean al patriei noastre trebuie să înțeleagă bine fenomenele dezvoltării economico-sociale — atît naționale cît și internaționale — pentru a fi în stare să explice politica noastră și să demonstreze justetea ei, să acționeze cu toată forța pentru a contribui la înfăptuirea ei în viață. „Problemele ce se pun pe plan național și care depind aproape exclusiv de noi, să le soluționăm noi, fiecare la locul său de muncă; în ce privește problemele care necesită o conlucrare largă cu alte țări — mă refer la problemele internaționale — să participăm împreună cu statele și forțele politice de pretutindeni la soluționarea lor corespunzătoare.

Iată de ce este necesar să pornim în pregătirea politico-ideologică nu de la teze generale, însușindu-le mecanic, ci de la studierea și înțelegerea problemelor și fenomenelor care apar continuu în lume. Numai așa vom deveni — cum am menționat anterior — buni revoluționari, buni comuniști. Numai așa vom putea acționa cu toată puterea pentru a ne aduce contribuția la soluționarea tuturor problemelor, oricît de complexe ar fi ele” — iată cîteva obiective prioritare ale activității noastre reieșite din expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Pentru realizarea sarcinilor de mare răspundere ce revin activității ideologice și de educație politică, Comitetul Politic Executiv a stabilit un șir de măsuri, a căror sinteză a fost publicată și supusă dezbaterii publice. Ele au fost trimise în întregime comitetelor județene de partid, au fost dezbătute și îmbunătățite, au fost supuse plenarei Comitetului Central, și pe baza lor urmează să se organizeze întreaga activitate politico-ideologică viitoare.

Referindu-se în cuprinsul expunerii la măsurile preconizate pentru perfecționarea neconținută a învățămîntului de partid și de stat și prezentînd sarcinile ce stau în acest sens în fața frontului nostru ideologic, tovarășul Nicolae Ceaușescu a insistat asupra măsurilor ce s-au adoptat pentru legarea mai strînsă a învățămîntului de cercetare și producție. În acest cadru s-au elaborat măsuri privitoare la predarea științelor sociale în toate formele învățămîntului de stat. „Este de înțeles, că, alături de activitatea de predare a cunoștințelor tehnice și profesionale de specialitate, învățămîntul social-politic constituie o latură deosebit de importantă a învățămîntului, care trebuie să se bucure de atenția tuturor cadrelor didactice, a tuturor consiliilor de conducere, a Ministerului Educației și Învățămîn-

tului, a tuturor ministerelor în subordinea sau răspunderea cărora se află instituții școlare” — a precizat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Trebuie să fie clar tuturor că specialiștii trebuie să aibă și o temeinică pregătire politică și ideologică. Specialiștii de mîine trebuie să fie în stare să-și îndeplinească în bune condițiuni rolul pe care îl au în procesul dezvoltării economico-sociale a țării. Tineretul patriei noastre trebuie să fie educat în spiritul dragostei față de patrie, față de tot ceea ce au realizat înaintașii noștri, față de tradițiile mișcării progresiste și revoluționare, ale mișcării comuniste, să fie înarmat cu cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii și întregii cunoașteri umane. Să facem totul pentru ca tineretul partiei noastre să se poată afirma cu putere ca un tineret revoluționar, hotărît să-și consacre întreaga energie asigurării victoriei socialismului și comunismului în România”.

La educarea politico-ideologică a tinerilor trebuie să participe toți cei care lucrează în domeniul învățămîntului, începînd de la educatoare și pînă la profesorul universitar. „Am mai menționat o dată, dar repet și acum, că nu poate fi considerat educator bun, profesor bun acela care nu desfășoară și o intensă activitate politico-educativă în rîndul elevilor și studenților. Cadrele din învățămînt trebuie să fie și buni educatori, făuritori ai unui tineret nou, înaintat, pregătît pe baza concepției revoluționare marxist-leniniste” — a subliniat Secretarul general al partidului nostru.

Fără îndoială că, în acest cadru, cei care lucrează direct în domeniul predării științelor sociale au sarcini și răspunderi deosebite. Ei trebuie să acționeze nu numai pentru a preda disciplinele respective, dar, în același timp, sub conducerea organizațiilor de partid din instituțiile respective, pentru a asigura desfășurarea în cele mai bune condiții a activității politico-ideologice și de educație în școli. „În privința aceasta trebuie să spun deschis că am pretenții mai mari față de cadrele care lucrează în domeniul științelor sociale. Va fi necesar ca, paralel cu desfășurarea procesului educativ, și ținînd seama de programele de perfecționare și reciclare periodică a cadrelor, să elaborăm un program mai complet de perfecționare și reciclare a cadrelor ce predau în domeniul științelor sociale. În afară de pregătirea permanentă, cel puțin o dată la 3 ani, cadrele ce predau științele sociale să urmeze un curs de cîteva luni în timpul vacanței, care să le permită ridicarea continuă a nivelului ideologic. Această problemă se pune și pentru cadrele din celelalte sectoare — a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Desigur și în cursul anului va trebui să se asigure perfecționarea cunoștințelor tuturor cadrelor din sistemul învățămîntului de partid și al învățămîntului social-politic de stat. În felul acesta cei chemați să facă educație tineretului vor avea cunoștințele și pregătirea corespunzătoare pentru îndeplinirea acestei sarcini nobile”.

O mare atenție se acordă în prezent integrării învățămîntului cu cercetarea și producția. În privința aceasta s-au stabilit măsuri concrete potrivit cărora profesorii, toate cadrele didactice, vor desfășura în fiecare lună în mod compact activitate de cercetare, precum și practică în producție — fie zilnic cîte o jumătate de zi, fie lunar, în raport cu durata stabilită pe diferite domenii de activitate. O asemenea integrare trebuie realizată și în domeniul științelor sociale. Și aici trebuie asigurată o unitate deplină — în spiritul legilor — între cercetare și predare, organizîndu-se compact activitatea de cercetare. Așa cum a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu,

„trebuie găsite formele corespunzătoare pentru participarea profesorilor și studenților la activitatea practică, de producție. Desigur acest lucru e mai simplu pentru cei din domeniul științelor economice, aceștia vor trebui să lucreze 10 sau 12 zile pe lună în întreprinderi, efectiv în activitatea economică sau contabilă. Aici trebuie doar să se treacă la înfăptuirea în practică a ceea ce este prevăzut. Cei din alte domenii — mă refer mai cu seamă la cei din filozofie — trebuie să se încadreze și să participe efectiv în activitatea politică, în activitatea de producție. În felul acesta vor înțelege mai bine filozofia pe care o predau”.

La capătul amplului bilanț făcut în Consfătuire de Secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, asupra realizărilor și a neîmplinirilor ce mai există, a răsunit vibrant aprecierea definitorie, pe care o făcea în următoarele cuvinte: „Bazindu-mă pe toate acestea, sînt convins că și în domeniul activității ideologice și politice vom realiza cu succes sarcinile Congresului al XI-lea, că acest important sector al activității noastre va contribui și el, într-o măsură însemnată, la înfăptuirea programului general de dezvoltare a patriei noastre, la ridicarea bunăstării întregului nostru popor!

Trebuie să facem totul pentru ca în cincinalul actual să obținem o afirmare și mai puternică a spiritului revoluționar în întreaga activitate politico-ideologică de formare a omului nou, constructor al socialismului și comunismului în România”.

Problemelor locului și rolului istoriei în perioada actuală, în ansamblul preocupărilor conducerii partidului și statului nostru, dezvoltării întregului front al științelor sociale li s-a acordat un spațiu larg și o atenție cu totul deosebită, atît în materialele supuse dezbaterii, în nenumărate luări de cuvînt în plen și în secțiuni, dar mai ales în magistrala expunere făcută la încheierea lucrărilor de tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Reașezarea istoriei pe locul ce i se cuvine în ansamblul disciplinelor din învățămîntul nostru de stat reprezintă simbolul prețuirii acestui obiect, expresia înțelegerii exacte a rolului pe care, astăzi și mîine, îl are istoria în munca de formare a omului nou, constructor competent și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

Însușindu-și integral spiritul în care au fost concepute actualele măsuri de perfecționare a activității cadrelor de științe sociale, cei care se ocupă cu activitatea de cercetare și predare a istoriei nu-și pot face o misiune mai înaltă decît din înfăptuirea integrală a planului de acțiune ce ne-a fost prefigurată, din aplicarea în viață a înaltelor comandamente ale politicii interne și externe a partidului și statului nostru.

„Revista de istorie” cu întregul ei corp de redactori și colaboratori — sensibilă la sarcinile de mare răspundere ce revin frontului nostru istoric în lumina documentelor Congresului educației politice și al culturii socialiste, a expunerii magistrale făcute de Secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cadrul acestui congres ca și a expunerii sale remarcabile făcute la Consfătuirea cadrelor didactice din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic se angajează că va face tot ce depinde de ea, deschizîndu-și larg coloanele tuturor acelor care vor dori să contribuie prin cuvîntul scris la înfăptuirea exemplară a sarcinilor ce ne revin.

AL II-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE TRACOLOGIE — REZULTATE ȘI PERSPECTIVE —

DE

CONSTANTIN PEDA

Țara noastră a fost gazda unei importante manifestări științifice, al II-lea Congres internațional de tracologie, ale cărui lucrări s-au desfășurat la București, 4—10 sept., 1976, sub înaltul patronaj al tovarășului Nicolae Ceaușescu, președintele R. S. România. Organizat de Academia de științe sociale și politice și de Asociația de studii sud-est europene, acest important eveniment al vieții științifice internaționale a reunit la București aproape 300 de specialiști, din 17 țări, care au prezentat peste 200 rapoarte și comunicări de istorie, arheologie, lingvistică, etnografie, folclor și antropologie. Deschiderea lucrărilor Congresului a fost marcată de mesajul tovarășului Nicolae Ceaușescu, adresat participanților, în care se sublinia importanța unei astfel de manifestări internaționale, care își propunea să dezbată probleme de istorie, de limbă și civilizație a tracilor și să aducă noi contribuții în definirea locului ce revine tracilor în istoria universală. Mesajul, prin conținutul său, este un îndemn la dezvoltarea și perfecționarea muncii de cercetare istorică și arheologică.

Alegerea României ca loc de desfășurare a lucrărilor celui de al II-lea Congres internațional de tracologie, făcută în unanimitate de participanții la primul Congres desfășurat la Sofia în 1972, constituie o consecință firească a bogatei și îndelungate tradiții a studiilor de tracologie din patria noastră. Desigur, la baza acestei tradiții se află întreaga istorie a strămoșilor noștri geto-daci, tracii carpato-danubieni, ramura nordică a marelui neam al tracilor, cei mai viteji și mai dreپți dintre toți tracii, cum ni-ă înfățișează marele istoric al antichității, Herodot. De aceleași tradiții se leagă nemijlocit istoria formării poporului român, în care geto-dacii au jucat rolul esențial. În această privință se are în vedere și rolul pe care l-au jucat geto-dacii în civilizația antică a sud-estului Europei, precum și importanța moștenirii culturale și spirituale a traco-daco-geților din regiunile carpato-balcano-dunărene, care poate fi considerată, așa cum se subliniază în mesajul tovarășului Nicolae Ceaușescu, un bun comun al popoarelor din această zonă.

Tematica Congresului, foarte variată și cuprinzătoare, a urmărit să înfățișeze participanților principalele aspecte ale istoriei și culturii traco-geto-dacilor, de la origini și pînă în antichitatea tîrzie a epocii romano-bizantine. Rapoartele și comunicările prezentate s-au sprijinit pe cele mai noi rezultate ale cercetărilor istorice și arheologice, mai ales

pe cele obținute în intervalul dintre cele două Congrese de tracologie. În felul acesta, principalele probleme ale tracilor au apărut mai bogat documentate, iar noile descoperiri au putut fi puse în circulație într-un cadru științific internațional înainte de a fi văzut lumina tiparului. După cum era de așteptat, de pe urma lucrărilor Congresului, domeniul de cercetare al tracologiei a apărut întărit și îmbogățit cu noi cunoștințe. Nu-i mai puțin adevărat că unele probleme, le-am putea numi de bază, continuă încă să rămână nerezolvate sau controversate. Progrese evidente s-au obținut în direcția cunoașterii și evoluției culturii materiale și spirituale a tracilor, a ariilor de răspândire și a raporturilor lor cu lumea învecinată, greci, sciți, illyri și celți.

Unele din primele rapoarte și comunicări au fost dedicate perioadei de început a istoriei și culturii tracilor, mai exact, originii și procesului de delimitare etnică a neamurilor trace. Fără să se fi stăruit prea mult asupra acestei dificile probleme, din expunerile făcute, ca și din discuțiile purtate pe marginea acestora, s-au conturat destul de limpede pozițiile diferite care există în această privință. Potrivit unei prime opinii, susținută de unii arheologi și istorici bulgari, originile neamurilor trace ar fi de fixat încă din epoca neolitică tîrzie, respectiv din faza eneolitică. Acesta este și motivul pentru care în programul lucrărilor a figurat o comunicare (Iv. Ivanov) cu privire la rezultatele săpăturilor arheologice din necropola eneolitică de la Varna. La aceasta se adaugă și raportul lui Al. Fol cu privire la marile perioade ale istoriei trace, unde întîlnim exprimat punctul de vedere că începuturile istoriei tracilor coincid cu epoca eneolitică.

Cealaltă opinie pe care o datorăm în principal specialiștilor români, la care se adaugă însă și o seamă de arheologi și istorici străini, fixează originile tracilor în perioada de tranziție de la epoca neolitică la aceea a bronzului, respectiv către sfîrșitul mileniului III și începutul celui următor. În această vreme se constată, pe plan arheologic, o serie de transformări importante datorate pătrunderii în regiunile noastre a unor populații dinspre răsărit, care făceau parte din marea familie a indo-europenilor. Modificările etno-culturale petrecute în acest interval de timp, soldate cu asimilarea vechilor populații preindo-europene, vor duce treptat, în epoca următoare, la definirea neamurilor trace. (E. Comșa, M. Dinu, P. Roman). Fără îndoială, problema originii tracilor nu este ușor de rezolvat. O sarcină principală revine cercetărilor arheologice, singure în măsură să ofere date noi, menite să contribuie la eliminarea unora din dificultățile existente. Oricum, demn de reținut în stadiul actual al cercetărilor este totuși poziția arheologilor români și a multor specialiști străini, care se bazează pe observații mult mai ample și mai semnificative. Perioada de tranziție de la neolitic la bronz se dovedește a fi, prin modificările care au loc în spațiul carpatobalcanic, momentul principal al începuturilor istoriei neamurilor trace.

Dacă în ceea ce privește stabilirea originii și perioadei de început a istoriei și culturii tracilor se constată diferențe de opinii, nu mai sînt de înregistrat păreri divergente atunci cînd este vorba de atribuirea proto-tracilor a întregii culturi a epocii bronzului din regiunile carpatobalcanodunărene. Rapoartele și comunicările referitoare la această perioadă, în marea lor majoritate prezentate de participanții români (D. Berciu,

S. Morintz, E. Tudor, M. Nica) au adus contribuții noi și valoroase la o mai bună cunoaștere a caracterului, ariei de răspîndire și cronologiei diferitelor culturi ale epocii bronzului. Au fost remarcate și cu acest prilej aprecierile făcute asupra conținutului bogat și variat al culturilor acestei perioade, al evoluției lor și a progreselor realizate de comunitățile trace în metalurgia bronzului (R. Katinčarov, Iv. Panajotov — R. P. Bulgaria).

Un număr însemnat de comunicări s-au referit la populația tracă din prima epocă a fierului, adică la perioada de clară definire etnică și culturală a tracilor. În rapoartele prezentate de S. Morintz, M. Petrescu-Dimbovița și Al. Vulpe se arată progresele sensibile realizate în ultima vreme de cercetările arheologice în ceea ce privește constituirea sintezelor etno-culturale trace în prima epocă a fierului și trăsăturile caracteristice ale grupelor trace din spațiul carpato-dunărean. (A. D. Alexandrescu, M. Irimia, E. Dörner). Rezultă din investigațiile de pînă acum că la sfîrșitul mileniului II, adică la începutul primei epoci a fierului, a existat un cerc cultural unitar, dar cu aspecte regionale care cuprindea spațiul geografic din nordul Carpaților pînă la sud de Munții Rhodope, de la Marea Neagră și Nistru pînă la Tisa, Vardar și Morava. Această cultură este atribuită neîndoios unei grupe indoeuropene trace și ea are la bază principalele culturi ale epocii bronzului din regiunile carpato-dunărene. O analiză atentă a culturilor epocii bronzului scoate clar în evidență participarea fondului proto-tracic la alcătuirea sintezei trace din cea de-a doua vîrstă a fierului. Se remarcă totodată unitatea culturală din secolele VIII—VII î.e.n., reprezentată de cunoscuta civilizație hallstattiană Basarabi, a cărei arie acoperă o mare parte a regiunilor carpato-dunărene. Etapa următoare, corespunzătoare secolelor VI—IV î.e.n., este epoca de primă și importantă afirmare a populației geto-dace, confirmată atît de izvoarele scrise cît și de cele arheologice. Descoperirile arheologice din ultimele două decenii au adus contribuții valoroase în ceea ce privește legăturile culturale ale grupelor trace din nordul Daciei și cele din zona Dunării.

O atenție deosebită a fost acordată raporturilor traco-geților cu lumea mediteraneeană, cu populațiile învecinate, greci, sciți, illyri și celți. S-a pus accentul în mod deosebit pe contactul și influențele reciproce ale culturii trace cu celelalte civilizații antice. (K. Horedt, Vl. Popov, Al. Bonev). Se apreciază că în cursul mileniului al II-lea î.e.n., triburile trace, aflate în plin avînt al dezvoltării lor social-politice și culturale, au întreținut legături cu aria culturală miceniană, ce pot fi urmărite în descoperirile arheologice din spațiul carpato-balcanic. Sînt de menționat apoi contactele traco-geților cu lumea greacă în general și cu coloniile vest-pontice în spețial. (Chr. Danov, P. Alexandrescu). Diferitele aspecte ale acestor raporturi au constituit subiectul a o serie de comunicări, care au prezentat rezultatele celor mai recente săpături arheologice, din rîndul cărora se evidențiază cercetările efectuate în ultimii ani în Dobrogea (M. Coja și G. Simion).

Asupra raporturilor tracilor cu illyrii a stăruit în expunerea sa M. Garașnin (R. S. F. Jugoslavia). Deși sînt prezentate ca două populații diferite, venite din direcții opuse, tracii din răsărit, iar illyrii din apus, de-a lungul istoriei lor, între cele două neamuri au existat raporturi culturale strînse și întrepătrunderi de populații.

O atenție deosebită s-a acordat și relațiilor tracilor cu lumea scitică, urmărite, atât pe baza izvoarelor scrise, cât și a celor arheologice (VI. Iliescu). Oarecari discuții a stîrnit problema sciților din Transilvania în sec. VI—V î.e.n. Bazată pe noile descoperiri din Transilvania, Galina Smirnova (U.R.S.S.) consideră că în această parte a Daciei avem de-a face nu numai cu influențe culturale, ci cu o prezență etnică scitică efectivă. Cu timpul, această enclavă scitică a fost complet asimilată de masa tracică. Părerea aceasta nu este împărtășită de unii cercetători români, care sînt înclinați să considere descoperirile de caracter scitic din Transilvania ca influențe culturale scito-iraniene, iar pe agatirșii pomeniți de Herodot, o populație de origine tracă sau iraniană.

După cum era de așteptat, epoca Latène, corespunzătoare primei palei etape de definire a populației și a culturii materiale și spirituale a populației geto-dace, avea să se bucure în cadrul Congresului de un interes cu totul deosebit. Aproape 40 comunicări și rapoarte au înfățișat participanților la lucrările Congresului rezultate ale noilor cercetări și descoperiri arheologice referitoare la cultura materială, așezări, cetăți, artă, religie, organizare social-politică și la relațiile geto-dacilor cu lumea din afară. Trecerea în revistă a principalelor contribuții românești făcută de R. Vulpe, avea să fie completată de raportul lui M. Babeș, dedicat unității și răspîndirii geto-dacilor. Acest din urmă raport a prezentat o imagine generală asupra evoluției culturii și societății geto-dace, insistînd în special asupra perioadei clasice din secolele III î.e.n. — I e.n. Folosindu-se de răspîndirea urmelor de cultură geto-dacică cunoscute pînă în prezent, referentul reușește să contureze, pentru anumite perioade de timp, limitele maximei difuziuni a civilizației geto-dacilor. În spre est, cultura geto-dacică se întindea pînă în regiunea Nistrului, unde este marcată de numeroase așezări din secolele IV-III î.e.n. și chiar de prezența unui sanctuar dacic din sec. I e.n. Spre nord-vest și spre vest, urmele de cultură geto-dacice apar destul de frecvent pe teritoriul Slovaciei, precum și la vest de Tisa, în zona Budapestei, pentru a coborî apoi în Iugoslavia, pînă la gurile Dravei și Savei, toate acestea fiind de pus în legătură cu campania lui Burebista împotriva celților. Nu se poate încă vorbi cu destulă claritate despre o delimitare etno-culturală și geografică a geților și a tracilor de sud, cu toate că între cele două maluri ale Dunării exista o unitate culturală și etnică deplină, determinată de prezența geților, consemnată de izvoarele scrise și arheologice atât la nordul, cât și la sudul marelui fluviu.

Despre principalele așezări și cetăți geto-dace au fost prezentate, alături de informații cu caracter general, și o serie de date noi, obținute de pe urma recentelor cercetări arheologice. În această categorie se includ cetățile de la Stințești Cotnari și Moșna din Moldova (A. Florescu), impunătorul complex de cetăți din Munții Orăștiei (H. Daicoviciu), cetatea de la Polovragi (Fl. Marinescu), importantele dave de pe Siret, de la Răcătău și Brad precum și cîteva așezări getice de curînd cercetate în cîmpia munteană, (V. Căpitanu, V. Ursache, N. Conovici, G. Trohani.)

Ansamblul culturii traco-geto-dace a fost completat cu interesante contribuții ale colegilor bulgari. La sinteza recentelor descoperiri arheologice din Tracia, datorată Mariei Čičikova, se adaugă cîteva comunicări

despre așezările și cetățile din nordul Bulgariei și despre cele din Radope (A. Milčev, C. Dremsizova-Nelcinova, N. Gizdova).

Istoria politică a traco-geto-dacilor a format subiectul multor comunicări prezentate de participanții români și străini. Astfel a fost pusă în discuție existența unor formațiuni politice getice din secolele VI—IV î.e.n., încă din timpul expediției scitice a lui Darius I (K. Jordanov, R. P. Bulgaria). Raportul lui H. Daicovicu avea să readucă în atenția specialiștilor ideea de continuitate a statului dac de la Burebista la Decebal, punând accentul pe informațiile transmise de Jordanes în stabilirea succesiunii regilor daci dintre cele două mari figuri ale istoriei Daciei. Completări interesante în aceeași direcție și pentru aceeași perioadă au adus și W. Schindler (R. D. G.), în comunicarea sa despre capitala dacilor, și Ruska Gandeve (R. P. Bulgaria), care s-a referit în contribuția sa la unele aspecte ale perioadei de domnie a regelui geto-dac Cotiso. Tratind despre ce a însemnat regele în casa dinastică a odrisilor, D. Popov (R. P. Bulgaria) consideră că acesta era în același timp om de stat, preot, conducător și zeu.

Un loc însemnat în cadrul lucrărilor Congresului a fost rezervat și raporturilor tracilor și geto-dacilor cu lumea celtică. În raportul întocmit de I. H. Crișan au fost relevate o serie de aspecte importante ale acestor relații, printre care se remarcă influențele reciproce și asimilarea celților de către populația geto-dacă. Date suplimentare privind prezența celților la sud de Dunăre și în Balcani au adus comunicările lui M. Domaradski, M. Taceva-Hitova (R. P. Bulgaria) și colegul român Vl. Zirra.

Importantul capitol al artei traco-getice avea să se bucure de întreaga atenție a specialiștilor. Pe lângă problemele generale, de bază, ale artei traco-getice, cuprinse în raportul întocmit de D. Berciu și Fl. Preda, au fost prezentate descoperiri noi făcute pe teritoriul R. P. Bulgaria (D. Ivanov, tezaurul de la Borovo), și s-au adus completări la studiul marelui tezaur de la Panaghiuriște (K. Kolev, R. P. Bulgaria și J. G. Griffith, Anglia).

Alături de artă, problema religiei la traco-daci a suscitat de asemenea, un viu interes și multe discuții. Cîteva din comunicările dedicate acestei probleme (I. Banu, I. Coman și M. Nasta) au abordat subiecte în legătură cu mult controversatul zeu al geto-dacilor Zalmoxis și cu credința în nemurire la o serie de neamuri trace. Atît în prezentările făcute, cît și în discuții s-a insistat asupra caracterului dublu urano-htonian al lui Zalmoxis, pentru aceasta făcîndu-se apel la o serie de izvoare antice, la numeroase analogii și la rezultatele cercetărilor arheologice, în special la cele de la Grădiștea Muncelului. L. Ogenova-Marinova a prezentat, într-un raport cuprinzător, o vedere de ansamblu asupra religiei în Tracia în cursul mileniului I î.e.n., pe baza datelor oferite de cercetările arheologice. Interesante se dovedesc în această privință cercetările de la Seutopolis, care au prilejuit observații valoroase în legătură cu cultul Marilor zei din Samotracia, Dionysos și Apollon.

Principalelor probleme ale numismatiei trace și geto-dacice le-a fost consacrată o ședință aparte. Un raport special s-a ocupat de numismatica geto-dacică (C. Preda), care a sintetizat principalele ei laturi, privind cronologia, clasificarea și repartizarea regională a tipurilor monetare emise în Dacia. Un accent deosebit s-a pus pe identificarea, pe baze numismatice, a principalelor uniuni de triburi geto-dace din perioada imediat

premergătoare epocii lui Burebista. J. Jourukova și K. Dimitrov au stăruit în prezentările lor asupra emisiunilor monetare ale regilor traci din sec. IV—III î.e.n. și legăturilor acestora cu monetăriile orașelor grecești vest-pontice. Tezaurul de vîrfuri de săgeți-monedă de la Jurilovca a permis lui Gh. Poenaru Bordea și E. Oberländer să contribuie la o mai bună cunoaștere a acestor prime mijloace de schimb de pe coasta de vest și de nord a Mării Negre. Importanța relațiilor de schimb ale orașului Thasos cu lumea traco-getică, reflectate în descoperirile monetare și amforele ștampilate, a fost subliniată în comunicarea lui M. Lazarov (R. P. Bulgaria). Colegul V. Mihăilescu-Birliba a inserat în paginile comunicării sale principalele aspecte ale circulației monetare romane republicane și ale celor imperiale timpurii la geto-dacii de la est de Carpați.

O importanță cu totul aparte s-a acordat problemei persistenței elementului etnic traco-dacic în epoca romană și bizantină, culturii materiale și spirituale a dacilor liberi, procesului romanizării și rolului jucat de geto-daci în formarea poporului român. Într-un amplu și documentat raport asupra genezei și evoluției romanității orientale, Em. Condurachi a scos în evidență progresele realizate în ultimii ani în lămurirea multor aspecte ale acestei probleme, ca urmare a eforturilor arheologilor și lingviștilor români, bulgari, jugoslavi, italieni etc. A apreciat ca neștiințifică poziția lui A. Mócsy și G. Alföldy, care neagă procesul romanizării în Moesia Superioară și în Pannonia. După părerea lui G. Mihailov (R. P. Bulgaria), expusă în raportul său asupra elenizării și romanizării tracilor, pentru a da un răspuns complet acestei probleme este nevoie de cercetări complexe, care să se bazeze deopotrivă pe surse epigrafice, istorice, arheologice și lingvistice. Diferitele laturi ale romanizării Provinciei Dacia, ale persistenței factorului autohton geto-dacic și ale raporturilor cu populația sud-dunăreană și-au găsit rezolvări în comunicările lui D. Tudor, D. Protase, E. Doruțiu, Al. Suceveanu, S. Sanie și I. T. Dragomir.

Continuitatea dacică în afara granițelor Provinciei și continuarea procesului de romanizare după retragerea aureliană au fost amplu înfățișate participanților la Congres. În această privință se remarcă raportul lui Gh. Bichir, care a redat o imagine de ansamblu asupra istoriei și culturii dacilor liberi din sec. II—IV e.n. Merită subliniată constatarea deosebit de importantă în ceea ce privește legătura strinsă a culturii materiale și spirituale a dacilor liberi cu cea a geto-dacilor. Se apreciază pe bună dreptate că civilizația creată de dacii liberi nu este altceva decît o fază evoluată a Latène-ului geto-dacic, la care se adaugă influența romană. Continuitatea daco-romană și desăvîrșirea procesului de romanizare în sec. IV—VI e.n., probleme de bază ale etnogenezei poporului român, cu diferitele lor aspecte, au fost prezentate într-o serie de comunicări, de unde n-au lipsit, pe lîngă o serie de date mai generale cunoscute, și informații arheologice noi, rezultat al cercetărilor efectuate în ultima perioadă de timp. S-a putut astfel urmări continuitatea daco-romană în complexele de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov de la est de Carpați (I. Ioniță și V. Palade), în descoperirile arheologice din sec. IV—VI e.n. din Transilvania (Z. Székely, L. Bârză și M. Marcu), precum și în cele din Dobrogea (C. Scorpan).

Raportul întocmit de C. C. Giurescu a fost dedicat în întregime rolului pe care geto-dacii l-au jucat în procesul de formare a poporului român.

Au fost regrupate în cuprinsul raportului, în mod sintetic și sistematic. principalele argumente privind continuitatea etnică geto-dacică, începînd de la data cuceririi Daciei și pînă în epoca romană tîrzie. Dovezile menționate în această privință scot în evidență forța elementului autohton, care a reușit să reziste valorilor de populații în migrație și să constituie în final baza etnică a poporului român.

Unele aspecte privind Tracia și tracii în antichitatea tîrzie au format subiectul raportului lui V. Velkov (R. P. Bulgaria). Din conținutul raportului se desprind unele părți interesante referitoare la relațiile economice și etnice din Tracia în epoca romano-bizantină și la continuitatea etnică și culturală, toate acestea bizuindu-se pe datele obținute de pe urma cercetărilor orașelor și satelor antice tîrzii, dinainte de pătrunderea slavilor în sudul Dunării. Pe aceeași linie, urmărind parțial aceleași probleme ale tracilor din epoca romano-bizantină în dreapta Dunării, au mers și comunicările înfățișate de St. Damjanov, M. Stanceva și D. I. Dimitrov (R. P. Bulgaria).

Pentru aceeași perioadă de timp a antichității a fost adusă în discuție și problema creștinismului la traco-frigienii din Asia Mică și la traco-geto-dacii din Peninsula Balcanică (I. Rămureanu). Sînt menționate cu acest prilej o serie de izvoare antice literare, care atestă răspîndirea creștinismului la traco-geto-daci în sec. IV—VI e.n., paralel cu procesul de desăvîrșire a romanizării. Unele informații epigrafice și descoperiri arheologice de pe Struma superioară i-au permis Veneciei Lyubenova (R. P. Bulgaria) să constate că unele particularități de cult și ritualuri religioase ale unor zeități din epoca romană au un caracter tracic.

Nu este în intenția noastră să intrăm în amănuntele tematicii celorlalte două secții ale Congresului. Credem însă oportun să ne oprim pe scurt asupra citorva din principalele probleme din domeniul lingvistic, care au reținut în mod deosebit atenția participanților. Cunoscutul lingvist bulgar VI. Georgiev a reluat și de data aceasta teza sa mai de mult formulată, potrivit căreia traca și dacii sînt două limbi diferite. În sprijinul acestei opinii sînt menționate, diferențele de toponime, antroponime, glose și de fonetică istorică. La acestea se adaugă și vastitatea teritoriului locuit de toate neamurile trace, unde nu era posibilă o singură limbă. Traca și dacii, după același autor, sînt limbi specifice de origine indo-europeană. Deși, în aparență, o asemenea teză ar veni să scindeze pe geto-dacii de tracii din sud, raportul lingvistului bulgar conține și unele precizări demne de menționat și de reținut, care au în vedere limitele teritoriale ale celor două limbi. În timp ce traca era specifică populației de la sud de Haemus, învecinată și influențată de greci, daco-moesiana ocupa spațiul dintre Balcani, Dunăre și Carpați, acolo unde dominau geto-dacii, ramura nordică a tracilor. Idei asemănătoare a cuprins și comunicarea lui I. Duridanov (R. P. Bulgaria), unde se aduc dovezi lingvistice în favoarea existenței unor contacte între limbile tracă și dacă.

O poziție cu totul izolată și neștiințifică, fără o bază documentară demnă de luat în considerație, a adoptat Boris Simeonov (R. P. Bulgaria), care, în comunicarea sa a încercat să demonstreze că geții au avut o limbă aparte, care se deosebea atît de cea a tracilor din sud, cît și de cea a dacilor. O asemenea încercare, ieșită cu totul din comun, nu se putea bucura de vreo apreciere pozitivă. Cum era de așteptat, împotriva unei

astfel de concepții eronate s-au ridicat specialiști români și străini participanți la Congres, care au combătut-o în mod științific și argumentat.

Fără îndoială, discuțiile în jurul existenței unor deosebiri de limbă între lumea geto-dacică și cea a tracilor din sud nu sînt încă în situația de a oferi soluții satisfăcătoare și nici de a fi unanim acceptate. Rezervele principale ce continuă să persiste se referă la caracterul acestor deosebiri, în sensul că nu apare suficient de limpede dacă într-adevăr este vorba de limbi diferite sau mai degrabă de dialecte ale uneia și aceleiași limbi, cum consideră cunoscutul lingvist român I. I. Russu. În favoarea ideii de dialecte și nu de limbi diferite s-a pronunțat în cadrul lucrărilor Congresului și învățatul englez R. Crossland. Opinia sa are un plus de valoare, dacă se ține seama de împrejurarea că specialistul amintit este un bun cunoscător al problemelor de limbă tracă, precum și a celor de arheologie.

Pentru o rezolvare a problemei nu este de ajuns numai a cercetare lingvistică. Se impune și în această privință o corelare a cercetărilor din domeniul lingvisticii cu rezultatele obținute de pe urma activității arheologice și istorice. De pildă, nu trebuie să se uite că cele mai de seamă izvoare scrise ale antichității nu lasă să se întrevadă că între principalele ramuri ale marelui neam al tracilor ar fi existat deosebiri esențiale de origine, cultură și de limbă. Totodată trebuie ținut seama că pînă în prezent, cercetările arheologice au dovedit existența unei strînse unități culturale pentru întreaga zonă de la Carpați și pînă la Balcani și ale unor afinități ale acesteia cu civilizația tracilor de la sud de Haemus. Rămîne, desigur, o sarcină importantă a întregului complex de cercetări din domeniul tracologiei de a stabili cu mai multă precizie raporturile culturale și lingvistice între diferitele zone locuite de traci și între principalele ramuri ale marelui neam al tracilor. Despre o origine și o limbă comună, ca și despre o unitate culturală, teritorială și social-economică a tuturor geto-dacilor nu credem că mai poate încăpea vreo discuție. Urmează doar ca cercetările viitoare să aducă noi dovezi, care să permită și cunoașterea unor laturi particulare ale acestei unități. Mai dificilă se dovedește sarcina găsirii căilor celor mai sigure, care să definească în mod mult mai clar raporturile lingvistice și culturale dintre geto-daci și tracii de la sud de Balcani pentru a se putea scoate în evidență toate laturile comune ale celor două ramuri principale ale lumii trace.

Secția a III-a din cadrul Congresului a întrunit pe specialiștii din domeniile etnografiei, folclorului și cel al antropologiei. Un număr important de rapoarte și comunicări au venit să expună rezultatele obținute de cercetările din domeniile amintite, urmărindu-se în mod special să se releve moștenirile și supraviețuirile unor tradiții străvechi traco-geto-dacice și romane la popoarele din regiunile carpato-balcanice. Unele dintre contribuții au subliniat importanța pe care o au argumentele etnografo-folclorice în dovedirea continuității daco-romane și a rolului esențial jucat de daco-romani în procesul de formare a poporului român.

Lucrările Congresului au constituit unul din evenimentele științifice de mare însemnătate pentru țara noastră în general și pentru istoria strămoșilor noștri geto-daci și daco-romani în special. Faptul acesta s-a vădit în interesul trezit de lucrările Congresului în rîndul unui cerc larg de oameni de cultură și de pasionați ai istoriei vechi a poporului român, care au urmărit cu o vădită și permanentă atenție seria de rapoarte și comunicări

înscrise în programul de lucru. Același interes deosebit s-a remarcat și în cadrul discuțiilor, prin numărul mare al participanților la dezbateri și prin valoarea, nivelul ridicat și competența intervențiilor. Cu această ocazie au reieșit o dată în plus divergențele de păreri, semnalate mai sus, în ceea ce privește originile tracilor, limba sau dialectele vorbite de aceștia, problema romanizării lor, precum și alte aspecte ale vieții și culturii tracilor de mai mică importanță. Discuțiile au subliniat nevoia sporirii cercetărilor de tracologie în toate direcțiile și corelarea rezultatelor în toate disciplinele acestui vast domeniu de studiu. S-au exprimat convingeri că în felul acesta se vor putea înlătura pe viitor multe incertitudini și se vor găsi căi de apropiere a principalelor probleme controversate. Era și acesta un semn al dorinței specialiștilor din domeniul tracologiei de a se considera o familie unită și animată de sentimentul nobil al îndeplinirii sincere și corecte a datoriei și de a contribui în acest fel la opera de înțelegere și apropiere între popoare.

În cinstea Congresului și a unei cît mai bune reușite a acestuia, comitetul român de organizare a inițiat și realizat câteva acțiuni majore, care au contribuit în mod substanțial la creșterea prestigiului acestei manifestări științifice internaționale. Este vorba în primul rînd de publicarea unor lucrări de specialitate, apărute odată cu deschiderea lucrărilor Congresului, ca urmare a grijii și interesului deosebit acordat de Editura Academiei R. S. România. Din rîndul acestor publicații amintim mai întii culegerea de studii de istorie, arheologie și lingvistică înmănușiate în volumul *Thrace-Dacia*, dedicat Congresului și apărut sub îngrijirea lui C. Preda, Al. Vulpe și C. Poghirc. Este de remarcat apoi publicația *Studia Thracologica*, semnată de R. Vulpe, în care au fost adunate contribuțiile tracologice realizate de autor de-a lungul activității sale. Mai sînt de menționat în acest sens lucrările: I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium*; D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie*; P. Roman, *Cultura Coșofeni* și M. Macrea—I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*.

O a doia acțiune importantă a constituit-o fără îndoială expoziția istorico-arheologică intitulată *Traco-dacia. Istorie și civilizație*, organizată de Muzeul de istorie al R. S. România. Expoziția, inaugurată în seara primei zile a Congresului, s-a bucurat de aprecieri unanime. Au fost văzute și admirate cu această ocazie cele mai de seamă realizări ale culturii materiale și spirituale ale traco-geto-dacilor descoperite pe teritoriul României, prezentate într-un context istoric și arheologic mai larg și în suită cronologică, începînd cu exponate din cele mai vechi timpuri, pentru a încheia cu mărturiile ale etnogenezei poporului român.

Tot în localul Muzeului de istorie al R. S. România a fost organizată cu același prilej și o expoziție de carte cu subiecte din domeniul tracologiei. Alături de numeroase lucrări și reviste românești au fost expuse și o serie de publicații primite de la unele edituri și instituții din străinătate. Expoziția a impresionat nu numai prin numărul mare, ci și prin varietatea publicațiilor. S-a vădit o dată în plus interesul de care se bucură studiile de tracologie în rîndul istoricilor, arheologilor și lingviștilor.

O ultimă acțiune de mare însemnătate legată de lucrările Congresului a constituit-o organizarea excursiei documentare, care a avut loc în nordul Dobrogei, cu prețiosul sprijin acordat de autoritățile județului Tulcea, prin conducerea Muzeului de istorie din localitate. Au fost vizitate cu această ocazie mai multe obiective arheologice geto-dacice și romano-bizantine. Din rîndul acestora rețin mai întii atenția importantele așezări traco-getice din epoca hallstattiană de la Babadag și Beidaud. Așezarea de la Babadag, cercetată în cursul ultimilor ani, se remarcă prin nivelul de dezvoltare atins de societatea traco-getică din această regiune și prin înrudirile culturale cu descoperiri similare sau apropiate din sudul Moldovei și din regiunea Porților de Fier. La Beidaud s-a descoperit chiar anul acesta o impunătoare cetate traco-getică din sec. VI î.e.n., care impresionează prin întinderea sa mare și prin cele două valuri cu șanțuri de apărare. Descoperirea unor fragmente ceramice grecești arhaice în cursul cercetărilor din vara aceasta îi arată pe traco-geții acestei așezări întărite, situați la mare distanță de litoralul Mării Negre, în contact cu coloniștii greci, încă din primul moment al întemeierii orașelor vest-pontice.

La Enisala au fost vizitate săpăturile efectuate recent într-o importantă necropolă getică din sec. IV î.e.n. Aici au fost scoase la iveală morminte de incinerare, mai rar și de înhumare, cu un mare număr de vase getice lucrate cu mîna și la roată, alături de care s-au descoperit și vase grecești de import din orașele de pe coasta dobrogeană a Mării Negre. În plus, participanții la Congres și la excursie au avut posibilitatea să viziteze cetatea Argamum de la Capul Dolojman, com. Jurilovca și cunoscuta cetate romano-bizantină Dinogeția (Garvăn), iar la înapoiere spre București așezarea getică de la Cîrlomănești (jud. Buzău).

Odată cu terminarea excursiei arheologice se încheia întreg programul de lucru al Congresului de tracologie. Luau astfel sfîrșit cele șapte zile de activitate științifică, de contacte directe între specialiști și de schimburi de păreri și de impresii. Participanții se despărteau exprimînd convingerea sinceră că lucrările celui de al II-lea Congres de tracologie de la București au însemnat un pas înainte în acest domeniu de cercetare și au contribuit la o mai bună cunoaștere a problemelor și la o mai clară definire a principalelor poziții, stărînd totodată asupra necesității intensificării investigațiilor și a unei cît mai strînse conlucrări a tuturor disciplinelor tracologice.

LE II-E CONGRÈS INTERNATIONAL DE
THRACOLOGIE
—RÉSULTATS ET PERSPECTIVES —

RÉSUMÉ

Du 4 au 10 septembre 1976 ont eu lieu a Bucarest, sous le haut patronnage du camarade Nicolae Ceaușescu, les travaux du II-e Congrès international de thracologie. A cette occasion ont été présentés environ 200 communications et rapports des domaines de l'histoire, de l'archéologie, de la linguistique, de l'éthnographie, du folklore et de l'anthropologie.

Parmi les thèmes majeures qui ont retenu l'attention se font remarquer l'origine des Thraces, les principales étapes de l'évolution culturelle, les relations des Thraces avec les Grecs, les Scythes, les Illyriens et les Celtes, l'histoire et la culture des Géo-Daces, des problèmes touchant la langue, l'art, la religion, la romanisation, la numismatique et des persistences thraces chez les peuples balkaniques de nos jours.

Certains débats se sont axés sur l'origine des Thraces. Conformément à l'opinion de divers spécialistes, l'histoire et la culture des Thraces remonte à l'étape finale de l'époque néolithique. Mais selon la majorité des participants, ce moment de début coïncide avec la période de transitions de l'époque néolithique à celle du bronze.

Lors du Congrès ont été publiés de nombreux ouvrages de spécialité, dont le volume *Traco-Dacica*, représentant un recueil d'études des domaines de l'histoire, de l'archéologie et de la linguistique. A cette même occasion l'on a organisé une exposition d'archéologie et une exposition du livre de spécialité, ainsi qu'une excursion à caractère archéologique dans différents centres thraco-gètes et romano-byzantins du département de Tulcea.

ÎNSEMNĂTATEA ALEGERILOR GENERALE DIN NOIEMBRIE 1946 PENTRU SITUAȚIA INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

DE

GHEORGHE TUTUI

Anul 1946 a marcat o nouă treaptă în evoluția ascendentă a revoluției democrat-populare. Aceasta a ridicat noi sarcini în fața partidelor coaliției democratice, a mișcării muncitorești în ansamblul său. Căștigarea alegerilor parlamentare — principala bătălie politică de după instaurarea noului regim de la 6 martie 1945 — lupta pentru desăvârșirea reformelor democratice în folosul maselor, pentru biruirea enormelor greutăți economice amplificate de urmările secetei, complexa activitate politico-diplomatică desfășurată la Conferința de pace de la Paris, au reprezentat obiectivele majore ale acestei perioade, temeliiile consolidării și dezvoltării unității de acțiune a clasei muncitoare și ale coaliției democratice.

În cursul desfășurării acestor mari și dificile activități, care afectau interesele fundamentale ale întregii națiuni și determinau însemnate deplasări în opinia publică a maselor, Partidul Comunist Român a mai urcat o treaptă pe drumul afirmării sale drept forță conducătoare a societății. La rîndul său, Partidul Social-Democrat, revitalizat de impulsurile de energie date de clasa muncitoare și sprijinit continuu de P.C.R., a biruit în bună măsură erupția fenomenelor negative din rîndurile sale, și-a reluat locul ce-i revenea în frontul unic muncitoresc și în coaliția guvernamentală, s-a îndreptat mai ferm pe calea transformării sale în partid muncitoresc revoluționar.

Parte componentă a unui fenomen de mai mare extindere — după cel de-al doilea război mondial au avut loc alegeri în aproape toate țările lumii¹ — alegerile parlamentare care s-au desfășurat în România

¹ În anul 1946 au avut loc următoarele consultări ale corpului electoral: URSS (la 10 februarie) alegeri pentru Sovietul Uniunii și Sovietul naționalităților; Grecia (13 martie) alegeri generale; Cehoslovacia (26 mai) alegeri pentru Marea Adunare Națională; Franța (2 iunie) alegeri generale, referendum pentru Constituție; (13 octombrie), alegeri parlamentare și referendum referitor la puterile și rolul parlamentului interimar; (21 octombrie), alegeri pentru Adunarea Națională a Republicii Franceze (10 noiembrie 1946); Italia, alegeri pentru Adunarea Constituantă și referendum pentru Republică (2 iunie), alegeri municipale parțiale; (22 octombrie), alegeri comunale (10 noiembrie); Polonia, referendum în legătură cu desființarea Senatului, rectificarea graniței de apus și înfăptuirea unor transformări structurale (1 iulie); Bulgaria, Plebiscit pentru Republică (8 septembrie); alegeri pentru Marea Adunare Națională (27 octombrie); Norvegia, alegeri generale (7 octombrie); Republica Democrată Germană (zona răsăriteană a Germaniei — alegeri generale (21 octombrie); S.U.A. — alegeri parțiale pentru 13 din membrii Camerei Reprezentanților, 32 de senatori și 33 de guvernatori (5 noiembrie).

în noiembrie 1946 înmănunchiau ca nici o altă problemă tot ansamblul sarcinilor interne și externe ale țării.

Pregătirea și desfășurarea alegerilor parlamentare ridica în fața P.C.R. un șir de probleme ca : lărgirea bazei de masă a coaliției democratice și trecerea acestora pe noi temelii programatice ; menținerea și consolidarea alianțelor politice, învățarea membrilor de partid să activeze cu succes într-un sector unde nu aveau experiența necesară și altele. Este adevărat că în anii ilegalității partidului comunist luase parte în repetate rânduri la alegeri comunale sau generale și acumulasă o anumită experiență. Dar aceasta era insuficient față de ceea ce se cerea acum, când organiza alegeri generale ca partid de guvernământ, avind în opoziție partide cu o amplă și îndelungată practică electorală și care mizau totul, inclusiv existența lor, pe aceste alegeri. Mai mult, dacă la 6 martie 1945 masele muncitoare aduseseră la putere guvernul democrat pe baza programului enunțat de F.N.D., program care urma să fie realizat ulterior, acum se pune în mod stringent și problema răspunderilor. Era astfel prima ocazie când masele aveau să aprecieze cum își îndeplinea guvernul Groza programul anunțat și să hotărască ce grupări politice le vor reprezenta în continuare interesele. De aceea și pentru Partidul Comunist, și în general pentru forțele revoluționare, alegerile reprezentau o parte importantă a luptei „care pe care” ce se desfășura împotriva partidelor politice ale reacțiunii, un examen față de popor.

Referindu-ne la tactica P.C.R. în această mare confruntare politică se impune precizarea că partidul comunist era conștient că în lupta forțelor revoluționare pentru a da un nou curs dezvoltării țării se va ajunge în mod inevitabil la noi ciocniri cu forțele oponente. Dar adevărata problemă care se punea era aceea de a pregăti această ciocnire, de a crea un asemenea raport de forțe care să fie favorabil coaliției democrate și a elabora un asemenea program care să deschidă noi perspective luptei maselor, consolidării puterii muncitorești-țărănești.

Pornind de la aceasta P.C.R. avea de soluționat în primul rând un șir de probleme privind coaliția guvernamentală, mai precis în legătură cu armonizarea activității acesteia, a mobilizării tuturor forțelor și energiilor. Lipsa de omogenitate, deosebiri de vederi existente între diferitele grupări politice în legătură cu o serie de probleme majore, deosebiri ce proveneau din caracterul eterogen al coaliției guvernamentale, gradul diferit de organizare și de conștiință politică, ba chiar și unele deosebiri programatice, trebuiau armonizate. Acest obiectiv s-a realizat în esență prin crearea, la 17 mai 1946, a Blocului Partidelor Democratice (B.P.D.).

Alegerile generale din România și deschiderea lucrărilor organului legislativ rezultat din acestea, au avut loc într-o perioadă istorică când situația internațională a României făcea obiectul unor complicate dezbateri internaționale, în centrul cărora se situa conferința de pace de la Paris, care și-a încheiat lucrările la 15 octombrie 1946. Punctele de vedere exprimate asupra situației internaționale a României de către Conferința de la Paris nu au avut darul de a duce la o atenuare a disputelor politice interne în legătură cu orientarea politicii externe a României, ci dimpotrivă a dus la ascuțirea lor. Acest lucru a fost determinat în primul rând de faptul că viața politică a României era dominată de marile înfruntări care aveau loc între forțele democratice și cele reacționare, în vederea cîștigării

alegerilor generale, ca și de aceea că problemele românești continuau să facă obiectul atenției cucerilor conducătoare ale marilor puteri din coaliția antihitleristă ca și a organismelor internaționale create de acestea. Astfel, deși alegerile generale din România erau prin excelență o problemă internă, desfășurarea lor va avea însemnate repercusiuni în situația internațională a țării noastre, în raporturile ei cu unele cercuri conducătoare ale marilor puteri și chiar în soluționarea unor probleme ce priveau tratatul de pace.

Faptul că problema alegerilor din România fusese dezbătută la cea de-a doua reuniune a miniștrilor afacerilor externe și marilor puteri, care avusese loc la Moscova în decembrie 1945, că guvernul dr. Petru Groza se angajase, în ianuarie 1946, față de aceste puteri să organizeze în cel mai scurt timp posibil alegerile libere și democratice, făcea ca desfășurarea lor să aibă pe lângă o deosebită însemnătate internă și una internațională. Dacă la aceasta adăugăm desfășurarea ultimei faze a campaniei electorale și a alegerilor ce aveau loc în condițiile când la New York se întrunea cea de-a doua sesiune a adunării generale O.N.U. (deschisă la 24 octombrie) — și tot aici cei patru miniștri de externe ai U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței urmau să definitiveze textul tratatului de pace (4 noiembrie — 11 decembrie 1946), această însemnătate ne apare și mai evidentă.

Așa stînd lucrurile, ultima fază a campaniei electorale, alegerile, constituirea parlamentului și începutul activității lui, vor fi marcate nu numai de o ascuțită luptă politică între forțele democratice și reacționale și de introducerea în această dispută, uneori cu deosebită acuitate, a problemelor externe, dar și de încercările partidelor de opoziție de a folosi în favoarea lor intervenția străină. Este vorba deci, pe de o parte de lupta dîră dusă de partidele guvernamentale pentru consolidarea regimului democrat-popular și a celor cucerite de acesta pe plan extern, în cadrul unei Români independente și suverane, și, de cealaltă parte, de manevrele grupărilor de opoziție care, în dorința de a-și asigura victoria în alegeri, s-au dovedit a fi gata să renunțe la atributele esențiale ale statului român.

În această ordine de idei se impune a menționa faptul că partidele de opoziție (P.N.Ț., P.N.L., și P.S.D.I) în ciuda faptului că dispuneau de toate posibilitățile de a-și desfășura campania electorală, fapt exprimat între altele și de aceea că P.N.Ț. a depus liste de candidați în toate județele țării, cuprinzînd 422 de propuneri ², au apelat în repetate rînduri la sprijinul și intervenția puterilor occidentale. Astfel, după ce la 21 octombrie 1946, cele trei partide de opoziție își realizează acordul de coordonare a campaniei electorale ³, în declarații făcute reprezentanților presei străine, în cuvîntările fruntașilor lor politici sau în memorii adresate marilor puteri, odată cu calomnierea guvernului și acuzarea acestuia că nu-și respectă angajamentele internaționale, cer ca marile puteri să trimită controlori autorizați care în numele Națiunilor Unite să supravegheze pregătirea și desfășurarea alegerilor ⁴. Pe aceeași linie presa burgheză de opoziție printr-un șir de articole pretins științifice și imparțiale, încearcă să acrediteze ideea că marile puteri au *dreptul* și *datoria* să intervină în viața internă a României,

² „Dreptatea”, nr. 229 din 12 noiembrie 1946.

³ „Dreptatea”, nr. 212 din 23 octombrie 1946.

⁴ „Dreptatea” nr. 233 din 16 noiembrie 1946.

acestea decurgînd, după aprecierile P.N.Ț și P.N.L, din statutul internațional al marilor puteri ca și din obligațiile ce-i revin României prin situația ei de țară aflată sub regimul convenției de armistițiu ⁵.

Și pentru că numai „argumentele” teoretice nu erau suficiente grupările de opoziție au trecut în întreaga țară la organizarea unor grupuri înarmate urmărind folosirea lor împotriva puterii democrat-populare, la folosirea teroarei ca instrument politic. În a doua jumătate a lunii iunie 1946 au fost descoperite mai multe organizații teroriste, create de cele două partide reacționare în vederea împiedicării operei de refacere economică a țării și a încheierii Tratatului de pace cu România, pentru răsturnarea regimului democratic în timpul alegerilor parlamentare. Astfel de organizații ca : „Graiul Singelui”, „Sumanele Negre”, „Haiducii lui Avram Iancu”, din conducerea cărora făceau parte cadre de bază ale celor două partide „istorice”, aveau ca principală linie de conduită asasinatul politic și teroarea, în general organizarea de conflicte singeroase în interior în vederea creării premiselor dezlănțuirii războiului civil. În același timp aceste organizații au desfășurat o amplă activitate de agitație șovină, naționalistă, au organizat depozite de armament și muniții, acțiuni de spionaj în favoarea cercurilor imperialiste. Ulterior, la 7 noiembrie 1946, P.N.Ț a pus bazele unei organizații militare proprii, numită „Cerc militar profesional”. După cum rezultă din procesul verbal de constituire, această organizație avea în frunte generali și alți ofițeri superiori, în rezervă sau retragere, oameni cunoscători în minuirea armelor, cu largi relații în cercurile cadrelor active ale armatei. Principalele atribuții ale acestei organizații decurgeau din intenția P.N.Ț de a-și crea o forță armată proprie cu ajutorul căreia să răstoarne guvernul, „fiind singura organizație — care după aprecierea conducerii P.N.Ț — poate activa cu sorți de izbîndă într-o acțiune rapidă pentru înlocuirea actualului regim”.

În acest context, ca răspuns la apelurile și plingerile partidelor de opoziție din România, la 28 octombrie 1946, Statele Unite și Marea Britanie, invocînd asigurările date de guvernul român la 8 ianuarie 1946 în legătură cu desfășurarea alegerilor, i-au remis acestuia două note diplomatice cu conținut asemănător, prin care se intervenea în favoarea partidelor burgheze de opoziție ⁶. Deși esența raporturilor dintre guvern și opoziție era suficient de clară pentru cercurile conducătoare din occident, mai ales că la 25 octombrie 1946 deputatul laburist Platts Mills făcuse în această chestiune o expunere concludentă în Camera Comunelor ⁷, la 2 noiembrie 1946 guvernul român a răspuns notelor celor două mari puteri, respingînd cu demnitate orice încercare de amestec în treburile interne ale țării noastre. Cu acest prilej se arăta că situația juridică a României de țară sub regim de armistițiu „nu conferea... nici unei puteri dreptul de control sau de imixtiune în treburile ei interne, iar referirile la hotărîrile luate în comun de cele trei mari puteri” și observațiile sau recomandările în legătură cu acestea, nu pot fi luate în considerare decît dacă ele „ar emana de la toate cele trei puteri”. Or, pornind de la aceste considerații juridice ca și de la

⁵ „Liberalul” nr. 210, 219, 225 din 22 octombrie, 1 și 8 noiembrie 1946.

⁶ „Libertatea”, nr. 667 din 4 noiembrie 1946, vezi și „Drapelul” nr. 566 din 7 noiembrie 1946.

⁷ „Universul”, nr. 248 din 28 octombrie 1946.

constatarea că U.R.S.S. nu formulase nici o obiecțiune în aceste probleme, guvernul român a respins cele două note care au fost apreciate ca „acte de imixtiune în politica sa internă” și „incompatibile cu atribuțiile unui stat liber și suveran”⁸.

Evoluția campaniei electorale, evident nefavorabilă partidelor de opoziție, coroborată cu incapacitatea acestora de a-i schimba direcția, a determinat partidele de opoziție să încerce o nouă manevră pentru a-și asigura un sprijin internațional. În acest scop, la 17 noiembrie 1946, când la New York se desfășurau lucrările celei de-a doua sesiuni a O.N.U., iar Consiliul celor patru miniștri de externe lua în dezbatere proiectele tratatelor de pace în vederea definitivării lor, cele trei partide de opoziție din România au înaintat diplomaților occidentali aflați la București și au publicat în presă documentul intitulat „Apel către democrațiile lumii” prin care cerea sprijin internațional în lupta lor pentru câștigarea alegerilor⁹.

Peste două zile însă au avut loc alegerile, iar rezultatele lor au dovedit întregii lumi baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea și izolarea de mase a partidelor de opoziție, orientarea categorică a majorității zdrobitoare a poporului român pe calea democrației și a progresului social, promovată ferm de forțele democratice în frunte cu P.C.R. Rezultatul consultării corpului electoral de la 19 noiembrie a fost dezastruos pentru opoziție și a reprezentat o mare victorie a poporului român. Din 6 955 658 voturi exprimate, 4 773 689 voturi au fost date Blocului Partidelor Democrat. În urma acestui rezultat, din 414 mandate pentru parlament, B.P.D. a obținut 347. La acestea se adaugă 568 862 voturi acordate Uniunii Populare maghiare care obține 29 mandate. Ca urmare 377 (91%) din mandate au fost obținute de forțele democratice, restul au revenit altor partide „politice” : (P.N.Ț — Maniu 33 mandate, P.N.L — Brătianu 3 mandate), Partidul Țărănist Democrat — dr. Lupu 2 mandate¹⁰.

În alegeri au participat și alte formațiuni politice dar care nu au obținut nici un mandat de deputat : Partidul Social-Democrat Independent (C.Titel-Petrescu), Partidul Popular Românesc, Partidul Radical al Micii burghezii, Partidul naționalist democrat, Acțiunea Național Agrară ș.a. Astfel în afara forțelor politice care au obținut mandate pentru Adunarea deputaților au fost depuse peste 100 de liste electorale din partea numeroaselor grupări politice sau independente, liste care au obținut un număr de 128 190 voturi¹¹.

Desfășurarea alegerilor a reliefat, în același timp, atașamentul maseilor populare din partea de nord a Transilvaniei, teritoriu care constituise obiectul a îndelungi dezbateri la conferința de pace, dorința lor de a trăi în cadrul României democrat-populare, aprobarea lor față de modul în care această problemă fusese soluționată. Sub acest aspect următorul

⁸ „Libertatea” nr. 667 din 4 noiembrie 1946.

⁹ „Liberalul” nr. 233 din 17 noiembrie 1946, vezi și „Dreptatea” nr. 234 din 17 noiembrie 1946.

¹⁰ „Scnteia” nr. 685 din 23 noiembrie 1946.

¹¹ Vezi pe larg, dr. Mihai Fătu, *Un vot decisiv, noiembrie 1946*, București, 1972.

tabel care sintetizează rezultatele votului din această parte a României este credem elocvent :

Nr. crt.	Județul	Total voturi validate	B.P.D.	U.P.M.	Partide istorice
1	Bihor	254.828	125.265	77.760	36.964
2	Ciuc	79.544	7.768	63.942	5.343
3	Cluj	189.888	118.513	42.939	20.886
4	Maramureș	65.890	39.221	—	23.198
5	Mureș	160.601	74.435	63.583	15.672
6	Năsăud	63.370	38.277	—	24.086
7	Odorhei	65.210	4.439	57.929	1.909
8	Satu Mare	142.384	92.090	23.205	24.033
9	Sălaj	178.469	115.083	44.086	15.508
10	Someș	96.645	65.685	14.925	6.118
11	Trei Scaune	78.190	5.899	63.675	8.496

În aceeași ordine de idei se cuvine a preciza că organizația democratică a oamenilor muncii maghiari, U.P.M., care a susținut activitatea B.P.D — dar a participat la alegeri pe liste separate — a obținut 568 862 de voturi, adică aproape dublu cît P.N.L. — Brătianu. Or, acest fapt este deosebit de semnificativ atît pentru precizarea poziției celei mai numeroase naționalități conlocuitoare din România cît și pentru reliefaarea politicii naționale real democratice promovate de guvernul Dr. Petru Groza.

Felul în care această victorie s-a repercutat asupra tratatului de pace este relevat de deputatul Takacs Lajos care a luat cuvîntul în parlament în numele Uniunii Populare Maghiare remarcînd lipsa din tratat „a oricărui fel de prevederi de apărare a minorităților” și apreciînd urmările unor asemenea clauze cuprinse în tratatul de pace cu România de după primul război mondial arată că „timp de 25 ani am avut experiența clauzelor de acest fel și le cunoaștem rezultatele. Așa-numita convenție a minorităților a adus închiderea școlilor, interzicerea limbii materne, prohibirea de la muncă a muncitorilor”.

Opușind acestui regim impus de convențiile internaționale politica promovată de forțele democratice din România, Takacs Lajos arăta : „La 23 august am apucat altă cale — calea colaborării sincere. Avem convingerea faptului că numai victoria comună a forțelor democratice poate aduce pentru poporul nostru deplina egalitate de drepturi. Eram convinși, și concepția aceasta ne-a fost mereu întărită, că brațul harnic al muncitorului român, palma aspră a plugarului român, cuvîntul intelectualității progresiste, ne oferă o apărare mai eficace decît orice clauză. Și iată și pe acest teren am fost întăriți în credința noastră. Nu numai că am lichidat nedreptățile unei jumătăți de veac, dar progresăm spre o viață națională mai bună, spre o viață socială plină de bune speranțe”¹².

Rezultatul strălucit obținut de forțele democratice în alegerile generale din noiembrie 1946 reprezenta, așa cum se apreciază în Programul Partidului Comunist Român — „Cea mai elocventă expresie a adeziunii

¹² „Szabad Szo” (Tirgu Mures) 127 august 1947.

*maselor largi populare la politica de transformare democratică, revoluționară a țării, promovate de partid*¹³.

Ca urmare a victoriei forțelor democratice în alegerile de la 19 noiembrie 1946, viața politică din România a devenit mai omogenă iar guvernul reorganizat a marcat o întărire a pozițiilor clasei muncitoare și a aliaților săi. Astfel, cu prilejul remanierii guvernamentale, care a dus la îndepărtarea celor doi miniștri fără portofoliu, reprezentanți ai partidelor burgheze de opoziție, s-a făcut și o nouă repartizare a departamentelor între reprezentanții principalelor grupări politice din B.P.D., repartizare favorabilă partidelor muncitorești ai căror exponenți dețineau acum opt ministere și șase subsecretariate de stat față de șase și respectiv patru, cât avuseseră în vechiul cabinet. În acest context se remarcă în mod deosebit preluarea de către partidul comunist a Ministerului Economiei Naționale, departament de mare însemnătate în viața economică a țării, care pînă la această dată fusese condus de reprezentanții grupării burgheze P.N.L—Tătărescu, iar acum era condus de către Gheorghiu-Dej, secretarul general al C.C al P.C.R.

Privită în contextul internațional de la finele anului 1946 și în raport cu problematica cu care era confruntată țara noastră pe plan extern, victoria forțelor democratice în alegeri a avut o însemnătate cu totul aparte. Ea a reprezentat ultima lovitură dată politicii de amestec în treburile noastre interne, purtată sub acoperământul înțelegerilor dintre marile puteri și a încheiat etapa în care guvernul român putea fi taxat ca nedemocratic și nereprezentativ. Victoria de la 19 noiembrie 1946 avea în același timp semnificația aprobării depline, de către majoritatea poporului, a activității desfășurate de guvern pe planul politicii externe și reprezenta un vot de încredere pentru acțiunile ulterioare.

Desfășurarea alegerilor parlamentare și victoria forțelor democratice în această mare confruntare, care au fost urmărite cu atenție de către cercurile politice internaționale, s-au bucurat de ample aprecieri. Astfel ziarul „Pravda”, în numărul său din 21 noiembrie scria că „poporul român nu a avut niciodată alegeri așa de libere ca acum”. Referindu-se la același eveniment, ziarul francez „Le Monde”, în redacționalul intitulat : „Alegerile din România”, avea să scrie că Maniu și Brătianu sînt fără îndoială patrioți, dar spiritul lor social lasă foarte mult de dorit, așa cum au probat-o și istoria antebelică¹⁴. Ample relatări despre desfășurarea alegerilor din România au făcut și alte ziare, franceze, engleze, bulgare, cehoslovace, poloneze, maghiare, agențiile de presă și posturile de radio, care au remarcat justetea rezultatelor obținute de forțele democratice. Sub acest unghi de vedere se impune a fi reliefată declarația celor 47 de ziaristi străini, reprezentanți ai agențiilor de presă și ai posturilor de radio, care au făcut declarații asupra alegerilor din 19 noiembrie 1946, subliniind atît caracterul democratic al acestora cît și succesul de necontestat al coaliției guvernamentale¹⁵.

¹³ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 54.

¹⁴ „Le Monde”, nr. 597 din 22 noiembrie 1946.

¹⁵ Declarația a fost semnată de reprezentanții următoarelor ziare, agenții de presă și posturi de radio : „Ordre”, „Daily-Worker”, „Telepres”, „Tass”, „Jewish-Telegraphic Agency”, „Otecestven Front”, „L’Humanité”, „Pravo-Lidu”, directorul postului de radio Belgrad, reprezentantul agenției muncitorești de presă din Varșovia, „Chicago Defender”, „Pravda”, „Rude Pravo”, „Krasnaia Svezda”, „Naprized”, „Action”, „Ce Soir”, „Szabadság”, „Svobodnaia Vremeni”, „Journal d’orient”, „Prava” etc. („Scinteia”, nr. 683 din 21 noiembrie 1946).

În același context, de subliniere a însemnătății interne și externe a alegerilor din noiembrie 1946, ziarul „Scnteia” scria că „*România și-a sporit propria ei valoare, propria ei greutate specifică internațională, dovedind că „nu mai poate fi privită de nimeni drept pradă ușoară”*. „*A fi țară mică — continua același ziar — nu înseamnă cătuși de puțin a fi o țară neputincioasă, lipsită de suveranitate națională*”¹⁶ (s.n.).

Expresie clară a înțelegerii de către poporul român a răspunderilor sale naționale și internaționale, alegerile generale din noiembrie 1946 sînt deosebit de importante nu numai pentru perspectiva pe care au dat-o dezvoltării ulterioare a României, dar și prin urmările lor imediate, în rîndul cărora se plasează crearea organului legislativ — parlamentul — și preluarea de către acesta a unor importante atribuții de ordin extern. În legătură cu această problemă se remarcă din nou atitudinea reacționară a partidelor „istorice”, încercările acestora de a se folosi de intervenția străină pentru a-și asigura poziții dominante în viața țării. Astfel, în timp ce conducerea P.N.Ț. cerea puterilor occidentale să intervină în treburile interne ale României și să ordone efectuarea unor noi alegeri și înlăturarea guvernului existent¹⁷, conducerea P.N.L. încercă să discrediteze guvernul, calificîndu-l ca lipsit de capacitatea juridică de a continua să reprezinte țara în relațiile externe și să semneze tratatul de pace¹⁸. S-a încercat de asemenea influențarea monarhului care ar fi trebuit, după planurile P.N.Ț, să nu recunoască legalitatea alegerilor și să nu deschidă, potrivit procedurii în vigoare, lucrările Adunării deputaților.

Cu toate acestea, la 1 decembrie 1946, noul parlament și-a început lucrările, fapt care a avut la rîndul său o importanță deosebită asupra politicii externe și a situației internaționale a României. Acest lucru rezultă înainte de toate din aceea că prin constituirea parlamentului, organ de aceeași esență ca și guvernul, adică democrat-popular, s-a realizat o nouă consolidare a poziției forțelor revoluționare pe plan intern și extern. Puterile monarhului au fost limitate, el împărțindu-le de acum cu organul legislativ, iar actele internaționale ale șefului statului, trebuiau, în virtutea Constituției, să fie aprobate de parlament. La aceasta se adaugă și faptul că noul parlament a făcut o temeinică analiză a situației interne și internaționale a României și a stabilit cu claritate orientările de viitor, realizînd prin aceasta un pas însemnat în unificarea eforturilor și acțiunilor tuturor factorilor de răspundere din stat. Sub acest unghi de vedere este important să remarcăm că începînd cu mesajul regal, care a fost prezentat în prima zi a deschiderii lucrărilor și pînă la adoptarea de către parlament a răspunsului la mesaj, 36 de deputați aparținînd tuturor grupărilor politice și-au expus punctele de vedere asupra problemelor de politică externă și au subliniat atît orientările de principiu ale acesteia precum și greutățile care s-au ridicat în fața României pe planul relațiilor externe¹⁹.

¹⁶ „Scnteia” nr. 687 din 25 noiembrie 1946.

¹⁷ „Dreptatea”, nr. 245 și 252 din 5 și 12 decembrie 1946.

¹⁸ „Liberalul”, nr. 246 din 2 decembrie 1946.

¹⁹ Astfel deputatul Gheorghe Vlădescu Răcoasa, în cuvîntul rostit la 12 decembrie 1946, după ce subliniază că politica externă a României este de strînsă prietenie și colaborare cu toate țările vecine, cu democrațiile apusene și cu toate statele care respectă independența și suveranitatea noastră națională, arăta că țara noastră a resimțit dureros „rezervele și atitudinea tăioasă a Angliei și Americii în legătură cu tratatele de pace” (Monitorul oficial, partea III-a, dezbateri parlamentare, nr. 12 din 12 dec. 1946, p. 99).

Astfel mesajul tronului, apreciind că țara noastră și-a câștigat dreptul de a avea un loc demn în familia națiunilor libere și doritoare de pace, sublinia necesitatea ca politica sa externă să fie o politică activă, de consolidare și dezvoltare a relațiilor existente, de extindere a acestora cu alte state²⁰. La rîndul său răspunsul adoptat de Adunarea Deputaților, care constituia în esență programul acestui organism politic, remarcă hotărîrea tuturor deputaților de a contribui la opera de consolidare a păcii și indica drept obiective ale politicii externe păstrarea și dezvoltarea relațiilor de colaborare cu toate țările vecine; U.R.S.S., Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia și Ungaria ca și cu toate țările iubitoare de pace. În acest context menționăm faptul ca Proiectul de răspuns adoptat de Adunarea Deputaților la mesajul regal accentuează atît necesitatea ca aceste relații să fie cît mai complexe: politice, economice și culturale, cît și dorința ca în aceste domenii să se realizeze raporturi cît mai prietenoase cu „Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Franța și toate țările iubitoare de pace”²¹.

Se degajă astfel concluzia că parlamentul rezultat din alegerile generale care au avut loc la 19 noiembrie 1946 a aprobat în întregime orientările stabilite de guvern în politica externă a României încă din perioada anterioară și s-a angajat să o continue în noile condiții, sprijinind-o cu autoritatea sa de organ reprezentativ al întregului popor.

Relevind coordonatele unitare ale activității guvernului și parlamentului, dr. Petru Groza sublinia: „Prin felul cum acest parlament a luat ființă, din sufletul democratic al unui popor mobilizat pe drumul reconstruirii unei vieți noi, cu mai multă dreptate socială și cu o mai justă repartizare a sarcinilor, el este de aceeași substanță ca și guvernul, atacînd frontal fără înconjur și fără ezitare, punctele de maximă rezistență în viața noastră economică, financiară și socială cu scopul de a reclădi țara”²².

Alegerile parlamentare din România și deschiderea lucrărilor Adunării Deputaților, acțiuni care au avut loc aproape simultan cu desfășurarea lucrărilor Consiliului Miniștrilor de Externe ai Marilor Puteri, care s-au reunit la New York, între 4 noiembrie și 11 decembrie 1946²³, au reprezentat importante contribuții aduse de forțele revoluționare din România, de poporul român cauzei păcii și democrației. În acest context apreciem că se poate vorbi despre o experiență românească, care a dovedit că în anumite condiții se pot înfăptui transformări revoluționare în folosul maselor chiar în condițiile menținerii forme de stat vechi (monarhice) și a activității mai multor partide politice. Putem astfel aprecia că democra-

²⁰ Monitorul oficial, partea III-a, Dezbateri parlamentare, nr. 1/1 dec.

²¹ Monitorul oficial, partea III-a, Dezbateri parlamentare, nr. 9 din 9 decembrie 1946, p. 76-77.

²² „Scînteia” nr. 713 din 29 decembrie 1946.

²³ Aceste lucrări s-au desfășurat în sălile de la etajul 37 ale luxosului hotel Waldorf-Astoria din New York. La această reuniune din partea României a participat ca observator Richard Franasovici, ambasadorul țării noastre la Londra, însoțit de consilierii Dimăcescu și Danielopol („Drapelul” nr. 572 din 14 noiembrie 1946).

ția parlamentară din România anilor 1946—1947, a fost în esență o putere revoluționar-democratică, care a pregătit condițiile de trecere la socialism. Această acțiune a avut la bază continua întărire a conlucrării dintre cele două partide muncitorești (P.C.R. și P.S.D.), a alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, temelii sigure ale unei largi coaliții politice care a cuprins toate forțele democratice din România fără deosebire de naționalitate, s-a demonstrat astfel, cu puterea faptelor, că numai pornindu-se de la realitățile economice și social-politice din țară, partidul comunist poate să-și elaboreze un program concret de acțiune, care să fie însușit și transpus în practică de către mase. Un asemenea program care corespundea etapei istorice date a fost concretizat în Platforma Program a Blocului Partidelor Democratice, în jurul căreia s-au strins toate forțele avansate ale societății românești. Platforma electorală a grupărilor de centru și stînga din România ca și activitatea practică a guvernului și parlamentului au cuprins și importante obiective de politică externă. Acest lucru era determinat îndeosebi de faptul că unele probleme de importanță majoră cum sînt acordarea statutului de cobeligeranță, realizarea concordanței între efortul depus de România în războiul antihitlerist și clauzele militare, reducerea substanțială a prevederilor privind reparațiile ca și stabilirea procedurii de arbitraj în caz de diferende asupra aplicării tratatului, și altele nu fuseseră soluționate în concordanță cu normele de drept și justiție internațională de către conferința de pace de la Paris.

Urmărind cu atenție evoluția dezbaterilor care aveau loc la Conferința celor 4 miniștri de externe de la New York, care se desfășurau simultan cu lucrările adunării generale a O.N.U. și erau în mod evident influențate de acestea, guvernul român a întreprins noi acțiuni pe plan extern în apărarea cauzei independenței și suveranității patriei. În acest scop la 13 noiembrie 1946, ambasadorul Richard Franasovici a depus pe masa celor 4 miniștri de externe ai marilor puteri memoriul cuprinzînd *Observațiile guvernului român privitoare la Proiectul de Tratat de Pace cu România*, în care se spunea printre altele : „În momentul în care, în lumina rezultatelor Conferinței de la Paris, Consiliul Miniștrilor Afacerilor Străine se pregătește să pășească la redactarea finală a Tratatului de Pace cu România, guvernul român crede de datoria sa să prezinte cu toată sinceritatea, datorată unei opere de atare importanță, citeva observațiuni asupra unui număr de chestiuni pe care le socotește deosebit de grave și importante”²⁴. Acestea erau : recunoașterea calității de țară cobeligerantă ; modificarea articolelor 3 și 4 din clauzele politice ; 24, 24 bis, 26, 27, 30 bis, din clauzele economice și articolul 34 din clauzele referitoare la regimul Dunării. Memoriul preciza în continuare, că drept urmare a efortului făcut în ultimii ani, a distrugerilor suferite, a uzurii echipamentului industrial și a celor doi ani de secetă, capacitatea economică a României a ajuns la un nivel de adevărată sleire și solicita ca cei patru miniștri de externe să-i lase resursele necesare pentru desfășurarea unei vieți de stat normale.

Rezultatele acestei noi intervenții nu au fost însă cele scontate²⁵, problemele fundamentale în dispută rămînînd în esență așa cum fuseseră

²⁴ Recueil des Documents...tom. IV, p. 145—158.

²⁵ Modificarea cea mai importantă a fost consenmată la paragraful 2 al articolului 25, în care era vorba de bunurile rămase vacante de pe urma victimelor persecuțiilor rasiale sau fasciste, unde față de textul inițial, care prevedea ca aceste bunuri să fie transmise unei societăți

conturate la Paris. Apreciind rezultatele acestei ultime reuniuni internaționale, dr. Petru Groza, în declarațiile făcute presei la scurt timp după terminarea lucrărilor Consiliului Miniștrilor Afacerilor Străine ai Marilor puteri, remarca că cererile României au fost întemeiate, iar dacă ele nu au fost soluționate în mod favorabil, încheierea păcii va crea un nou cadru internațional în care România își va găsi locul pe care-l merită, deoarece — „cele mai multe din dorințe și revendicări se soluționează prin însăși pacea”²⁶.

Începutul anului 1947 caracterizat printr-o intensă activitate politico-economică îndreptată spre consolidarea regimului democrat-popular și crearea condițiilor de trecere la o nouă etapă în dezvoltarea multilaterală a României, este marcat și de o susținută și din ce în ce mai largă acțiune pe planul relațiilor externe. Această orientare este exprimată în declarațiile și interviurile acordate de primul ministru al României, care reafirmă poziția țării noastre de largă colaborare internațională, de tratativele sau discuțiile economice care se desfășoară la Moscova, New York, Londra, Praga, Belgrad, Berna ca și cu unele țări din Orientul apropiat; de intensificarea schimburilor culturale și evident de acțiunea pregătitoare în vederea semnării tratatului de pace. Concomitent cu aceste activități România își face cunoscute punctele sale de vedere asupra unor importante probleme internaționale cum sînt: colaborarea regională; lichidarea barierelor dintre state în vederea asigurării circulației valorilor materiale și spirituale; normalizarea relațiilor economice; organizarea cu eforturile tuturor statelor, pe baza egalității în drepturi, a unei noi orînduirii economice mondiale.

Pe aceste coordonate interviurile acordate de dr. Petru Groza corespondenților ziarelor „Rownostr” din Brno și „Otecestven Front”, din Sofia, subliniază deopotrivă contribuția guvernului român la crearea în Bazinul Dunărean a unei stări de liniște și pace și hotărîrea sa de a continua această politică ca și însemnătatea acestei acțiuni pe un plan mai larg, al păcii și colaborării internaționale²⁷.

În acest context, la 20 ianuarie 1947, în marea sală a Departamentului de Stat din Washington, a avut loc ceremonia semnării de către S.U.A. a tratatelor de pace²⁸ dintre puterile aliate și asociate și cele 5 țări europene care în prima fază a războiului se aflaseră în tabăra Germaniei hitleriste, iar peste șase zile documentul a sosit la București. Ca urmare, la 1 februarie 1947 Consiliul de Miniștri al României a hotărît să purceadă la semnarea

internaționale a refugiaților evrei, s-a adus modificarea care prevedea ca aceste bunuri să fie transmise guvernului român iar organizațiile evreiești să devină proprietarele acestora. Tot în problema restituirilor s-a obținut, ca bunurile aparținînd României sau cetățenilor români și duse cu forța în Germania după 12 septembrie 1944, să fie restituite. (Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 1 februarie 1947, Arhiva CC al PCR, Fondul nr. 103, dosarul nr. 9025, f. 18.)

²⁶ „Frontul plugarilor”, nr. 564 din 29 decembrie 1946.

²⁷ „Scînteia”, nr. 715 și 725 din 3 și 17 ianuarie 1947.

²⁸ Aceasta a reprezentat ultimul act de politică externă a lui James F. Byrnes, care în urma alegerilor desfășurate în SUA în noiembrie 1946 a fost înlocuit la Departamentul de Stat cu generalul George Marshall. În acest timp la Washington au avut loc numeroase manifestări de simpatie față de România, în rîndul cărora se includ participarea membrilor ambasadei române la recepția dată de președintele H. Truman, întrevederea dintre soția ambasadorului român la Washington și doamna Truman, recepția dată de Mihail Ralea ca și primele rezultate ale tratatelor purtate cu S.U.A. pentru achiziționarea unor cantități de cereale. De asemenea se impune a fi amintit succesul pe care violonistul român George Enescu l-a înregistrat în turneul său din Statele Unite.

tratatului de pace, document, care așa cum aprecia dr. Petru Groza, „cu părțile lui luminoase și cu părțile lui umbroase, este un act care trebuie acceptat. El pune capăt unui trecut nenorocit și deschide un drum spre lumină”²⁹.

Apropierea marelui eveniment, semnarea tratatului de pace, a prilejuit forțelor revoluționare din România, atât trecerea în revistă a principalelor momente din lupta politică și diplomatică desfășurată după eliberare cât și prezentarea clară a orientărilor sale în politica externă. Astfel articolul „Tratatul de Pace” publicat în ziarul „Scinteia” evidențiază faptul că tratatul „este rezultatul unei lupte îndârjite, în care forțele democratice naționale au fost silite la un efort maxim, pe de o parte în vederea îndepărtării din fruntea vieții politice românești a elementelor vinovate de această situație, pe de altă parte pentru a convinge forurile democratice internaționale că România a lichidat cu un trecut rușinos și a apucat pe o cale nouă”³⁰. La rîndul său ziarul „Libertatea”, în articolul „Perspectivele normalizării”, subliniază faptul că odată cu semnarea tratatului, „țara noastră va înceta să mai fie tratată ca o țară satelită și ca atare va înceta o situație de drept și de fapt potrivnică intereselor colectivității românești”³¹.

Referindu-se la orientările de viitor ale politicii externe, cele două publicații jalonează această orientare pe diferite planuri. Astfel, „Scinteia” subliniază faptul că România, care nu se află la remorca vreunei mari puteri, își asigură libertatea de mișcare pe care o va pune în slujba intereselor ei naționale și va juca un rol activ în opera de consolidare a păcii, iar „Libertatea” indică printr-o acțiune imediată încadrării țării noastre în O.N.U., dreptul de a cere și a obține ajutoare pentru regiunile înfometate și activizarea schimburilor comerciale, ca un mijloc pentru refacerea economiei ruinată de război.

În pas cu desfășurarea evenimentelor, la 1 februarie 1947, guvernul român a stabilit componența delegației ce urma să meargă la Paris pentru semnarea tratatului de pace — printre care Gheorghe Tătărescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec și general Dumitru Dămăceanu. Guvernul a aprobat de asemenea declarația ce urma să fie făcută cu acest prilej. A doua zi după sosirea la Paris, la 8 februarie 1947, delegația română a remis la Quai d'Orsay o notă cuprinzând observațiile guvernului român în legătură cu tratatul de pace spre a fi adus la cunoștința reprezentanților Puterilor Aliate și Asociate. Declarația referindu-se la hotărîrea formulată de art. 2 din Tratat, care declară nulă și neavenită sentința de la Viena din 30 august 1940 și restabilește frontiera româno-ungară la traseul de la ianuarie 1938, arată că aceasta „pune în sfîrșit capăt pentru vecie opresiunii îndelungate și repetate a cărei victimă a fost poporul român. Pronunțată în numele justiției și în același timp — sîntem convinși — în numele sacrificiilor fără număr consimțite de întreaga națiune română, această hotărîre deschide perspective serioase unei colaborări fecunde între poporul român și poporul ungar și promite să stingă ultimele focare de agitații, moștenire a unui

²⁹ Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 1 februarie 1947, loc. cit.

³⁰ „Scinteia”, nr. 739 din 2 februarie 1947.

³¹ „Libertatea”, nr. 733 din 29 ianuarie 1947.

trecut dureros care a împiedicat pînă astăzi stabilirea unor relații amicale între aceste două popoare ³².

Exprimînd hotărîrea guvernului român de a face tot ceea ce depinde de el pentru a executa obligațiile ce decurg din Tratat, nota conținea în același timp și rezervele țării noastre față de unele obligații excesive sau nedrepte și își exprima regretul că nu s-a ținut seama de importanța contribuției militare și economice adusă de România în războiul contra Germaniei hitleriste și a sateliților săi.

În continuare documentul sus-amintit cuprindea o expunere de principii asupra poziției României în relațiile internaționale, a hotărîrii sale de a contribui la organizarea postbelică a lumii ³³.

În acest ceas solemn, se arată în declarație, în care România caută colaborarea tuturor popoarelor iubitoare de pace și de libertate, ea ține să aducă fără nici o întîrziere adeziunea ei totală la principiile Chartei Națiunilor Unite, principii adoptate și deja traduse în fapt, asigurînd tuturor persoanelor supuse jurisdicției sale, fără nici o deosebire de rasă, origină etnică și religie, folosirea deplină și întregă a drepturilor omului și a libertăților lui fundamentale. Credincioasă acestor principii, România nu a așteptat nici o presiune internă și nici o injoncțiune externă pentru a garanta naționalităților conlocuitoare stabilite pe teritoriul său un regim de perfectă libertate. România înțelege să nu se dea în lături pe viitor de la nici o efortare care ar putea îmbunătăți condițiile vieții materiale și morale a omului și nu va înlătura nici o inițiativă care ar putea să dezvolte colaborarea internațională și să întărească securitatea colectivă. Din justiția socială România își face o dogmă, iar din politica păcii și a bunei înțelegeri internaționale își face lege.

La 10 februarie 1947, după aproape zece luni de discuții ³⁴ și incertitudini a avut loc ceremonia semnării Tratatului de Pace între România și Puterile Aliate și Asociate, act internațional care avea să influențeze dezvoltarea ulterioară a României.

Tratatul de Pace între România și Puterile Aliate și Asociate ³⁵, proclama încetarea stării de război și stabilea o bază trainică pentru dezvoltarea relațiilor externe ale țării noastre, inclusiv a încadrării sale în Organizația Națiunilor Unite și a aderării ei la orice convențiune internațională.

³² Declarația României la Conferința de Pace. Arhiva I.S.I.S.P., cutia nr. 1, Afîșe; vezi Arhiva M.A.E, fond 71, dos. E.9, vol. 1922.

³³ Arhiva M.A.E., fond 71, dosar E.9, vol. 192 (vezi și „Scintcia” din 8 și 12 februarie 1947).

³⁴ Referindu-se la aceasta, ziarul norvegian „Arbeindenbladet” avea să scrie la 11 februarie 1947: „Tratatele de pace cu cei cinci aliați europeni ai Germaniei s-au semnat ieri. Nu este un acord între învinși și învingători, ci mai cu seamă între învingători. Întîrzierea redactării tratatului nu se datora neînțelegerii dintre învinși și învingători, ci dificultății pe care învingătorii o aveau pentru a se înțelege între ei. Cele cinci state cărora li s-au prezentat conturile războiului au avut rolul de spectatori în această mare luptă diplomatică.

³⁵ Acestea erau: Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, Statele Unite ale Americii, Australia, Republica Sovietică Socialistă a Bielorusiei, Canada, Cehoslovacia, India, Noua Zeelandă, Republica Sovietică Socialistă a Ucrainei și Uniunea Sud-Africană, țări definite prin tratat ca aflate în stare de război cu România și că au purtat în mod activ războiul împotriva statelor europene inamice, cu forțe militare importante. (sn)

Credincios principiilor afirmate, guvernul român a adresat Secretarului general al Organizației Națiunilor Unite, încă de la 12 iunie 1947, cererea ca România să fie admisă ca membru al Organizației, angajându-se să respecte toate obligațiile ce decurg din Chartă. „Guvernul român — se arată în cerere — fără a mai aștepta intrarea în vigoare a Tratatului de pace voiește să utilizeze termenele fixate de regulamentul Organizației, pentru a prezenta cererea de admitere a României în Organizația Națiunilor Unite”. Din păcate această cerere nu a fost rezolvată pozitiv decît în decembrie 1955.

În același timp, pe baza hotărîrii Biroului Politic al C.C al P.C.R., grupul parlamentar comunist a luat inițiativa de a folosi reuniunea solemnă a guvernului și Adunării Deputaților consacrate sărbătoririi celei de-a treia aniversări a zilei eliberării României de sub dominația fascistă pentru a obține ratificarea Tratatului de pace. Propunerea P.C.R a fost înșușită de guvern și Parlament și după ce a ascultat raportul ministrului de externe și cuvîntul reprezentanților grupărilor ce formau Adunarea Deputaților, aceasta a hotărît în unanimitate ratificarea Tratatului de Pace. O săptămînă mai tirziu, la 29 august, Tratatul a fost ratificat și de către Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S., act prin care se încheie această dificilă și complicată problemă internațională.

Prin semnarea și ratificarea Tratatului de Pace — se arată într-un articol redacțional apărut în ziarul „Scinteia” — România intră într-o nouă fază de relații internaționale, politice și economice. Ea își propune să joace astfel un rol activ în lupta pentru statornicirea unei păci trainice, pentru democrație și progres social (s.n.)

L'IMPORTANT DES ÉLECTIONS GÉNÉRALES DE NOVEMBRE 1946 POUR LA SITUATION DE LA ROUMANIE SUR LE PLAN INTÉRIEUR ET INTERNATIONAL

RÉSUMÉ

Le processus révolutionnaire unique qui s'est déroulé en Roumanie après la victoire de l'insurrection nationale d'août 1944 a comporté également les élections parlementaires du 19 novembre 1946, où les forces démocratiques ont remporté une éclatante victoire, gagnant 377 places de députés sur les 414 places existantes.

Précédées d'une longue et complexe étape préparatoire, les élections parlementaires de novembre 1946 ont confirmé la durabilité du pouvoir démocratique populaire — sa large base de masse.

Les élections générales de novembre 1946 ont mis en évidence la valeur internationale de la tactique empreinte de souplesse utilisée par les forces révolutionnaires, en tête avec le Parti Communiste Roumain, la multitude de formes de la lutte politique destinée à assurer la défaite des partis bourgeois et leur isolement des masses, qui, à part une longue expérience électorale ont disposé pendant ces élections d'un important appui intérieur et surtout extérieur. Dans ce cadre, il nous faut relever

l'expérience du Parti Communiste Roumain de constitution de larges alliances au centre desquelles s'est trouvée, sur le plan politique, l'unité d'action entre les communistes et les sociaux-démocrates, et sur le plan social, l'alliance ouvrière-paysanne. Dans ce même contexte se situe le programme électoral de la coalition démocratique laquelle comprenait une synthèse des principales orientations dans la politique interne et externe des partis qui constituaient la coalition gouvernementale réunie dans le Bloc des Partis Démocrates.

Par suite du résultat des élections du 19 novembre 1946, l'échiquier politique roumain est devenu plus homogène et le gouvernement réorganisé, en conformité avec le résultat de la confrontation du corps électoral, marquait une consolidation des positions de la classe ouvrière et de la paysannerie travailleuse.

Considérée dans le contexte international de la fin de l'année 1946 et en rapport avec ce que la Roumanie était confrontée sur le plan extérieur, la victoire des forces démocratiques au cours des élections parlementaires occupe une place spéciale. Elle a représenté le dernier coup porté à la politique d'immixtion dans nos affaires intérieures, menée sous le couvert de l'accord des grandes puissances et a clôturé l'étape où le gouvernement roumain pouvait être qualifié de non-démocratique et non-représentatif.

PRIMELE DECRETE ALE INSURECȚIEI NAȚIONALE ARMATE ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE. DESPRE GUVERNUL DE LA 23 AUGUST 1944

DE
VASILE LIVEANU

În studiul de față ne vom ocupa de primele decrete adoptate în după amiaza zilei de 23 August 1944, imediat după arestarea lui Ion Antonescu. „După cum este cunoscut, în condițiile intensificării luptei unite a forțelor antifasciste democratice și patriotice interne, și în împrejurările internaționale favorabile create de succesele obținute pe front de armata sovietică, de victoriile întregii coaliții antihitleriste, Partidul Comunist Român a organizat și desfășurat insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă care a dus la răsturnarea dictaturii fasciste, la ieșirea țării din războiul împotriva Uniunii Sovietice, la trecerea României, cu întregul său potențial militar și economic alături de coaliția antihitleristă”¹.

Fără a trata problematica insurecției în ansamblul ei, ne vom referi doar la procesul de elaborare a primelor decrete ale insurecției și la semnificația lor.

Primul decret adoptat după arestarea lui Ion Antonescu a fost decretul nr. 1619 semnat de rege, prin care generalul de corp de armată C. Sănătescu era numit prim-ministru. A urmat apoi decretul nr. 1620 semnat de rege și noul prim-ministru, prin care erau desemnați membrii guvernului. Prin decretul următor 1621, 1622, 1623 au fost numiți, respectiv, noul șef al Marelui Stat Major, noul Inspector General al Jandarmeriei, noul titular al Prefecturii Poliției Capitalei și al Primăriei Capitalei. În anii 1944—1945, cu diverse prilejuri, I. Pătrășcanu, reprezentant al Partidului Comunist Român la tratativele pentru alcătuirea noului guvern a afirmat că în ziua de 23 August acesta a fost format „ad-hoc” în cursul unor discuții care au durat 30 de minute².

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multi-lateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste. 2 iunie 1976. Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului. 4 iunie 1976, București, 1976, p. 23.*

² Avem în vedere declarațiile lui I. Pătrășcanu publicate în ziarele „Semnalul” din 20 octombrie 1944, „România liberă” din 23 August 1945, „Victoria” din 13 septembrie 1945 și întinsul reportaj publicat în „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944 sub semnătura lui Ion Massof, și care se baza pe un text scris de I. Pătrășcanu (cf. V. Liveanu, *Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea insurecției naționale antifasciste armate (în lumina izvoarelor publicate în anii 1944—1947)*, în „Revista de istorie”, XXVII (1974) nr. 8, p. 1153).

Rezolvarea finală a unei probleme atât de importante într-un termen atât de scurt a fost posibilă numai datorită unor intense eforturi și pregătiri care au precedat insurecția.

PROBLEMA FORMĂRII UNUI NOU GUVERN (PÎNĂ LA DECLANȘAREA INSURECȚIEI)

Încă din 1941, Partidul Comunist Român s-a pronunțat în repetate rânduri pentru înlocuirea guvernului antonescian printr-un guvern alcătuit din reprezentanții *tuturor* partidelor și formațiilor patriotice anti-hitleriste. Această cerință a fost formulată de Comitetul Central al Partidului Comunist Român și în platforma frontului unic național propusă în 6 septembrie 1941³, și platforma Frontului Patriotic Antihitlerist propusă în iunie 1943⁴. În scrisoarea din 24 aprilie 1944 adresată de C.C. al P.C.R. Comitetului Executiv al P.N.Ț., se insista din nou asupra necesității imediate „de a înlătura guvernul actual și a-l înlocui printr-un guvern de Uniune Națională, reprezentînd toate forțele antihitleriste”⁵.

Manifestul Frontului Unic Muncitoresc din 1 mai 1944 chema de asemenea la „răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste”⁶.

În guvernul *tuturor* partidelor și grupărilor antihitleriste preconizat de Partidul Comunist căruia i s-a raliat Partidul Social Democrat ar fi intrat, pe lângă reprezentanții partidelor și grupurilor burgheze, și reprezentanții P.C.R. și P.S.D. și cei ai formațiilor care în 1943 au creat împreună cu comuniștii Frontului Patriotic Antihitlerist; pentru început, aceasta ar fi însemnat un important succes al forțelor revoluționare, chiar dacă reprezentanții lor ar fi constituit în noul guvern doar o minoritate, iar majoritatea și precumpănirea ar fi aparținut reprezentanților burgheziei nefasciste.

Liderii Partidelor Național Tărănesc și Național Liberal⁷ ar fi preferat ca armistițiul cu Națiunile Unite să fie încheiat de guvernul Antonescu și au întreprins demersuri în acest sens pînă în dimineața zilei de 23 August inclusiv⁸. Pentru eventualitatea în care Ion Antonescu ar fi refuzat încheierea la timp a armistițiului cu Națiunile Unite, ei cereau regelui, ca de pildă în memoriul redactat de I. Maniu și D. Brătianu în august 1943 „să-și reia prerogativele constituționale și să instituie un

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, București, 1951, p. 325.

⁴ *Ibidem*, p. 349.

⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 36.

⁶ „România liberă” din 26 mai 1944.

⁷ În afara cazurilor special menționate, prin Partidul Național Liberal avem în vedere P.N.L. Brătianu.

⁸ Cf. V. Liveanu, *Le problème du pouvoir dans l'insurrection nationale armée antifasciste et antimpérialiste en Roumanie*, în „Révue des Etudes Sud-Est Européennes”, XII, 1974, nr. 4, p. 475—476, 479—481. Fapte și aprecieri din articolul citat sînt rezumate în tratarea unor probleme ale prezentului studiu.

guvern de personalităţi, militari şi înalţi funcţionari, cu misiunea de a lua toate măsurile în vederea retragerii României din război”⁹.

Preferinţa liderilor partidelor burgheze pentru un guvern de generali se explică, credem, prin mai multe motive: 1) Doreau să evite sau cel puţin să întîrzie şi să limiteze reprezentarea în guvern a Partidului Comunist Român şi a aliaţilor lui din Frontul Patriotic Antihitlerist şi din F.U.M., temîndu-se de măsurile care puteau fi luate împotriva burgheziei¹⁰. 2) Erau preocupaţi de evitarea revoluţiei şi asigurarea „ordinii” şi vedeau într-un guvern de generali cea mai bună garanţie pentru satisfacerea acestor deziderate¹¹. 3) Nu doreau să-şi asume responsabilitatea directă nici a insurecţiei, de a cărei victorie se îndoiau¹², nici a acceptării unora din clauzele (teritoriale, economice ş.a.) ale armistiţiului, propuse de reprezentanţii aliaţi la 12 aprilie 1944 în cursul negocierilor de la Cairo şi Stockholm¹³.

În problema componenţei guvernului care urma să ia locul celui antonescian o atitudine sinuoasă au avut şi cercurile palatului. Aceste cercuri se temeau de ridicarea largă a poporului, doreau, fireşte, rezolvarea problemelor ţării prin lovituri restrînse, de palat, dar porneau de la premisa necesităţii ca monarhia şi noul guvern să aibă în orice caz, sub o formă sau alta, acoperirea partidelor burgheze. Regele, consemna o notă a organelor informative de la începutul anului 1943, a fost convins de anturajul său că trebuie să rămînă un arbitru deasupra guvernelor care pot fi schimbate după necesităţi şi că „o formulă Maniu este inevitabilă într-o anumită fază a războiului”¹⁴. În octombrie 1943 — martie 1944 regele şi consilierii săi politici, cînd au discutat posibilitatea unui „pucci” executat de generalul C. Niculescu, comandantul unui corp de armată (care ar arătat însă că nu dispune de forţele necesare unei astfel de acţiuni) — au avut în vedere instalarea unui guvern prezidat de I. Maniu şi alcătuit din reprezentanţi ai partidelor burgheze¹⁵.

⁹ Notă a Serviciului Special de Informaţii din 19 august 1943. Fotocopie expusă la Muzeul de Istorie a R.S.R., sala 44. Cf. Paraschiva Nichita, *Cucerirea puterii centrale de stat de către clasa muncitoare în alianţă cu ceilalţi oameni ai muncii*, în 30 decembrie '47, Bucureşti, Edit. Politică, 1972, p. 11.

¹⁰ Referindu-se la discuţiile privind formarea noului guvern pe care, împreună cu L. Pătrăşcanu şi C. Titel-Petrescu le-a avut cu I. Maniu în dimineaţa zilei de 23 August 1944, C. Agiu a declarat cinci luni mai târziu, la şedinţa din 31 ianuarie 1945 a Consiliului F.N.D.: „Ştiu ce-a spus Maniu la ultima şedinţă pe care am avut-o cu el. Ne-a spus că ar vrea ca noi să nu ne ocupăm de burghezie. Noi vrem s-o pedepsim foarte aspru, dar noi, burghezii, nu partidele acestea”. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 19, dosar 9269, f. 162. Asprimea pe care o făgăduia preşedintele P.N.Ţ. faţă de burghezie era, desigur, una foarte părintească...

¹¹ V. Liveanu, *Le problème du pouvoir dans l'insurrection nationale armée antifasciste et antimpérialiste en Roumanie*, în „*Révue des études sud-est européennes*” XII, 1972, nr. 4, p. 479.

¹² La întîlnirea din 17 martie 1944 de la Cairo cu reprezentanţii U.R.S.S., Angliei şi S.U.A. Barbu Ştirbei explicînd de ce liderii opoziţiei burgheze doreau ca lovitura împotriva Germaniei s-o organizeze Ion Antonescu, a arătat că după părerea acestora, o lovitură de stat a opoziţiei „ar avea valoarea unui simplu gest simbolic”, repede înăbuşit de contracţiunea germană. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar special Minuta dării de seamă personală a lui Barbu Ştirbei la şedinţa din 17 martie 1944.)

¹³ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 479.

¹⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, România, Politica Internă, 1942—1943, vol. 355. Material informativ lipsit de prima pagină, f-17.

¹⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, mapa 196, Amintirile generalului R. Ruscescu, f. 152—154 şi Amintirile generalului D. Dămăceanu, f. 41—42.

În documentul „Consiliul de Coroană” din 3 mai 1944, consilierii îi sugerau regelui, sub influența probabil a liderilor partidelor istorice, alte soluții. Și anume, în scopul scoaterii României din războiul alături de Germania, propuneau regelui numirea unui guvern prezidat de un general sau a unui guvern în întregime militar; pentru acest din urmă caz se preconiza ca liderii P.N.Ț. și P.N.L. să semneze o scrisoare prin care să recunoască necesitatea armistițiului și să se angajeze că își vor asuma răspunderea lui și vor da concursul lor guvernului, urmînd ca după încheierea armistițiului să se instaleze un guvern al celor două partide¹⁶.

În aceeași perioadă însă — în aprilie-iunie 1944 — în întîlnirile cu reprezentanții Partidului Comunist Român, reprezentanții palatului, dornici să evite larga ridicare armată a tuturor forțelor antifasciste împotriva guvernului Antonescu — au susținut așa-numita „formulă Gigurtu”. Regele urma să obțină asentimentul Germaniei pentru înlocuirea lui Ion Antonescu prin Ion Gigurtu și pentru numirea unor persoane de încredere în posturi-cheie (Gr. Niculescu-Buzești la Ministerul de Externe, generalul C. Sănătescu la Ministerul de Război și generalul Gh. Mihail la șefia Marelui Stat Major); dacă după 8—10 zile Ion Gigurtu ar fi refuzat ieșirea din războiul hitlerist, s-ar fi format un guvern al „forțelor de opoziție”¹⁷.

După cum se știe, la ședința din noaptea de 13—14 iunie, la care au participat reprezentanți ai P.C.R., ai generalilor și ofițerilor superiori antihitleriști, consilieri politici ai regelui, aceștia din urmă avînd legături și cu P.N.Ț. și P.N.L.¹⁸, E. Bodnaraș, membru al conducerii provizorii al P.C.R.¹⁹, și Li. Pătrășcanu, căruia conducerea partidului îi încredințase sarcina specială a negocierilor cu palatul și cu partidele burgheze au respins „planul Gigurtu” susținut de palat. Sub impulsul reprezentanților P.C.R. a fost acceptată ideea insurecției antifasciste, s-a ajuns la un acord asupra obiectivelor ei.

În acel moment era în curs de definitivare formarea Blocului Național Democrat. Partidul Comunist Român, pentru a înlesni crearea B.N.D., renunțase la cererea de a se forma un guvern al *tuturor* formațiilor politice antihitleriste (inclusiv Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul Socialist Țărănesc) dar propunea constituirea unui guvern din reprezentanții P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L. care urmau să intre în Bloc²⁰. Național-țărăniștii și național-liberalii nefiind de acord cu această formulă, la ședința din noaptea de 13—14 iunie 1944, problema

¹⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 481.

¹⁷ „Jurnalul de dimineață”, 25 decembrie 1944. D. Dămăceanu, *O consfătuire istorică*, în „Magazin istoric”, III, (1969) nr. 6 (27) p. 5—6.

¹⁸ Gr. Niculescu-Buzești avea strînse legături cu I. Maniu și M. Ioanițiu avea legături cu P.N.L. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosarul 197, amintirile generalului R. Rusescu, f. 149). Legăturile celor doi cu C. Vișoianu, prin care palatul menținea în 1943 contactul P.N.Ț. și P.N.L. sînt consemnate și în materialul informativ citat în nota 14, f. 6.

¹⁹ Din conducerea provizorie a P.C.R. mai făceau parte, cum se știe, C. Pirvulescu și I. Rangheț.

²⁰ V. Liveanu, *Asupra elaborării și semnificației declarației de constituire a B.N.D.*, „Revista Arhivelor”, ar. LIII, 1976, vol. 39, nr. 3, p. 322.

componentei noului guvern a rămas deschisă, prevăzându-se însă trei variante pentru soluționarea ei: 1) formarea unui guvern al celor patru partide, prezidat de I. Maniu; 2) formarea unui guvern al celor patru partide prezidat de un general; 3) formarea unui guvern de generali, cu reprezentarea celor patru partide²¹.

După cum se vede, *fiecare* din cele trei variante prevedea, în conformitate cu propunerile Partidului Comunist Român reprezentarea în guvern a acestuia, alături de a celorlalte trei partide din B.N.D. Era un important succes al partidului revoluționar căruia i se recunoaștea dreptul de a participa la conducerea țării. Comuniștii preferau prima variantă, căci aceasta 1) ar fi subliniat asumarea de către toate partidele din B.N.D. a *întregii* responsabilități politice a insurecției, a declanșării războiului antihitlerist și a încheierii armistițiului cu Națiunile Unite. 2) ar fi asigurat condiții mai favorabile dezvoltării ulterioare a luptei politice pentru întărirea pozițiilor Partidului Comunist și aliaților săi în guvern și în general în conducerea statului.

Primele două variante erau preferate de Partidul Comunist (față de a treia variantă), pentru că în locul unor reprezentanți în guvern fără portofoliu, i-ar fi asigurat de la începutul insurecției câteva ministere și ar fi înlesnit trecerea ulterioară la lupta pentru un guvern în care majoritatea să aparțină reprezentanților clasei muncitoare și aliaților ei.

Delegații Partidului Comunist la ședința din noaptea de 13—14 iunie au admis și cea de-a treia posibilitate deoarece cunoșteau rezervele P.N.Ț. și P.N.L. față de proiectul unui guvern al partidelor din B.N.D.²² și considerau necesare, la nevoie, unele concesii temporare care să înlesnească realizarea coaliției tuturor forțelor antihitleriste. În toate variantele de guvern reținute la ședința din 13—14 iunie 1944 se prevedea ca primul ministru să fie o persoană legată de burghezia antihitleristă (I. Maniu sau un general), ceea ce trebuia să corespundă atribuirii majorității ministerelor reprezentanților acestei părți a burgheziei. Partidul Comunist Român a acceptat această soluție, ținând seama 1) de raportul de atunci al forțelor de clasă, 2) de sarcinile naționale, antifasciste general-patriotice ale insurecției, căreia nu-i revenea misiunea transformării relațiilor de proprietate, 3) de necesitatea atragerii partidelor burgheze și a palatului la insurecție, pentru a asigura acesteia sprijinul întregii națiuni, al *întregii* armate. Pe de altă parte Partidul Comunist considera oportun ca burghezia, căreia îi revenea răspunderea dezastruosului act de aruncare a țării în războiul antisovietic, să-și asume ea însăși și răspunderea acceptării reparațiilor și compensațiilor care urmau a fi suportate ca urmare a acestui act nenorocit. Apoi, Partidul Comunist știa că înfăptuirea obiectivelor insurecției avea să asigure în mod rapid condițiile trecerii la lupta pentru un nou guvern în care să precumpănească reprezentanții clasei muncitoare și ai țărănimii.

Declarația de constituire a B.N.D. definitivată la 20 iunie 1944 și publicată în România liberă din 10 august 1944 — a cărei mare însem-

²¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 58 (notele luate la consfătuire de E. Bodnaraș) și dosar 204, f. 8 (explicațiile date asupra acestor note de E. Bodnaraș).

²² *Ibidem*.

nătate este bine cunoscută — preconiza răsturnarea guvernului antonescian. Dar declarația nu vorbea nimic despre componența guvernului care trebuia să-i ia locul, lăsînd problema deschisă.

Manifestul F.U.M. din iulie 1944 cerea din nou formarea unui guvern cuprinzînd reprezentanții *tuturor* forțelor antihitleriste ²³.

La 24 iulie 1944 E. Bodnaraș, participant la lucrările comitetului militar instituit la ședința din noaptea de 13—14 iunie în vederea pregătirii insurecției, a înmînat colonelului D. Dămăceanu un plan de măsuri legate de pregătirea insurecției, în care la primele două puncte ale capitolului „Probleme cu caracter general politic”, se prevedea: „1) Constituirea din timp a guvernului; 2) Desemnarea imediată a titularilor la Război, Interne, Aviație, Marele Stat Major, Direcția Gen(erală) a Sig(uranței) Statului, Prefectura Poliției Capitalei, Inspectoratul General al Jandarmeriei, în vederea participării lor la lucrările pregătitoare; 3) Redactarea proclamației M.S. Regelui și a manifestului guvernului” ²⁴.

În aceeași zi — 24 iulie 1944 — la palat, la o întîlnire a regelui cu consilierii săi politici și cu unii militari — printre care generalii C. Sănătescu și C. Vasiliu-Rășcanu — Gr. Niculescu-Buzești a transmis propunerea președintelui P.N.Ț. de a se forma un guvern militar. Regele și militarii prezenți n-au fost mulțumiți de propunere, dar au discutat despre posibilele numiri în cazul aplicării ei. A fost sugerată numirea generalului Sănătescu ca prim ministru, a lui Gr. Niculescu-Buzești la Externe, a colonelului D. Dămăceanu la Interne. Pe de altă parte, între 3—9 august 1944, regele a înclinat din nou spre „formula Gigurtu” pe care acum însă a abandonat-o definitiv ²⁵.

Regele, dată fiind poziția lui oficială înstat, fusese mai implicat decît partidele „istorice” în politica regimului antonescian și era deci mai interesat decît liderii P.N.Ț. și P.N.L. să se diferențieze de dictatura militaro-fascistă pentru a evita ca prăbușirea acesteia să aducă și prăbușirea monarhiei. A fost deci mai dispus decît partidele „istorice” la o colaborare cu Partidul Comunist, a fost mai receptiv la insistențele lui în favoarea declanșării insurecției. Palatul spera că o participare temporară a comuniștilor la guvern va contribui la îndepărtarea primejdiilor care amenințau monarhia, după care, cu ajutorul Occidentului, va putea elimina comuniștii din guvern. Astfel, era, pentru moment, interesat ca noul guvern antihitlerist să fie „acoperit” fără rezerve de *toate* partidele. Reportajul amintit, bazat pe materialul furnizat de L. Pătrășcanu, arăta: „Suveranul și anturajul său, nu concepeau însă decît un guvern politic și făceau din această chestiune una esențială, căci lucru firesc Coroana nu voia să fie descoperită” ²⁶.

²³ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, IV, 1959, nr. 4, p. 130.

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 92, conține documentul original, și dosar 204, f. 9, conține explicațiile date de E. Bodnaraș cu prilejul predării documentului la arhivă.

²⁵ Episoadele din 24 iulie 1944 și 3—9 august 1944 sînt consemnate în relațiile memoria-listice ale generalului C. Vasiliu-Rășcanu (Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosar 1436 și Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, anul 1944, dosar 199, f. 201, 205—208).

²⁶ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. În amintirile sale, expuse la 5 iunie 1952 (Arhiva C. C. a P.C.R., fond 1, an 1944, dosarul 194, f. 4—5). C. Agiu consemna de asemenea repetatele propuneri din această perioadă ale regelui de a se forma un guvern al partidelor.

În comitetul Blocului Național Democrat s-a adoptat o decizie privind însărcinarea lui I. Maniu cu stabilirea listei guvernului care avea să-l înlocuiască pe cel antonescian, dar președintele P.N.Ț. nu și-a îndeplinit mandatul²⁷. La 17 august 1944, din inițiativa P.C.R. are loc o audiență colectivă la rege a lui L. Pătrășcanu, C. Titel-Petrescu, I. Maniu, Dinu Brătianu. Primii doi și regele i-au cerut președintelui P.N.Ț. să formeze un guvern din reprezentanți ai partidelor din B.N.D.; Iuliu Maniu a acceptat, cu condiția ca Ion Mihalache să-și dea asentimentul, dar a doua zi vicepreședintele P.N.Ț. se prezintă la palat și se pronunță în favoarea încheierii armistițiului de către Ion Antonescu²⁸.

La insistența P.C.R. se decisese începerea insurecției în a doua jumătate a lunii august — până la 26 august²⁹. La 20 august 1944 a început ofensiva sovietică pe frontul Iași-Chișinău.

În noaptea de 20 spre 21 august 1944 s-a ținut la palat o ședință la care au participat regele, consilierii ai săi, reprezentanții partidelor din B.N.D. participanți la audiența din 17 august, membrii comitetului militar³⁰. Printre alte probleme, a fost discutată și componența viitorului guvern și proiectul de declarație a guvernului, pregătit și prezentat din partea P.C.R. de L. Pătrășcanu³¹.

La ședința de la palat din noaptea de 21 spre 22 august, cu o participare similară celei de la ședința precedentă, s-a decis declanșarea insurecției la 25—26 august. Printre altele s-a aprobat, cu unele modificări, textul declarației — de fapt al *programului* — guvernului care urma să-l înlocuiască pe cel antonescian.

Declarația — citită la posturile de radio în seara de 23 August și publicată a doua zi în presă — anunța: imediata încetare a ostilităților cu Uniunea Sovietică; imediata acceptare a condițiilor de armistițiu propuse României de Națiunile Unite, care prevedeau asigurarea suveranității statale a țării noastre; instaurarea unui regim democratic; curățirea teritoriului României de trupele germane; eliberarea nordului

²⁷ „Victoria” din 23 august 1945; „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. N. Penescu, devenit ulterior secretar general al P.N.Ț. a declarat, în octombrie 1945, că înțelegerea din 20 iunie între cele patru partide privea și eventualitatea colaborării în guvern, chiar dacă declarația scrisă n-o amintea („Dreptatea” din 25 octombrie 1944).

²⁸ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944.

²⁹ V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronică unor zile istorice*, București, 1971, p. 66.

³⁰ Expunerea noastră asupra ședințelor din nopțile de 20 spre 21 și 21 spre 22 august se bazează pe informațiile provenite de la participanți: L. Pătrășcanu (declarațiile din „România liberă” din 23 August 1945 și reportajul lui I. Massof din „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944). D. Dămăceanu (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 196, f. 16 și „Analele Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R. XIII, (1967), nr. 4, p. 87. C. Vasiliu-Rășcanu (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosarul 199, f. 209, Biblioteca Institutului „N. Iorga”, fond Manuscrise, dosarul 1435); Emilian Ionescu (loc. cit., dosarul 1436), Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dosar 196, f. 140 și articolul memorialistic *Antoneștii în seiful Castelului Alb*, „Magazin istoric” I, (1967), nr. 5, p. 7. Generalul C. Vasiliu-Rășcanu a participat la prima ședință, ceilalți la a doua. Memorialiștii citați aici vorbesc și despre o a treia ședință la palat, în noaptea de 22—23 August la care de asemenea nu s-a putut stabili lista guvernului.

³¹ Cf. declarația lui L. Pătrășcanu și amintirile generalului E. Ionescu menționate în nota 30 În amintirile expuse la 13 iulie 1956 (Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, an 1944, dosar 194, f. 15—16). C. Agiu arăta că proiectele au fost păstrate la conducerea P.C.R.

Transilvaniei de către trupele române în colaborare cu cele sovietice — ceea ce implica întoarcerea armelor contra Germaniei.

La ședința din noaptea de 21 spre 22 august 1944 s-a consfințit astfel acordul partidelor din B.N.D., al monarhiei, al generalilor și ofițerilor superiori antihitleriști asupra liniilor generale de acțiune imediată ale viitorului guvern, înscrise în documentele redactate de reprezentantul P.C.R. Acesta a fost unul din factorii esențiali care au permis ca la 23 August problema componenței noului guvern să se rezolve excepțional de rapid.

Potrivit articolului lui I. Massof, întemeiat pe relatările lui L. Pătrășcanu, în cursul zilei de 20 august în urma intervenției scrise a lui L. Pătrășcanu, președintele P.N.Ț. se declarase de acord în scris cu formarea unui guvern al partidelor B.N.D., după care regele i-a cerut să-i prezinte până la 23 August lista guvernului. După același izvor, la ședința din noaptea de 21 spre 22 August s-a decis ca generalul C. Sănătescu să preia Ministerul Apărării Naționale și generalul Gh. Mihail șefia Marelui Stat Major ³².

Acceptarea președinției noului guvern de către I. Maniu era dorită de P.C.R. nu numai pentru că ar fi subliniat acceptarea deplinei răspunderi a insurecției de către partidele burgheze și ar fi corespuns astfel necesităților maximei mobilizări antihitleriste a întregii armate și națiuni. Trebuia arătat că în condițiile date, acceptarea președinției guvernului de către președintele P.N.Ț. ar fi fost echivalentă cu formarea unui guvern al partidelor din B.N.D. și deci cu preluarea citorva ministere de către P.C.R. chiar de la începutul insurecției. În adevăr, în a doua jumătate a lunii octombrie 1944, când F.N.D. cerea instaurarea unui guvern în care să-i aparțină majoritatea ministerelor precum și președinția Consiliului de Miniștri — pentru partidele „istorice” a devenit avantajoasă invocarea și deci recunoașterea existenței acordului dinainte de 23 august dintre partidele din B.N.D. cu privire la structura guvernului. În presă a apărut atunci următoarea știre: „P.N.Ț. a rămas la punctul său de vedere: nu a intervenit nici un factor nou care să oblige la schimbarea convenției dinainte de 23 August. Partidul Comunist și Partidul Social Democrat s-au înțeles atunci cu Partidul Național Țărănesc și cel Liberal asupra raporturilor de forțe. Conform acestei înțelegeri din zece ministere la dispoziția partidelor politice șase sau 3/5 urmau să revină celor două partide de tradiție iar patru portofolii sau 2/5 partidelor comunist și social-democrat. Se precizează chiar: Ministerul de interne, finanțe, economie națională, sănătate, instrucție publică și culte urmau să fie ale național-țărăniștilor și liberalilor” ³³.

Date fiind ministerele existente atunci și repartizarea lor în al doilea guvern Sănătescu este foarte probabil că înainte de 23 August partidelor

³² Un reportaj semnat Viator, apărut în „Timpul” din 24 august 1945, se referă de asemenea la eforturile lui L. Pătrășcanu, după ședința din noaptea de 20—21 august, de a da „formă concretă mandatului care se încredinșase domnului Maniu de a constitui guvernul. Suveranul fixase pentru ziua de 23 ultimul termen când lista ministerială urma să fie depusă la palat”. Viator era de obicei pseudonimul lui I. Drăcșăneanu, ziaristul care i-a luat lui L. Pătrășcanu interviul publicat în „Semnalul” din 20 octombrie 1944. (Vezi pag. 1467). Lectura reportajului lui Viator ne-a creat impresia că autorul a folosit informații provenite de la militantul comunist.

³³ „Semnalul” din 21 octombrie 1944.

din F.U.M. li se rezervaseră ministerele: 1) Justiției, 2) Agriculturii, 3) Lucrărilor publice și Comunicații, 4) Muncii sau Propagandei. (Apărarea Națională și Externele fiind încredințate respectiv unui general și unui diplomat de carieră.)

Refuzând înainte de 23 august 1944 președinția noului guvern, I. Maniu dorea în fapt să evite nu numai răspunderea directă a insurecției și a acceptării condițiilor de armistițiu — dar mai ales să împiedice formarea unui guvern al partidelor și obținerea în acest fel a unor poziții mai importante de către P.C.R. și P.S.D. în conducerea statului.

Regele era interesat, din motivele arătate, să obțină „acoperirea” tuturor partidelor din B.N.D. prin participarea lor la guvern. Dar interesele monarhiei ar fi fost satisfăcute și de cea de-a treia variantă reținută la ședința din noaptea de 13—14 iunie 1944 — un guvern de generali cu participarea cîte unui reprezentant fără portofoliu al fiecărui partid din B.N.D. și față de poziția liderilor P.N.Ț. și P.N.L. cercurile palatului s-au arătat dispuse, în ședințele din ajunul insurecției, să accepte tocmai această variantă. Poate așa se explică discordanțele care se manifestă în izvoarele memorialistice (singurele existente) cu privire la discuțiile în problema componenței guvernului, desfășurate la ședințele de la palat din 20—22 august 1944. Dacă informațiile provenite de la reprezentantul P.C.R. la aceste ședințe arată că în acele zile s-a ajuns la un acord potrivit căruia urma să se formeze un guvern al partidelor din B.N.D., prezidat de I. Maniu, — generalii D. Dămăceanu, C. Vasiliu-Rășcanu și E. Ionescu afirmă că la ședințele din nopțile de 20—21 și 21—22 august liderul P.N.Ț. s-a împotrivit în continuare propunerilor în acest sens. Potrivit ultimului memorialist nu s-ar fi ajuns la vreun rezultat în problema guvernului. Potrivit primilor doi memorialiști militari s-ar fi decis însă formarea unui guvern de generali prezidat de C. Sănătescu (după generalul D. Dămăceanu stabilindu-se nominal și șeful Marelui Stat Major și inspectorul general al jandarmeriei)³⁴.

Este însă un fapt sigur că declarația noului guvern aprobată la ședința din noaptea de 21 spre 22 august 1944 începea cu următoarele rînduri: „Guvernul care se înfățișează astăzi țării, format din reprezentanții a patru partide politice: Național Liberal, Național Țărănesc, Partidul Comunist și Social Democrat unite în Blocul Național Democratic, a fost însărcinat de majestatea sa regele Mihai I să preia conducerea statului în cele mai grele și hotărîtoare împrejurări pentru soarta poporului român”³⁵. La aprobarea declarației s-a avut deci în vedere constituirea unui guvern al partidelor din B.N.D. Credem a putea conchide că în 20—22 august, chiar dacă în afara ședințelor la care au participat memorialiștii militari, s-a ajuns totuși la un acord de principiu cu privire la formarea unui guvern al celor patru partide. Pe de altă parte, s-a ajuns la un acord privind numirea noilor titulari ai unor poziții cheie — șefia Marelui Stat Major și a Jandarmeriei. Dat fiind că în practică I. Maniu

³⁴ Vezi sursele citate în nota 30.

³⁵ „Universul” din 25 august 1944. Credem că și denumirea de guvern de uniune națională dată noului guvern în proclamația regală avea în vedere un guvern al partidelor din B.N.D. — căci proclamația regală a fost redactată de L. Pătrășcanu, iar P.C.R. înțelegea prin guvern de uniune națională „tocmai un guvern al partidelor (vezi pag. 1468).

refuza în continuare să dea curs solicitărilor pentru alcătuirea listei unui guvern al partidelor din B.N.D. s-a discutat și varianta unui guvern de generali. Se pare că palatul a făcut unele pregătiri în acest sens; potrivit generalului R. Rusescu, la 22 august 1944 generalul C. Sănătescu, care căuta un titular pentru Prefectura Capitalei, l-a informat că generalii Racoviță și Aldea urmau a fi numiți, respectiv la ministerele de Război și Interne ³⁶ (ceea ce s-a și întâmplat).

Pe de altă parte, după unele informații, Partidul Comunist Român a cerut și a obținut încă înainte de declanșarea insurecției, consimțământul partidelor burgheze de a i se repartiza Ministerul Justiției, avertizând că cei care se vor opune acestei cereri vor răspunde personal pentru victimele care puteau cădea, după declanșarea acțiunii, [din rândurile deținuților comuniști³⁷].

În dimineața zilei de 23 August 1944, în locuința lui Sabin Mănuilă din Bd. Schitu Măgureanu a avut loc o întâlnire între delegații P.C.R. (L. Pătrășcanu, C. Agiu) și P.S.D. (C. Titel Petrescu) și I. Maniu; delegații P.C.R. au cerut în mod ultimativ liderului național-țărănist să răspundă dacă acceptă președinția unui guvern al partidelor din B.N.D., în cazul unui nou refuz comunistii rezervându-și libertatea de acțiune. I. Maniu a amânat răspunsul pentru orele 17 ale aceleiași zile, pe motivul că mai trebuia să discute problema cu Dinu Brătianu și generalul Sănătescu ^{37 bis}. Dar în întâlnirea pe care a avut-o în cursul aceleiași dimineți cu generalul C. Sănătescu și colonelul D. Dămăceanu el a respins cererea regelui — transmisă de militari — de a forma guvernul. Militarii au sugerat atunci formula guvernului de generali cu reprezentarea celor patru partide reținută la ședința din 13—14 iunie, când reprezentanții P.C.R. au cerut participarea tuturor partidelor din B.N.D. la guvern. Liderul P.N.Ț. a consimțit să intre în guvern ca ministru fără portofoliu ³⁸ fiindcă situația internă și internațională nu permitea partidelor „istorice” să respingă cererea partidelor din F.U.M. de a intra în noul guvern; reprezentarea partidelor din B.N.D. prin miniștri fără portofoliu a apărut desigur liderilor politici burghezi ca formula cea mai indicată pentru reducerea la minimum a participării P.C.R. și P.S.D. la conducerea statului. Ei priveau această formulă ca o soluție temporară, impusă de evenimente, sperând că evoluția ulterioară, în special ajutorul anglo-american, le va da posibilitatea eliminării comuniștilor din guvern.

Pe de altă parte, din motivele amintite mai sus, în dimineața zilei de 23 August, președinții P.N.Ț. și P.N.L. l-au trimis pe Gh. Brătianu la Ion Antonescu, cerindu-i să încheie el armistițiul cu Națiunile Unite ³⁹.

³⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosarul 197, f. 36.

³⁷ Carnetul activistului, nr. 12—13, aprilie 1946, p. 20.

^{37 bis} Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, expunerea memorialistică din 13 iulie 1956 a lui C. Agiu, f. 16—19. I. Massof, articolul citat; Viator, articolul citat.

³⁸ Expunerea asupra întâlnirii din dimineața de 23 august 1944 între președintele P.N.Ț. și cei doi militari se bazează pe scrisoarea din 12 mai 1946 adresată de I. Maniu Tribunalului Poporului („Dreptatea” din 15 mai 1946) și pe amintirile generalului D. Dămăceanu (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, mapa 196, f. 17. Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” dosar 1434).

³⁹ V. Liveanu, *Le problème du pouvoir ...*, p. 481.

La amiază, delegații P.C.R. și P.S.D., rămași în locuința lui Sabin Mănuilă în așteptarea răspunsului lui Maniu, sînt vizitați de I. Mocsony-Stîrcea, venit să ceară din partea palatului avizul reprezentanților Partidului Comunist față de situația creată de neașteptata cerere telefonică de audiență a lui Ion și Mihai Antonescu. Delegații P.C.R. s-au pronunțat pentru imediata arestare a Antoneștilor și declanșare a acțiunii — ceea ce corespundea de altfel cu concluziile la care ajunsese consilierii regelui, după cererea telefonică a Antoneștilor ⁴⁰.

Astfel, în momentul arestării Antoneștilor — în jurul orei 17 — și a începerii insurecției cu trei zile mai devreme decît se prevăzuse inițial, lista noului guvern nu fusese încă stabilită. Regele dorea imediata acoperire a unui prim-ministru. Deoarece I. Maniu refuzase să-și asume președinția noului guvern, imediat după arestarea Antoneștilor regele a semnat decretul de numire a generalului C. Sănătescu ca președinte al Consiliului de Miniștri ⁴¹. Soluția corespundea hotărîrii adoptate în noaptea de 13—14 iunie 1944, sub impulsul delegaților P.C.R.

După arestarea Antoneștilor, emisarul palatului revine în apartamentul din Bulevardul Schitu Măgureanu în care se aflau reprezentanții P.C.R. și P.S.D. În articolul deja citat, apărut în „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944 se spunea: „Dl. Ion Stîrcea anunță imediat pe dl. Pătrășcanu de cele petrecute ca și de numirea d-lui general Sănătescu ca șef al guvernului în lipsa d-lui Maniu care pînă în acel moment refuzase să alcătuiască lista guvernului. . . În ceea ce privește formula guvernului s-a hotărît pe loc alcătuirea unui guvern sub președinția generalului Sănătescu, urmînd ca cei patru reprezentanți ai Blocului să intre ca miniștri fără portofoliu. Reportajul publicat în „Timpul” din 24 august redă în aceeași termeni discuția dintre Stîrcea și Pătrășcanu precizînd că întîlnirea a durat o oră. Acesta a fost probabil momentul avut în vedere de L. Pătrășcanu atunci cînd se referea la formarea guvernului de la 23 August în mai puțin de o oră ⁴².

Mai tîrziu, în casa din Schitu Măgureanu a venit, în timpul după amiezii, A. Leucuția, trimis de Maniu, pe care L. Pătrășcanu l-a informat despre hotărîrile luate și care la rîndul său le-a comunicat președintelui P.N.Ț. ⁴³.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ După relatările generalului Emilian Ionescu care la 23 august, în calitate de colonel adjutant regal, s-a aflat în preajma regelui (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, f. 149), Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, dosar 1436.

⁴² Potrivit expunerii memorialistice din 5 iunie 1952 a lui C. Agiu (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 194, f. 7). L. Pătrășcanu a aprobat formula guvernului fără a mai consulta conducerea P.C.R. Dacă afirmația corespunde realității, trebuie avut în vedere că posibilitatea formării unui guvern de generali cu reprezentarea partidelor din B.N.D. fusese admisă principial de conducerea P.C.R. iar succesiunea neașteptată a evenimentelor în după amiaza de 23 august împunea soluționarea problemei guvernului fără cea mai mică întîrziere.

⁴³ „Timpul” din 23 august 1945. Scrisoarea din 12 mai 1946 a lui I. Maniu către Tribunalul Poporului publicată în „Dreptatea” din 15 mai 1946. Unele amănunte sînt reproduse în această scrisoare altfel decît în „Timpul” și în mod evident greșit, ceea ce nu este de mirare căci dezbaterile de la Tribunalul Poporului au demonstrat și președintele P.N.Ț. a recunoscut că nu-și putea aminti exact detaliile (Procesul mării trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra guvernului Antonescu, București, 1946, p. 211).

L. Pătrășcanu a transmis prin Leucuția și sfatul ca Maniu să se ascundă pînă la clarificarea evenimentelor⁴⁴. Persoana trimisă de Palat în după amiaza zilei de 23 August pentru a lua contact cu șefii P.N.Ț. și P.N.L. nu i-a putut găsi⁴⁵. La palat, în seara zilei de 23 August au venit însă din Schitu-Măgureanu cei doi reprezentanți ai F.U.M., care au mai avut discuții cu regele și generalul Sănătescu pentru definitivarea listei guvernului și preluarea interimatului Justiției de P.C.R.⁴⁶. Astfel, componența guvernului de la 23 August 1944 s-a stabilit potrivit celei de-a treia variante reținute, sub impulsul P.C.R. la ședința din noaptea de 13—14 iunie.

Noul guvern a difuzat prin radio și a publicat prin presă declarația-program elaborată anterior cînd se prevăzuse că guvernul să fie alcătuit din reprezentanții partidelor din B.N.D. însușindu-și obiectivele Blocului.

COMPONENȚA GUVERNULUI DE LA 23 AUGUST 1944

Vom prezenta acum pe scurt cîteva fapte semnificative pentru caracterizarea fiecăreia din persoanele numite prin primele decrete din 23 August 1944⁴⁷. Ne vom referi și la fapte petrecute după 23 august 1944, cînd, după realizarea obiectivelor insurecției, coalizarea forțelor interne antihitleriste a făcut loc unei noi polarizări a forțelor de clasă corespunzător noilor probleme apărute la ordinea zilei. Direcția generală a acestei polarizări putea fi întrevăzută la 23 August, formele ei concrete nu. Totuși, o seamă de evenimente ulterioare insurecției pot ajuta *acum, istoricului*, să aprecieze mai bine semnificația primelor decrete ale insurecției.

Nu ne vom referi însă la cei patru miniștri fără portofoliu, reprezentanți ai celor patru partide din B.N.D. întrucît poziția și activitatea lor sînt bine cunoscute. Pentru îndeplinirea obiectivelor articolului de față este suficient să amintim eforturile desfășurate de Partidul Comunist pentru crearea F.U.M. și B.N.D., numirea celor patru miniștri fără portofoliu subliniind largă coalizare a forțelor politice nefasciste în acțiunea insurecțională și situarea întregului guvern pe platforma politică a Blocului Național Democrat, realizat din inițiativa comuniștilor. Trebuie amintit de asemenea că liderii P.N.Ț. și P.N.L. deși încercaseră pînă în ultimul moment să-l determine pe Ion Antonescu să accepte imediat armistițiul, erau de acord că în cazul refuzului mareșalului de a înceta de îndată războiul anti-sovietic, era necesară răsturnarea lui prin forță; tocmai de aceea, fără a renunța la demersurile de ultimă oră pe lîngă „conducătorul statului”, se declaraseră de acord, la ședința din 20—21 august, cu declanșarea pînă la 26 august a insurecției.

⁴⁴ „Timpul” din 23 August 1945.

⁴⁵ E. Ionescu, *articolul citat*, p. 9.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, amintirile generalului Emilian Ionescu f. 149, Asistînd numai la aceste discuții, nu și la cele anterioare dintre Stircea și delegatul P.C.R., memorialistul afirmă că decizia asupra formulei guvernului s-a adoptat după sosirea la palat a reprezentanților F.U.M. Propunerile de miniștri le-au făcut consilierii regelui aflați la palat.

⁴⁷ Unele date privitoare la anumiți membri ai guvernului se găsesc la P. Nichita, *op. cit.*, p. 17—18.

După victoria insurecției s-a pus problema ritmului și amploarei înlăturării elementelor fasciste din aparatul de stat și din viața publică în general. După ce restabilirea libertăților cetățenești prevăzute în constituția din 1923, alăturarea României la războiul antihitlerist și semnarea armistițiului cu Națiunile Unite au devenit fapt, la ordinea zilei s-a pus problema unor transformări sociale revoluționare. Partenerii coaliției antihitleriste s-au separat, în sensul că principalele forțe ale burgheziei și moșierimii, ai căror exponenți au devenit P.N.Ț., P.N.L. și președinții lor, care doriseră eliminarea dictaturii fasciste și alăturarea la Națiunile Unite, au refuzat să intre în F.N.D. și s-au împotrivit transformărilor revoluționare încercînd să folosească împotriva acestora elemente legionare și antonesciene.

Generalul C. Sănătescu, primul ministru de la 23 august, era firește partizan al vechii orînduiri sociale. El se situa însă pe poziții antihitleriste cunoscute direct de conducerea Partidului Comunist datorită importanțelor consfături la care a participat împreună cu L. Pătrășcanu și E. Bodnaraș.

Aflat pe front la comanda corpului IV armată, și-a expus într-un memoriu adresat superiorilor la 28 octombrie 1942, părerea că directivele lui Hitler duceau frontul la dezastru. Într-o scrisoare din 12 ianuarie 1943, trimisă fostului primar al Iașului, Mihai Borcea, și transmisă de acesta președintelui P.N.Ț. — generalul Sănătescu, rezuma memoriul de mai sus, arăta că vinovații de dezastrul armatei române trebuiau trași la răspundere, el dorindu-și să fie procuror „în acest proces al neamului”⁴⁸. La întoarcerea în țară a luat contact cu președintele P.N.Ț. pe care nu-l cunoscuse pînă atunci⁴⁹.

Ca și alți ofițeri superiori antihitleriști, și-a pus în monarhie speranțele de salvare a statului român și a armatei sale. Cu sprijinul lui Ion Antonescu, care îl considera prieten și nu bănuia evoluția lui ulterioară, C. Sănătescu a ajuns în 1943 șeful Casei Militare a regelui⁵⁰. La 1 aprilie 1944 Mihai l-a numit mareșal al palatului⁵¹.

Considerînd că menținerea ființei de stat a României impune răsturnarea regimului antonescian, scoaterea țării din războiul antisovietic și realizarea unei înțelegeri cu U.R.S.S., S.U.A. și Anglia — s-a străduit să împingă pe rege la o acțiune pentru realizarea acestor obiective. Mai realist decît alți consilieri ai regelui, a înțeles că în noile condiții interne și internaționale, ruptura cu Germania și înțelegerea cu Națiunile Unite impuneau palatului încheierea unui acord nu numai cu partidele burgheze

⁴⁸ Facsimilul scrisorii a fost publicat în „Momentul” din 23 martie 1945.

⁴⁹ Ibidem. Potrivit memoriilor generalului Ilie Crețulescu, ginerele lui C. Sănătescu, acesta și-ar fi exprimat încă din decembrie 1942, în convorbiri personale, părerea despre necesitatea ieșirii României din războiul alături de Germania (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, f. 4), iar mai tîrziu a redactat un memoriu în acest sens, transmis prin Crețeanu aliaților și cerut puțin după aceea de rege (Ibidem, f. 8). În convorbiri personale, C. Sănătescu și-a exprimat încă din 1943 dorința de a lucra pentru răsturnarea lui Ion Antonescu în momentul apropierei frontului de România și convingerea că „fără comuniști nu se putea face nimic” (Ibidem, f. 7).

⁵⁰ Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosar 1436, amintirile generalului E. Ionescu.

⁵¹ „Monitorul Oficial” nr. 78 din 1 aprilie 1944.

dar și cu Partidul Comunist. El a avut un rol esențial în împingerea regelui la un acord cu partidele burgheze dar și cu comuniștii și a contribuit personal la realizarea contactelor între cercurile palatului și Partidul Comunist și la realizarea acordurilor pe linia acțiunii antihitleriste.

Mareșalul palatului nu a fost, firește, la adăpost de șovăieli. La ședința din noaptea de 13—14 iunie, de pildă, a susținut inițial „planul Gigurtu” pe care l-a abandonat numai după ce delegații P.C.R. l-au respins⁵². Dată fiind însă orientarea lui antihitleristă, realistă, Partidul Comunist l-a putut câștiga la ideea insurecției, la acțiunea de atragere a cadrelor militare de comandă, a palatului și a partidelor burgheze pe linia înfăptuirii insurecției⁵³.

Folosind relațiile personale și funcția sa la palat, generalul C. Sănătescu a contribuit la atragerea în pregătirea insurecției a unor generali și ofițeri superiori care ocupau poziții cheie în comandamentele de pe front și din interior⁵⁴. El a reprezentat figura centrală, cu cea mai mare autoritate, atît printre ofițerii superiori antihitleristi participanți la insurecție, cît și printre consilierii regelui, primind din partea acestuia sarcina de a menține legătura atît cu comitetul militar cît și cu comitetul de acțiune al partidelor din B.N.D.⁵⁵. După cum se știe, prin intermediul acestor două organe — inclusiv a legăturii lor cu generalul C. Sănătescu — Partidul Comunist a acționat pentru mobilizarea tuturor forțelor antihitleriste la insurecție.

În 23 August, cînd mareșalul Antonescu a cerut audiență regală, generalul C. Sănătescu s-a pronunțat pentru destituirea și declararea lui în stare de „reținere” (nu de arest)⁵⁶. Ca prim-ministru și general s-a ocupat nemijlocit de operațiile armatei române în timpul insurecției.

După victoria insurecției generalul C. Sănătescu a fost conștient de necesitatea participării intense a României la războiul antihitlerist și a normalizării relațiilor cu Uniunea Sovietică. Pe plan intern, a dorit o colaborare a partidelor burgheze și a celor din F.U.M. pe linia antihitleristă. Din primele zile de după 23 August se plîngea regelui că șefii partidelor național-țărănesc și liberal „nu numai că refuzau o colaborare onestă, dar făceau tot felul de obstrucții”⁵⁷. Totuși, în noua situație de după înfăptuirea obiectivelor insurecției, cînd partidele participante la largă coaliție internă antihitleristă s-au separat, intrînd în conflict în legătură cu noua problemă a transformărilor sociale revoluționare preconizate de F.U.M. și F.N.D., încercările generalului C. Sănătescu de a menține

⁵² D. Dămăceanu, *articolul citat*, p. 5—7.

⁵³ Vezi sursa citată în nota 50 și „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944 și „Momentul” din 11 martie 1945.

⁵⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, amintirile generalului Emilian Ionescu, f. 142. Generalii C. Vasiliu-Rășcanu (*loc. cit.*, dosar 199, f. 190—191). I. Crețulescu (*loc. cit.*, dosar 197, f. 4 și urm.), C. Anton *articolul citat*, p. 11—12) vorbesc despre rolul generalului C. Sănătescu în atragerea lor la pregătirea insurecției.

⁵⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 199, f. 191.

⁵⁶ După relațiile generalului C. Vasiliu-Rășcanu (Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”, dosar 1435), generalul C. Vasiliu-Rășcanu își întemeiază relațiile pe discuțiile cu generalul C. Sănătescu și pe rapoartele informative asupra evenimentelor de la 23 August pe care, în calitate de ministru al Apărării Naționale le-a primit la 10 iunie 1945 de la I. Mocionyi-Stircea, A. Aldea, E. Ionescu, aflați la palat în ziua declanșării insurecției.

⁵⁷ Emilian Ionescu, *Din însemnările unui fost adjutant regal*, în „Magazin Istoric”, VI, 1972, nr. 12, p. 39.

colaborarea partidelor pe linia B.N.D. nu mai corespundea nici împrejurărilor obiective, nici exigențelor partidelor aflate în luptă. Pe de o parte, P.N.Ț. și P.N.L. îl acuzau de slăbiciune față de mișcările de stînga. Pe de altă parte, atitudinea lui de refuzare, de obicei, a deciziilor care nu întruneau adeziunea *tuturor* partidelor reprezentate în guvern⁵⁸ contribuia la „blocarea” situației, ceea ce convenea în general partidelor lui Maniu și Brătianu, opuse transformărilor social-politice radicale și rapide. Apoi influența palatului, vechile lui legături și mai ales situația lui de prim-ministru într-un guvern ai cărui membri sprijiniseră insurecția, dar erau în marea lor majoritate adversari ai transformărilor revoluționare apărute la ordinea zilei după insurecție, aduceau acțiunilor acestei majorități girul lui politic.

La 18 octombrie 1944 cînd reprezentanții P.C.R. și P.S.D. au demisionat din guvern, generalul C. Sănătescu, potrivit cererii F.N.D. și propriilor lui idei despre necesitatea colaborării partidelor a prezentat regelui demisia întregului cabinet. Dar la intervenția palatului — care a dat curs cererilor P.N.Ț. și P.N.L. — generalul C. Sănătescu a revenit asupra demisiei⁵⁹, permițînd timp de două săptămîni supraviețuirea unui guvern din care reprezentanții F.U.M. nu mai făceau parte și în care preponderanța exclusivă o aveau acum adversarii schimbărilor social-politice radicale.

Neacceptînd cererile partidelor de stînga de formare a unui guvern de F.N.D., generalul C. Sănătescu s-a arătat dispus să contribuie la realizarea unui acord de guvernare între F.N.D. și partidele „istorice”. La începutul lunii noiembrie, Partidul Comunist și aliații săi, retrăgînd pentru moment cererea formării unui guvern cu majoritate F.N.D. s-au orientat spre folosirea colaborării cu generalul C. Sănătescu și a dorinței lui de conciliere a partidelor.

În presa din 2 noiembrie 1944 s-a anunțat că generalul C. Sănătescu exclude ideea unui guvern de tehnicieni sugerată de P.N.Ț. și P.N.L. și oferă vicepreședinția guvernului lui Petru Groza⁶⁰. Nemulțumiți, liderii P.N.Ț. au inițiat atacuri de presă împotriva generalului Sănătescu⁶¹ în timp ce un comunicat al Consiliului F.N.D. arăta: „D-nii general Sănătescu și dr. Petru Groza s-au străduit în ultimele două zile pentru formarea unui guvern de coaliție democratică. Ei au fost ajutați în aceste străduințe de Consiliul F.N.D. care a făcut toate concesiunile cerute”⁶².

În al doilea guvern pe care l-a prezidat, generalul C. Sănătescu s-a manifestat pentru zăgăzuirea valului revoluționar a mișcărilor populare — nu însă prin intervenția armatei — și nu a satisfăcut exigențele F.N.D. Totuși, Partidul Comunist Român a colaborat și în perioade ulterioare cu primul ministru de la 23 August.

Numit șef al Marelui Stat Major după instalarea guvernului Rădescu, generalul C. Sănătescu, spre nemulțumirea partidelor „istorice” și a

⁵⁸ „Semnalul” din 23 octombrie 1944.

⁵⁹ „Ultima oră” din 19 octombrie 1944, „Scnteia”, „Semnalul” și „Tribuna poporului” din 20 octombrie 1944.

⁶⁰ „Tribuna Poporului” din 3 noiembrie 1944. C. Sănătescu a avut legături cu P. Groza dinainte de 23 August 1944. (Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosar 1436).

⁶¹ Cf. „Fapta” din 3 noiembrie 1944.

⁶² „Tribuna poporului” din 5 noiembrie 1944.

noului prim-ministru s-a opus folosirii trupelor împotriva mișcărilor populare ⁶³.

Generalul C. Sănătescu își făcuse cunoscută intenția de a semna scrisoarea (apărută în „Scnteia” din 1 martie 1945) prin care un grup de generali și ofițeri superiori se desolidarizau de primul ministru Rădescu și această atitudine a înlesnit în cea mai mare măsură întrunirea adevizurilor la scrisoare ⁶⁴. În ultimul moment generalul C. Sănătescu a anunțat că nu poate semna scrisoarea și a scris decizia de eliminare din armată a semnatarilor ⁶⁵.

Guvernul de la 6 martie l-a menținut pe generalul C. Sănătescu în funcția de șef al Marelui Stat Major, funcție în care l-a găsit Ziua Victoriei. În vara anului 1945, suferind de cancer, nu a mai putut ocupa această funcție, fiind înaintat general de armată și numit inspector general al armatei. Deși bolnav, a participat la adunarea comandanților de mari unități din 3 septembrie 1946 din timpul campaniei electorale convocată sub semnul participării armatei la problemele actuale ale țării și la care vorbitorii s-au pronunțat în sprijinul guvernului ⁶⁶. A decedat în 1947 ⁶⁷.

Generalul de armată Mihail Racoviță, ministrul Apărării Naționale, a fost comandant al armatei a IV-a de pe frontul din Moldova pînă la mijlocul lunii august 1944. Prieten al generalului C. Sănătescu, a fost informat de acesta, în linii generale, de pregătirea unei acțiuni antihitleriste căreia i-a promis sprijin ⁶⁸.

Grigore Niculescu-Buzești, ministrul de Externe, a fost înainte de 23 August directorul cifrului la Ministerul de Externe. A fost unul din consilierii politici apropiați ai regelui, participînd ca reprezentant al palatului la cele mai importante întîlniri cu P.C.R., inclusiv la cele la care s-a decis declanșarea insurecției ⁶⁹. Ginere al lui Barbu Știrbei, a intrat în strînse legături cu I. Maniu, folosind funcția oficială pentru a înlesni comunicările între partidele burgheze și reprezentanții lor la Cairo și Stockholm.

În ziua de 23 August 1944, el se afla la palatul regal, după anunțarea audienței Antoneștilor, și fără a-l consulta pe I. Maniu a fost de acord cu arestarea lor ⁷⁰.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 197, amintirile generalului Ilie Crețulescu, f. 103, 106. Despre acuzațiile de slăbiciune aduse de partidele „istorice” generalului C. Sănătescu în timpul celui de-al doilea guvern vezi D. Turcuș, *Pagini din lupia pentru instaurarea puterii populare în România*, București, 1974, p. 133.

⁶⁴ După informațiile verbale date autorului prezentului articol de generalul C. Vasiliu-Rășcanu, primul semnatar al scrisorii.

⁶⁵ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 197, amintirile generalului Ilie Crețulescu, f. 107.

⁶⁶ „Scnteia” din 5 septembrie 1946.

⁶⁷ După informațiile date de soția generalului C. Sănătescu colonelului C. Nicolae, care a avut bunăvoința de a ni le comunica, generalul a fost ajutat în timpul bolii de E. Bodnaraș.

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosarul 196, f. 17, 142, dosar 197, f. 159, dosar 199, f. 198. Cf. declarațiile lui C. Titel-Petrescu, apărute în „Libertatea” din 6 septembrie 1944. Potrivit generalului R. Rusescu, generalul C. Racoviță avea legături cu P.N.L.—Brătianu (Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, an 1944, dosarul 197, f. 36). A participat la Adunarea din 3 septembrie 1946 menționată mai sus („Scnteia” din 5 septembrie 1946).

⁶⁹ Cf. V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, București, 1971, p. 41, 65, 66, 85, 87.

⁷⁰ Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” fond manuscrise, dosarul 1435.

După 23 August a activat în cadrul P.N.Ț. În alegerile din noiembrie 1946 a candidat pe lista P.N.Ț. din București pe locul al doilea, după I. Maniu ⁷¹. Puțin timp după aceea a plecat în Occident unde a primit mandatul de reprezentant al lui I. Maniu, D. Brătianu și C. Titel-Petrescu, cerind intervenția anglo-americană pentru răsturnarea regimului popular ⁷².

Generalul Aurel Aldea, ministrul de Interne a fost îndepărtat la 30 iulie 1941 din armată de Ion Antonescu ⁷³, după care a intrat în legături cu P.N.Ț. ⁷⁴. În toamna anului 1940, a fost reprezentantul României la tratativele de la Odessa cu U.R.S.S. pentru retrocedarea armamentului românesc abandonat în Basarabia ⁷⁵. De aceea, la începutul lunii august 1944 a fost desemnat să treacă frontul ca delegat al partidelor din B.N.D. și al regelui, pentru discutarea armistițiului și coordonarea acțiunii antihitleriste a României și a U.R.S.S. (Cauzele de ordin general pentru care Aldea nu a mai trecut frontul le discutăm într-un studiu aflat sub tipar.)

La 23 August 1944 s-a aflat la palat și a susținut energic ideea arestării Antoneștilor ⁷⁶. Regele i-a cerut să preia Ministerul de Interne și generalul Aldea a acceptat — cum arăta într-o declarație din octombrie 1944 — „cu toată sarcina grea ce știam că incumbă unui ministru care trebuie să păstreze liniștea și ordinea în timpuri revoluționare” ⁷⁷.

Imediat după 23 August concepțiile lui asupra „liniștii și ordinii”, politica lui de zăgăzuire a mișcărilor populare l-au pus în conflict cu Partidul Comunist și aliații săi din F.N.D. În toamna anului 1945, când diversele grupuri ilegale teroriste, aflate în legătură cu lideri ai partidelor istorice și cu palatul regal, s-au regrupat într-o rețea unică, comandantul acesteia a devenit generalul A. Aldea ⁷⁸.

Generalul de divizie Gheorghe Potopeanu, deținător a două ministere — al Economiei Naționale și al Finanțelor — a fost ministru al Economiei Naționale între 27 ianuarie—27 mai 1941. Dând glas nemulțumirii cercurilor burgheze lovite de întărirea pozițiilor capitalului german în economia românească, și-a dat demisia din guvern, când Ion Antonescu a aprobat arendarea uzinelor Malaxa trustului Hermann Goering ⁷⁹. De altminteri, reprezentantului economic al Germaniei, Neubacher, a exercitat presiuni pentru demiterea lui Potopeanu apreciind atitudinea lui ca fiind „obstrucționistă” ⁸⁰. La începutul anului 1944, este numit șeful

⁷¹ Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea 1946—1947, p. 37.

⁷² M. Fătu, *Sfârșit fără glorie*, București, 1972, p. 380—381.

⁷³ Cf. Decretul 1650 publicat în „Monitorul Oficial” nr. 205 din 6 septembrie 1944. În declarațiile făcute presei la 12 octombrie 1944, generalul A. Aldea a explicat îndepărtarea lui din armată prin aceea că fiind însărcinat să cerceteze activitate miniștrilor legionari și a instigatorilor rebeliunii, a arătat răspunderea care revenea lui Antonescu, pentru că se asociase cu legionarii, („Universul” din 14 octombrie 1944).

⁷⁴ *Ibidem*, Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosar 1436.

⁷⁵ Vezi sursele citate în nota precedentă.

⁷⁶ Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosarele 1435 și 1436.

⁷⁷ „Universul” din 14 octombrie 1944.

⁷⁸ M. Fătu, *op. cit.*, p. 179, 192, 272, 335, 339.

⁷⁹ „Libertatea” din 23 septembrie 1944, declarațiile generalului Potopeanu; *Istoria Rumîni, 1919—1970*, Moscova, 1971, p. 373; Cf. *Procesul marii trădări naționale*, p. 259—260.

⁸⁰ A. Hillgruber, *Hitler, König Karol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944*. Wiesbaden, 1954, p. 310.

„administrației militare a teritoriului dintre Bug și Nistru” (predecesorul său fiind demis, potrivit organelor hitleriste, pentru că pînă și Ion Antonescu îl considera exagerat de receptiv față de cererile germane)⁸¹. Ulterior, este numit comandantul corpului V armată de pe frontul din Moldova⁸².

În martie 1944, I. Maniu anunța la Cairo că pentru eventualitatea unei lovituri militare împotriva guvernului Antonescu se bizuia pe sprijinul generalilor C. Niculescu și Gh. Potopeanu⁸³.

La 13 octombrie 1944, în urma intervenției Comisiei Aliate de Control, generalul Gh. Potopeanu a demisionat și a doua zi a fost trecut pe lista celor care urmau a fi dați în judecată pentru crime de război și arestat⁸⁴.

Dimitrie D. Negel, moșier din Județul Bacău, numit la 23 August 1944 ministru al Agriculturii⁸⁵, a fost subsecretar de stat al Aprovizionării, în guvernul antonescian, după care a devenit administrator al Domeniilor Coroanei și unul din apropiații regelui⁸⁶. În 1944, în timpul pregătirii insurecției a fost implicat în acțiuni legate de această pregătire; de pildă a participat la ședința din 24 iulie 1944 de la palat consacrată formării guvernului care trebuia să-l înlocuiască pe cel antonescian⁸⁷. La sfîrșitul anului 1944 a devenit mareșal al palatului, rămînînd pînă la 30 decembrie „cel mai apropiat și ascultat consilier al regelui. Multe din sfaturile sale l-au pus pe suveran de-a curmezișul intereselor poporului”⁸⁸.

Generalul de brigadă C. Eftimiu a fost numit ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor în lipsă, în timp ce se afla într-o călătorie în țară în calitate de comandant al transmisiunilor armatei române⁸⁹. El fusese atras din iulie 1944 de C. Sănătescu la pregătirea acțiunii armate împotriva Germaniei⁹⁰.

După demisia miniștrilor F.U.M. din guvern, ziarul „Scnteia” l-a criticat vehement⁹¹. În 1946 a fost implicat în procesul grupurilor subversive.

⁸¹ A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 177.

⁸² P. Nichita *op. cit.*, p. 17.

⁸³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar special privitor la negocierile de la Cairo. Minuta ședinței din 17 martie de la Cairo.

⁸⁴ „Scnteia” din 20 octombrie și 8 noiembrie 1944. „Fapta” din 13 octombrie 1944. Monitorul Oficial nr. 238 din 14 octombrie 1944. Decretul privind acceptarea demisiei generalului Gh. Potopeanu și numirea generalului C. Sănătescu ca ministru ad-interim al Economiei Naționale și Finanțelor.

⁸⁵ D. D. Negel a fost numit ministru interimar al Justiției la 13 octombrie 1944 („Monitorul Oficial” nr. 238 din 14 octombrie 1944).

⁸⁶ Emilian Ionescu, articolul citat, p. 40. Stefan Lache, *Slăbirea rolului monarhiei în viața de stat. Proclamarea Republicii Populare Române în 30 decembrie '47* . . . p. 106.

⁸⁷ Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, fond manuscrise, dosar 1435.

⁸⁸ Emilian Ionescu, *articolul citat* p. 40.

⁸⁹ Octavian Răuță, *Transmisiunile armatei în zilele insurecției de la 23 august 1944*, în „Presa noastră”, 1970, nr. 7—8, p. 7. La 23 August 1944, colonelul O. Răuță era șeful Statului Major al Comandamentului Trupelor de transmisiuni.

⁹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, f. 142; Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, dosar 1437 (amintirile colonelului O. Răuță); G. Enciu, I. Biji, E. Constantinescu, L. Panait, *Contribuții la istoria trupelor de transmisiuni din România*, București, 1973, p. 186.

⁹¹ „Scnteia” din 29 octombrie 1944.

Generalul de corp de armată I. Boițeanu, a fost numit ministru al Educației Naționale⁹². Acest minister a fost printre primele criticate de presa P.C.R. Între 4 decembrie 1944—8 aprilie 1945 generalul I. Boițeanu a comandat corpul 4 armată pe frontul antihitlerist⁹³.

Generalul de brigadă medic, N. Marinescu numit ministru al Muncii și Sănătății a ocupat aceeași demnitate în primul guvern al dictaturii regale și a trebuit să-și dea demisia din armată în decembrie 1940, în timpul guvernării legionare⁹⁴. Nu avem alte informații despre ultimii doi miniștri.

Colonelul Dumitru Dămăceanu, numit subsecretar de stat la Ministerul de Interne membrul unui grup de militari antihitleriști orientați inițial spre rege a devenit, după cum se știe, membru al comitetului militar înființat la ședința din 13—14 iunie 1944. Este cunoscută colaborarea sa, în cursul anului 1944, cu reprezentanții Partidului Comunist, E. Bodnaraș și L. Pătrășcanu în organizarea insurecției. A semnat scrisoarea prin care un grup de generali și ofițeri superiori s-au desolidarizat de declarațiile primului ministru Rădescu. Între 6 martie 1945—30 decembrie 1947 a fost subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale și a ocupat această demnitate și în primul guvern al Republicii Populare Române.

Generalul Emil Gheorghiu, subsecretar de stat pentru aviație, a fost atras de C. Sănătescu în grupul militarilor antihitleriști⁹⁵. Generalul Gheorghe Liteanu, subsecretar la Înzestrarea Armatei, a făcut parte din grupul de generali scoși din armată de Ion Antonescu la 9 septembrie 1940⁹⁶.

Generalul de corp de armată Gh. Mihail — noul șef al Marelui Stat Major — a ocupat aceeași funcție precum și cea de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în timpul dictaturii regale⁹⁷. La 9 septembrie 1940 Ion Antonescu l-a scos din armată⁹⁸. Ulterior a făcut parte dintr-un grup de ofițeri antigermani și antiantonescieni, având legături cu palatul⁹⁹. Generalul Gh. Mihail a avut legături și cu Gh. Tătărescu¹⁰⁰. Cu toate rezervele sale asupra colaborării cu comuniștii, a participat în februarie 1944 la stabilirea primelor contacte între palat și Partidul Comunist¹⁰¹. A susținut cu încăpăținare „planul Gigurtu”¹⁰². Având prestigiu în armată a fost desemnat în comitetul militar, care a avut rolul cunoscut în pregătirea insurecției. A condus operațiile armatei române la începutul războiului

⁹² „România liberă” din 28 și 29 septembrie și 6 octombrie 1944.

⁹³ Gh. Romanescu, L. Loghin, *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*, București, 1971, p. 316.

⁹⁴ „Monitorul Oficial” nr. 75 din 4 aprilie 1938 și nr. 305 din 30 decembrie 1940.

⁹⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, f. 142.

⁹⁶ „Monitorul Oficial” nr. 205 din 6 septembrie 1940. Decretul nr. 1649. După 2 septembrie 1944 au fost numiți și alți subsecretari de stat.

⁹⁷ Al. Savu, *Dictatura regală*, București, Edit. politică, 1970, p. 382, 411, 412.

⁹⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 205, din 9 septembrie 1940.

⁹⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 196, amintirile generalului D. Dămăceanu, f. 4.

¹⁰⁰ Loc. cit., dosar 197, amintirile generalului R. Ruscescu, f. 32, 34.

¹⁰¹ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944.

¹⁰² Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, an 1944, dosar 197, f. 31—32, 34. Vezi și sursele citate în nota 25.

Tabelul
Persoane numite în funcții de

	Total general (8) + (12)	Despre care avem informații că au fost implicate în pregătirea insurecției				
		Civili			Generali, Ofițeri superiori	
		Reprezen- tanți B.N.D.	Înalți funcțio- nari	Total (2) + (3)	Activi	Scoși din armată de Ion Antonescu
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
Miniștri* secretari de stat	13	4	2	6	4	1
Miniștri subsecretari de stat	5	0	0	0	2	0
Alte persoane	3	0	0	0	1	2
Total	21	4	2	6	7	3

* Inclusiv primul ministru

antihitlerist, dându-și demisia din șefia Marelui Stat Major după intrarea în vigoare a convenției de armistițiu¹⁰³.

Generalul Constantin Anton, numit șeful Inspectoratului General al Jandarmeriei, a fost până la 23 August 1944 șeful statului major al acestui Inspectorat. A fost atras de colonelul Dămăceanu și generalul C. Sănătescu la pregătirea insurecției, activitate în care a colaborat direct cu reprezentanți ai Partidului Comunist¹⁰⁴. În decembrie 1944, almanahul ziarului „Scnteia” dădea o apreciere pozitivă activității sale în timpul insurecției¹⁰⁵. În aprilie 1946 era încă Inspector General al jandarmeriei¹⁰⁶.

Generalul Victor Dombrovski a fost primar al Bucureștilor în timpul lui Carol II. A făcut parte din grupul generalilor „carliști” scoși din armată, de Ion Antonescu la 9 septembrie 1940, iar în 1944 din grupul de cadre militare din jurul generalului C. Sănătescu care a participat la pregătirea insurecției¹⁰⁷ și a fost desemnat la un moment dat să treacă linia frontului pentru a lua contact cu comandamentul sovietic. La 2 septembrie 1944 a fost trecut în rezervă și a rămas numai primar al Capitalei, funcție pe care a ocupat-o și după 6 martie 1945, până în 1948.

¹⁰³ „Dreptatea” din 15 octombrie 1945.

¹⁰⁴ C. Anton, *articolul citat*

¹⁰⁵ „Almanahul Poporului” 1945, p. 43, 44.

¹⁰⁶ „Scnteia” din 12 aprilie 1946. În octombrie aceluiași an nu mai ocupa această funcție. („Scnteia” din 22 octombrie 1946).

¹⁰⁷ Amintirile lui se află la Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 197 și au fost publicate parțial în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, an (XI), 1965, nr. 6, p. 38–46.

1
conducere la 23 August 1944

	Total (4)+(7)	Despre care nu avem informații că au fost implicate în pregătirea insurecției				
		Generali, ofițeri superiori			Civili	Total (10) + (11)
		Activi	Scoși din armată de Ion Antonescu	Total (8)+(9)		
Total (5)+(6)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	
5	11	1	1	2	0	2
2	2	2	1	3	0	3
3	3	0	0	0	0	0
10	16	3	2	5	0	5

Tabelul 2
Persoane numite în funcții de conducere la 23 August 1944

Total	Civili			Generali și ofițeri superiori		
	Reprezen- tanți B.N.D.	Înalți funcționari	Total	Activi	Scoși din armată de Antonescu	Total
Miniștri* secretari de stat 13	4	2	6	5	2	7
Miniștri subsecretari de stat 5	0	0	0	4	1	5
Alte persoane 3	0	0	0	1	2	3
Total 21	4	2	6	10	5	15

* Inclusiv primul ministru

Datele prezentate cu privire la persoanele numite în funcții de conducere la 23 August 1944 și dintre care o parte au fost sintetizate în cele două tabele alăturate, deși ar putea fi completate sau corectate de cercetări ulterioare, înlesnesc, credem, aprecierea primelor decrete din seara zilei de 23 August 1944.

CONCLUZII

Primele două decrete ale insurecției, prin care a fost instaurat noul guvern, au constituit rezultatul unor vii discuții între participanții la coaliția forțelor interne antihitleriste. Partidul Comunist Român a militat

pentru un guvern care să recunoască reprezentanții *tuturor* formațiilor politice antihitleriste. Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal au refuzat colaborarea cu *toate* formațiile antihitleriste și au cerut ca guvernul care urma să-l înlocuiască pe cel antonescian să fie format din generali. În această situație în interesul unirii forțelor interne antihitleriste, Partidul Comunist a acceptat soluții de compromis, s-a pronunțat pentru constituirea unui guvern cuprinzând numai partidele din B.N.D. și a obținut ca în toate cele trei variante de guvern reținute la consfătuirea din noaptea de 13—14 iunie 1944 să se prevadă această participare. După o atitudine sinuoasă și după ce comuniștii au respins „varianta Gigurtu”, palatul, dată fiind situația specifică în stat a monarhiei, a ajuns a se pronunța pentru intrarea tuturor partidelor din B.N.D. în guvern.

Partidul Comunist Român a insistat pînă în ultimele ore ale regimului antonescian pentru formarea unui guvern al partidelor din B.N.D. și în 20 august 1944 a obținut, după cît se pare, angajamentul în acest sens al partidelor „istorice”. Totuși, în practică, liderii celor două partide burgheze au împiedicat pînă la jumătatea zilei de 23 August 1944 stabilirea listei unui guvern alcătuit din reprezentanții partidelor din B.N.D. acceptînd însă principial, la 23 August, cea de-a treia variantă, reținută sub impulsul P.C.R., la consfătuirea din 13—14 iunie: un guvern de generali cu participarea delegaților partidelor din B.N.D. ca miniștri fără portofoliu. În condițiile neașteptatei devansări a declanșării insurjecției, aceasta a și fost soluția aplicată în practică, în împrejurări dramatice, prin primele două decrete adoptate după arestarea Antoneștilor. Această soluție chiar dacă nu a corespuns cerinței Partidului Comunist de a se încredința toate ministerele (cu excepția Ministerului Apărării Naționale și Externelor), delegaților partidelor din B.N.D., a corespuns altor exigențe esențiale: a asigurat, pentru prima oară în istoria României, participarea Partidului Comunist Român și a Frontului Unic Muncitoresc, la guvern; a evidențiat asumarea răspunderii insurjecției, a armistițiului cu Națiunile Unite și a tuturor urmărilor acestora de toate partidele din B.N.D.; a asigurat preluarea interimatului Ministerului Justiției de către P.C.R. subliniind rolul comuniștilor în guvern și înlesnind salvarea și eliberarea imediată a deținuților antifasciști. Președinția Consiliului de Miniștri și conducerea a șase din cele nouă departamente (ministere) au fost încredințate unor generali. Cei cinci miniștri subsecretari de stat, dintre care patru răspundeau de probleme ale armatei, precum și celelalte trei persoane numite prin decretele din 23 August 1944 în posturi de conducere (dintre care două legate de armată), erau de asemenea generali și ofițeri superiori.

Pentru deplină exactitate trebuie însă menționat că doi miniștri secretari de stat, un ministru subsecretar de stat și două persoane numite în alte posturi de conducere erau generali scoși din armată de Ion Antonescu (decretele de reintegrare fiind emise ulterior, la începutul lunii septembrie 1944). Din totalul celor 21 de persoane numite în posturi de conducere, 15 erau generali, din care șase scoși din armată de Antonescu.

Dintre cei 13 miniștri secretari de stat¹⁰⁸, șase erau însă civili: doi înalți funcționari (unul la Ministerul de Externe și celălalt la palat) și patru reprezentanți ai partidelor din B.N.D.

¹⁰⁸ Am inclus în această cifră și primul ministru.

Prin declarația adusă la cunoștința țării odată cu decretul de numire a noilor miniștri, declarație redactată din timp de delegatul P.C.R. — guvernul și-a însușit programul B.N.D., care se identifica de fapt cu obiectivele insurecției: înlăturarea dictaturii fasciste, scoaterea țării din războiul hitlerist, încheierea armistițiului cu Națiunile Unite, eliberarea nordului Transilvaniei și alăturarea la războiul împotriva fascismului, instaurarea unui regim democratic.

O caracteristică esențială, hotăritoare a guvernului numit prin decretul din 23 August 1944 a fost tocmai implicarea membrilor săi în pregătirile insurecției organizată de P.C.R. O contribuție activă la preparativele insurecției preconizată de P.C.R. a adus primul ministru. Despre 11 din cei 13 miniștri secretari de stat, avem date că, într-o măsură sau alta, au fost informați despre pregătirile insurecției și le-au aprobat, sau au participat direct la ele. Informații în același sens avem și despre doi dintre miniștrii subsecretari de stat. Cele trei persoane numite în alte posturi de conducere decât cele de miniștri au participat de asemenea la pregătirea insurecției.

Firește, participarea și rolul în pregătirea insurecției au fost diferite de la persoană la persoană. Nu este vorba, în nici un fel, de a se pune semnul egalității între rolurile tuturor miniștrilor, de pildă între rolul activ și consecvent al lui L. Pătrășcanu, delegat al partidului care a condus insurecția și rolul președinților P.N.Ț. și P.N.L. cu inconsecvențele și oscilațiile lor la fel de bine cunoscute, izvorite din limitele pozițiilor lor de clasă. Unul a fost desigur rolul generalului C. Sănătescu, figura centrală printre generali și ofițerii superiori aduși de P.C.R. la pregătirea directă a insurecției și altul rolul unor generali care, informați în linii generale de C. Sănătescu sau de alții despre pregătirea acțiunii antihitleriste, s-au angajat s-o sprijine și, la declanșarea ei, să execute indicațiile primite. Dar victoria insurecției antifasciste din România a fost posibilă tocmai pentru că s-a bazat pe o largă și diversă coaliție de forțe antihitleriste, încheată din inițiativa Partidului Comunist Român care a mobilizat și a fructificat contribuția tuturor partenerilor, manifestată în forme și grade extrem de diferite.

Mai trebuie avut în vedere că dintre miniștrii despre care avem informații că au fost implicați într-o măsură sau alta în acțiunile de pregătire a insurecției, au făcut parte un general scos din armată în iulie 1941 și doi foști miniștri din 1941—1942 (unul secretar de stat și altul subsecretar de stat) care au părăsit guvernul Antonescu. Dintre cele trei persoane implicate în pregătirea insurecției, numite prin decretul din 23 August 1944 în funcții de conducere neguvernamentale, doi erau de asemenea generali scoși din armată de Ion Antonescu în septembrie 1940. Pe de altă parte, dintre cei doi secretari de stat și trei subsecretari de stat despre care nu avem pînă acum informații că au fost implicați în pregătirea insurecției — doi (un secretar de stat și un subsecretar de stat) au fost și ei generali scoși din armată de Ion Antonescu în septembrie-octombrie 1940.

Cel puțin 12 din cei 13 miniștri și în general marea majoritate a persoanelor numite prin decretul din 23 August 1944 în funcții de conducere în stat, intraseră deci în conflict cu dictatura antonesciană în perioade și din motive diferite — unii (și nu numai reprezentanții P.C.R. și P.S.D.) din primele ei zile, din septembrie 1940, alții mai târziu.

Pozițiile, orientările politice care au declanșat acest conflict erau diferite, și caracterul larg al coaliției inițiate de P.C.R. a constat printre altele, în aceea că a cuprins clase și pături sociale deosebite și chiar antagoniste, curente politice și ideologice eterogene, apropiate în acea etapă de obiectivele antihitleriste comune.

Orientarea delegațiilor partidelor din B.N.D. era clară. În afară însă de partide, un centru de grupare politică în acea vreme îl reprezenta și monarhia, care era un bastion al dominației claselor exploatare, dar ca rezultat al diferitor factori istorici reprezenta încă în ochii multora un simbol al permanenței statului român. Ca urmare, în monarhie își puseseră speranțele diverse pături și grupuri (inclusiv militare) antihitleriste. Primul ministru, exponent al grupurilor de generali și ofițeri superiori patrioți care își îndreptaseră spre monarhie nădejtile de salvare a statului român de la dezastru, a fost până la 23 August primul demnitar al palatului. Unul din ministrii civili (D. D. Negel) era de asemenea înalt demnitar al palatului și în septembrie-octombrie 1944 cei doi au preluat interimatul a trei departamente, deținând împreună, în mod direct, — pe lângă Președinția Consiliului — patru din cele zece departamente. Alți doi miniștri (C. Aldea, Niculescu-Buzești) erau consilieri ai regelui.

Cei patru generali foști „carliști” — printre care un secretar și un subsecretar de stat — scoși din armată în 1940, erau de asemenea sub influența palatului (trei dintre aceștia fiind numiți chiar în demnitățile pe care le ocupaseră în timpul dictaturii regale). Dată fiind situația din epocă regele exercita, de asemenea, o mare influență asupra tuturor generalilor din guvern.

Pe de altă parte, influenței și legăturilor cu palatul li se suprapunea, uneori în mod covârșitor, influența și legăturile cu diversele partide. Cel puțin trei miniștri cu portofoliu (dintre care doi consilieri ai regelui) aveau legături strânse cu I. Maniu. Unul din miniștri cel puțin avea, pare-se, legături cu Partidul Național Liberal. Unii din foștii carliști aveau legături cu P.N.L.-Tătărăscu. Unii dintre generalii și ofițerii patrioți care își puseseră speranța în monarhie au început în timpul pregătirii insurecției să colaboreze cu Partidul Comunist Român și după 23 August 1944 au devenit treptat aliații acestuia în lupta pentru puterea populară.

Dealtfel, însăși partidele burgheze și cercurile palatului încheiaseră acorduri cu Partidul Comunist Român, și un aspect esențial care trebuie reținut este ponderea importantă în guvern a persoanelor care au participat direct la realizarea acestor acorduri. Din cei 12 miniștri numiți la 23 August 1944 care nu erau membri ai P.C.R., cinci inclusiv primul ministru participaseră direct la încheierea unor acorduri de colaborare cu P.C.R. — acordul de constituire a F.U.M. (C. Titel-Petrescu), acordul de constituire a B.N.D. (C. Titel-Petrescu, I. Maniu, D. Brătianu), acordul între P.C.R. și palat (C. Sănătescu, Gr. Niculescu-Buzești), iar un al șaselea ministru (A. Aldea) primise în prealabil o misiune specială cu consimțământul conducerii P.C.R. Un subsecretar de stat (D. Dămăceanu) colaborase strâns cu P.C.R. Dintre persoanele numite prin decretul din 23 August 1944 în funcții din afara guvernului, două avuseseră contacte directe cu P.C.R., iar una primise la un moment dat o misiune specială cu aprobarea P.C.R.

Toate acestea reflectă faptul că guvernul numit prin decretul din 23 August 1944 a fost un rezultat al coalițării din inițiativa P.C.R. a forțelor interne antihitleriste, în vederea insurecției naționale antifasciste. Guvernul a avut o componență complexă cuprinzând în ce privește baza de clasă atît exponenții diverselor cercuri și grupuri ale burgheziei nefasciste, intrate de un timp mai lung sau mai scurt în conflict cu regimul antonescian, cît și exponenți ai proletariatului, țărănimii și altor pături muncitoare.

Reprezentarea în guvern a Partidului Comunist Român și a Frontului Unic Muncitoresc a contribuit la maxima mobilizare a forțelor țării în lupta contra fascismului, a înlesnit dezvoltarea ulterioară a luptei revoluționare, a reflectat inaugurarea în istoria României a unei noi epoci de profunde transformări progresiste. Majoritatea în guvern, prin intermediul reprezentanților P.N.Ț. și P.N.L. și al generalilor și înalților funcționari aflați sub influența acestora și a monarhiei au avut-o însă exponenții burgheziei nefasciste, de acord în acea etapă să colaboreze cu Partidul Comunist Român pentru realizarea unor obiective imediate. Datorită acțiunii reprezentanților mișcării muncitorești revoluționare care a orientat coaliția antihitleristă pe linia insurecției precum și propriilor interese ale burgheziei nefasciste, datorită stării de spirit și acțiunii poporului și armatei, datorită condițiilor obiective interne și internaționale, guvernul numit prin decretul de la 23 August 1944 a putut asigura alăturarea României la războiul antihitlerist și începutul luptei comune a armatei române alături de armata sovietică, încheierea armistițiului cu Națiunile Unite și aliate, aplicarea unor măsuri de început pe linia democratizării vieții publice. În a doua jumătate a lunii septembrie, după realizarea acestor măsuri, era necesară radicala desfășurare a aparatului de stat, epurarea vieții publice de elementele fasciste; era necesară trecerea la transformări sociale burghezo-democratice, la lupta pentru un guvern în care predominarea să n-o mai aibă reprezentanții burgheziei antiantonesciene și antihitleriste, ci reprezentanții clasei muncitoare și ai țărănimii.

În etapa insurecției, exponenții burgheziei nefasciste fuseseră de acord să acționeze împreună cu Partidul Comunist Român pentru realizarea unor obiective imediate, pentru salvarea statului român prin înlăturarea dictaturii fasciste, ruptura cu Germania, încheierea armistițiului cu Națiunile Unite și alăturarea la acestea. Dar în timp ce Partidul Comunist Român concepea eliberarea României de fascism și salvarea statului național, realizate în acord cu burghezia antihitleristă ca o premisă a luptei ulterioare pentru un stat al clasei muncitoare și al tuturor oamenilor muncii, exponenții burgheziei nefasciste concepeau salvarea statului național ca o condiție pentru asigurarea propriei dominații de clasă; ei își făceau iluzii cu privire la posibilitatea de a-și subordona mișcarea muncitorească tocmai prin acordurile antifasciste cu comunistii, vedeau în realizarea acestor acorduri o măsură temporară, necesară în conjunctura internă și internațională a momentului, tocmai pentru a încerca să zăgăzuiască mișcările și transformările revoluționare și apoi, cu ajutor din Occident, să elimine pe comunisti din guvern.

În a doua jumătate a lunii septembrie 1944, cînd obiectivele insurecției erau în linii generale realizate, contradicțiile din cadrul guvernului, existente și mai înainte, s-au ascuțit. S-a desfășurat rapid o nouă polari-

zare a forțelor de clasă. Majoritatea guvernului, care acceptase declanșarea insurecției preconizate de comuniști și își adusese contribuția la înfăptuirea obiectivelor ei, nu a mai acceptat noile cerințe formulate de Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat și aliații lor din F.N.D., s-a împotrivit luptei revoluționare a maselor, s-a cramponat pe poziții care, în noile condiții, au devenit reacționare, iar după 6 martie 1945 s-au opus cu înverșunare noii puteri. O parte din generalii numiți în posturi de conducere prin decretele de la 23 August 1944 au acceptat însă și ulterior anumite acțiuni de colaborare cu Partidul Comunist Român, unii s-au raliat chiar luptei conduse de Partidul Comunist Român pentru un guvern care să aplice programul de guvernare al F.N.D. și au îndeplinit funcții de răspundere și după 6 martie 1945.

Primele decrete din seara zilei de 23 August 1944, ca și toate realizările insurecției s-au înscris pe linia declanșării unui proces de imensă însemnătate istorică, de realizare a unor profunde regrupări și transformări sociale revoluționare în România.

LES PREMIÈRES DÉCRETS DE L'INSURRECTION NATIONALE ARMÉE ANTIFASCISTE ET ANTIIMPERIALISTE. SUR LE GOUVERNEMENT DE 23 AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Par les premiers décrets de l'insurrection ont été nommés les membres du nouveau gouvernement et des nouveaux dirigeants des organismes de l'état.

Dès 1941, le Parti Communiste Roumain avait proposé la constitution d'un gouvernement de *toutes* les formations politiques antihitlériennes. Pour le cas où le maréchal Antonescu aurait refusé de rompre avec l'Allemagne, le Parti National Paysan et le Parti National Libéral exigeaient la nomination par le roi d'un gouvernement de généraux. Face à cette situation les communistes ont proposé des solutions de compromis. Ils ont insisté sur la formation d'un gouvernement comprenant les quatre partis du Bloc National Démocratique (P.C.R., P.N.Ț., P.N.L., P.S.D.) mais aussi ont-ils prévu l'hypothèse d'un gouvernement dans lequel les représentants des quatre partis auraient été ministres d'état (sans portefeuille), alors que les départements ministériels auraient été attribués à des généraux ou techniciens. Les partis National Paysan et National Libéral ont accepté le 20 août le principe d'un gouvernement des quatre partis mais ont refusé de fixer la liste des ministres. Dans l'après midi de 23 Août 1944 quand les circonstances ont imposé l'arrestation d'Antonescu trois jours plutôt que prévu on a formé dans la hâte le nouveau gouvernement selon la dernière hypothèse ci-dessus mentionnée acceptée par les communistes.

Pour la première fois dans l'histoire de la Roumanie dans le gouvernement sont entrés le Parti Communiste Roumain et le Front Unique Ouvrier.

Dans la deuxième partie de l'article l'auteur présente des données — partiellement synthétisées dans deux tableaux statistiques — sur les nouveaux ministres et les hauts dignitaires nommés le 23 Août 1944. La majorité du gouvernement était constituée par des personnes liées avec les cercles et groupements bourgeois antrées en conflit avec Antonescu et l'Allemagne, par des personnes qui ont participé à la conclusion des accords passés par les différents partis et la palais royal avec le Parti Communiste, par des personnes impliquées d'une façon ou d'une autre dans les préparatifs de l'insurrection.

Fin septembre 1944, après que les objectifs nationaux et antihitlériennes de l'insurrection ont été atteints, dans les rangs de la coalition des forces internes antihitlériennes s'est produite une nouvelle polarisation en fonction de l'attitude envers les transformations révolutionnaire bourgeoises-démocratiques préconisées par les communistes.

Le Bloc National Démocratique s'est désagrégé et le P.C.R., P.S.D. et leurs alliés ont créé, en octobre 1944, le Front National Démocratique. La majorité du gouvernement formé le 23 Août 1944 s'est opposée à l'installation d'un gouvernement du F.N.D. Quelques-uns des généraux nommés le 23 Août 1944 dans le gouvernement et dans autres postes clé ont continué toutefois de collaborer, dans certaines actions, avec le Parti Communiste et se sont ralliés même à la lutte pour un gouvernement du F.N.D. et ont occupé des hautes fonctions d'états sous le pouvoir populaire.

INCEPUTUL DESFĂȘURĂRII REVOLUȚIEI DEMOCRAT-POPULARE ÎN GERMANIA DE RĂSĂRIT (1945 — 1946)

DE

ECATERINA CIMPONERIU

Realizată cu imense sacrificii și pierderi umane, materiale și spirituale, victoria asupra fascismului a dat „un puternic impuls forțelor de eliberare socială și națională, a deschis calea unor profunde transformări revoluționare”¹.

Acest proces, deși în condiții specifice, a avut loc și în Germania.

Atunci când forțele coaliției antihitleriste au zdrobit armata hitleristă și au ocupat cel de al Treilea Reich, când Hitler, Göbbels și alți conducători ai partidului nazist s-au sinucis sau au fugit deghizați în străinătate, Germania era într-o situație dezastruoasă.

Straniu peisaj al morții, țara era acoperită de sute de milioane de metri cubi de moloz. Supraviețuitorii trăiau sub dărîmăturile celor 2.250.000 de locuințe distruse complet și alte 2.500.000 parțial. Drumurile, podurile, gările erau complet distruse. Transporturile practic nu mai existau. Poșta, radioul, presa nu funcționau². Familiile se căutau cu disperare, neavînd vești de la cei dispăruți, dintre care aproape 10.000.000 erau soldați între 15 și 60 de ani, căzuți prizonieri în ultimele luni ale războiului. Milioane de refugiați sau expulzați din Polonia și Cehoslovacia sporeau numărul celor fără de adăpost și hrană. Dezorientarea, disperarea și demoralizarea dominau spiritele mării majorități a poporului³.

La toate acestea începea să contribuie, într-o măsură din ce în ce mai mare și mereu mai dureros, înțelegerea propriei răspunderi pentru crimele comise de hitleriști față de alte popoare.

Marele scriitor german Thomas Mann, care în 1933 a ales calca emigrației pentru a arăta lumii profunda sa dezaprobare față de venirea la putere a hitleriștilor, spunea plin de amărăciune, cîteva zile după capitularea Germaniei : „Cine s-a născut german împărtășește și soarta germană și vina germană . . . Iertarea de care Germania are o atît de mare nevoie, ne este necesară și nouă tuturor”⁴. Un an mai tîrziu, Wilhelm Pieck,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală, cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului și 98 de ani de la cucerirea independenței de stat a României*, București, Edit. politică, 1975, p. 6.

² Ernst Deuerlein, *Deutschland nach den zweiten Weltkrieg 1945—49 (Germania după cel de al doilea război mondial)*, Konstanz am Fischmarkt, 1964, p. 4—5.

³ *Ibidem*, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 66.

vechi luptător comunist, conducătorul partidului spunea cu tot atita amărăciune : „Mare este vina și rușinea aruncată asupra poporului nostru de criminalii de război imperialiști și de banda hitleristă. Trebuie să fim mereu conștienți că ne apasă o mare vină. Nu am fost capabili să ne eliberăm cu puteri proprii din barbaria hitleristă și să punem capăt noi războiului hitlerist. Acest lucru a fost realizat prin forța armată a altor popoare”⁵.

În primăvara anului 1945 multor germani, majorității chiar, li se părea că totul s-a sfârșit pentru ei, că haosul, mizeria, lipsurile nu se vor termina nicicând, că statul german va fi desființat și va dispărea inevitabil. Numai antifasciștii cei mai consecvenți și în primul rînd comuniștii și social-democrații de stînga, reprezentanții clasei muncitoare și ai intelectualității progresiste germane și-au dat seama că înfrîngerea Germaniei hitleriste nu înseamnă sfîrșitul, și că victoria militară a aliaților a creat pentru poporul german marea șansă a lichidării pentru totdeauna a militarismului imperialist și a construirii unui stat democratic, pașnic și respectat de toată lumea⁶.

Problema viitorului Germaniei a constituit o preocupare majoră a epocii. Forțele coaliției antihitleriste au fost conștiente de faptul că nu este suficient ca Hitler și clica sa să fie înlăturați. Trebuiau să se creeze condiții ca forțele agresive din această țară, care au dezlănțuit două războaie mondiale să nu mai poată provoca niciodată un nou război. Necesitatea distrugerii fascismului, a imperialismului și a militarismului dar nu și a poporului german a constituit una din principalele teme de discuții purtate de reprezentanții coaliției antihitleriste între anii 1941—1945, începînd cu conferința de la Casablanca, ale cărei hotărîri au fost aprobate ulterior și de U.R.S.S. și pînă la istorica conferință de la Potsdam, ținută după victoria asupra Germaniei hitleriste. Deși pornind de pe poziții diferite, reprezentanții U.R.S.S., S.U.A. și ai Marii Britanii au căzut întotdeauna de acord asupra necesității distrugerii bazelor fascismului și militarismului german. La conferința miniștrilor de externe ai U.R.S.S., S. U. A. și Angliei ținută în octombrie 1943 la Moscova, ei au hotărît crearea unei comisii speciale, cu sarcina de a analiza și elucida detaliile în legătură cu capitularea Germaniei și soarta ei ulterioară⁷. La conferința șefilor celor trei mari state de la Teheran ținută între 28 noiembrie — 1 decembrie 1943, au avut loc multe discuții contradictorii asupra problemei deschiderii celui de al doilea front, ale granițelor și împărțirii Germaniei în zone de ocupație, dar Stalin, Roosevelt și Churchill au fost întru totul de acord în ceea ce privește necesitatea întăririi eforturilor în vederea distrugerii din rădăcini

⁵ Wilhelm Pieck, *Der 1. Mai gehört wieder der deutschen Arbeiterschaft* (1 Mai aparține din nou clasei muncitoare germane) în revista *Beiträgen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* (Contribuții la istoria mișcării muncitorești germane) 1969. Număr special. În continuare pe scurt BZG.

⁶ Günther Benser, *Die Befreiung Europas vom Faschismus durch die Sowjetunion* (Eliberarea Europei de fascism de către U.R.S.S.) în „*Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*” (Revistă de Istorie) 4/1975. În continuare pe scurt Z.F.G.

⁷ Horst Laschitz, *Kämpferische Demokratie gegen Faschismus* (Democrația luptătoare împotriva fascismului), Berlin, 1966, p. 17—20. Documentul despre capitularea necondiționată a Germaniei a fost elaborat de această comisie în iulie 1944.

a regimului hitlerist și a instaurării după război a unei păci trainice, ajutînd popoarele să lichideze tirania, sclavia, subjugarea și intoleranța⁸.

În septembrie 1944, marile puteri s-au înțeles asupra viitoarelor trei zone de ocupație ale Germaniei și în noiembrie același an, asupra organizării unei comisii de control interaliat, care să coordoneze activitatea comandantilor militari din fiecare zonă⁹.

La Conferința de la Ialta ținută între 4 — 11 februarie 1945 în ajunul victoriei s-au purtat multe discuții asupra noilor hotare ale Germaniei, asupra creării sau nu a unei zone de ocupație franceză etc. fără a se ajunge la o înțelegere¹⁰. Șefii marilor puteri au luat însă hotăriri clare în privința reparațiilor pe care Germania urma să le plătească după înfringere și a măsurilor care se vor lua în vederea slăbirii potențialului ei economic și militar, pentru defascizare și pentru pedepsirea criminalilor de război¹¹.

Aceste probleme au stat și în centrul atenției conferinței de la Potsdam (17 iulie—2 august 1945), hotărîtoare pentru viitorul poporului german. Stalin, Truman și Atlee au dus multe discuții și au lăsat multe probleme nerezolvate. Existența bombei atomice începuse să arunce deja o umbră sinistă asupra desfășurării conferinței. Dar ca și înainte a existat un evident consens în ceea ce privește problema denazificării și democratizării Germaniei¹². Hotăririle de la Potsdam au constituit din această cauză un ajutor important pentru forțele antifasciste și democratice.

În ceea ce privește denazificarea și democratizarea Germaniei rezoluția conferinței prevedea : desființarea legilor naziste, lămurirea populației pentru a înțelege răspunderea ce-i revine pentru cele întîmplate ; judecarea criminalilor de război și a celor care au colaborat cu ei participînd la crime ; îndepărtarea membrilor partidului nazist din aparatul de stat și de la conducerea întreprinderilor, lichidarea completă a tuturor organizațiilor naziste ; asigurarea libertății de acțiune pentru toate partidele democratice precum și sindicatelor și alte organizații de masă ; ținerea unor alegeri libere după reînființarea partidelor democratice și antifasciste pentru ca poporul german să-și aleagă singur organele de autoadministrare ; desfășurarea unei intense activități pentru educarea poporului în spirit antifascist și democratic¹³.

Pentru distrugerea potențialului de război al militarismului german s-a prevăzut înainte de toate lichidarea tuturor forțelor armate și a depozitelor de arme, apoi lichidarea industriei de război și a celei capabile de a servi producției de armament, exercitarea unui control sever asupra industriei

⁸ *Teheran, Yalta, Potsdam. Die sowjetischen Protokolle von den Kriegskonferenzen der Grossen Drei* (Protocoloale Sovietice despre conferințele de război a celor 3 mari), Köln, 1968, p. 23—25 și 89—91.

⁹ Horst Laschitzka, *op. cit.*, p. 20—21.

¹⁰ Problema zonei de ocupație franceze a fost rezolvată la 5 iunie 1945. În declarația făcută cu această ocazie de mareșalii Jukov și Montgomery și de generalii Eisenhower și de Lattre Tassigny se arată că a fost prevăzută și împărțirea Berlinului în 4 zone de ocupație. Ștefan Doernberg, *Kurze Geschichte der D.D.R.* (Scurtă istorie a R.D.G.), Berlin, 1969, p. 32—33.

¹¹ *Teheran, Yalta, Potsdam, op. cit.*, p. 106—118, 130—137, 184—186.

¹² Ernst Deuerlein, *op. cit.*, p. 20—24.

¹³ *Um ein antifaschistisch demokratisches Deutschland. Dokumente aus den Jahren 1945—1949* (Pentru o guvernare antifascistă democratică. Documente din anii 1945—1949). Berlin, 1968, p. 108—109. În continuare pe scurt *Dokumente*, 1945—1949.

grele și chimice și distrugerea potențialului acestora în măsura în care nu erau necesare pentru asigurarea consumului sau pentru achitarea datoriilor Germaniei în cadrul reparațiilor¹⁴. O hotărîre importantă în acest sens a fost desființarea tuturor societăților monopoliste indiferent de forma și denumirile lor și preluarea întreprinderilor acestora de către organele de auto-administrare, comunale sau ale landurilor¹⁵.

Această prevedere lovea în interesele marelui capital financiar german și în măsura în care a fost aplicată, ea a dus la slăbirea forței economice a claselor exploatatoare și a facilitat desfășurarea revoluției populare.

În ceea ce privește problema reparațiilor, discutată și anterior, la Potsdam a fost stabilit că Germania este obligată să plătească pentru a repara măcar parțial daunele materiale provocate, 20 miliarde dolari din care 50% urmau a reveni Uniunii Sovietice și Poloniei¹⁶. Întrucît o parte din această sumă trebuia să fie plătită în produse, materii prime și utilaj industrial și zona sovietică de ocupație era mai puțin dotată din acest punct de vedere, conferința a hotărît ca 25% din echipamentul industrial demontat în zonele apusene să fie predat U. R. S. S.¹⁷.

Demontările se refereau la industria grea și de război. În zonele de ocupație apusene ele au fost în general frîmate, ținîndu-se cont de marile interese ale monopolurilor anglo-franco-americane în economia germană. În zona sovietică ele au fost realizate în cea mai mare parte. Ulterior ele au fost însă sistate pentru a preveni șomajul¹⁸.

Prevederile de la Potsdam trebuiau să lovească în fasciști și în susținătorii lor fără a împiedica normalizarea vieții și refacerea Germaniei.

Documentele conferinței au subliniat că deși împărțită în 4 zone, Germania trebuie să fie considerată ca o singură țară din punct de vedere politic și economic. Pînă la înființarea unui guvern, Comisia aliată de control a fost însărcinată cu rezolvarea problemelor de interes general. Conducerea concretă a celor 4 zone a fost încredințată comandanților forțelor armate de ocupație, în colaborare cu organele de autoadministrație locale, județene și pe landuri¹⁹. Ei trebuiau să se îngrijească de refacerea transporturilor, creșterea producției de cărbuni, stringerea recoltei, reconstruirea principalelor instituții, aprovizionarea populației, inclusiv a celei refugiate, cu strictul necesar. Se preconiza o justă repartizare a mărfurilor esențiale de larg consum între cele 4 zone, pentru a putea asigura pe tot întinsul Germaniei un standard de viață corespunzător, „care să ajungă, dar să nu depășească standardul de viață mediu din Europa în această grea perioadă”²⁰.

Hotărîrile Conferinței de la Potsdam au fost aprobate și salutate de forțele democratice și progresiste germane. Ele au fost îndeplinite întocmai, înainte de toate în zona de ocupație sovietică.

¹⁴ *Ibidem*, p. 110—111.

¹⁵ *Ibidem*, p. 111.

¹⁶ Stefan Doernberg, *op. cit.*, p. 47.

¹⁷ Ernst Deuerlein, *op. cit.*, p. 25.

¹⁸ *Le Grand Larousse Encyclopédique*, vol. 1, Paris, 1960, p. 258—260.

¹⁹ Gh. Zaharia, I. Cupșa, Al. Vianu, *Al doilea război mondial*, București, Edit. politică, 1971, p. 260.

²⁰ *Dokumente 1945—49*, p. 112.

Cuprinzînd 108 178 km², 5 din cele 16 landuri ale Germaniei și avînd o populație de 18.000.000 locuitori²¹, în momentul eliberării sale, Germania de răsărit avea o situație deosebit de grea. În partea de apus se găseau aproape toate zăcămintele de cărbune ale țării (hullă în regiunea Ruhrului și a Saarului), lignitul (în regiunea Colonia și Hessen). Tot aici se găseau și rezervele de petrol cunoscute (regiunea Hanovrei) și cele mai multe centrale hidro-electrice, deci baza energetică a țării. Cea mai mare parte a industriei siderurgice și metalurgice era de asemenea în partea de apus a țării²².

În 1937 ponderea economică a celor 5 landuri, care alcătuiau Germania de răsărit (Saxonia, Turingia, Saxonia-Anhalt, Brandenburg și Mecklenburg) era 6,6% în siderurgie, 10,1% în metalurgie, 25% în industria electrică, 33,2% în industria de mașini a întregii Germanii. Întinsele regiuni agricole din Mecklenburg și Brandenburg produceau în 1937 40% din producția agricolă a țării²³.

Decalajul economic față de zonele apusene de ocupație și situația grea creată prin lipsa de materii prime și necesitatea refacerii urgente a industriei și agriculturii, în condițiile gravelor distrugerii pricinuite de război, au putut fi depășite într-un timp relativ scurt, numai datorită eforturilor uriașe, a disciplinei și abnegației oamenilor muncii, avînd în frunte pe comuniști, care și-au asumat răspunderea conducerii maselor în aceste momente grele și hotărîtoare pentru soarta lor.

Comuniștilor germani le-a fost clar că după ce țara a fost eliberată prin forță, prin jertfele coaliției antihitleriste, refacerea ei și transformările politice și economice profunde, structurale, care trebuiau să aibă loc, trebuiau să fie realizate de forțele interne.

Lupta împotriva fascismului, pentru o Germanie democratică și pașnică nu era un obiectiv nou pentru Partidul Comunist German.

Încă înainte de venirea la putere a naziștilor, P. C. G. a înțeles pericolul pe care aceștia îl reprezentau și a încercat să atragă la lupta antifascistă înainte de toate celălalt mare partid al clasei muncitoare, Partidul Social Democrat German. Comuniștii nu au reușit însă să creeze frontul unic neștiind să-și învingă sectarismul propriu și mai ales poziția refractară a conducătorilor oportuniști ai P. S. D. și ai sindicatelor, tactica lor greșită: „Abwarten und Nichtstun” (A aștepta și a nu face nimic), ei nu au reușit să spulbere iluzia legalistă a majorității social democraților, care credeau că folosind locurile lor din parlament vor putea împiedica dezastrul pe care îl pregăteau hitleriștii²⁴.

Cu toate acestea, în 1931—32 mișcarea antifascistă a început să se lărgească. În iunie 1932, cînd guvernul von Papen vrînd să netezească calea fascismului a luat măsuri draconice pentru a împiedica lupta celor 9.000.000 de șomeri existenți în Germania și a dezarmat organizațiile de

²¹ Azi R.D.G. are 16.980.000 locuitori. *Statistisches Jahrbuch der DDR* (Anuar statistic), 1973, Berlin, 1974, p. 3—4.

²² *Grand Larousse*, op. cit., p. 258.

²³ Wolfram Neubert, *Frieden, Einheit, Fortschritt der deutschen Nation* (Pace, unitatea și progresul națiunii germane), Berlin, 1966, p. 31.

²⁴ Walter Ulbricht, *Le Parti Communiste Allemand a 50 ans*, Berlin, 1969, p. 18—20.

autoapărare proletare, sute de mii de muncitori au răspuns la chemarea P. C. G. de a se împotrivi acestor măsuri. Au fost create comitete de front unic în întreprinderi și în unele orașe și Comitete antifasciste, menite să organizeze apărarea împotriva teroarei deslănțuite de trupele SA și SS. „Acțiunea Antifascistă”, organizație de masă creată de P. C. G. a ținut în iulie congrese la Berlin, Hamburg, Darmstadt și alte centre industriale ²⁵. Dar, după cum arăta conducătorul P. C. G. de pe atunci, Ernst Thälman, cu toate că în cadrul Acțiunii Antifasciste a fost înfăptuită în practică și contrar voinței conducătorilor P. S. D. G. frontul unic muncitoresc ²⁶ iar la alegerile din noiembrie 1932 partidele clasei muncitoare au obținut majoritatea voturilor (P. C. G. 5.980.200 și P. S. D. G. 7.248.000) ²⁷ puternicul proletariat german nefiind unit n-a putut împiedica venirea la putere a lui Hitler.

După instaurarea regimului nazist și organizarea faimoasei provocări a incendierii Reichstagului, ambele partide muncitorești și sindicatele au fost interzise iar conducătorii lor, cei care nu au reușit să emigreze, au fost arestați, închiși sau exterminați în lagăre de concentrare.

Cei care demagogic și-au dat numele de național-socialiști și-au îndreptat teroarea, înainte de toate, împotriva clasei muncitoare.

Comuniștii au înțeles că numai lupta comună a clasei muncitoare și a celorlalte forțe democratice vor putea salva poporul german de dezastul cîrmuirii hitleriste. Marele lor merit a constatat în elaborarea programului acestei lupte și în realizarea lui în condiții care de multe ori frizau imposibilul. Dintre cei 300 000 membri ai P. C. G. 150.000 au zăcut în închisori și lagăre, iar 35.000 au pierit în lupta pentru salvarea Germaniei ²⁸. Cu toate acestea, de la ilegalizarea lui și pînă la înfrîngerea naziștilor P. C. G. a continuat să fie o forță organizată, menținîndu-și capacitatea de acțiune.

Primul program larg și concret al unității de luptă pentru răsturnarea guvernului hitlerist și instaurarea unui guvern al Frontului popular antifascist, a fost elaborat la conferința P. C. G. din octombrie 1935 ²⁹. Pe baza acestui program a fost creat în februarie 1936 la Paris un Comitet al Frontului Popular, format din 100 de reprezentanți ai P. C. G., P. S. D. G. a diferitelor partide burgheze nefasciste și intelectualilor antifasciști. Programul Frontului, redactat sub forma unei chemări, a fost iscălit de Wilhelm Pieck din partea P. C. G., Rudolf Breitscheid din partea P. S. D. G., de scriitorii Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Johannes R. Becher, Arnold Zweig și alte personalități ale vieții politice și culturale germane ³⁰.

Comitetul Frontului Popular a avut influență asupra opiniei publice, a organizat brigăzile germane care au luptat în Spania dar nu a reușit să unească și să coordoneze activitatea forțelor antifasciste din Germania ³¹.

²⁵ Elfriede Liening și Walter Wimmer, *Die ersten Wochen der Antifaschistischen Aktion* (Primele săptămîni ale Acțiunii Antifasciste), BZG 1961, Număr special.

²⁶ Ernst Thälman, *Was will die Antifaschistische Aktion* (Ce vrea acțiunea antifascistă), Berlin, 1932, p. 3.

²⁷ Horst Laschitz, *op. cit.*, p. 40.

²⁸ *Sachwörterbuch der Geschichte* (Dicționar istoric), vol. I, Berlin, 1969, p. 73.

²⁹ *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* (Istoria mișcării muncitorești germane), vol. 5, Berlin, 1966, p. 124.

³⁰ Wolfram Neubert, *op. cit.*, p. 26.

³¹ Horst Laschitz, *op. cit.*, p. 58.

În ianuarie 1939 la conferința P. C. G. ținută într-o localitate din apropierea Parisului, dar care din motive conspirative a intrat în istorie sub denumirea de conferința de la Berna, comuniștii au elaborat imaginea viitoarei Germanii eliberată de hitleriști, a unei Germanii democratice, care spre deosebire de Republica de la Weimar nu va lăsa ca fascismul să mai ridice vreodată capul. Prin prevederea desființării capitalului financiar și a monopolurilor și crearea unui nou aparat de stat reprezentînd puterea clasei muncitoare și a țărănimii aliate cu mica burghezie și intelectualitatea antifascistă³², acest program a prefigurat cu 10 ani înainte de înființarea sa, imaginea viitoarei Republici Democratice Germane.

În primăvara anului 1939 a luat ființă din inițiativa P. C. G. un „Comitet al Opoziției” din Germania în care, ca și la Comitetul Frontului Popular au participat alături de reprezentanți ai P. C. și P. S. D. și reprezentanți ai partidelor burgheze. Acest comitet a luat poziție împotriva deslănțuirii celui de al doilea război mondial³³ și a depus mari eforturi pentru a lărgi frontul antihitlerist în Germania și în afara granițelor sale și pentru a uni și coordona lupta diferitelor grupe de rezistență care activau începînd din 1933, mai ales în marile centre industriale din Germania.

Spațiul limitat al acestui studiu nu permite descrierea amănunțită sau analizarea profundă a luptei forțelor antihitleriste din Germania. Socotesc însă că pentru a înțelege caracterul și ritmul rapid al transformărilor revoluționare, care au avut loc în Germania de răsărit după terminarea războiului, este necesară o prezentare chiar și sumară a luptei forțelor antifasciste din Germania pînă în mai 1945 — problemă rareori tratată în țara noastră — pentru că tocmai aceste forțe au devenit imediat după victoria asupra Germaniei naziste promotorii revoluției democrat populare.

Baza mișcării de rezistență din Germania o constituiau ca și în alte țări europene de la început muncitorii comuniști, social-democrați, catolici, sau simpli membri ai sindicatelor interzise de hitleriști. La lupta antifascistă au participat însă și țărani, intelectuali, reprezentanți ai micii burghezii, ai burgheziei, ai militarilor de carieră, ai clerului, deci reprezentanți ai diferitelor clase cu diferite ideologii. Aceasta a dus în mod firesc la întîlnirea și ciocnirea în cadrul mișcării a mai multor interese și concepții ceea ce implicit a avut ca rezultat ca rezistența să nu constituie o mișcare unitară³⁴. Cu toate acestea de foarte multe ori grupele de rezistență comuniste, social-democrate și deseori cele organizate de partidele burgheze, de ofițeri sau de biserică au acționat împreună. El au dat dovadă de un imens curaj și eroism în lupta inegală împotriva puternicului aparat de presiune hitlerist.

Greutățile întîmpinate și eficacitatea relativ slabă a luptei forțelor de rezistență se datorau însă nu numai teroarei hitleriste ci într-o mai mare măsură influenței pe care fasciștii au reușit să o mențină asupra maselor

³² *Revolutionäre deutsche Parteiprogramme*, (Programa de partid revoluționare germane), Berlin, 1965, p. 179.

³³ *Der Weg zur Einheit. Eine Chronik zur Gründung der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (Drumul spre unitate. O cronică a constituirii P.S.U.G.) În B Z G, 1966, Număr special.

³⁴ Heinz Kühnich, *Zur Erforschung und Darstellung der deutschen antifaschistischen Widerstandsbewegung während des zweiten Weltkrieges* (Pentru cercetarea și prezentarea mișcării de rezistență antifascistă germană în timpul celui de al doilea război mondial). În BZG, 2/1975.

cu ajutorul uriașului lor aparat de propagandă, prin minciunile și promisiunile lor, prin răspîndirea unor idei șovine, rasiste exaltînd în interesul imperialismului german, conștiința de mare putere cu dreptul la dominație mondială „a rasei superioare teutone”. Guvernării hitleriste au reușit să înșele o parte a poporului și prin faptul că în anii febrilei pregătiri de război, ei au lichidat șomajul iar mai tîrziu au transformat aproape întreaga Europă într-o colonie a Germaniei.

Antifasciștii germani, membrii grupelor de rezistență au făcut tot ceea ce omeneste a fost posibil pentru a-i demasca și izola pe nașiști. Prin lupta și jertfele lor ei au cîștigat prestigiul și greutatea morală, care le-a permis ulterior să șteargă pata de rușine aruncată asupra poporului german de crimele hitleristilor, să scoată masa oamenilor cinstiți din letargie și demoralizare și să-i îndrepte spre drumul unor profunde transformări politice, economice și sociale.

Primele grupe de rezistență au fost create încă în 1933 și au fost formate din muncitori la Berlin, Bremen, Breslau, Chemnitz, Dortmund, Dresda, Frankfurt, Hamburg, Hanovra, Leipzig, Lübeck, Stuttgart, Wupperthal și alte centre industriale ³⁵. Cele mai bine organizate erau grupele Rote Stosstrup (trupă de șoc roșie) din Berlin „Socialistische Front” din Hanovra și „Grüne Post” (poșta verde) care acționa în orașele din sud-vestul Germaniei. Majoritatea membrilor acestor grupe erau muncitori social-democrați, care au intrat în acțiune imediat după venirea la putere a lui Hitler, fără a aștepta instrucțiuni în acest sens din partea conducerii P.S.D.G. aflată în emigrație sau în închisori. Obiectivul lor principal era lupta pentru demascarea propagandei hitleriste, pentru apărarea vieții celor arestați și ascunderea antifasciștilor și evreilor aflați în pericol. Comuniștii care au participat la aceste grupe au imprimat activității acestora un caracter și mai combativ. Grupe de rezistență socialistă au funcționat pînă în anii 1935—36 cînd, în urma unor arestări și procese de masă, ele au fost practic distruse. Demoralizați, o parte a membrilor lor au renunțat iar alții au continuat lupta în grupele de rezistență organizate de comuniști ³⁶.

Principalele organizații de rezistență comuniste care au activat între anii 1936—1944 au fost denumite după conducătorii lor grupele Bästlein-Jakob-Abshagen, Lechleiter, Neubauer-Poser, Saffkov-Jakob-Bästlein, Schulze Boysen-Harnach, Schuman-Enger-Kresse și grupul Uhrig.

Organizat în 1936 grupul Bästlein-Jakob-Abshagen a acționat între muncitorii portuari din Hamburg în strînsă colaborare cu grupul social democrat Kummernuss-Schumann și mai tîrziu, după izbucnirea războiului, cu muncitorii francezi și polonezi aduși aici la muncă forțată. Ei aveau legături și cu grupurile de rezistență de la Bremen, Kiel, Lübeck și cu cele din regiunea Ruhr, Saxonia, Turingia, Prusia Orientală și de la Berlin. În 1942, membrii grupului au fost arestați de Gestapo și majoritatea au fost osîndiți la moarte și executați pentru sabotaj și spionaj. Numai Jakob și Bästlein au reușit să fugă și să organizeze mai tîrziu, în 1944 la Berlin împreună cu Saffkov un alt important grup de rezistență ³⁷.

³⁵ *Sachwörterbuch der Geschichte*, vol. II, Berlin, 1970, p. 506.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, vol. 1, p. 229.

Tot în 1936 a fost creat și grupul Neubauer-Poser care a acționat în Jena și la Gotha, organizând tot în strinsă legătură cu grupele social-democrate acțiuni de sabotaj în industria de armament. Membrii grupului aveau legături cu 80 de întreprinderi din regiunea Turingia iar mai tirziu cu numeroși intelectuali, preoți și cu antifasciștii internați din lagărul de la Buchenwald. În 1943, Neubauer și Poser au propus crearea, împreună cu conducerea celorlalte grupe comuniste, a unui centru operativ al P. C. G. pentru organizarea rezistenței. În iulie 1944 grupul a fost arestat și conducătorii lui executați ³⁸.

O soartă asemănătoare au avut și celelalte grupe de rezistență comuniste. Grupul Schumann Enger-Kresse, care organiza acțiuni de sabotaj în fabricile de la Leipzig, descoperit de Gestapo în iulie 1944 ³⁹ și grupul Uhrig de la Berlin care pe lângă organizarea unor acțiuni de sabotaj se ocupa și cu răspîndirea ziarelor ilegale au fost arestate în februarie 1942. Din cei 200 membri ai acestor grupe 16 au fost omorîți în timpul anchetei și 36 au fost osîndiți la moarte ⁴⁰. Tot atunci a fost lichidat în mod sălbatec grupul Budeus care acționa la Berlin ⁴¹, grupul Lechleiter de la Mannheim ⁴² și grupul Röhmer de la München, care a dus o activitate intensă și în sinul armatei și a intelectualilor ⁴³.

O activitate deosebit de importantă a avut în anii 1938 — 1942 organizația de rezistență comunistă Schulze-Boysen-Harnack de la Berlin. Ea avea legături strînse cu organizația social-democrată condusă de Wilhelm Leuschner, cu grupele de rezistență catolice și cele ale ofițerilor. Formată în cea mai mare parte din intelectuali comuniști, organizația se ocupa intens cu propagandă antifascistă editînd manifeste și ziarul ilegal „Die innere Front” (Frontul din interior) ⁴⁴. Ea a avut un rol important în desfășurarea mișcării „Arbeite langsam” (lucrează încet) cu mare ecou în fabricile de armament, mișcare care a continuat și după arestarea în august 1942 a membrilor acestui grup ⁴⁵ precum și în pregătirea unor acțiuni de sabotaj și organizare a ajutorării cu acte, bani și locuințe a comuniștilor aflați în ilegalitate, a evreilor amenințați cu deportarea, a muncitorilor străini ⁴⁶.

Pe lângă toate acestea, știind că orice activitate care duce la scurtarea războiului este în interesul popoarelor, inclusiv al poporului german, membrii organizației s-au folosit de pozițiile lor. (Dr. Arwik Harnack era consilier la ministerul economiei naționale, căpitanul Harro Schulze Boysen lucra la statul major al forțelor aeriene, Horst Hollmam la secția de descifrare a Comandamentului suprem al forțelor armate) pentru a informa Uniunea Sovietică de planurile militare ale Germaniei naziste.

³⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 166—168.

³⁹ *Ibidem*, p. 462—63.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 660—661.

⁴¹ *Ibidem*, vol. I, p. 300.

⁴² *Ibidem*, vol. 2, p. 21.

⁴³ *Ibidem*, p. 409.

⁴⁴ Karl Heinz Biernat, Luise Krausharr, *Die Schulze-Boysen-Harnack Organization im antifaschistischen Kampf* (Organizația Schulze-Boysen-Harnack în luptă împotriva fascismului), Berlin, 1972, p. 10—12.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 31 și 42.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 34.

Dintre cei 130 de membri ai organizației arestați în august 1942, 31 bărbați și 8 femei au fost osîndiți la moarte, 7 au murit din cauza schingiurilor în timpul anchetei și alți 7 în lagăre ⁴⁷.

Cu toate pierderile suferite, mișcarea de rezistență a continuat să se desfășoare în adîncime și în lărgime. Ea a înregistrat un important succes în decursul anului 1943 prin unirea grupelor comuniste și social-democrate. Dialectica mișcării muncitorești germane a dus la crearea și întărirea frontului unic muncitoresc, mai întii jos în organizațiile locale și pe urmă și sus, la nivelul conducerii celor două partide, numai după ce ele au fost ilegalizate și cînd militanții ambelor partide au înțeles ce înseamnă fascismul.

Și lupta pentru crearea unui larg front național antihitlerist, luptă dusă de mulți ani de comuniștii din emigrație și de cei rămași în Germania a început să dea roade. După nenumărate contacte și discuții cu conducerea P. S. D., a partidelor burgheze, a reprezentanților clerului și a soldaților și ofițerilor prizonieri în U. R. S. S. la 12 iulie a luat ființă la Krasnodar Comitetul național al Germaniei libere, „Național Komitee Freies Deutschland” ⁴⁸ reprezentînd unirea într-un larg front de luptă a majorității forțelor care într-o formă sau alta luptau de mulți ani pentru eliberarea Germaniei. La Comitetul Național au aderat pe lîngă militanții Frontului Popular și al Opoziției și alte personalități de seamă ca Thomas Mann, F. Bruckner, O. Kokoschka ș.a. ⁴⁹. În scurt timp Comitetul Național a devenit principalul centru al luptei antihitleriste. La începutul anului 1944 au existat în 85 de orașe germane organizații ilegale ale mișcării „Freies Deutschland” cuprinzînd peste 10.000 de militanți ⁵⁰. S-a întărit colaborarea între Comitetul Național Freies Deutschland și grupurile de rezistență catolice, la care au participat sute de preoți, intelectuali și ofițeri. Din cercul rezistenților catolici de la Kreisau a făcut parte de pildă și grupul de ofițeri condus de colonelul Claus Schenk von Stauffenberg, care din însărcinarea opoziției militare a încercat să-l ucidă pe Hitler la 20 iulie 1944 ⁵¹, precum și grupul condus de Helmuth James von Moltke format din ofițeri, preoți, muncitori social democrați și intelectuali cu idei democrat-burgheze ⁵². Aceștia au colaborat și cu grupul burghez conservator al lui Friedrich Goerdeller, Ulrich von Hassel, Johann Popitz și cu vechi reprezentanți ai militarismului generalii Beck, Witzleben, Hammerstein etc. care erau în dezacord cu strategia lui Hitler. Prin colonelul Oster, șef al unei secții a Abwehrului ei aveau legături și cu Canaris, mareșalul von Brauschitsch, generalul Halder etc. ⁵³.

Planul Walhynia elaborat de rezistența militară și burgheză și care a dat greș, prevedea că după atentatul împotriva lui Hitler vor fi dezarmate trupele SS, arestați conducătorii partidului nazist, eliberați deținuții politici și instalat un guvern militar provizoriu care urma să încheie pacea cu aliații ⁵⁴.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁸ Horst Laschitza, *op. cit.*, p. 60.

⁴⁹ *Der Weg zur Einheit*, art. cit.

⁵⁰ Horst Laschitza, *op. cit.*, p. 66–67.

⁵¹ *Sachwörterbuch der Geschichte*, vol. 1, p. 76–77.

⁵² Horst Laschitza, *op. cit.*, p. 85–87.

⁵³ Henry Bernard, *Histoire de la résistance européenne*, Paris, 1968, p. 52–59.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 66.

La conspirație au participat, după unii autori, și generalul Rommel, comandantul grupului de armate de pe frontul de vest, precum și generalii Speidel, Stülpnagel (comandantul militar al Parisului), Staufenberg, care a mai încercat de două ori să-l suprimă pe Hitler, era în momentul atentatului din iulie 1944 șeful statului major al forțelor armate din interior. Acțiunea nereușită a rezistenței militare a avut totuși o mare importanță morală și a demonstrat că starea de spirit antihitleristă devenise puternică, punând stăpânire și pe cei care, înainte, îl sprijineau pe „Führer”. Printre cei 170 condamnați la moarte după atentat erau 15 generali, 34 colonei, numeroși preoți, membri ai rezistenței burgeze și conducători ai P.S.D. Unii au fost executați imediat, alții în aprilie 1945 — 4 ore înainte de sosirea aliaților la închisoarea din Flossenbürg⁵⁵.

Arestările și execuțiile din vara anului 1944 au lovit și în rezistența comunistă și social democrată. A fost ucis, după 11 ani de închisoare, Ernst Thälman. Au fost arestați și executați sute de rezistenți. S-au pierdut legături cu greu înfiripate. Executarea conducătorilor social democrați Bietscherd, Leber și Reichwein, care au aderat în primăvara anului 1944 la platforma elaborată de comuniști intitulată „Wir Kommunisten und das Nationalkomitee Freies Deutschland” (Noi comunistii și Comitetul Național Germania Liberă) constituind împreună cu B. Böstlein, F. Jacob, A. Safkov, G. Schumann conducerea operativă din Germania a Comitetului Național, a fost de asemenea o mare pierdere pentru luptătorii antifasciști germani⁵⁶. Dar grupele de rezistență și-au continuat activitatea. Învățăminte trase din greșelile trecutului au dus la întărirea unității. În a doua parte a anului 1944 au fost create în diferite lagăre de concentrare hitleriste ca Buchenwald, Mathhausen ș. a. comitete de front popular menite să pregătească eliberarea deținuților antifasciști, care trebuiau să devină în curând, conducători ai luptei pentru o nouă Germanie⁵⁷.

Creșterea forțelor interne de rezistență în condițiile victoriei iminente ale coaliției antihitleriste a fost factorul esențial care a stat la baza programului elaborat de C.C. al P.C.G. sub îndrumarea lui Wilhelm Pieck, în ultimele luni ale anului 1944. Pornind de la tezele marxist-leniniste, despre transformarea revoluției burgeoze-democratice în revoluția socialistă și aplicând aceste teze la situația concretă din Germania, P. C. G. și-a propus drept scop atragerea maselor la luptă pentru lichidarea definitivă a fascismului, a vechiului aparat de stat nazist și a bazei economice a imperialismului german. Sub conducerea clasei muncitoare trebuia să fie desființată ca clasă iuncherimea, deposedând-o de pământ, iar prin naționalizarea monopolurilor trebuia să fie dată o lovitură ireparabilă monopolurilor și capitalului financiar⁵⁸.

La 5 aprilie 1945, C.C. al P.C.G. a trasat sarcini concrete de acțiune pentru comunistii din zonele eliberate de armata sovietică, pentru cei ieșiți din închisori și lagăre, precum și frunțașilor întorși din emigrație împreună cu trupele primului front Bieloruss, sau parașutați anterior.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 72—75.

⁵⁶ *Der Weg zur Einheit*, art. cit.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Revolutionäre deutsche Parteiprogramme*, op. cit., 1965, p.

Ei trebuiau să formeze comitete compuse din 6—7 antifasciști verificați, foști membri ai grupelor de rezistență comuniste, social-democrate catolice sau burgheze și să preia sub îndrumarea comandanților militari sovietici administrarea orașelor și satelor eliberate. Noile comitete de auto-administrare trebuiau să se îngrijească de adăpostirea populației, de aprovizionarea ei cu hrană, de curățirea molozului, de luarea primelor măsuri sanitare și să ajute la descoperirea și arestarea criminalilor de război naziști⁵⁹.

Instrucțiunile C.C. al P.C.G. prevedeau în același timp luarea primelor măsuri pentru punerea în funcțiune a fabricilor, preluarea întreprinderilor părăsite, aprovizionarea lor cu materii prime, asigurarea unor salarii minimale pentru muncitori, executarea înșămînțărilor de primăvară și începerea imediată a reeducării în spirit antifascist a maselor înșelate de propaganda hitleristă⁶⁰.

Comuniștii și alți antifasciști eliberați din închisori și lagăre împreună cu cei întorși din emigrație au alcătuit nucleul primelor colective de auto-administrare și au luat, pe baza instrucțiunilor partidului, primele măsuri de refacere și de normalizare a vieții.

La 30 aprilie au sosit în Berlinul asediat primul grup din conducerea P.C.G. format în Walter Ulbricht, Anton Ackerman, Hermann Matern ș.a. Încă înainte de terminarea luptelor ei au început să organizeze împreună cu conducătorii grupelor de rezistență salvarea populației⁶¹. Ei au găsit o situație extrem de grea, nu numai din punctul de vedere a distrugerilor, pierderilor umane și a mizeriei, dar și a stării de spirit, pe care Otto Grottewohl, fruntașul P.S.D. o caracteriza ca „dezastruoasă din cauza letargiei morale pricinuită de înfrângere, de lipsuri și de urmările hipnozei politice hitleriste despre așa zisul *Herrenvolk*”⁶². Într-adevăr, primăvara anului 1945, în care popoarele lumii sărbătoreau victoria istorică asupra celui mai crunt dușman al omenirii, hitlerismul, a însemnat pentru poporul german sânge, lacrimi, foame, demoralizare. Dar istoria Germaniei a intrat într-o nouă etapă. În fața forțelor revoluționare, progresiste, a comuniștilor, a social-democraților, a antifasciștilor din toate păturile poporului german s-a deschis posibilitatea de a lua puterea politică⁶³. Când tunurile au tăcut, antifasciștii au mobilizat populația și împreună cu ostașii armatei sovietice au început să scoată morții de sub ruine, să dea primul ajutor răniților, să curețe străzile de moloz, să refacă uzinele de apă și centralele electrice. Citeva zile după terminarea războiului, a început să se îmbunătățească și aprovizionarea populației cu hrana strict necesară⁶⁴. La 17 mai a fost numit de comandantul sovietic primul consiliu municipal din Berlin format din 15 persoane, majoritatea membri ai grupelor de rezistență sau antifasciști eliberați din lagăre. Până la această dată aproape în toate satele și orașele Germaniei de răsărit se instituiseră organe de autoadministrare⁶⁵.

⁵⁹ *Dokumente, 1945—49*, p. 5—7.

⁶⁰ *Dokumente 1945—49*, p. 8—11.

⁶¹ Franz Dahlem, *Mit Wilhelm Pieck im Flugzeug zurück nach Deutschland* (Cu Wilhelm Pieck în avion înapoi spre Germania), BZG, 1966, Număr special. W. Pieck, Fred Jelner și alți conducători ai P.C.G. s-au întors din emigrație la 1 iulie 1945.

⁶² Otto Grottewohl, *Rede auf der ersten Funktionärskonferenz der S.P.D. in Berlin* (Cu-vintare la conferința de partid a P.S.D. la Berlin) B Z G 1966, Număr special.

⁶³ Walter Ulbricht, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁴ Stefan Dornberg, *op. cit.*, p. 25 și 29. În 1945—46 Comandantul militar al armatei sovietice de ocupație a fost mareșalul Jukov.

⁶⁵ *Dokumente 1945—49*, p. 36.

Pentru a grăbi mobilizarea tuturor forțelor interne germane pentru refacerea și defascizarea țării, la 10 iunie 1945 Comandantul zonei sovietice a admis refacerea partidelor politice și a organizațiilor antifasciste ⁶⁶. O zi după apariția acestui decret, P.C.G. a adresat către poporul german chemarea de a făuri o republică antifascistă, democrată, parlamentară ⁶⁷.

Avînd la bază documentele programatice elaborate de conducerea P.C.G. în 1944 și primăvara anului 1945, chemarea de la 11 iunie a făcut o profundă analiză a situației din Germania începînd din anul 1918, din timpul republicii de la Weimar, iar mai tîrziu din anii dominației hitleriste. A fost expus pe larg programul P.C.G. „Calea luptei spre socialism”. Prima etapă a procesului revoluționar, care trebuia să ducă la socialism, era cea a înfăptuirii unei revoluții democratice antifasciste, ceea ce implicit însemna desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, lichidarea iuncherilor, rămășițe ale feudalismului și susținători ai militarismului prusac, și desființarea puterii economice și politice ale marelui capital financiar monopolist, principala bază a fascismului, și crearea unei republici democratice ⁶⁸.

Avînd însă în vedere situația concretă a Germaniei anului 1945 mișcarea revoluționară trebuia să rezolve înainte de toate o serie de alte probleme vitale ca problema alimentației și a locuințelor. În același timp ea trebuia să ajute la refacerea partidelor antifasciste și a sindicatelor și la crearea unor organe de autoadministrare județene și pe landuri și să pornească la educarea antifascistă a maselor prin școli și prin presa nouă democratică. Chemarea P.C.G. prevedea însă trecerea într-un timp foarte scurt la confiscarea averilor naziștilor și criminalilor de război, lichidarea mării proprietăți agrare și improprietărilor țăranilor săraci, a refugiaților și a celor cu gospodărie distrusă, preluarea întreprinderilor de primă necesitate pentru refacerea țării, a comunicațiilor, a uzinelor de gaz și electricitate etc. Un accent deosebit a fost pus în chemarea P.C.G. asupra poziției pe care va trebui să o aibă Germania pe plan internațional, subliniindu-se necesitatea colaborării pașnice cu toate popoarele și achitarea reparațiilor pentru distrugerile săvîrșite de armata hitleristă în alte țări.

Pentru realizarea acestor sarcini foarte complexe P.C.G. a propus unirea într-un bloc comun al tuturor partidelor democratice și antifasciste ⁶⁹. Programul comunist, adevărat program al revoluției populare, a fost îmbrățișat de P.S.D.G. refăcut, care la 15 iunie a publicat o chemare program cu un conținut asemănător cu cea a P.C.G. ⁷⁰.

La 19 iunie a avut loc o ședință comună a conducerii celor două partide ale clasei muncitoare. A fost elaborat un program de acțiune comun și au fost discutate probleme legate de organizarea sindicatelor libere și a viitorului Bloc al partidelor democratice în care Frontul unic muncitoresc trebuie să aibă un rol hotărîtor. A fost creat un comitet de acțiune al Frontului unic format din cîte 5 reprezentanți din partea P.C.G. și P.S.D.G.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁷ *Revolutionäre deutsche Parteiprogramme*, op. cit., p. 196.

⁶⁸ *Dokumente 1945—49*, p. 57—59.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 60—63.

⁷⁰ *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* (Documente și materiale ale istoriei mișcării muncitorești germane), vol. I, Berlin, 1959, p. 29—30.

Ulterior au avut loc adunări ale F.U.M. în toate landurile Germaniei de răsărit ⁷¹.

Pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din Germania a fost creat Frontul unic și sus, la nivelul conducerii celor două partide muncitorești, fapt de o însemnătate deosebită pentru victoria revoluției populare.

La sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1945 au fost organizate în partea de răsărit a Germaniei și două partide ale burgheziei. Uniunea Democrat Creștină (C.D.U.) ⁷² și partidul Liberal Democrat al Germaniei (L.D.P.G.) ⁷³. Ele s-au pronunțat pentru construirea unei Germanii antifasciste și democratice și pentru colaborare cu P.C.G. și P.S.D.G. cu toate că nu erau de acord cu toate prevederile programului acestora ⁷⁴.

La 14 iulie, câteva zile înainte de deschiderea conferinței de la Potsdam a fost realizată unirea partidelor nou înființate din zona de ocupație sovietică, în Blocul Partidelor Antifasciste și Democratice. S-a realizat astfel un vechi obiectiv al comuniștilor, crearea unui larg front popular antifascist, care să cuprindă toate clasele și păturile poporului ⁷⁵.

Colaborarea în sânul Blocului a fost complicată și a dat naștere la multe discuții și divergențe între reprezentanții clasei muncitoare și cei aflați sub influența directă sau indirectă a claselor exploatoare. Dar poziția antifascistă și recunoașterea de către reprezentanții burgheziei mici și mijlocii a rolului conducător al clasei muncitoare au făcut ca pînă la urmă colaborarea să fie totdeauna restabilită și Blocul să aibă un rol important în desfășurarea revoluției populare începute în partea de răsărit a Germaniei. Programul Blocului, care avea la bază chemarea P.C.G. de la 11 iunie 1945, prevedea pe lingă vindicarea urgentă a rănilor provocate de război, desființarea legilor hitleriste și rasiste, arestarea și pedepsirea conducătorilor naziști, a membrilor Gestapoului și a SS-ului, naționalizarea averilor lor, crearea unui nou aparat de stat și luarea unor măsuri pentru pregătirea unui guvern al Blocului Partidelor Antifasciste și Democratice ⁷⁶. Aceste prevederi au putut fi realizate destul de repede, datorită năzuinței comune a membrilor Blocului de a curma haosul și dezastrul în care a fost aruncat poporul german și de a construi o Germanie democratică în interesul comun al muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, funcționarilor, meseriașilor și a micilor întreprinzători ⁷⁷. Într-un

⁷¹ *Der Weg der Einheit*, Art. cit.

⁷² Gerhard Fischer, *Die Rolle der C.D.U. bei der Herstellung und Festigung des Verhältnisses von Christen und Marxisten beim Aufbau der sozialistischen Gesellschaft in der D.D.R.* (Rolul C.D.U. în crearea și întărirea relațiilor de încredere între creștini și marxști în timpul construirii societății socialiste în R.D.G.) În B Z G/1969, Număr special.

⁷³ Rudolf Agstein, *Die Entwicklung des Sozialismusbildes der Liberaldemokraten unter dem Einfluss der Bundespolitik der Partei der Arbeiterklasse* (Dezvoltarea concepției despre socialism la liberalii democrați, sub influența politicii de alianță a partidului clasei muncitoare. În B Z G/1969, Număr special.

⁷⁴ *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* (Istoria mișcării muncitorești germane), Berlin 1966 p. 44–45.

⁷⁵ Stefan Doernberg, *op. cit.*, p. 44. Ulterior au aderat la Blocul partidelor antifasciste și democratice și sindicatele libere, organizația tinerilor și a femeilor democratice și două partide create mai târziu: Partidul Țărănesc Democrat și Partidul Național Democrat.

⁷⁶ *Dokumente 1945–49*, *op. cit.*, p. 60–63.

⁷⁷ Albert Norden, *Was die Nationale Front ist und tun sollte*, (Ce este și ce vrea Frontul Național), Berlin, 1971, p. 11–12.

timp relativ scurt au fost refăcute mii de case, gospodării țărănești, au fost puse în funcțiune fabrici. A început o luptă îndârjită împotriva foamei, a speculei, a bolilor, pentru normalizarea vieții. Voi semnala în acest sens numai câteva fapte. La Berlin, de pildă, au fost puse în funcțiune pînă în luna octombrie 1945, 3.500 de întreprinderi, au fost refăcute comunicațiile și telecomunicațiile și au fost deschise școlile. Stringerea la timp a recoltei și ajutorul dat de U.R.S.S. au permis ca în luna noiembrie să fie mărite rațiile alimentare⁷⁸. Din documentele consfăturii din 13—14 noiembrie 1945 a comandantului militar al zonei sovietice cu președinții landurilor, reiese că în landul Turingia din 5300 de fabrici funcționau deja 4500 și că arăturile de toamnă fuseseră efectuate în proporție de 92%. Și celelalte landuri în afară de Brandenburg, regiune care a suferit cel mai mult în urma războiului, au dat rapoarte asemănătoare⁷⁹. În realizarea tuturor acestor sarcini un rol important le-a revenit ostașilor și ofițerilor sovietici, comandamentului zonei de ocupație⁸⁰.

Marile eforturi pentru normalizarea vieții au mers mîna în mîna cu demascarea vinovaților pentru situația în care se găsea Germania și multe alte țări din Europa, cu izolarea reprezentanților capitalului monopolist și a iuncherilor.

Etapa antifascistă, antiimperialistă a revoluției populare în Germania de răsărit începută în zilele cînd antifasciștii, ieșiți din închisori și lagăre, ajutați de armata sovietică, au început să organizeze salvarea vieții celor de sub dărîmături, s-a cristalizat și dezvoltat în lunile care au urmat conferinței de la Potsdam. „Cu eliberarea de sub jugul fascist, arăta primul secretar al P.S.U.G. Erich Honecker, a început procesul revoluționar unitar în care am înfăptuit transformările antifasciste și democratice, am pus bazele socialismului și am trecut la construirea societății socialiste dezvoltate”⁸¹. Sarcinile fundamentale ale primei etape ale revoluției populare: întărirea unității clasei muncitoare, forța principală a revoluției, și crearea unei puternice alianțe cu țărănimea pentru distrugerea rămășițelor fasciste și a bazelor sale economice sociale și ideologice, crearea unei Germanii în care puterea să aparțină în esență oamenilor muncii, au fost în linii mari realizate pînă la sfîrșitul anului 1946⁸².

Cu toate acestea în nici o altă țară din Europa în care au avut loc revoluții populare situația nu a fost atît de complicată ca în Germania răsăriteană. În Cehoslovacia și în Iugoslavia cîmpănită de armatele hitleriste, în România și Bulgaria devenite împotriva voinței maselor populare satelite ale Germaniei, chiar și în Ungaria unde fasciștii reușiseră să inhibe lupta maselor printr-o politică șovină revanșistă, fascismul n-a

⁷⁸ *Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart*, Berlin, 1968, p. 405.

⁷⁹ *Dokumente 1945—49*, p. 199—201.

⁸⁰ G. A. Deborin, *Die Welthistorische Bedeutung der Zerschlagung des Hitlerfaschismus*, (Importanța istorică mondială a zdrobirii fascismului hitlerist) B Z G/2/1975.

⁸¹ Erich Honecker, *Cuvîntare ținută la ședința festivă cu ocazia sărbătoririi celei de a 30-a aniversări a eliberării Germaniei de sub jugul fascist*, în „Freies Deutschland”, organ al C.C. al P.S.U.G. din 8 mai 1975.

⁸² Günter Benser, Gerhard Rossmann, *Die Gründung der DDR, Bestandteil der Herausbildung des sozialistischen Weltsystems* (Crearea R.D.G. parte integrantă a dezvoltării sistemului mondial socialist), în B Z G, 1974, Număr special.

avut o bază de masă atât de puternică ca în Germania. De aceea educarea și reeducarea maselor, ajutarea lor să se orienteze, să vadă clar drumul care trebuie urmat și a folosi energiile lor revoluționare, energii înăbușite de 12 ani de teroare hitleristă, dar existente în forma latentă, pentru a construi o Germanie nouă, a devenit principalul obiectiv al forțelor revoluționare. Pentru a-l putea realiza era necesară înainte de toate continuarea întăririi unității de acțiune a clasei muncitoare, forța principală a transformărilor revoluționare începute. Frontul unic muncitoresc se închea în cadrul acțiunilor comune și a discuțiilor ideologice și tactice menite să lichideze orice neîncredere sau neînțelegere între comuniști și social-democrați.

Popularitatea ideii unității a permis ca într-un timp foarte scurt să se poată pune problema creării unui partid unic al clasei muncitoare. La 14 septembrie 1945 la conferința P.S.D. în fața a 1500 de delegați președintele partidului Otto Grotewohl a arătat marea importanță a F.U.M. pentru rezolvarea sarcinilor care stăteau în fața mișcării muncitorești, iar președintele P.C.G. Wilhelm Pieck a propus să se facă un nou pas pe această cale, unificând cele două partide într-unul singur ⁸³.

În toamna anului 1945 a avut loc atât în partea de răsărit, cât și în cea de apus a Germaniei, mai ales în marile centre muncitorești conferințe comune ale P.C.G. și P.S.D.G. și au fost încheiate acorduri de colaborare, susținându-se ideea creării partidului unic muncitoresc. Vrînd să împiedice lărgirea acestui proces, conducerea P.S.D. din zonele de ocupație apusene a hotărît, la Conferința din 5—6 octombrie a activiștilor P.S.D. din aceste zone, scindarea partidului, creînd un partid social-democrat separat ⁸⁴.

Acest act a contribuit, nu numai la slăbirea mișcării muncitorești germane, dar și la scindarea țării ⁸⁵.

La 20—21 decembrie a avut loc la Berlin prima conferință a celor cite 60 de reprezentanți ai celor două partide ale clasei muncitoare. S-a hotărît luarea unor măsuri concrete organizatorice și ideologice în vederea unificării ⁸⁶.

Un rol foarte important în întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare le-a revenit „Sindicatelor Libere”, care bazîndu-se pe vechile tradiții de luptă și organizare a sindicatelor germane, dar avînd un conținut nou revoluționar eliberat de prejudecăți oportuniste, au reușit să-și construiască puternice organizații pe tot întinsul țării. Scurt timp după înființarea lor Sindicatele libere au cuprins aproape 70% din populația muncitoare ⁸⁷.

Pe lângă acțiunile cu caracter revendicativ, de apărare a intereselor muncitorilor și activitatea lor organizatorică și politică, colaborînd strîns cu noile verigi locale și regionale ale puterii de stat, Sindicatele Libere

⁸³ *Der Weg zur Einheit, Art. cit.*

⁸⁴ A. Kaden, *Einheit oder Freiheit, Die Wiedergründung der S.P.D.* 1945 46 (Unitate sau libertate. Reorganizarea P.S.D. 1945—1946, Hanovra, 1964, p. 147.

⁸⁵ Ulla Plenner, *Die S.P.D. und die Spaltung Deutschlands* (P. S. D. și scindarea Germaniei), în BZG 6/1974.

⁸⁶ *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, vol. 1, op. cit., p. 352.

⁸⁷ *Deutsche Geschichte von 1941 bis zur Gegenwart*, op. cit., p. 397.

au devenit și un factor de mare importanță în procesul de producție. Organizând refacerea fabricilor și reluarea producției, ceea ce pe lângă importanța sa pentru economia țării a însemnat posibilitatea de a da de lucru muncitorilor, treptat organizațiile sindicale au preluat și conducerea întreprinderilor părăsite sau pe care patronii nu voiau să le repună în funcțiune ⁸⁸.

În octombrie 1945, comandantul sovietic a aprobat dreptul de control a consiliilor muncitorești asupra întreprinderilor ⁸⁹. Prin aceste consilii, sindicatele au avut un cuvânt hotărâtor, nu numai în ceea ce privea salarizările și politica de cadre a întreprinderilor, dar au putut influența întregul proces de producție; aprovizionarea cu materii prime, repartiția mărfurilor, prețurile etc. ⁹⁰. Organele sindicale au devenit astfel încă înainte de începerea naționalizării întreprinderilor adevărații conducători ai acestora, contribuind în același timp și la creșterea rolului conducător al clasei muncitoare.

La 11 februarie 1946 la prima Conferință a Sindicatelor libere, delegații muncitorilor organizați din Germania de răsărit luând hotărâri importante asupra drepturilor și îndatoririlor consiliilor muncitorești au cerut ca P.C.G. și P.S.D.G. să ia măsuri grabnice pentru crearea unui partid unic al clasei muncitoare, stat major al mișcării revoluționare ⁹¹.

În februarie a avut loc o nouă conferință a celor 60. Au fost elaborate măsuri în vederea pregătirii congresului de unificare. Ea a fost urmată de conferințe pe județe și landuri. În aprilie, în preajma primului Congres al Partidului Socialist Unit German, unificarea organizatorică a celor două partide a fost practic încheiată ⁹². În zonele apusene deși a existat o puternică mișcare de unificare, mai ales în regiunile de vest și de nord, unele din regiunile cele mai industrializate din Europa, nu s-a putut realiza partidul unic al clasei muncitoare ⁹³.

În zilele de 19—20 aprilie 1946 a avut loc cel de-al XV-lea și în același timp ultimul Congres al P.C.G. și cel de-al 40-lea și ultimul Congres al P.S.D.G. Ambele congrese au votat în unanimitate crearea unui partid unic marxist. La 21 aprilie în prezența celor 507 delegați comuniști (dintre care 127 din zonele de apus) și a celor 548 delegați social-democrați (103 din zonele de vest) care reprezentau 1.298.000 membri ai partidului ⁹⁴, a fost deschis în mod solemn primul congres al Partidului Socialist Unit din Germania (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands). Documentul comun prezentat în fața congresului de Wilhelm Pieck și Otto Grotewohl: „Partidul unic și reconstrucția Germaniei” reflecta poziția comună a comuniștilor și social democraților în problemele fundamentale ale țării ⁹⁵.

⁸⁸ Gunther Griep, *Zur Rolle der Gewerkschaften bei der Herausbildung der Staatsmacht der D.D.R.* (Despre rolul sindicatelor în dezvoltarea puterii de stat a R.D.G.) în B Z G, 5/1974.

⁸⁹ *Dokumente 1945—49*, op. cit., p. 167—174.

⁹⁰ Gunter Griep, *Art. cit.*

⁹¹ *Dokumente 1945—1946* op. cit., p. 242—245.

⁹² Dr. Gunter Griep, *art. cit.*

⁹³ *Deutsche Geschichte vor 1945 bis zur Gegenwart*, op. cit., p. 431.

⁹⁴ *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands* (Documente P.S.U.G.), Berlin, 1972, p. 169.

⁹⁵ *Der Weg zur Einheit*, *Art. cit.*

După o amplă analiză marxistă a istoriei mișcării muncitorești germane, rezoluția primului congres al P.S.U.G. a subliniat că misiunea ei istorică este preluarea conducerii națiunii⁹⁶. Sarcinile imediate ale mișcării muncitorești continuau să fie cele prevăzute în chemarea P.C.G. din iunie 1945, adoptată la 15 iunie și de P.S.D.G. Din cauza pericolului iminent al scindării țării, programul P.S.U.G. a fost completat cu prevederi privitoare la necesitatea luptei pentru refacerea unității Germaniei în cadrul unei republici antifasciste, democratice și parlamentare având în frunte un guvern central format din reprezentanții tuturor partidelor democratice și antifasciste din cele 4 zone de ocupație⁹⁷. P.S.U.G. arată însă, fără nici o posibilitate de răstălmăcire, că problemele vitale naționale și sociale ale poporului german vor fi rezolvate numai într-un regim socialist⁹⁸.

Crearea P.S.U.G. la nici un an după zdrobirea regimului hitlerist a dus la întărirea forței și hegemoniei clasei muncitoare. Având în fruntea sa un puternic partid marxist încheșat pe baza celor mai bune tradiții ale mișcării muncitorești revoluționare germane, clasa muncitoare și aliații ei au pornit cu mai mult elan la îndeplinirea sarcinilor revoluției populare.

Un rol deosebit de important în realizarea acestor sarcini a avut construirea treptată a unui nou aparat de stat menit să servească interesele maselor. Deși nu exista încă o putere centrală, au fost realizate progrese mari în ceea ce privește dezvoltarea și consolidarea noului aparat de stat. După organizarea autoadministrației locale formată din câțiva antifasciști numiți în aceste posturi de comandanți militari sovietici, în luna iunie 1945 au fost înființate și unele organe superioare ale aparatului de stat menite să conducă județele și landurile.

Organele centrale administrative aveau sarcina de a coordona activitatea diferitelor ramuri ca transporturile, telecomunicațiile, industria energetică, comerțul, aprovizionarea, finanțele, agricultura, asigurările sociale, sănătatea publică, justiția, învățământul⁹⁹. Formate din reprezentanții partidelor, care alcătuiau Blocul Democratic Antifascist, aceste organe țineau de fapt locul unui guvern. Neavind însă dreptul de a emite legi sau decrete, ele s-au limitat la sfătuirea, coordonarea și planificarea activității organelor de resort din administrația landurilor¹⁰⁰. La 22 octombrie 1945 comandantul sovietic a acordat administrațiilor județelor și landurilor dreptul de a emite legi. Tot atunci a fost organizată și poliția populară care, pentru prima oară în istoria Germaniei era formată în marea sa majoritate din muncitori și țărani¹⁰¹ chemați să apere realizările maselor. Toate acestea au permis trecerea într-un ritm accelerat la rezolvarea sarcinilor democratice și antifasciste ale revoluției.

⁹⁶ *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, p. 6.

⁹⁷ *Dokumente 1945–1949*, p. 258–260.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 261.

⁹⁹ *Dokumente 1945–49*, p. 100.

¹⁰⁰ Helene Fiedler, *Die Politik der S.E.D. zur Weiterentwicklung der antifaschistischen demokratischen staatlichen Machtorgane* (Politica S.E.D. pentru o continuă dezvoltare a organelor puterii de stat antifasciste-democratice), în *B Z G*, 4/1973.

¹⁰¹ *Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart*, op. cit., p. 407–408.

În primul rînd a fost atacată problema reformei agrare. Deși în Germania, țara cea mai dezvoltată din punct de vedere industrial din Europa Centrală, țărănimia reprezenta numai a cincea parte a populației, participarea ei la revoluție alături de clasa muncitoare avea o mare importanță. Războiul și urmările lui, exploatarea de către iuncheri, bănci și monopoliuri a lovit grav păturile țărănești ducînd la ascuțirea tuturor contradicțiilor existente la sate. Toate acestea au favorizat făurirea alianței cu țărănimia în bătăliile revoluționare care începuseră. În același timp rezolvarea problemei agrare nu se reducea numai la problema asigurării aliaților în revoluție. Ea însemna și asigurarea hranei pentru milioane de oameni și refacerea țării. În același timp depozedarea iuncherilor promotori ai militarismului prusac însemna și lichidarea bazei economice a ultimelor rămășițe feudale, o sarcină centrală a primei etape a revoluției populare, antifascistă și burghezo-democratică în esență. Rezolvarea problemei agrare atît de complexe convergea în Germania, ca și în alte țări democrat-populare spre necesitatea înfăptuirii rapide a unei reforme agrare democratice. Lozinca comunistă „Junkerland in Bauernhand” (pămîntul iuncherilor în mîna țăranilor) a avut un ecou puternic în rîndurile țăranilor ruinați de război, a muncitorilor agricoli și ale refugiaților din Polonia și Cehoslovacia. În august 1945 au avut loc adunări populare la sate. Voința mării majorități a țăranilor de a trece imediat la împărțirea pămîntului moșieresc, a reușit să înfrîngă împotrivirea unor conducători ai partidelor burgheze, în special a C.D.U., care erau împotriva înfăptuirii unei reforme agrare radicale ¹⁰².

La 3 septembrie administrația landului Saxonia a hotărît trecerea la reforma agrară. În scurt timp hotărîri asemănătoare au fost luate și de conducerea celorlalte landuri ¹⁰³.

Începută în septembrie 1945, reforma agrară a fost încheiată în Germania de răsărit în decurs de un an ¹⁰⁴. Au fost expropriați 7.160 de moșieri care stăpîneau 28,3% din pămîntul arabil și păduri și 4.537 fasciști notorii și criminali de război. Din cele 3.298.082 ha. expropriate au fost împroprietăriți 119.121 muncitori agricoli și 125.714 țărani săraci precum și 91.155 familii de strămutați. În același timp 398.838 țărani mijlocași au fost împroprietăriți cu loturi de pădure ¹⁰⁵ iar 180.000 de muncitori au primit cite 0,5 ha. pentru grădinarit ¹⁰⁶.

Faptul că o treime din fondul agrar a rămas în mîna statului reflectă preocuparea, care exista deja în această perioadă pentru viitoarele transformări socialiste în agricultură ¹⁰⁷.

Reforma agrară a ridicat potențialul economic al țărănimii și a dus la întărirea păturii mijlocașe care a devenit dominantă la sate. Ea a creat o bază stabilă puterii antifasciste democratice la sate și a dat o

¹⁰² Stefan Doernberg, *op. cit.*, p. 59—60.

¹⁰³ *Dokumente 1945—49*, p. 130—143.

¹⁰⁴ Emilia Bălănică, *De la revoluția antifascistă și democratică la construirea societății socialiste dezvoltate în R.D.G.* „Anale de istorie” 1/1972.

¹⁰⁵ *Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart*, *op. cit.*, p. 413.

¹⁰⁶ Stefan Doernberg, *op. cit.*, p. 71.

¹⁰⁷ Horst Bortd și Heinz Hechter, *Die Anwendung Grundlegender Erfahrungen der Sowjetunion in der DDR* (Aplicarea experienței de bază a U.R.S.S. în R.D.G.), în Z F G, 9/1974.

lovitură nimicitoare iuncherilor susținători ai militarismului și fascismului, constituind o forță importantă a procesului de denazificare început în Germania imediat după victoria coaliției antihitleriste.

Distrugerea din rădăcini a fascismului din punct de vedere economic, politic, ideologic a fost după cum am putut vedea un obiectiv de cea mai mare importanță al primei etape a revoluției populare din Germania. Cu toate că în urma victoriei coaliției antihitleriste au fost zdrobite armata fascistă și aparatul de stat hitlerist iar căpeteniile naziste au fost arestate, mai era încă foarte mult de făcut. Mulți hitleriști și susținători ai acestora au rămas în consiliile de administrație ale marilor monopoluri, ale băncilor, în conducerea întreprinderilor și verigile de jos ale aparatului de stat. Aceștia trebuiau să fie izolați și îndepărtați din funcții. Forțele antifasciste au început să ia măsuri în acest sens fără întârziere. Astfel, pînă la 9 iulie 1945, în sectorul sovietic al Berlinului au fost îndepărtați din administrația locală și din întreprinderile comunale 15.795 foști membri ai partidului nazist¹⁰⁸. La 23 iulie 1945 au apărut în landurile Turin-gia și Saxonia legi cu privire la epurarea totală a aparatului de stat și a conducerii întreprinderilor de naziști precum și de foști membri ai SS și ai Gestapoului¹⁰⁹.

Măsurile de denazificare au luat proporții și mai mari după Conferința de la Potsdam. În spiritul acesteia, la 10 octombrie 1945 Comisia aliată de control a hotărît desființarea tuturor organizațiilor pronaziste și confiscarea averilor lor. În zona sovietică de ocupație, au apărut o serie de noi legi privind denazificarea și demilitarizarea. Astfel, la 30 noiembrie, pe baza unui decret al comandamentului sovietic au fost expropriate proprietățile concernului I. G. Farbenindustrie¹¹⁰, pilon al mașinii de război hitleriste și participant activ la uciderea prin gaze toxice a multor milioane de antifasciști, evrei și prizonieri de război din lagărele de la Auschwitz, Maidanek, Treblinka, Dachau, Buchenwald, Mathausen și alte triste lăcașuri ale singeroaselor crime săvîrșite de hitleriști.

Din decembrie 1945 și pînă la sfîrșitul anului 1947, data terminării denazificării, în Germania de răsărit au funcționat 262 comisii care aveau sarcina să depisteze și să trimită în fața justiției pe cei vinovați. Au fost cercetați și îndepărtați din diferite posturi 520.000 de naziști, 12.807 din aceștia au fost judecați și pedepsiți. În zonele de ocupație apusene au fost cercetați 6.083.694 naziști și judecați pînă în 1948 25.000. Ulterior au mai fost judecați alți 5.234¹¹¹.

Conducătorii partidului nazist și principalii criminali de război au fost judecați de către un tribunal internațional care a funcționat în acest scop la Nürnberg, între 14 noiembrie 1945 și 10 octombrie 1946. Procesul de la Nürnberg a scos la iveală mecanismul agresiunii imperialismului fascist german, planurile sale de exterminare a popoarelor. Pe banca acuzării au stat alături de cei care urmau să fie judecați tot sistemul hitlerist, guvernul, partidul nazist, SS-ul, SA-ul, Gestapoul. 12 dintre

¹⁰⁸ *Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart*, op. cit., p. 406.

¹⁰⁹ *Dokumente 1945-49*, op. cit., p. 97-98.

¹¹⁰ Stefan Doerenberg, op. cit., p. 108-109.

¹¹¹ *Sachwörterbuch der Geschichte*, vol. 1, p. 589.

acuzai au fost oșinziți la moarte și executați, 7 au fost condamnați la închisoare, 3 au fost achitați ¹¹².

Denazificarea trebuia în mod firesc urmată ca și în agricultură și în industrie și de deposedarea susținătorilor clicii hitleriste, marile monopoluri germane.

Predarea întreprinderilor monopoliste, administrațiilor locale anti-fasciste sau administrațiilor landurilor, problemă prevăzută în programul P.C.G. din iunie 1945 figura și printre hotărârile conferinței de la Potsdam. Masele muncitoare au sprijinit ideea deposedării monopolurilor cu și mai multă hotărâre, după ce, punând în funcțiune fabricile distruse, s-au convins că stăpînii acestora nu vor să producă și să contribuie la refacerea țării. În septembrie 1945 tot mai mulți muncitori cereau la adunări sindicale pe lângă drepturi de control asupra întreprinderilor și desființarea concernelor și naționalizarea lor. Astfel de adunări au avut loc nu numai în zona de ocupație sovietică dar și în cele apusene. Ședințele de alegere ale consiliilor muncitorești au fost transformate în tribune pentru naționalizarea monopolurilor. Sub influența muncitorilor, la 29 octombrie conducerea landului Saxonia a hotărît trecerea la naționalizarea întreprinderilor aparținînd criminalilor de război ¹¹³. Între acestea erau întreprinderi ale concernelor Flick, A.E.G. etc. cărora le aparțineau zeci de fabrici metalurgice, miniere și de aparate electrice. La 30 octombrie comandantul zonei de ocupație sovietice a dat ordin de confiscare a tuturor proprietăților aparținînd foștilor conducători nazisți, a criminalilor de război sau a celor care au fugit părăsindu-și întreprinderile ¹¹⁴. Acest ordin corespundea întru totul hotărîrilor conferinței de la Potsdam și însemna în același timp un important ajutor dat forțelor revoluționare în lupta pentru desființarea bazei economice a marelui capital financiar generator al fascismului. Ulterior în mai 1946 întreprinderile, confiscate pe baza acestui ordin au fost predate organelor de autoadministrație germane ¹¹⁵. În primăvara anului 1946, după crearea partidului unic al clasei muncitoare, terminarea în linii mari a reformei agrare și a curățirii aparatului de stat de elementele fasciste, concomitent cu democratizarea și schimbarea caracterului său de clasă, s-au copt condițiile și pentru naționalizarea tuturor întreprinderilor aparținînd capitalului monopolist. Fără rezolvarea acestei probleme revoluția antifascistă, democratică nu putea fi continuată și dusă pînă la capăt. Rezolvarea ei însemna în același timp un nou pas hotărîtor pe calea revoluției socialiste fiind cea mai importantă măsură anticapitalistă luată de la începutul revoluției populare.

După cum este de la sine înțeles planul naționalizării întreprinderilor monopoliste s-a lovit de împotrivirea marii burghezii, care reprezenta o forță economică mult superioară iuncherilor precum și a partidelor burgheze ¹¹⁶. Dar forțele sociale care luptau pentru naționalizarea monopolu-

¹¹² Ernst Deuerlein, *op. cit.*, p. 71—73.

¹¹³ *Dokumente 1945—49*, p. 84.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ Aceste întreprinderi nu au făcut parte dintre cele demontate în vederea reparațiilor pe care Germania le datora U.R.S.S. Ernst Deuerlein, *op. cit.*, p. 85.

¹¹⁶ Wolfram Neubert, *Frieden, Einheit, Fortschritt der Deutschen Nation*, (Pace, unitate și progres poporului german), Berlin, 1966, p. 27—28.

rilor, clasa muncitoare, cercurile antifasciste sprijinite de noul aparat de stat din ce în ce mai consolidat și de armata de ocupație n-au admis ca naționalizarea să mai poată fi împiedicată.

Popularitatea de care se bucura ideea naționalizării întreprinderilor capitalului monopolist în zona de ocupație sovietică a reieșit și din plebiscitul organizat la 30 iunie 1946, în landul Saxonia. Puși în fața întrebării dacă vor naționalizarea sau nu, 77,7% dintre participanți au răspuns : da.¹¹⁷ În lunile care au urmat în toate landurile Germaniei de răsărit au fost naționalizate întreprinderile capitalului monopolist care nu au fost demontate anterior, în cadrul despăgubirilor¹¹⁸. Landes-eigene Betriebe — întreprinderile aparținând landurilor — reprezentau în 1946 o formă specială de proprietate : nici capitalistă de stat, nici sector socialist, neexistând încă un guvern central, și puterea politică nefiind încă pe deplin în mîna poporului. Ele marceau însă un important pas anticapitalist pe drumul revoluției antifascist-democratice¹¹⁹.

Naționalizările au continuat pînă în 1948 cînd peste 9200 de întreprinderi, majoritatea aparținînd înainte de 1946 monopolurilor se găseau în posesia landurilor. Între acestea se găseau 59 de întreprinderi electrice ale concernelor Siemens și A.E.G., 9 întreprinderi ale concernului Mannesmann, 7 fabrici chimice ale concernului Henckel AG și alte întreprinderi aparținînd marilor societăți monopoliste Krupp, I. G. Farbenindustrie, Kontinentale Ölgesellschaft, Flick etc.¹²⁰. Peste 60% în totalul producției industriale a fost realizat în acest an, în sectorul naționalizat¹²¹.

Cercurile imperialiste, capitalul financiar și monopolist au pierdut puterea economică și implicit în mare măsură și influența lor politică în Germania de răsărit. Pozițiile cheie ale economiei se găseau în mîna landurilor și ceva mai tîrziu în mîna tinerei Republici Democrate Germane, constituind baza materială a regimului democrat popular.

O preocupare nu mai puțin importantă a forțelor progresiste din Germania din această perioadă a fost lichidarea rămășițelor ideologiei hitleriste. Fără a demasca pînă la capăt teoriile rasiste, șovine, minciunile despre așa-zisa superioritate a omului german și despre lipsa spațiului său vital, precum și a teoriilor anticomuniste și profund antiumanitariste răspîndite de hitleriști și fără a educa masele în spiritul antifascismului, al democrației și al internaționalismului, nu era posibilă construirea unei Germanii noi. De aceea în ciuda marilor greutăți economice, în lunile care au urmat după înfrîngerea Germaniei hitleriste a început o muncă asiduă de educare a poporului. Un rol important în această activitate a revenit de la început presei muncitorești și democratice și radioului. Încă în iulie 1945 au început, sub îndrumarea comuniștilor, pregătirile

¹¹⁷ DDR *Staat des Antifaschismus* (R.D.G. stat al antifascismului), Dresda, 1969, p. 11.

¹¹⁸ Wolfram Neubert, *op. cit.*, p. 28.

¹¹⁹ *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, vol. I, p. 218.

¹²⁰ Stefan Deurnberg, *op. cit.*, p. 92—93. În partea de vest a Germaniei comandanții militari au tărăgănat și pînă la urmă au împiedicat efectuarea majorității naționalizărilor cerute de muncitori.

¹²¹ *Dokumente 1945—49*, p. XVIII. În această cifră este cuprinsă și producția celor 200 de întreprinderi preluate de U.R.S.S. în cadrul reparațiilor și restituite R.D.G. treptat pînă în 1951.

pentru deschiderea școlilor, cele mai multe în ruine. Au fost tipărite sute de mii de manuale școlare noi. Au apărut primele cărți marxiste și a început retipărirea capodoperelor literaturii germane arse pe ruguri și puse la index de hitleriști. Tot atunci au fost deschise primele teatre cu un program antifascist sau clasic umanist și au fost refăcute cinematografele.

Problema cea mai grea nu era însă reconstruirea edificiilor culturale sau tipărirea cărților, ci aceea a cadrelor, a educatorilor. Pentru a putea înlocui învățătorii fasciști, în primele luni după terminarea războiului în Germania de răsărit au fost pregătiți 15.000 de muncitori, majoritatea lor antifasciști ieșiți din lagăre care trebuiau să înceapă educarea tineretului și a copiilor otrăviți de minciunile hitleriste. În curând numărul noilor învățători a crescut la 25.000¹²².

Principala școală a antifascismului, pentru întreg poporul german a fost însă munca pentru refacerea a ceea ce a fost distrus din vina hitleriștilor, lupta dusă zi de zi sub conducerea P.S.U.G., a sindicatelor libere și a organizațiilor antifasciste de femei și tineret pentru a șterge urmele unui trecut rușinos și dureros.

Defascizarea, consolidarea noului aparat de stat democratic muncitoresc-tărănesc în esență, schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și aliaților ei, au dus la schimbări profunde în conștiința maselor muncitoare din Germania de răsărit. Aceasta s-a reflectat în mare măsură și în rezultatele alegerilor comunale de la 11—15 septembrie și a celor județene și pe landuri din 20 octombrie 1946. P.S.U.G. a folosit alegerile pentru educarea maselor, punându-le în față realizările unui an de muncă și de luptă împotriva urmărilor războiului și a hitlerismului și atrăgându-le din ce în ce mai mult la administrarea satelor și orașelor, la democratizarea întregii vieți publice¹²³.

La alegerile pe landuri P.S.U.D. a obținut peste 5.000.000 de voturi obținând în parlamentele nou create 240 de locuri. I.P.D.-ul a primit 121, C.D.-ul 133 și organizațiile pentru ajutor reciproc 15 locuri¹²⁴.

După alegeri au fost constituite și guverne pe landuri iar comandanții trupelor de ocupație a acordat acestor guverne puteri depline¹²⁵, ceea ce a însemnat un pas foarte important nu numai în consolidarea noii puteri de stat în Germania de răsărit, dar și în recuștigarea dreptății a suveranității sale.

Succinta trecere în revistă a desfășurării revoluției populare în primul an după victoria asupra hitlerismului ne arată că într-un răstimp istoricește foarte scurt pînă la sfîrșitul anului 1946 au fost create toate condițiile pentru înlăturarea completă a imperialismului militarist fascist și crearea unei orînduiri democratice antifasciste¹²⁶.

Moșierimea și marea burghezie nu mai existau ca clase și aveau doar o oarecare influență politico-ideologică asupra unei părți a burgheziei mici și mijlocii. Aparatul de stat a fost reconstruit pe baze noi,

¹²² D.D.R. *Staat des Antifaschismus*, op. cit., p. 12.

¹²³ *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, vol. I, p. 50—60.

¹²⁴ *Dokumente 1945—49*, p. 808—809.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 347.

¹²⁶ Stefan Doernberg, op. cit., p. 94.

democratice și și-a schimbat caracterul de clasă. Pământul era în mina țăranilor. Tot ce era mai important în industrie aparținea județelor și landurilor. Fasciștii au fost îndepărtați din viața politică și economică și s-au realizat succese importante în educarea și reeducarea maselor contaminate de propaganda lor. Toate acestea arată că a fost terminată în esență prima etapă a revoluției populare, etapa antiimperialistă, antifascistă și democratică și au fost duse la îndeplinire principalele sarcini ale revoluției burghezo-democratice. În perioada transformărilor revoluționare democratice au apărut și elemente anticapitaliste, prevestitoare ale etapei socialiste a revoluției ¹²⁷. În cei doi ani care au urmat pînă la crearea Republicii Democratice Germane procesul revoluționar început în 1945 a continuat să se consolideze și treptat revoluția democratică antifascistă s-a transformat într-o revoluție socialistă.

Desfășurarea revoluției populare în partea de răsărit a Germaniei a avut multe trăsături comune cu desfășurarea revoluțiilor populare din celelalte țări ale Europei centrale și de est și de sud-est, dar decurgînd în alte condiții interne și externe, ea a trebuit să rezolve alte sarcini, alte probleme.

Astfel Germania, citadelă a fascismului european a fost după război ocupată și divizată în zone militare ai căror comandanți aveau încă mulți ani dreptul de a controla tot ce se întîmplă în sectorul de care răspundeau.

Timp de peste 3 ani, R.D.G. de astăzi nu a avut un guvern central.

În primul an după victoria coaliției antihitleriste s-a manifestat deja tendința de scindare a Germaniei, concretizată ulterior în crearea în decembrie 1946 a Bizoniei, prin unificarea zonelor de ocupație britanică și americană. Scindarea din ce în ce mai evidentă între zone de ocupație sovietică și cele apusene a îngreunat refacerea economică a întregii țări și a creat grele probleme și frământări umane.

În nici o țară democrat populară războiul și ocupația hitleristă nu a lovit atît de tare în mișcarea muncitorească și democratică ca în Germania, unde terorii i s-a adăugat infiltrarea perseverentă a propagandei demagogice naziste. Pentru că poporul german n-a reușit să răstoarne fascismul prin puteri proprii și pentru că mase largi au fost contaminate de otrava nazistă, a fost nevoie de un timp mai îndelungat, folosind criza provocată de înfrîngerea naziștilor și ajutorul extern, pentru maturizarea condițiilor subiective interne necesare trecerii la socialism ¹²⁸.

Partidul Comunist și mai tîrziu Partidul Socialist Unit German a ținut seama în elaborarea strategiei și tacticii revoluției democratice antifasciste de această situație, precum și de interesele și de starea conștiinței diferitelor clase și pături și înainte de toate a clasei muncitoare și a aliaților săi.

Aplicînd creator teoria revoluționară, propria experiență și cea a mișcării revoluționare din alte țări el a reușit să unească într-un singur

¹²⁷ 24 Jahre D.D.R. Ein Vierteljahrhundert Kampf für Frieden, Demokratie und Sozialismus, (25 ani DDR. Un sfert de secol al luptei pentru pace, democrație și socialism), Berlin, 1974, p. 12.

¹²⁸ H. Heltzer, *Allgemeines und Besonderes der Vergangenperiode vom Kapitalismus zum Sozialismus in der D.D.R.* (Generalul și particularul în perioada de trecere de la capitalism la socialism în R.D.G.) În „Jahrbuch der Geschichte”, 11/1974.

șuvoi revoluționar, avînd în frunte clasa muncitoare, toate forțele antifasciste democratice ale țărănimii, ale intelectualității, ale micii burghezii orașenești și a unei părți ale burgheziei mijlocii. Ca și în celelalte țări de democrație populară, în Germania de răsărit procesul revoluționar a avut un caracter unitar¹²⁹.

Lupta dusă pentru vindecarea rănilor pricinuite de războiul hitlerist și împotriva rămășițelor imperialismului militarist, a marilor monopoluri, a iuncherilor și a rămășițelor partidului nazist s-a transformat după 1946 în lupta pentru consolidarea regimului democrat popular, pentru instaurarea orînduirii socialiste și construirea unei Germanii în care niciodată exploatarea, teroarea, spiritul războinic și fascismul nu își vor mai putea ridica capul, spre binele poporului german și al întregii omeniri.

LE DÉBUT DU DÉROULEMENT DE LA RÉVOLUTION DÉMOCRATE-POPULAIRE EN ALLEMAGNE D'EST (1945—1946)

RÉSUMÉ

Après une succincte présentation des conditions intérieures et internationales de l'Allemagne après la victoire de la coalition antihitlérienne, l'auteur de l'étude fait un court historique de la lutte antifasciste des forces internes, des groupes de résistance allemands formés de communistes sociaux-démocrates, de représentants du clergé, de la bourgeoisie et des officiers professant des idées antifascistes, forces qui ont joué un rôle important aussi après la défaite du III-e Reich par les armées alliées. Le processus de la démocratisation, de la dénazification et de la démilitarisation de l'Allemagne, processus initié par la coalition antihitlérienne, par l'intermédiaire des troupes d'occupation, a été réalisé au premier chef avec l'appui des forces antifascistes intérieures.

L'auteur présente, sur la base des documents de l'époque et d'un ample matériel bibliographique, différentes phases et étapes de la lutte des masses populaires d'Allemagne d'Est, depuis l'instauration des premiers comités antifascistes, formés des membres des groupes de résistance et d'autres antifascistes relâchés des camps de concentration, jusqu'aux élections de septembre-octobre 1946 des dirigeants communaux, départementaux et par länders montrant ainsi que ces transformations révolutionnaires s'intègrent pleinement au processus des révolutions populaires de la période qui a suivi la deuxième guerre mondiale. Jusqu'à la fin de l'armée 1946 ont été créés les conditions requises pour la liquidation totale

¹²⁹ *Klassenkampf — Tradition — Sozialismus. Von den Anfängen der Geschichte des deutschen Volkes bis zur Gestaltung der entwickelten sozialistischen Gesellschaft in der D.D.R.* (Lupta de clasă — tradiție — socialism. De la începuturile istoriei poporului german pînă la construirea societății socialiste dezvoltate în R.D.G.), Berlin, 1974, p. 526—527.

de l'impérialisme militariste et pour l'édification d'un régime nouveau, démocratique et antifasciste. L'appareil d'Etat a été organisé sur des bases nouvelles. Bien qu'un gouvernement proprement dit n'ait pas encore existé, le pouvoir politique était entre les mains de la classe ouvrière et de ses alliés. La terre fut rendue aux paysans et toutes les unités, industrielles importantes appartenaient aux départements et aux länder ; la grande bourgeoisie et les junkers étaient de la sorte démunis du pouvoir économique.

Ceci fait ressortir le fait que la première étape de la révolution populaire en Allemagne d'Est, l'étape antiimpérialiste, antifasciste et démocratique s'est achevée avant la fin de l'année 1946, pendant cet intervalle étant apparus les éléments antiimpérialiste, présageant l'étape socialiste de la révolution populaire.

CERCETĂRI ASUPRA EPOCII RENĂȘTERII ÎN POLONIA POPULARĂ *

DE

ANDRZEJ WYCZAŃSKI

(R. P. Polonă)

Știința istoriei, în primii ani care au urmat celui de-al doilea război mondial, a trebuit să-și concentreze toate eforturile pentru refacerea aparatelor de cercetare distruse, precum și asupra formării unei noi generații de istorici care aveau a înlocui pierderile cauzate de război și de ocupație¹. De aceea, cercetările istorice, inclusiv cele asupra Renașterii, purtau o clară influență a tradiției științifice dinainte de război, ale cărei prețioase elemente erau capacitatea de a folosi științele auxiliare, cât și calitatea materialelor documentare puse în valoare în operele cercetătorilor. Printre cei mai eminenți reprezentanți ai acestei tendințe trebuie menționați regretații: Stanislav Bodniak, autorul lucrării *Polonia și Marea Baltică în timpul domniei ultimului Jagello*² și Wladyslaw Pocięcha, care a pregătit o operă masivă cu toate că rămasă neterminată — *Regina Bona, vremea și oamenii Renașterii*, 4 vol.³

Schimbările metodologice realizate în cercetările istorice, mai ales între 1951 și 1953, au fost unul din cei mai importanți factori care au alcătuit concepția și direcțiile de cercetare asupra epocii Renașterii. Metodologia și teoria marxistă a dezvoltării socio-economice au adus concepția unei apropieri integrale de fenomenele istorice, în interdependențele lor respective, și concepția regularității dezvoltării sociale. De asemenea, ele au oferit posibilitatea înțelegerii mecanismelor mutațiilor, atât în domeniul permanenței anumitor structuri, cât și în cel al dinamicii schimbărilor⁴. În raport cu practica cercetării, aceasta a permis stabilirea, mai aprofundată a scopurilor pe care și le propunea să le atingă, să se intereseze de fenomenele tipice și colective, să nu evite problemele importante, chiar extrem de dificile, cu condiția ca implicațiile lor să

* Referat prezentat la sesiunea comisiei mixte româno-polone de istorie la 25 mai 1976.

¹ J. Topolski, A. Wyczański, *History Research in Poland 1945—1970*, „The Review of Polish Academy of Sciences”, 1971, nr. 3.

² St. Bodniak, *Polska a Baltyk za ostatniego Jagiellona* (Polonia și Marea Baltică în timpul ultimului Jagello), *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, z. 3, Kórnik, 1939—1946.

³ Wl. Pocięcha, *Królowa Bona (1494—1557). Czasy i ludzie Odrodzenia* (Regina Bona, 1494—1557. Vremea și oamenii Renașterii), t. 1—4, Poznań, 1949—1958.

⁴ J. Topolski, *Développement des études historiques en Pologne 1945—1968*, în vol. *La Pologne au XIII-e Congrès International des Sciences Historiques a Moscou, I-ère partie*, Vassovje, 1970.

justifice efortul cerut. Noua concepție teoretică a suscitată nu numai discuții metodologice, dar mai ales ea le-a inspirat, deoarece orice dezbateră ducea, în consecință, la cercetări mai aprofundate.

Aceste schimbări metodologice au fost urmate de o revalorizare socială și ideologică a științei istorice, ceea ce a avut drept consecință extinderea catedrelor de istorie în Școlile superioare, și mai ales crearea Institutului de Istorie al Academiei Poloneze de Științe și a numeroase centre de cercetare care cooperează cu el. S-au întreprins de asemenea mari lucrări de documentare, având drept scop lărgirea bazei cercetărilor istorice asupra izvoarelor.

În acest domeniu două mari realizări au fost reprezentative pentru epoca de care ne ocupăm. Prima dintre ele este o mare anchetă privind istoria rurală, executată în actele juridice păstrate în arhive, care a dus la elaborarea unui fișier conținând aproximativ 100.000 descrieri de documente.

Celălalt succes constă în intensificarea eforturilor în vederea editării izvoarelor. S-a îndeplinit o sistematică acțiune de prezentare științifică și de publicare a surselor istorice privind epoca Renașterii. Menționăm textele literare din sec. XVI (M. Rej, J. Kochanowski, L. Górnicki, A. Frycz-Modrzewski și alții), textele filozofice și religioase, în special ale scriitorilor arieni (antitrinitari), în sfârșit manualele de epocă, printre altele cele de agricultură (A. Gostomski, N. Grosser) și de drept municipal (B. Groicki). Nu au fost neglijate nici izvoarele de istorie politică. Pentru a nu vorbi decât de edițiile mai importante, vom cita continuarea mării serii *Acta Tomiciana*⁵ și publicarea materialelor asupra istoriei parlamentarismului în anumite provincii, mai ales în Prusia regală (*Actele Stărilor prusace*)⁶. De curind, în acest domeniu a început pregătirea unei ediții a tratatelor internaționale ale Poloniei și a constituțiilor dietei. Totuși, cele mai dinamice au fost editările de izvoare privind istoria economică. Pe lângă editarea inventarelor de bunuri nobiliare și bisericesti, fără a mai pomeni de ediții mai puțin importante, s-a întreprins și realizat o impozantă ediție a reviziilor domeniilor regale din Polonia în cursul secolelor XVI—XVIII. În această serie s-au publicat deja 35 de volume, și s-au dus pînă la capăt, în ceea ce privește secolul XVI, toate proiectele de bază ale programului de editare⁷.

Dar nici investigațiile colective, nici publicațiile de izvoare nu epuizează deloc pregătirile pentru alcătuirea bazei documentare a științei istorice. Vorbind de secolul al XVI-lea trebuie amintite cel puțin lucrările din domeniul geografiei și al cartografiei istorice. Ca rezultat al acestor cercetări au fost caietele respective ale unui *Atlas istoric al Poloniei* — pentru secolul XVI —, care au prezentat succesiv Prusia regală, voievodatul Lublin și mai cu seamă Mazovia. Pe de o parte s-au obținut hărți istorice precise și detaliate, având un caracter general și indicind o serie de pro-

⁵ *Acta Tomiciana*, t. 14—17, Posnaniae-Vratislaviae 1952—1966, ed. Wl. Pocięcha (t. 14, 15, 16, 17) cu W. Urban și A. Wyczański (t. 17).

⁶ *Akta Stanów Prus Królewskich* (Actele Statelor Prusiei regale), t. I—V, ed. K. Górski și M. Biskup, Toruń, 1955—1974.

⁷ Vezi: A. Sucheni-Grabowska și A. Wyczański, *Revizuirea bunurilor funciare aparținând domeniului Coroanei în Polonia în cursul secolelor XVI—XVIII* în: *Studia Historiae Oeconomicae*, t. VII, 1973.

bleme, iar pe de alta s-au întocmit bogate anexe, îmbrățișind date demografice, sociale, topografice, cu privire la proprietăți etc.⁸.

Această formare a unei largi documentări pentru cercetările istorice, faptul de a face accesibile principalele surse, obișnuința cîștigată de tinerii istorici de a ancheta pătrunzător în căutarea izvoarelor, mai ales în arhive, și de a considera această anchetă, ca condiție necesară a unei munci istorice exhaustive, în sfîrșit aprecierea critică și exploatarea conștientă a vechiului bagaj istoriografic au alcătuit o solidă bază de dezvoltare a unei noi istoriografii marxiste.

Din noile principii metodologice rezultau anumite preferințe și o creștere a interesului arătat problemelor avînd un caracter teoretic special. În prima perioadă s-a numărat printre asemenea probleme tehnica producției, raportul dintre producție și lupta de clasă, precum și formarea unei ideologii revoluționare și progresiste. Toate aceste probleme au fost din plin discutate la timpul respectiv în lucrări de cercetare asupra Renașterii în Polonia.

Investigațiile în legătură cu uneltele și tehnica de producție au fost efectuate în trei direcții — producția artizanală, producția minieră și producția agricolă. În cea dintîi direcție cel mai activ a fost grupul de elevi ai profesorului M. Malowist. Menționăm pe A. Maczak, care a studiat dezvoltarea postăvăritului în Polonia Mare⁹, pe H. Samsonowicz, care s-a ocupat de artizanatul rural¹⁰, pe B. Zientara, care a cercetat metalurgia din Polonia Mică¹¹, în sfîrșit pe M. Bogucka, cu studiile sale asupra diferitelor tipuri de artizanat care au înflorit în epoca Renașterii la Gdańsk¹². În aceste lucrări autorii au fost interesați în mod special de tehnica de producție și au oferit interpretări cu privire la influența ei asupra dezvoltării unei anumite ramuri a productivității și raporturilor de producție. Puțin mai tîrziu, în același domeniu au apărut alte lucrări, la fel de exhaustive, privind industria minieră a metalelor neferoase (D. Molenda)¹³ și a sării (A. Keckowa)¹⁴.

Oarecum altfel se prezenta situația în direcția cercetărilor asupra tehnicii agricole. După primele lucrări consacrate uneltelor agricole (J.

⁸ *Atlas historyczany Polski* (Atlas istoric al Poloniei). Województwo plockie okole 1578 r. (Palatinatul Plock către 1578), Varșovia, 1958; *Prusy Królewskie w drugiej polowie XVI wieku* (Prusia regală în a doua jumătate a sec. XVI), Varșovia, 1961; *Województwo lubelskie w drugiej polowie XVI wieku* (Palatinatul Lublin în a doua jumătate a secolului XVI), Varșovia, 1964; *Mazowsze w drugiej polowie XVI wieku* (Mazovia în a doua jumătate a sec. XVI), Varșovia, 1973.

⁹ A. Maczak *Sukiennictwo wlekpolskie, XIV — XVII wiek* (Postăvăriile Marii Polonii, sec. XIV — XVII), Varșovia, 1955.

¹⁰ H. Samsonowicz, *Rzemiosło wiejskie w Polsce, XIV — XVI wiek*, (Artizanatul rural în Polonia, sec. XIV — XVI), Varșovia, 1954.

¹¹ B. Zientara, *Dzieje malopolskiego hutnictwa zelaznego, XIV — XVII wiek* (Istoria siderurgiei fierului în Polonia Mică, sec. XIV — XVII), Varșovia, 1954.

¹² M. Bogucka, *Gdańskie rzemiosło tekstylne od XVI do polowy XVII wieku* (Artizanatul textil din Gdańsk din sec. XVI pînă la mijlocul sec. XVII), Wrocław, 1956; eadem, *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV — XVII wieku* (Gdańskul ca centru de producție în sec. XIV — XVII) Varșovia, 1962.

¹³ D. Molenda, *Kopalnie rud ołowiu na terenie złóż ślasko-krakowskich w XVI — XVIII wieku* (Minele de plumb de pe terenurile cu zăcămintele sileziene și cracoviene în sec. XVI — XVIII), Wrocław, 1972.

¹⁴ A. Keckowa, *Zupy krakowskie w XVI — XVIII wieku, do 1772 r.* (Salinele cracoviene în sec. XVI — XVIII, pînă la 1772), Wrocław, 1969.

Topolski)¹⁵, atenția a fost concentrată asupra problemei recoltelor de cereale în epocă, ceea ce a putut oferi un indiciu sintetic cu privire la nivelul agriculturii. Printre numeroasele lucrări referitoare la această problemă care au apărut și continuă să apară, ar trebui subliniat rolul anchetelor întreprinse de doi cercetători, anume de A. Wawrzyńczyk¹⁶ și de L. Zytkowic¹⁷, cit și al discuțiilor de metodă pe marginea rezultatelor obținute de ei. Semnul de întrebare privește nu numai „cantitatea de grîne” ca indice al importanței recoltei, dar și semnificația reprezentativă a acestor rezultate, cu alte cuvinte dacă esențialul este determinarea nivelului mijlociu al recoltelor sau a fluctuațiilor lor. S-a pus de asemenea problema care sînt izvoarele cele mai sigure pentru a fixa nivelul recoltelor: socotelile sau reviziile și inventarele.

Dacă problema tehnicii de producție a suscitât lungi dezbateri numai printre specialiști, cea a raporturilor de producție a incitat la discuție aproape tot cercul istoricilor. Aceasta privea mai puțin istoria orașelor și artizanatul, cu toate că cercetătorii amintiți mai sus au subliniat apariția investițiilor comerciale în producția artizanală și minieră a epocii. În mod sporadic în perioada respectivă, apăreau și stabilimente mai importante de producție avînd deja, ceva mai net, caracterul de manufactură. Erau totuși fenomene cu extensie și influență destul de redusă și nimeni n-a contestat nici rolul, nici caracterul pe care ele le-au avut. De asemenea, formarea capitalului, cu caracterul său încă net comercial și nu bancar nu a provocat discuții prea agitate, cu atît mai mult cu cît nu s-au făcut cercetări suficient de extinse asupra creditului, care ar fi putut duce la concluzii divergente.

Cu totul altfel s-a prezentat schimbul de opinii cu privire la raporturile din producția rurală. Era vorba mai ales de aprecierea rolului și caracterului rezervei senioriale, care, cum s-a crezut la început, a apărut sau, cum s-a crezut mai apoi, s-a dezvoltat în epoca Renașterii. Litigiul privea chestiuni metodologice complicate, căci rezerva, așa cum știm, a fost legată de fenomene ale corvezii și servituții secundare, adică de fenomene care cu greu puteau fi tratate drept progresiste în sec. XVI. Dacă dimpotrivă, aprecierea noastră asupra rezervei senioriale și a fenomenelor legate de ea era negativă, s-ar fi pus problema de a face această imagine conformă cu ideea pe care o aveam despre evoluția raporturilor comerciale și creșterii producției, fără a mai pomeni de caracterul culturii care, fără îndoială, înflorea extraordinar atunci. Acest litigiu metodologic nu a fost deloc specific polonez, el regăsindu-se și aiurea, dar în Polonia opiniile erau mai prudente și se căutau soluțiile în izvoare.

Cercetările asupra rezervei în sec. XVI au urmat două direcții. De o parte, s-au studiat materialele de arhivă în legătură cu domeniile

¹⁵ J. Topolski, *Narzedzia uprawy roli w Polsce w okrestie panowania folwarku pańszczyźnianego* (Unelte de arat în Polonia în epoca dominației corvezii), „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, III, 1955.

¹⁶ A. Wawrzyńczyk, *Problem wysokości plonów w królewskich mazowieckich w drugiej połowie XVI i pierwszej ćwierci XVII wieku* (Problema nivelului recoltei pe domeniile regale din Mazovia în a doua jumătate a sec. XVI și primul sfert al sec. XVII), în „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego” IV/1, Varșovia, 1961; și alte lucrări.

¹⁷ L. Zytkowicz, *Ze studiów nad wysokością plonów w Polsce od XVI do XVIII wieku* (Observații asupra randamentului producției de grîu în Polonia în sec. XVI — XVIII), „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, XIV, 1966.

regale și eclesiastice, iar prin studii monografice s-a încercat să se evalueze numărul și dimensiunile rezervelor, producția lor, organizarea muncii (corvoada și muncitorii salariați), în sfârșit rentabilitatea. Asemenea studii au fost realizate, cu material privind bunurile bisericesti de către J. Topolski¹⁸ L. Zytkowicz¹⁹, A. Wawrzynczyk²⁰ și cu material de arhivă privind domeniile regale de către W. Odyniec²¹, A. Wyczański²² și alții. Aceste domenii aduceau de asemenea date asupra economiei țărănești în legătură cu aceea a rezervei. R. Heck²³ a consacrat studii speciale situației țăranilor din Silezia, iar B. Wachowick²⁴ celor din Pomerania occidentală. J. Majewski a dedicat o analiză deosebită economiei rezervelor suburbane ale orașului Poznań²⁵.

Cu toate că aceste lucrări au aprofundat cunoașterea noastră cu privire la economia rurală din Polonia în epoca Renașterii, ele nu au rezolvat problema. Ele se refereau, de regulă, la marile proprietăți funciare, unde, pe lângă o singură rezervă se găseau un număr important de sate, locuite mai mult de țărani legați de rezervă prin corvoadă. Totuși, cea mai mare parte a proprietăților funciare din epocă aparțineau unei nobilimi mijlocii, unde, adeseori, pe rezervă nu se găsea decât un singur sat, sau chiar numai o parte de sat, și de aceea dimensiunile reale ale rezervei și organizarea sa trebuiau să fie diferite. Pentru a se putea studia acest tip de rezervă trebuiau utilizate alte izvoare, foarte fragmentare și dispersate, precum și alte criterii metodologice (metoda numită „a modelului”), ceea ce, în consecință, putea duce la o caracterizare a importanței unei asemenea rezerve, a organizării muncii, dimensiunilor producției și rentabilității ei (A. Wyczański)²⁶. În general, aceste studii au îngăduit să se constate trei fapte: marea diversitate de forme a rezervei, importantul aport al forței salariate în lucrările executate pe rezervă, în fine, evidentele raporturi ale rezervei cu piața și conjunctura cerealelor. Toate acestea incitau la prudență pe istoricii polonezi, în aprecierea rolului rezervei în Polonia sec. XVI.

¹⁸ J. Topolski, *Gospodarstwo wiejskie w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku* (Economia rurală pe proprietățile arhiepiscopiei de Gniezno din sec. XVI până în sec. XVIII), Poznań, 1958.

¹⁹ L. Zytkowicz, *Studia nad gospodarstwem wiejskiem w dobrach kościelnych XVI wieku* (Studii asupra economiei rurale pe proprietățile Bisericii din Polonia în sec. XVI), Varșovia, 1962.

²⁰ A. Wawrzynczyk, *Gospodarstwo dworskie w dobrach Pabianice, 1559—1571*, (Exploatarea domeniilor de la Pabianice, 1559—1571), Wrocław, 1967.

²¹ W. Odyniec, *Starostwo puckie, 1546—1678* (Starostia din Puck, 1546—1678), Gdańsk, 1961.

²² A. Wyczański, *Studia nad gospodarką starostwa korezyńskiego 1500—1660* (Studii asupra economiei stărostiei din Koroczyn, 1500—1660), Varșovia, 1964.

²³ R. Heck, *Studia nad położeniem ekonomicznym ludności wiejskiej na Śląsku w XVI wieku* (Studii asupra situației economice a populației țărănești din Silezia în sec. XVI), Wrocław, 1959.

²⁴ B. Wachowiak, *Gospodarcze położenie chłopów w domenach Księstwa Szczecińskiego w XVI i w pierwszej połowie XVII wieku* (Situația economică a țăranilor de pe domeniile principatului de Szczecin în sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII), Szczecin, 1967.

²⁵ J. Majewski, *Gospodarstwo folwarczne, we wsiach, miasta Poznania w latach 1582—1644* (Exploatarea rezervei în satele orașului Poznań în anii 1582—1644), Poznań, 1957.

²⁶ A. Wyczański, *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500—1580* (Studii asupra rezervei nobiliare în Polonia, 1500—1580), Varșovia, 1960.

Metodologia marxistă a inspirat de asemenea un viu interes pentru problema luptei de clasă, inclusiv a mișcărilor țărănești. În consecință, s-au efectuat cercetări pe scară mare în acest domeniu. Totuși, în afară de scurta și locala mișcare din Prusia Ducală (H. Zins)²⁷, care era deja cunoscută, și în afară de luptele sociale din anumite orașe, nu s-a putut depista, ca fenomen social important, decât numeroase fugi ale țăranilor (St. Sresnowski)²⁸. Aceste fugi, cum s-a aflat mai târziu, au constituit o importantă frână în calea opresiunii și o barieră contra sporirii sarcinilor țăranilor, cu toate că ele nu loveau însuși sistemul de dependență. Într-adevăr, seniorii epocii, luptând împotriva fugii propriilor lor supuși, îi ajutau să fugă pe cei ai altora, cu scopul de a-i atrage în calitate de coloni pe domeniile lor.

Cum am văzut deja, cercetările asupra economiei rurale i-au adus pe istorici la studiul pieței. Bazându-se pe vechile și mai recente registre de prețuri, s-a început investigarea fluctuațiilor prețurilor în sec. XVI, asupra formării relative a prețurilor diferitelor produse, asupra diferențierii regionale a prețurilor și, în sfârșit, asupra relațiilor lor internaționale. Analiza prețurilor — și a măsurilor — a îngăduit, între altele, să se schițeze rețeaua comerțului cerealelor (St. Mielczarski)²⁹, să se înțeleagă mecanismul circulației regionale și naționale a mărfurilor (J. Malecki)³⁰ și regulile generale ale comerțului internațional. În raport cu prețurile, au devenit mai limpezi dezvoltarea și funcționarea rezervei senioriale, situația economică și socială a țăranilor, precum și poziția orașelor. Aceste studii au permis de asemenea să se determine rentabilitatea economiei din sec. XVI și să se descrie, cel puțin în chip ipotetic, motivările activității economice a oamenilor Renașterii.

În Germania, revoltele țăranilor din epocă, erau legate, așa cum știm, de primele mișcări radicale ale Reformei. Nimic de mirare deci dacă și în Polonia s-a încercat să se orienteze cercetările în funcție de atitudinea țăranilor față de această mișcare. Aceste cercetări au fost efectuate înainte de toate de către J. Tazbir³¹ și W. Urban³². Rezultatele imediate ale investigațiilor respective au fost modeste, deoarece în Polonia raporturile dintre țărani și mișcarea Reformei au fost foarte reduse. Totuși, cercetările privind ideologia socială a Reformei și, mai cu seamă, cele asupra „frățiilor poloneze” au cunoscut un succes mult mai important. Radicalul curent antitrinitar, care a fost foarte raționalist ca doctrină religioasă (refuzul Sfintei Treimi și al divinității lui Isus), a propovăduit principiul de justiție

²⁷ H. Zins, *Powstanie chlopskie w Prusach Ksiązeczch w 1525 roku* (Răscoala țărănească din Prusia ducală din 1525), Varșovia, 1953.

²⁸ St. Sresnowski, *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego* (Fuga țăranilor în Polonia de altă dată ca problemă a regimului social), Varșovia, 1948.

²⁹ St. Mielczarski, *Rynek zbozowy na ziemiach polskich w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Próba rejonizacji* (Piața de cereale pe pământurile poloneze în a doua jumătate a sec. XVI și prima jumătate a sec. XVII. Analiza asupra repartitiei pe regiuni), Gdańsk, 1962.

³⁰ J. Malecki, *Studia nad rynkiem regionalnym Krakowa w XVI wieku* (Studii asupra pieței regionale a Cracoviei în sec. XVI), Varșovia, 1963.

³¹ J. Tazbir, *Reformacja a problem chlopski w Polsce XVI wieku* (Reforma și problema țărănească în Polonia sec. XVI), Varșovia, 1953.

³² W. Urban, *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku* (Țăranii și Reforma în Polonia Mică în a doua jumătate a sec. XVI), Cracovia, 1959.

socială, de viață întemeiată pe muncă și a refuzat constrângerea politică, războiul și opresiunea sub orice formă. Acest radicalism religios și filozofic, și chiar parțial social, a făcut obiectul unor studii aprofundate, privind atât formarea ideologiei și grupului confesional în sec. XVI, cât și soarta lui în secolul următor. În fine, a existat și un interes pentru influența raționalismului religios al antitrinitarilor asupra filozofiei europene din secolul Luminilor. Aceste studii au fost realizate atât de istorici, cât și de cercetătorii care s-au ocupat de istoria filozofiei și a gândirii sociale. Trebuie menționați înaintea tuturor L. Chmaj³³, K. Górski³⁴, Z. Ogonowski³⁵, L. Szczucki³⁶, J. Tazbir³⁷.

Cercetările citate mai sus au înglobat succesiv noi cîmpuri de investigație, în special în direcția toleranței religioase și a începuturilor Contra-Reformei. În primul caz a fost vorba de a înțelege mai bine situația internă, a cărei caracteristică a fost absența războaielor religioase în Polonia și a opresiunilor confesionale și apariția unei legislații care a garantat toleranța religioasă și a primit forma „Confederației de la Varșovia” (J. Tazbir)³⁸. În al doilea caz, s-a manifestat interes față de istoria Bisericii catolice și a organizării ei, față de principalele figuri, politica lor și, în sfîrșit, față de polemica religioasă din sec. XVI și prima jumătate a sec. XVII (L. Szczucki³⁹, M. Kosman)⁴⁰.

Problemele Reformei și Contra-Reformei au condus istoricii către domeniul istoriei culturii, de care încă dinainte se preocupau istoricii literaturii, ai științei, ai artei și ai muzicii. Aceste studii aveau însă un caracter mult prea dispersat, deși pe lingă lucrările asupra Reformei și ideologiei religioase și sociale menționate mai sus, s-a putut delimita o direcție de cercetare aparte, în legătură cu problema învățămîntului și a științei din epocă.

Dacă reconsiderarea problemei învățămîntului primar a fost intrucîtva produsul secundar al cercetărilor despre istoria bisericii, impulsivitatea cercetărilor asupra istoriei științei se datorează studiilor efectuate la centrul de Istorie a Științei și Tehnicii al Academiei Poloneze de Științe. Se poate adăuga că secolul al XVI-lea a fost una din perioadele cel mai intens studiate. Aniversările au favorizat de asemenea extinderea acestor

³³ L. Chmaj, *Bracta polscy, Ludzie, idee, wpływy* (Frățiile poloneze. Oamenii, ideile, influențele), Varșovia, 1957.

³⁴ K. Górski, *Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI wieku* (Studii asupra istoriei literaturii antitrinitare poloneze din sec. XVI), Cracovia, 1949.

³⁵ Z. Ogonowski, *Racjonalizm w polskiej myśli chrześcijańskiej i jego oddziaływanie, na zacho-dzie* (Raționalismul în gîndirea antitrinitară poloneză și influența sa în Occident), în „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 1956.

³⁶ L. Szczucki, *Marcin Czechowic (1532—1613), Studium z dziejów antytrynitaryzmu polskiego XVI wieku* (Marcin Czechowic, 1532—1613, Studiu asupra istoriei antitrinitarismului polonez din sec. XVI), Varșovia, 1964.

³⁷ J. Tazbir, *Arianie i katolicy* (Antitrinitari și catolici), Varșovia, 1971.

³⁸ J. Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII wieku* (Statul fără ruguri. Eseu asupra istoriei toleranței religioase în Polonia sec. XVI și XVII), Varșovia, 1967.

³⁹ L. Szczucki, *W kregu myślicieli heretyckich* (În cercul gînditorilor eretici), Wrocław, 1972.

⁴⁰ M. Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej* (Reforma și Contrareforma în Marele Ducat al Lituaniei în lumina propagandei confesionale), Wrocław, 1973.

cercetări. De pildă, în 1964 s-au sărbătorit 600 de ani de existență ai Universității Jagellone, iar în 1973 cea de-a 500-a aniversare de la nașterea lui Kopernik. Printre figurile de savanți și de gânditori ai Renașterii studiate amintim pe A. Frycz Modrzewski (W. Voisé)⁴¹, pe Maciej z Miechowa (L. Hajdukiewicz)⁴², și mai ales pe Mikolaj Kopernik (M. Biskup⁴³, P. Czartoryski⁴⁴ și alții). Universitatea Jagellonă, lăsînd deoparte culegerile colective⁴⁵, a făcut obiectul unor multiple prezentări detaliate, consacrate atît chestiunilor programului și organizării învățămîntului, cit și aspectelor sociale și contactelor internaționale ale acestei școli (H. Barycz⁴⁶, I. Kańiewska⁴⁷, una din problemele de bază care rămînea a fi elucidată fiind cea a caracterului și rolului Universității, care din punct de vedere formal a rămas — în epoca studiată — în cadrul scolasticii medievale, cu toate că a fost cunoscută de către cei mai eminenți întemeietori ai culturii, politicienii etc. De aceea, unii cercetători găseau că Universitatea din Cracovia a suferit în sec. XVI o criză profundă, iar alții că această criză a privit numîi programul de studiu perimat care, deși în mod formal în vigoare, era depășit prin faptul că cei mai mulți tineri studiau acolo materii neincluse în program și legate de umanismul polonez și european⁴⁸. Această a doua interpretare pare să explice cel mai bine rolul real al Universității și, în același timp, ea are analogii în multe alte țări⁴⁹.

Cercetări moderne asupra istoriei politice a Poloniei în epoca Renașterii au apărut mai tîrziu. Era vorba de a cunoaște mai bine conținutul social al puterii, problemă cu atît mai importantă cu cît privea epoca luptei între nobilime și magnați pentru împărțirea puterii, epoca „mișcării executive” a nobilimii mijlocii. Dieta, scena celor mai importante lupte politice, precum și principiile funcționării ei au fost studiate de Grzybowski⁵⁰, activitatea șefilor mișcării de St. Grzybowski⁵¹ și A. Tomczak⁵² și, în sfîrșit, una din cele mai importante cauze ale mișcării, funcționarea dome-

⁴¹ W. Voisé, *Fryczam Modrzewskiego nauka o państwie i prawie* (Doctrina lui Frycz Madrzewski asupra statului și dreptului), Varșovia, 1956.

⁴² L. Hajdukiewicz, *Biblioteka Macieja z Miechowa* (Biblioteca lui Maciej de Miechów), Wrocław, 1960.

⁴³ M. Biskup, *Regesta Copernicana*, Varșovia, 1973.

⁴⁴ P. Czartoryski pregătește ediția științifică a operelor lui M. Kopernik.

⁴⁵ *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364 — 1764* (Istoria Universității Jagellone în anii 1364 — 1764), t. I, Cracovia, 1964.

⁴⁶ H. Barycz, *Dzieje nauki w Polsce w epoce Odrodzenia* (Istoria științei în Polonia în epoca Renașterii), Varșovia, 1957.

⁴⁷ I. Kańiewska, *Młodzież Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1510 — 1560. Studium statystyczne* (Tineretul Universității din Cracovia în anii 1510 — 1560. Studiu statistic) în *Studia z dziejów Uniwersytetu Krakowskiego w dobie renesansu*, Cracovia, 1964.

⁴⁸ W. Urban, *Losy wychowanków Akademii Krakowskiej w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku* (Soarta discipolilor Academiei din Cracovia în a doua jumătate a sec. XV și prima jumătate a sec. XVII), ibidem.

⁴⁹ A. Wyczański, *Rola Uniwersytetu Jagiellońskiego w pierwszej połowie XVI wieku* (Rolul Universității Jagellone în prima jumătate a sec. XVI), „Kwartalnik Historyczny LXXI”, 1964.

⁵⁰ K. Grzybowski, *Teoria reprezentacji w Polsce epoki Odrodzenia* (Teoria reprezentării în Polonia epocii Renașterii), Varșovia, 1959.

⁵¹ St. Grzybowski, *Mikolaj Stenicki, Demostenes sejmów polskich* (Mikolaj Sienicki, Demostene al dietelor poloneze), în „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, II, 1957.

⁵² A. Tomczak, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji, około 1504—1584*, (Walenty Dembiński, cancelarul execuției, 1504—1584), Toruń, 1963.

niului regal și lupta pentru restituirea lui de A. Sucheni — Grabowska⁵³. A existat și un interes pentru finanțe (Wl. Palucki)⁵⁴ și pentru proiectele de reformă (St. Plaza)⁵⁵, precum și pentru mijloacele de acțiune ale monarhiei. În ceea ce privește această ultimă problemă ar trebui amintită o analiză modernă a serviciului diplomatic ca mijloc de acțiune pe scena internațională⁵⁶. S-au manifestat de asemenea preocupări pentru problemele militare ale epocii și pentru unele campanii războinice (Z. Spieralski)⁵⁷. În general, se poate desprinde concluzia că cercetările asupra istoriei politice a Renașterii în Polonia nu au fost tot atât de dezvoltate ca cele din domeniul istoriei economice sau al culturii, în sensul general al cuvintului.

Este dificil de descris, în cadrul unui text atât de scurt, totalitatea cercetărilor asupra Renașterii realizate în Polonia populară. Numărul lor este prea ridicat și ele au urmat direcții variate. S-ar putea adăuga numai că au existat și preocupări pentru istoria universală, concentrate asupra țărilor și problemelor particulare (St. Grzybowski⁵⁸, J. Tazbir⁵⁹, J. Topolski⁶⁰, A. Wyczański⁶¹ și alții), precum și asupra încercărilor de prezentare sintetică sau manualelor. Progresul a fost datorat de asemenea redactării sintetice a părților respective ale unei Istorie a Poloniei, alcătuită de un colectiv în cadrul Institutului de Istorie al Academiei Poloneze de Științe⁶², sau unei sinteze prezentate de A. Wyczański în lucrarea sa *Polonia, Republică nobiliară*⁶³. De asemenea, problemele epocii Renașterii au fost din plin discutate în sinteze speciale, ca de pildă *Istoria Statului și Dreptului* (vol. II)⁶⁴, *Compendiul de istorie a economiei rurale în Polonia*

⁵³ A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce, 1504—1548* (Reconstituirea domeniului regal în Polonia, 1504—1548), Wrocław, 1967; eadem, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny, cz. I Geneza egzekucji dóbr* (Monarhia ultimilor doi Jageloni și mișcarea „execuționistă”, I. Geneza „execuției” domeniului regal), Wrocław, 1974.

⁵⁴ Wl. Palucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku* (Căi și meandre ale finanței publice în Polonia în sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII), Wrocław, 1974.

⁵⁵ St. Plaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia 1572—1574* (Analiza reformelor structurii de stat în perioada primului interregnum, 1572—1574), Cracovia, 1969.

⁵⁶ *Polska służba dyplomatyczna XVI—XVIII wieku, Studia pod redakcją Z. Wójcika* (Serviciul diplomatic polonez în sec. XVI—XVII, Studii sub redacția lui Z. Wójcik), Varșovia, 1966.

⁵⁷ Z. Spieralski, *Kampania obertyńska 1531 roku* (Campania de la Obertin din 1531), Varșovia, 1962.

⁵⁸ St. Grzybowski, *Poglady społeczne publicystów hugenockich, 1559—1598* (Opiniile sociale ale publiciștilor hughenoti, 1559—1598), Wrocław, 1964; idem, *Polityka kolonialna Tudorów i pierwszych Stuartów* (Politica colonială a Tudorilor și primilor Stuarti), Wrocław, 1970.

⁵⁹ J. Tazbir, *Szlachta a konkwistadorzy. Opinia staropolska wobec podboju Ameryki przez Hiszpanów*, (Nobili și conchistadori, opinia poloneză din sec. XVI—XVII față de cucerirea spaniolă a Americii), Varșovia, 1969; idem, *Rzeczpospolita szlachecka wobec wielkich odkryć* (Republica nobiliară și marile descoperiri), Varșovia, 1973.

⁶⁰ J. Topolski, *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV—XVII wieku* (Nașterea capitalismului în Europa în sec. XIV—XVII), Varșovia, 1965.

⁶¹ A. Wyczański, *Francja wobec państw jagiellońskich 1515—1529. Studium z dziejów francuskiej polityki zagranicznej epoki Odrodzenia* (Franța și regatele Jagelone între 1515—1529. Studiu asupra istoriei politicii externe a Franței în epoca Renașterii), Wrocław, 1954.

⁶² *Historia Polski t. I, część II* (Istoria Poloniei, vol. I, partea II-a), Varșovia, 1957.

⁶³ A. Wyczański, *Polska Rzeczpospolita szlachecka, 1454—1764* (Polonia — Republică nobiliară, 1454—1764), Varșovia, 1965.

⁶⁴ *Historia Państwa i prawa Polski, t. II od połowy, XV wieku do roku 1795 pod redakcją J. Bardacha* (Istoria statului și dreptului polonez, vol. II, de la jumătatea sec. XV pînă în 1795, sub redacția lui J. Bardach), ed. II-a, Varșovia, 1966.

(vol. II) ⁶⁵, *Istoria țăranimii poloneze* (vol. I) ⁶⁶, cit și în sintezele regionale, de exemplu *Istoria Poloniei Mari* ⁶⁷. Rolul acestor lucrări a constat nu numai în schițarea unei prezentări noi, integrale a problemelor semnalate, ci și în indicarea lacunelor și indoielilor, ceea ce a determinat, în consecință, noi cercetări. Ultimele publicații cu caracter general privitoare la epoca Renașterii în Polonia au fost un volum colectiv intitulat *Polonia în epoca Renașterii* ⁶⁸ și o schiță comparativă a raporturilor dintre Polonia și Europa ⁶⁹.

Ar fi potrivit să încheiem prezentarea cercetărilor poloneze asupra Renașterii printr-o reflecție asupra ultimelor fenomene și tendințe care se pot sesiza. Nu este vorba de lucrări concrete, ci de noi probleme și metode care au apărut în ultimii ani și care anunță, poate, viitoarele direcții de cercetare.

Caracterizând în chip general cele mai recente cercetări istorice din Polonia, trebuie subliniat aspectul lor oarecum interdisciplinar. Nu este vorba aici de o cooperare instituțională între istorici, economiști, sociologi, psihologi etc., ci de anumite împrumuturi de noțiuni și de metode ale demersului științific făcute de istorici. Acesta a fost cazul noțiunii de model, împrumutată din economie și care s-a dovedit de un mare folos în cercetările istorice. Noțiunea constă în reconstruirea teoretică a fenomenului care este obiect de studiu — în cele mai multe cazuri este vorba de un model definit din punct de vedere logic sau numeric — și apoi în concretizarea sa, pe baza verificărilor făcute asupra materialului efectiv oferit de izvoare. Această metodă a slujit în cercetările — citate mai sus — cu privire la rezerva nobiliară. Din sociologie a fost împrumutată noțiunea structurii sociale, considerată atât static, cât și dinamic. Trebuie în acest caz să se studieze grupele sociale existente în cadrul claselor, precum și ordinele particulare, acordându-se o deosebită atenție interpenetrației ordinilor sociale ⁷⁰.

Sociologia și psihologia socială au oferit o întregă serie de categorii în legătură cu conștiința socială, atitudinile umane și opțiunile de viață. Rezultă afirmația că ansamblul trăsăturilor spirituale, numit mentalitate, adică: cunoașterea, punctele de vedere asupra vieții și asupra omului, ierarhia aprecierilor și valorilor, aspirațiile și blocajele, sînt fenomene istoric variabile. Consecința a fost încercarea de definire a unei mentalități tipice a oamenilor Renașterii. Aceste lucrări au avut forma sau a cercetărilor asupra diferitelor atitudini și opinii ale oamenilor din sec. XVI, sau a încercărilor de schițare integrală a științei lor, a categoriilor după care ei

⁶⁵ *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce, t. II* (Manual de istorie a economiei rurale în Polonia, vol. II), Varșovia, 1964.

⁶⁶ *Historia chłopów polskich, t. I do upadku Rzeczypospolitej Szlacheckiej* (Istoria țăranimii poloneze, vol. I, — pînă la căderea Republicii nobiliare), Varșovia, 1960.

⁶⁷ *Dzieje Wielkopolski, t. I do roku 1793, pod redakcją J. Topolskiego* (Istoria Poloniei Mari, vol. I, pînă în anul 1793, sub redacția lui J. Topolski), Poznań, 1969.

⁶⁸ *Polska w epoce Odrodzenia: państwo — społeczeństwo — kultura, pod redakcją A. Wyczańskiego* (Polonia în epoca Renașterii: stat — societate-cultură, sub redacția lui A. Wyczański), Varșovia, 1970.

⁶⁹ A. Wyczański, *Polska w Europie XVI stulecia* (Polonia în Europa sec. XVI), Varșovia, 1973.

⁷⁰ W. Dworzaczek, *Prezentowanie szlachty do stanu mieszczańskiego w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku* (Infiltrarea unor nobili în burghezii în Polonia Mare în sec. XVI și XVII), în „Przegląd Historyczny”, XLVII, 1956.

considerau lumea și o defineau (timpul, spațiul), aspirațiile și preferințele lor (A. Wyczański)⁷¹. Adesea nu au fost decât sondaje științifice, ele putând fi găsite cel mai lesne într-o revistă consacrată culturii din epocă, cu titlul „Renașterea și Reforma în Polonia”. Concepția condiționării istorice și a variabilității mentalității umane slujește în același timp drept bază perspectivei unei noi abordări a istoriei culturii. Astfel, ea nu trebuie socotită ca un amestec de istorii, a învățămîntului, a științei, a literaturii, a artei, ci ca o istorie a mentalității umane, care se manifestă în enunțuri și opinii, în muncă și creație, în bucurii și temeri; obiectul de studiu este mentalitatea însăși, iar nu produsele omenеști tratate în chip autonom.

Dealtfel, este destul de dificil de determinat în mod precis care discipline ale științelor sociale, pînă la care punct și sub ce formă, au influențat cercetările poloneze, și în special pe cele asupra Renașterii. De fapt, influențele și împrumuturile au fost multiple și complicate. Totuși, este sigur că, la fel ca economia și sociologia, știința istorică — și mai ales cercetările asupra istoriei economice — au suferit influența matematicii. Importanța a prezentat nu atît utilizarea metodelor matematice subtile, cit tendința de a determina și aprecia fenomenele din punct de vedere cantitativ, de a concretiza numeric problema studiată, de a desprinde concluzii din calculele efectuate și, în fine, cea — deja menționată — de a construi modele.

Potrivit acestor principii, în investigația asupra comerțului exterior nu este suficient să constăți cum și din ce s-a exercitat comerțul. S-a căutat să se stabilească numărul mărfurilor puse în circulație, valoarea lor pecuniară și să se calculeze bilanțul comerțului pentru secțiuni cronologice determinate (A. Maczak)⁷². Din contră, cercetările asupra structurii populației, rurale sau urbane — iar acest domeniu de studiu se dezvoltă din plin în ulima vreme — nu s-au limitat numai la determinarea grupelor sociale, ci, pe baza importanței lor, situației lor financiare, eventual a veniturilor, s-a încercat definirea lor statistică. Colaborarea cu demografia istorică s-a dovedit de o mare utilitate în investigațiile asupra unui grup social restrins. Comparîndu-l cu grupuri mai importante s-a căutat să se determine numeric trăsăturile sale caracteristice, ca de pildă facultatea scrisului. În sfîrșit, cînd s-au studiat probleme ale producției din epoca Renașterii, nu era suficient să se obțină caracteristica generală, ci trebuia determinată importanța și valoarea sa pecuniară. Astfel s-a procedat în cercetările asupra industriei miniere, artizanatului și agriculturii. În acest ultim caz, dat fiind caracterul fragmentar al datelor oferite de izvoare, și care nu se pretau deloc la analize comparative, s-au folosit drept bază a estimărilor cercetările asupra consumului de alimente. Rezultatele lor, care țineau seamă de respectiva diferențiere socială, teritorială și temporală, au îngăduit să se determine ansamblul producției agricole a țării și

⁷¹ A. Wyczański, *Kultura polskiego Odrodzenia. Próba określenia historycznego mentalności* (Cultura Renașterii în Polonia. Încercare de definire a mentalității istorice), în *Odrodzenie Reformacja w Polsce*, t. X, 1965.

⁷² A. Maczak, *Miedzy Gdańskiem a Dundem. Studia nad handlem ballyckim od połowy XVI do połowy XVII wieku* (Între Gdańsk și Sund. Studii asupra comerțului baltic, 1550—1650), Va rșovia, 1972.

chiar să se încerce o evaluare a venitului național în Polonia secolului XVI (A. Wyczański)⁷³.

Viitorul va arăta dacă asemenea tentative și generalizări vor rămâne mult timp în știința istorică poloneză. Se pare totuși că noțiunile și metodele apărute de curînd și puse în valoare în mod consecvent, au îmbogățit baza teoretică a științei istorice și au ușurat dezvoltarea sa. Cercetările asupra epocii Renașterii s-au dovedit un domeniu fertil pentru acest gen de investigații.

RECHERCHES SUR L'ÉPOQUE DE LA RENAISSANCE EN POLOGNE POPULAIRE

RÉSUMÉ

L'étude est un large compte-rendu des résultats acquis par la science historique polonaise après la deuxième guerre mondiale dans ses recherches consacrées à l'époque de la Renaissance en Pologne. Continuité par rapport aux recherches antérieures et innovation, due en grande partie au renouvellement de l'orientation méthodologique par l'adoption de la conception marxiste, ce sont là les caractéristiques dominantes des recherches sur la Renaissance entreprises en Pologne depuis 1944. La coopération des centres de recherches de l'Académie des Sciences et des universités de Pologne dans ce domaine, tout autant que dans les autres, dans le cadre d'un programme de recherches établi d'un commun accord a rendu possible le grand progrès réalisé par les études concernant l'époque de la Renaissance.

Grâce à cet effort d'envergure qui a entraîné de nombreux chercheurs, la base documentaire de la recherche s'est enrichie de nombreuses nouvelles éditions de sources. Quant aux études proprement dites, elles ont couvert un large éventail de thèmes, à partir des questions économiques (technique et production agraire, évolution de la réserve seigneuriale, activité artisanale et exploitation des mines, développement urbain), sociales (lutte de classe et mouvements sociaux dans le milieu rural et urbain, évolution de la noblesse), spirituels (Réforme, Contreréforme, Humanisme), politiques (structure de l'Etat, régime représentatif) etc. Pour tous ces domaines passés en revue, l'auteur signale les ouvrages les plus représentatifs.

⁷³ A. Wyczański, *Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII wieku* (Studii asupra consumului alimentar în Polonia în sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII), Varșovia, 1969.

MUTAȚII ÎN VIAȚA IDEOLOGICĂ ÎN TIMPUL FĂURIRII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ȘI PRIMILOR ANI AI ACTIVITĂȚII SALE

Dezvoltarea cercetării în scopul aprofundării explicației istorico-teoretice a rolului Partidului Comunist Român în viața social-politică și ideologică a țării, constituie o preocupare de primordială însemnătate, și tocmai de aceea în jurul ei se string forțele științei istorice pentru a elucida multilateral problemele ei. În această cuprinzătoare perspectivă, de mai multe ori catedra de istorie a patriei, a mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român, de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, a organizat informări și discuții asupra diferitelor aspecte ale activității politico-ideologice desfășurate de mișcarea muncitorească și comunistă din România. Mai recent, cu puțin timp înainte de împlinirea a 55 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român, a întreprins o dezbateră specială pe tema enunțată în titlu, dezbateră care de altminteri este prima dintr-o serie de câteva discuții circumscriind în ansamblu problematica evoluției muncii ideologice a partidului muncitoresc revoluționar din România, la sfârșit urmînd a fi întocmit un volum care să concentreze rezultatele mai de seamă ale cercetării.

La dezbateră de acum au participat profesori, cercetători, doctoranzi, studenți de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, Academia militară generală, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de filozofie, Direcția generală a Arhivelor statului, Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, Institutul pedagogic Suceava.

După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. *Nicolae Petreanu*, șeful catedrei, au prezentat problemele principale, sub formă de concept-tematic, conf. *Constantin Mocanu*, prof. dr. *Aron Petric*, prof. dr. *Vasile Gh. Ionescu* și conf. *Gheorghe Moldoveanu*, asistent *Ioan Coman*, prof. dr. *Nicolae Petreanu*.

La discuții au luat parte : prof. dr. *Victor Axenciuc*, conf. *Ion Ardeleanu*, asistent *Vasile Păsănilă*, conf. dr. *Nicolae Huscariu*, dr. *Vicențiu Piucă*, col. *Ioan Sorescu*, conf. *Gheorghe Moldoveanu*, dr. *Vasile Arimia*, dr. *Nicolae Gogoneașă*, asistent *Vasilica Magraon*, prof. dr. *Damian Hurezeanu*, prof. dr. *Aron Petric*, conf. *Constantin Mocanu*, prof. dr. *Nicolae Petreanu*.

N. Petreanu: În întrunirea de astăzi ne propunem să dezbaterem o seamă de probleme privind premisele politico-ideologice ale formării Partidului Comunist Român, intensificarea activității de clarificare ideologică, politică și organizatorică în anii avântului revoluționar premergător creării partidului și, mai ales, un grup însemnat de probleme din primii săi ani de existență.

Dealtfel, discuția face parte dintr-un ciclu de comentarii pe care le vom susține pe diverse aspecte ale activității ideologice desfășurate de P.C.R. în perioada pe care o numim cu aproximație „interbelică”, dezbateri mai ample pe care o începem prin concentrarea în special pe problemele ideologice ale făuririi partidului comunist. Văzută într-un cuprins larg, de la premisele îndepărtate la primele acțiuni ideologice ale partidului, discuția este, prin conținutul ei, dedicată împlinirii a 55 de ani de la întemeierea partidului.

Numai în câteva minute aș dori să spun că urmărim să aprofundăm ideea potrivit căreia formarea partidului comunist, activitatea sa ideologică, au rădăcini în istoria generală a poporului român, în istoria politică, ideologică a clasei muncitoare, acest orizont ajutându-ne să explicăm resorturile interne ale făuririi partidului, ale îndeplinirii misiunii sale istorice. Discuții mai amănunțite vom desfășura pe schimbările calitative din viața ideologică din România aproximativ în primul deceniu care a urmat creării partidului. Perioada aceasta prezintă o însemnătate deosebită prin problematica pe care a pus-o. Mai întâi, importanța ei constă în realizarea integrării tuturor provinciilor în sistemul economiei naționale, în sistemul politic-administrativ, juridic și instituțional, în urma desăvârșirii procesului istoric de realizare a statului național unitar român. În etapa de după 1918 s-au impus cu necesitate îndeplinirea reformei agrare, crearea unei industrii naționale avansate, înlăturarea dependenței față de capitalul străin, democratizarea vieții politice și de stat și alte probleme majore. De îndeplinirea acestor obiecte depindea progresul mai rapid al țării din punct de vedere economic, social-politic și cultural.

Aceste importante probleme au stat în atenția tuturor claselor sociale, partidelor politice și au dat naștere unor intense confruntări de idei. Înțelegerea aprofundată a proceselor sociale, economice și politice din societatea românească după primul război mondial nu este cu puțință fără cunoașterea exactă a confruntărilor în planul politico-ideologic. Un fapt este cert, și anume că odată cu apariția sa pe arena vieții politice, partidul comunist aduce în dezbaterile ideologice un nou sens politic profund militant, de transformare revoluționară a structurii și suprastructurii, a orânduirii existente, pentru construirea unei societăți noi, socialiste. În slujba antrenării maselor în mișcarea pentru transformarea radicală a societății, Partidul Comunist Român a pus la baza analizei întreprinse ideile materialismului dialectic și istoric, a concentrat eforturile pentru cunoașterea structurii sociale și de clasă, a claselor fundamentale, a principalelor pături sociale, a locului lor în ansamblul vieții sociale, a forței, capacității lor politice. Fără îndoială, că gândirea sa teoretică, politică, ideologică s-a situat în epocă pe pozițiile cele mai înaintate; cu toate erorile pe plan ideologic, produse datorită condițiilor perioadei, condiții ce le vom analiza mai amănunțit, Partidul Comunist Român s-a afirmat ca forța politică cea mai înaintată în viața social-politică a țării.

Dezbaterea de azi, de altfel și cele următoare, după părerea noastră va da un impuls cercetătorilor asupra problemelor legate de activitatea ideologică a mișcării muncitorești, a partidului comunist, iar rezultatele ei se vor întruchipa în lucrarea pe care dorim s-o înfăptuim despre activitatea ideologică a Partidului Comunist Român.

★

C. MOCANU, PREMISELE ISTORICE ALE ACTIVITĂȚII IDEOLOGICE ANTERIOARE PROCESULUI DE CLARIFICARE ÎN VEDEREA FĂURIRII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN (DE LA ÎNCEPUTURI PÎNĂ LA 1918)

Capacitatea ideologică a Partidului Comunist Român, afirmată complex și meritoriu în lupta sa politică din anii României presocialiste, este rezultat al unei îndelungate deveniri istorice în planul cunoașterii și gândirii social-politice, devenire care s-a cristalizat în termeni mai proprii în împrejurările avîntului revoluționar din 1918—1920, imediat precedent formării partidului comunist în mai 1921.

Acest enunț este de primă importanță pentru că el cuprinde ideea despre valoarea activității ideologice a partidului comunist deja existent, dusă încă din primele lui momente de ființare și acțiune, și, totodată, retrospectiv, ideea că munca ideologică a partidului comunist, virtuțile ei își absorb proveniența din etapă în etapă, de la cele mai îndepărtate premise ale reflexiei ideologice a societății din România.

Premisele istorice ale activității desfășurate de Partidul Comunist Român (dacă le privim a fi nu numai cît mai directe, ci și cît mai indirecte, totuși în legătură de devenire) se descoperă în trei etape, mai mici ori mai întinse ca durată de timp. Le enunț în sensul invers cronologiei istorice, tocmai pentru că astfel ele apar în ordinea gradului de apropiere de ceea ce este propriu-zis activitate ideologică a partidului comunist.

În primul rînd — etapa avîntului revoluționar, care-i precedentă direct făuririi *in actu* a partidului comunist, în timpul căreia premisele deveneau elemente constitutive ale procesului istoric de transformare a partidului muncitoresc existent, în partid comunist. În mod special problemele acestei etape datorită importanței deosebite pe care o comportă vor fi tratate, pe larg, de alți autori, în studiul meu voi da liniile cele mai principale pentru a realiza interferența cu momentul existenței partidului comunist.

În al doilea rînd — etapa anterioară acesteia, etapa mișcării muncitorești socialiste de la începuturi și pînă la avîntul revoluționar, în timpul căreia, din necesitățile ei, din mediul perspectivelor pe care ea însăși le deschidea, s-au format și acumulat date politico-ideologice de natură să fie premise propriu-zise ale activității ideologice de tip comunist.

În al treilea rînd — timpul premergător mișcării muncitorești, care ea însăși este ridicarea pe o treaptă superioară a îndelungatei istorii ideologico-politice anterioară ei, absorbînd din mersul istoriei generale seva marilor și permanentelor idealuri, atitudini, tradiții ale mișcării pentru formarea și afirmarea poporului român, pentru eliberare socială și neatîrnare, independență statală, pentru dezvoltarea cultural-ideologică.

Le vorba de a construi un concept, de-i posibil cît mai cuprinzător, dar nu dincolo de hotarele lui naturale, care să îmbrățișeze întregul timp

istoric, în ansamblul său și în etapele sale, fără a uniformiza, dimpotrivă, a înfățișa gradarea devenirii. Este totodată vorba de a construi, în cursul timpului real al acestei devenirii, același concept, de-i posibil tot cât mai cuprinzător, al ansamblului dat de totalitatea ramurilor.

După cite îmi dau seama, în literatura română, mai veche, dar și contemporană, marxist-leninistă, s-au examinat, adesea nu în afara termenilor de erudiție, în unele cazuri și de profunzime interpretativă, direcții, forme, trăsături ale gândirii social-politice, dezvoltarea ideologico-filozofică în istoria poporului român, dar cercetarea a rămas încă prea compartimentată încât confluiți între istoria gândirii literare și istoria teoriilor generale din științe, istoria doctrinelor politico-juridice și istoria cugetării filozofice, istoria reflexiilor despre cultură și istoria mentalităților, ș.a.m.d., nu sînt supuse capacității de privire sistematizatoare în planul totalității și comunității dintre ramuri. O asemenea treaptă a capacității de evaluare ar favoriza ca tocmai pe suprafața aceasta întinsă să se reliefeze mișcarea ideologico-politică și interpătrunderea ei cu practica socială multilaterală. Mai ales că premisele și elementele componente ale activității ideologice purtate de Partidul Comunist Român sînt nu numai dintr-o latură a existenței ideologice, dar din tot ce a fost pozitiv, bun, consistent, în stare a se reafirma peste timp, în spirale superioare ale înaintării dialectice.

În colectivitatea umană, văzută în multilateralitatea existenței ei, de la nivelul precumpănitor concret-practic al „simțului comun” la nivelul dat de urcarea la concept, s-au format, începînd din timpuri îndepărtate, și-au acumulat pe măsura succesiunii etapelor progresului istoric, idei, doctrine, teorii, opinii, sentimente, mentalități oglindind felul de a fi înțeleasă lumea, apariția și evoluția societății, structurarea și contradicțiile ei, organizarea socială și caracterul ei, conștiința de sine a poporului, a claselor, a formațiunilor politice, realitatea internă și împrejurările externe. Cu precădere în epocile premoderne au dominat, îndeosebi în rîndurile claselor suprapuse, ideologii idealiste, religioase, potrivit condițiilor istorice, însă cercetarea științifică întreprinsă în modalități doar sugerate mai înainte descoperă filioane, în general, pozitive, raționaliste, materialiste, democratice, progresiste. Cu un fond de consistență realistă, poporul român, clasele lui sociale progresiste (sau, unele, cît au fost progresiste), formațiunile lui politice, personalitățile înaintate au fost în contact, mai mult sau mai puțin larg, cu toate civilizațiile din jur, au selectat și absorbit înfruriri, pe care le-a transformat sub determinarea mediului intern creator. După cum deja s-a observat în unele studii categoriile reprezentative ale poporului român în sfera complexă a ideologiei s-au îndreptat mai ales spre problemele vieții social-politice, ale organizării și orientării luptei de emancipare socială și națională (în sensul larg al termenului). Încă în timpurile premoderne apar elemente de gândire ideologică în jurul constituirii politice de felul unui partid, rădăcini ale cristalizării unei organizații de asemenea tip, care însă au evoluat pînă la conturarea de fapt a partidelor în etapele de afirmare a societății moderne.

Un moment important în chip distinct în devenirea ideologică a fost etapa de înaintare și de dezvoltare în epoca modernă, care prin natura ei a pus probleme de gândire în forme evolute și conturate și în conținutul ei

dînd expresia lărgirii orizontului, și intensității ritmului de transformare, de progresare, forme și conținuturi de substanță ce vor fi preluate și complinite în termeni proprii, de către mișcarea ideologică muncitorească, ea însăși, încă de la apariția ei, moment și latură a modalității moderne.

Problemele ideologice ridicate de apariția și afirmarea burgheziei, și, corespunzător, de apariția și afirmarea proletariatului, au crescut în strînsă legătură cu evenimentele nodale ale victoriei rînduinelor moderne, cu formarea și dezvoltarea națiunii române, cu afirmarea statului român modern pe plan european. Operele acestei epoci, între care se profilează operele revoluționarilor de la 1848, „inspirate din tradițiile revoluționare, progresiste ale poporului român, precum și din ideile înaintate ale veacului” — după cum se apreciază în *Programul Partidului Comunist Român* —, „reprezintă un valoros tezaur de gîndire socială și politică; ele au dat un puternic impuls dezvoltării luptelor de eliberare socială și națională din țările române”.

În condițiile epocii moderne deja consolidate, proletariatul a devenit tot mai mult purtătorul idealurilor celor mai înaintate, celor mai revoluționare ale maselor populare, exponentul aspirațiilor maselor populare de înaintare hotărîtă pe calea progresului social, politic, cultural, de realizare a unității național-statale și a cuceririi independenței de stat, de înfăptuire a unei orînduirii social-economice și politice mai bune, realmente democratice, a orînduirii socialiste.

Afirmarea clasei muncitoare române, preocupările militanților ei de a înțelege cauzele asupririi și a propune căile de ameliorare a condiției de existență a „stării a patra”, au însemnat continuarea unei tradiții de gîndire și atitudine democratică în rîndurile poporului român, climatul propice răspîndirii, însușirii, dezvoltării ideilor socialiste; dealtminteri, încă înainte de 1848, în toate țările române au pătruns idei ale socialismului utopic. Orientarea spre marxism a mișcării socialiste române și, prin ea, și a mișcării muncitorești încă neunită multiplu cu socialismul științific, a fost, după cum se știe, un fapt pe care Friedrich Engels l-a sesizat și salutat în scrisoarea trimisă din Londra la 4 ianuarie 1888 lui Ion Nădejde la Iași. În scrierile socialiștilor români se defineau, esențialmente în chip marxist, orînduirea capitalistă, și, în ansamblu, evoluția societății, munca, felurile ei, mecanismul exploatării, al plusvalorii, cauzele pentru care lucrătorii salariați își vindeau forța de muncă, necesitatea organizării „muncii” împotriva „capitalului”, a înaintării mișcării de clasă pînă la transformări radicale.

Întemeierea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a constituit un moment de prim rang în organizarea clasei muncitoare, în afirmarea ei pe tărîmul principalelor probleme care frămîntau viața social-politică a țării, și, în general, istoria universală contemporană (în sensul: din acel timp), a favorizat intensificarea răspîndirii, însușirii, aplicării și dezvoltării socialismului științific. O dată cu revendicările imediate în scopul ameliorării stării „materiale și intelectuale” a muncitorilor, prin cucerirea dreptului de grevă, de organizare și întrunire, de învățămînt, de reducere a zilei de muncă de la opt ore, se punea perspectiva fundamentală a luptei muncitorilor: „desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producere și prefacere a lor în proprietatea socială”, „distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste”.

Tocmai mulțumită acestor trăsături, dacă privim în perspectiva cea mai largă istorică, ne dăm seama că Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, ca partid marxist, a stat la baza întemeierii peste câteva decenii a partidului marxist-leninist, comunist, a activității lui ideologico-politice. E ceea ce releva în cuvîntarea din 30 martie 1973 la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlintate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă, creat cu opt decenii în urmă”.

Încorporînd notabile trăsături pozitive, în complexul de împrejurări interne și externe ale perioadei, mișcarea muncitorească din România a acumulat, mereu pe trepte mai ridicate, o bogată experiență de gîndire și acțiune practic-politică, a ridicat și rezolvat ea însăși probleme capitale puse de mișcarea social-politică a țării, s-a urcat la un nivel capabil de receptare a noilor cerințe și exigențe. Mișcarea muncitorească și socialistă din România s-a aflat la stînga mișcării muncitorești internaționale, și realmente și-a dat contribuția în cîteva probleme fundamentale ale timpului.

Încă în studiul publicat în 1966 privind problema revoluției în România oglindită în documentele muncitorești am arătat că, potrivit reflectării realității obiective, împrejurării că proletariatului îi revenise sarcina de a duce societatea înainte prin transformări în direcția burghezo-democratică pe cale revoluționară, documentele cuprindeau o seamă de sarcini „pașoptiste”, burghezo-democratice, fără să se ajungă însă la toate clarificările necesare, la înțelegerea mai elaborată a problemei stadiului de ansamblu în fața căruia se afla România din punct de vedere al revoluției. În programele de atunci ale mișcării socialiste, ale partidului muncitoresc social-democrat, format în 1893, numeroase asemenea prevederi erau numite și definite prin termenul *revendicări general-democratice*, folosit des în presa muncitorească a timpului, și care subsuma și revendicările rezultînd din necesitatea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, după cum unele revendicări general-democratice tocmai ca revendicări general-democratice erau mai cuprinzătoare, mai largi, decît ceea ce era strict burghezo-democratic. Totodată, mișcarea muncitorească prezumînd prin esența ei aliniamente mai avansate decît limita pînă la care ar fi putut înainta burghezia, încă de la sfîrșitul secolului trecut se îndrepta către idei privind transformarea revoluționară a societății existente în societatea socialistă.

Revoluția socială și politică a început să fie înțeleasă și sub aspecte ale ei mai concrete, ca revoluție făcută de muncitorii organizați și care putea lua forme violente sau pașnice în raport de o seamă de condiții istorice. Se reliefa tot mai mult că revoluția socialistă poate avea loc într-o țară și dacă a ajuns doar la o anumită dezvoltare economică, însă, mai ales după ce însăși gîndirea socialistă românească s-a diferențiat, dezvoltîndu-se, se preciza că proletariatul nu va aștepta ca evoluția capitalistă să socializeze mijloacele de producție, proletarizînd totul, industrializînd

totul ; această industrializare o va desăvârși el singur prin cucerirea puterii politice, nu în detrimentul poporului, ci spre folosul lui ; după luarea puterii societatea va fi reorganizată socialist cu „ajutorul mașinii guvernamentale”, aceasta fiind „dictatura politică a proletariatului, către care trebuie să țintească toate luptele sale”.

În anii avântului revoluționar, intensificat după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie din 1917 din Rusia, s-a produs — după cum se va arăta desfășurat în studiul următor — procesul intern de urcare a muncii ideologico-politice a partidului, a mișcării muncitorești, pe o treaptă nu numai nouă, dar nouă printr-o consistență proprie, și prin caracteristica de a pune problemele mai direct în termeni de acțiune, și de a realiza pentru acțiunea mai decisivă însăși transformarea partidului muncitoresc existent într-un partid de tip nou, în partid comunist — moment decisiv în deschiderea unei etape de trăsătură profund revoluționară în istoria clasei muncitoare, în istoria poporului român.

A. PETRIC. REFLECTAREA NOILOR REALITĂȚI ÎN GÎNDIREA SOCIAL-POLITICĂ DIN ROMÂNIA DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

1. Transformările care au avut loc în viața economică și social-politică din perioada ce a urmat încheierii primului război mondial și desăvârșirii unității statului național român s-au reflectat în mod pregnant în mișcarea de idei, în lupta de opinii a epocii. Puternicele tendințe înnoitoare, a căror principală forță a constituit-o mișcarea revoluționară a proletariatului, s-au manifestat nu numai pe planul luptei social-politice, ci și în domeniul ideologic, înfruntând conservatorismul și reacționarismul claselor dominante, interesate în menținerea vechilor forme de organizare a societății și în perpetuarea stărilor de lucruri bazate pe inechitate. Crearea Partidului Comunist Român — el însuși rod al unui proces de clarificare ideologică în mișcarea socialistă — a favorizat constituirea unui puternic front marxist-leninist, îndreptat împotriva concepțiilor retrograde ale claselor exploatare. La rîndul lor, acestea au aruncat în luptă întregul arsenal de mijloace de care dispuneau, împotriva curentelor socialiste și democratice, de tot mai largă aderență în mase, pentru a găsi noi justificări menținerii și consolidării orînduirii sociale și de stat existente.

În acest cadru au fost dezbătute problemele economice și social-politice fundamentale, care vizau stadiul de dezvoltare în care se afla România, perspectivele și căile de evoluție în viitor, clasele sociale și forțele politice cărora le revenea misiunea de a asigura dezvoltarea României, raportul dintre reformă și revoluție, luptă de clasă sau armonie între clase, orientarea și rolul științei și culturii. O expresie a acestei largi confruntări a constituit-o și activitatea desfășurată de Institutul Social Român, care a organizat un ciclu de expuneri în cadrul cărora reprezentanți ai tuturor partidelor politice — fără Partidul Comunist Român care era reprimat — au înfățișat doctrina și programul acestora, precum și căile prin care înțelegeau să le realizeze.

În această dispută, purtată și prin numeroase alte mijloace, printre care presa juca un rol deosebit, confruntarea cea mai directă s-a dat între ideologia marxistă și democrată, pe deoparte, și ideologia burgheză,

pe de altă parte, confruntare antinomică, rezultând din poziția și interesele de clasă antagonice ale proletariatului și ale burgheziei; această împrejurare nu a împiedicat însă ca în cadrul fiecăreia dintre orientări să se producă unele confruntări interne, inclusiv în gândirea muncitorească unde s-au ciocnit punctele de vedere marxist-leniniste cu cele reformiste.

2. O mare diversitate de concepții a caracterizat gândirea social-politică burgheză. Accentuarea dezvoltării capitaliste a țării cu sporirea rolului burgheziei în viața politică, de stat — odată cu ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării revoluționare, care nega burgheziei rolul social pe care și-l aroga — au determinat pe mulți economiști și sociologi să caute argumente în favoarea capitalismului. Acestui scop au servit numeroasele cercuri de studii, asociații, publicații periodice, institute cum au fost Asociația pentru studiu și reformă socială, Asociația generală a economiștilor, Asociația pentru știință și reformă socială, Cercul de studii al Partidului Național-Liberal.

3. O importanță deosebită a avut-o problema căii de dezvoltare a țării, domeniu în care s-au confruntat, în principal, teza necesității evoluției spre un industrialism modern, cu teza care preconiza rămânerea la un agrarianism tradițional. În această dispută s-au angajat cei mai de seamă economiști și sociologi de diferite orientări: neoliberalii Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu — ulterior acesta din urmă s-a îndreptat spre corporatism —, reprezentantul moșierimii liberale Constantin Garofilid, țărăniștii Virgil Madgearu și Gheorghe Zane, social-democrații Lothar Rădăceanu și Șerban Voinea. Pornind de la ideea că economia României era de caracter pur capitalist, dar se afla într-o fază de început a dezvoltării sale, Zeletin conchidea că în România „capitalismul încă nu și-a încheiat cariera sa revoluționară” și că burgheziei i-ar reveni sarcina de a conduce țara spre calea progresului. El condamna mișcarea muncitorească revoluționară care ar primejdi dezvoltarea capitalismului român și ar „mina apă pe moara reacțiunii”. Împingând concluziile social-economice pe plan politic, Zeletin se ridica împotriva democrației, susținând că aceasta ar veni „în conflict cu realitatea socială” și că ar fi fost necesar un regim politic „de dictatură centrală”, exercitată de marea burghezie.

Pe o poziție asemănătoare, de sprijinire a căii de industrializare a României și de combatere a rolului și luptei proletariatului, s-a situat Mihail Manoilescu, care, ca și Zeletin, făcea parte din Partidul poporului; alături de ei s-au mai aflat D. Drăghicescu, Eugen Lovinescu și alții. Privită prin prisma necesității dezvoltării economice a țării, concepția lor, care în plan politic și-a găsit concretizarea în formula Partidului Național-Liberal „prin noi înșine”, răspundea cerințelor obiective ale progresului în mai mare măsură decât teoria tradiționalist-agrariană și, cu atât mai mult, decât doctrina conservatoare. Pe plan social-politic însă concepția neoliberală era profund reacționară, ea ridicându-se față de clasa muncitoare, a ideologiei și a luptei sale revoluționare.

Pe poziții specifice moșierimii liberale, care recunoștea necesitatea unor transformări în economia agrară, de natură să așeze agricultura pe baze capitaliste, s-a situat Garofilid, care aprecia că tarele de care suferea agricultura se datorau faptului că emanciparea și improprietărea clăcașilor s-ar fi făcut prea devreme și că li s-ar fi împărțit prea mult pământ.

El se pronunța atît împotriva unei reforme agrare radicale, cit și împotriva industrializării, pe care o considera o încercare hazardantă; admitea, totuși, o anumită industrie, dar nu la orașe și nu aflată în mina capitaliștilor industriali nelegați de marea proprietate funciară, ci o industrie de prelucrare a produselor agricole și care să se dezvolte în chiar gospodăria agricolă capitalistă.

Un loc important în gîndirea social-politică l-a ocupat curentul țărănist avînd ca figuri proeminente pe Virgil Madgearu, Constantin Stere, Ion Mihalache. Pornind de la premisa că drumul transformărilor sociale nu ar fi posibil fără instaurarea unei democrații rurale și că țărănimea ar fi hegemonul în obținerea unor atari prefaceri, ideologia țărănistă proclama primatul țărănimii și capacitatea sa de acțiune politică de sine stătătoare, statul român neputînd fi decît „un stat țărănesc prin excelență”. Madgearu, ca și ceilalți reprezentanți ai curentului țărănist, a susținut primatul agriculturii în economia națională, admițînd doar o industrializare prin crearea de întreprinderi mici și mijlocii, care să execute prima prelucrare a unor produse agricole și forestiere în mediul rural. În ceea ce privește raportul cu capitalul străin, ideologii țărăniști au îmbrățișat formula „porților deschise”, profund dăunătoare dezvoltării economiei naționale.

4. Asupra căilor de dezvoltare a României s-au purtat discuții ample și în mișcarea muncitorească. O serie de lideri socialiști, ca Șerban Voinea, Ilie Moscovici, G. Grigorovici au îmbrățișat teza oportunistă că în România proletariatul ar fi puțin numeros, i-ar lipsi tradiția muncitorească și cultura, din care cauză nu ar juca nici un rol în viața politică; potrivit acestei concepții, expuse pe larg de Ilie Moscovici în *Lupta de clasă și transformarea socială*, trecerea societății românești pe cale socialistă n-ar putea avea loc decît atunci cînd „(. . .) transformarea socială va avea loc în țările înaintate”.

În legătură cu aceste probleme, au avut loc dezbateri intense și în Partidul Comunist Român, susținîndu-se uneori și unele teze care, subapreciind dezvoltarea capitalistă a țării, sau, din contră, supraapreciind-o, nu reușeau să caracterizeze în mod just etapa în care se afla România și să stabilească sarcinile reale ce trebuiau să stea în fața partidului. În rîndurile partidului comunist asemenea probleme au ajuns în mod treptat, să se cristalizeze, să se clarifice, încît să se aprecieze în mod just că în fața României se afla problema desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.

În numeroase documente, în presa partidului comunist a fost analizată și politica de industrializare dusă de Partidul Național-Liberal, arătîndu-se că aceasta trebuie să se răsfrîngă, prin rezultate, asupra nivelului de trai al celor care o realizează și să nu aibă drept suport creșterea gradului de exploatare al oamenilor muncii. Dispute aprinse s-au desfășurat și în legătură cu problema agrară, cu principiile constituționale, cu problema națională.

5. O vie confruntare s-a desfășurat, în primul deceniu interbelic, în domeniul filozofiei și al sociologiei, atacîndu-se probleme majore referitoare la teoria cunoașterii, la viața socială și la fenomenele culturale. În avangarda acestei lupte s-au aflat filozofia materialist-dialectică, ideile promovate de Partidul Comunist Român printr-o serie de publicații, legale sau ilegale, ca „Lupta de clasă”, organ teoretic al C.C. al P.C.R., „Tînărul leninist”, „Cultura proletară”, „Facla”, cotidian politic avînd ca

director pe N.D. Cocea, iar ca principali redactori pe Nicolae Popescu-Doreanu și Elena Filipovici, „Apărătorul proletar”, ziarul în limba maghiară „A világ” („Lumea”) etc. Mișcarea sindicală și-a avut, de asemenea, o serie de organe de presă, ca „Lupta socialistă”, „Viața muncitoare”, „Iașul socialist”, în care au fost dezbătute nu numai probleme interesând condițiile de viață ale proletariatului, ci și chestiuni teoretice. Idei înaintate, de esență democratică, sînt răspîndite printr-o serie de reviste cu orientare de stînga, cum au fost „Umanitatea”, apărută la Iași în 1920, în care au publicat articole o seamă de personalități ale vieții culturale, ca dr. C.I. Parhon, Gala Galaction, „Contemporanul”, condus de scriitorul Ion Vinea, „Cuvîntul liber”, „Korunk”.

Reviste cu tradiție, ca „Viața Românească”, își orientează într-o mai mare măsură problematica și poziția în funcție de datele sociale, mai ales datorită activității desfășurate de Mihail Ralea, care a subliniat caracterul național al operelor de artă valoroase, precum și necesitatea de a apăra principiile raționaliste și democratice în fața curentelor de dreapta care amenințau să otrăvească mai ales conștiința tineretului.

Pe poziții raționaliste, antimistice, s-au situat numeroși reprezentanți de valoare ai culturii noastre, ca P.P. Negulescu, Eugen Lovinescu — îndeosebi prin lucrarea sa de sinteză *Istoria civilizației române moderne*, D.D. Roșca, Mircea Florian, Tudor Vianu, P. Constantinescu-Iași, Ștefan Voicu, Tudor Bugnariu și, într-o anumită măsură, C. Rădulescu-Motru.

6. Principalul ascuțiș al gândirii marxiste și democratice a fost îndreptat împotriva concepțiilor obscurantiste și iraționaliste, care pe plan politic își găseau corespondentul în curentele fasciste. Unul din centrele de raliere a acestor concepții l-a constituit revista „Gîndirea” după anul 1925, cînd a preluat conducerea Nichifor Crainic; în multe din paginile ei a fost propagat iraționalismul mistic — sub forma ortodoxismului — imbinat cu „etnicismul”, contrapuse umanismului și raționalismului, precum și oricăror forme de progres. Referindu-se la doctrinele politice și la raporturile lor cu ortodoxismul, Nichifor Crainic elogia conservatorismul și se întreba: „Încotro ne îndreptăm?”, pentru a răspunde sentențios că „Drumurile cele mai sigure sînt cele pe care le-am mai bătut”, inovările în orice direcție venind împotriva spiritului tradiționalist al religiei.

O activitate nocivă, îndeosebi în rîndurile tineretului studentesc, a desfășurat Nae Ionescu, propovăduitor al „trăirismului”, care opunea rațiunii — viața, înțeleasă ca „trăire” biologică și ca manifestare a instincțelor. Substituind rațiunii „trăirea” mistică, Nae Ionescu își manifesta, încă în 1926, crezul său filozofic și politic prin declarații deschise împotriva democrației, ceea ce mergea pe linia sprijinirii propagandei de grupări fasciste a lui Corneliu Z. Codreanu, acțiune căreia îi va da amploare în paginile ziarului său „Cuvîntul”. Deastfel, adepții cei mai zeloși ai lui Nae Ionescu au devenit principalele căpetenii ale mișcării legionare.

7. În gîndirea social-politică a perioadei de după primul război mondial un loc important l-au ocupat problemele instrucției și educației tineretului, în primul rînd prin mijlocirea școlii, dar și în afara ei. După desăvîrșirea unității statului național român, învățămîntul de toate gradele a înregistrat progrese remarcabile, determinate și de necesitățile sporite de cadre în economie, în viața politică și culturală, dar într-o mare măsură de

setea de învățătură a tineretului, sprijinită de activitatea plină de abnegație a multor profesori și oameni de știință. Cerințele presante ce se puneau în fața școlii erau în legătură cu unificarea legislației școlare pe întregul teritoriu al țării, prelungirea duratei de școlarizare, etatizarea școlilor profesionale și laicizarea învățămîntului, pregătirea unui număr suficient de mare de învățători, cu o cultură generală temeinică și posibilități de continuă perfecționare.

Aceste obiective au fost sprijinite cu multă stăruință de mișcarea muncitorească și democratică, cu deosebire de Partidul Comunist Român, care adăuga cerințelor generale de largire și democratizare a învățămîntului o serie de elemente noi, ținînd de conținutul științific și de rolul său formativ. Într-un document P.C.R. preciza că „Opera educativă în toate ramurile sale trebuie să aibă scop să asigure persoanei umane dezvoltarea fizică și intelectuală desăvîrșită și să pregătească generațiunea tînără să participe la marea operă a desăvîrșirii științelor, artei și literaturii în toată libertatea, dînd astfel putința tuturor talentelor și genilor să se afirme ca forțe creatoare”.

Astfel de cerințe și-au făcut loc și în gîndirea unor sociologi și oameni politici burghezi care dovedeau o înțelegere mai realistă a evoluției vieții sociale, învățămîntului și culturii. P.P. Negulescu, ministru al instrucțiunii în primul guvern prezidat de Averescu, afirma că învățămîntul nu trebuie să se reducă la transmiterea de cunoștințe, ci să țintească la dezvoltarea tuturor forțelor creatoare, „(. . .) nu numai de idei, ci și de fapte ale tinerelor generații”.

Aceste principii nu au fost însă traduse în practică decît în mică măsură; reorganizarea școlii primare s-a făcut pe baza legii elaborate de guvernul liberal în 1924 („legea Angelescu”), lege care, deși conținea prevederi judicioase ce au contribuit la unificarea și extinderea învățămîntului, manifesta o vădită preocupare pentru folosirea școlii și a slujitorilor ei în scopul consolidării orînduirii sociale și de stat burgheze, cuprinzînd interdicții referitoare la exercitarea drepturilor politice ale cadrelor didactice. Împotriva unor astfel de prevederi, ca și împotriva caracterului formalist pe care îl aveau unele metode de instruire a elevilor, s-au ridicat numeroși profesori, comuniști și democrați, ca Petre Constantinescu-Iași, Ilie Cristea, Mihai Cruceanu, Tudor Bugnariu, Stanciu Stoian, Mihai Roșianu și alții, care au contribuit la cultivarea trăsăturilor realiste și democratice ale învățămîntului.

Așadar, reflectînd realitățile societății românești din perioada considerată, dar acționînd totodată asupra evoluției lor, gîndirea social-politică întregeste tabloul situației României în perioada de după desăvîrșirea unității sale statale, și constituie o dimensiune de primordială importanță în desfășurarea complexă a progresului istoric.

V. G. IONESCU, GH. MOLDOVEANU, ACTIVITATEA IDEOLOGICĂ ȘI POLITICĂ ÎN RÎNDURILE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA PREMIERĂTOARE CREĂRII P.C.R.

Desăvîrșirea statului național unitar român, mutațiile intervenite în configurația economică și social-politică a țării, rezolvarea unor obiective majore ce se ridicau în fața poporului român, au determinat ca și în cadrul

mișcării muncitorești să se manifeste noi fenomene de natură politico-ideologică.

Împrejurările perioadei, străbătută de un amplu și puternic avânt revoluționar, au contribuit la ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării muncitorești, concretizată și prin procesul de clarificare politică și ideologică, în vederea transformării partidului socialist în partid comunist.

În activitatea desfășurată de organizațiile partidului în anii 1918—1921, încercările de a aduce o contribuție proprie la edificarea problemelor de ordin politic ce se ridicau în fața clasei muncitoare, precum și participarea la clarificarea ideologică, ce se impunea atunci ca o necesitate stringentă, au ocupat un loc deosebit.

Discuțiile, lupta de opinii au purtat amprenta gradului de dezvoltare atins de mișcarea socialistă din România, reflectând opiniile existente în partid. Este relativ greu de urmărit, în mod detaliat și sub toate aspectele, procesul de clarificare politică și ideologică, deoarece părerile unui mare număr de membri ai partidului n-au rămas în documente scrise, altele au fost consemnate în informări cu vizibile erori sau denaturări deliberate. Principalele poziții au rămas înscrise în articole, din ziare și reviste teoretice, în documente, îndeosebi programatice, ale organizațiilor de partid.

Clasa muncitoare, prin exponentul ei politic, partidul socialist, și-a adus o contribuție esențială la realizarea statului național unitar român, alături de toate celelalte forțe social-politice care au militat pentru acest deziderat național. Această atitudine patriotică a mișcării muncitorești s-a concretizat atit în actul întregirii din 1918, cit și în activitatea ulterioară dusă în slujba apărării independenței, a progresului economic și social-politic.

O altă problemă de bază abordată de militanții socialiști a fost privitoare la etapa revoluționară și la drumul pe care trebuie să-l urmeze proletariatul din România pentru realizarea țelului său istoric. Dezbaterea acestei probleme s-a desfășurat în condițiile cînd, se înfruntau pe de o parte, concepția de a se analiza raportul forțelor de clasă din România, sarcinile majore ale proletariatului în epoca istorică dată, deci de a se considera factorii interni, și, pe de altă parte, concepția dominantă în vechea mișcare socialistă cu privire la victoria socialismului în țările înapoiate.

Un mare număr de militanți au socotit că România se afla în mod nemijlocit în fața revoluției socialiste, pe care o considerau, mai ales la sfîrșitul lui 1918 și în 1919, ca fiind iminentă. De aici neglijarea analizării stadiului înfăptuirii revoluției burghezo-democratice, a structurii economico-sociale și a contradicțiilor social-politice proprii acelor ani. În același timp, cînd s-a reflectat mai profund asupra revoluției în România, au fost abordate aspecte cu privire la condițiile obiective și subiective în prezența cărora puteau avea loc transformări economico-sociale radicale.

Prezentarea acestor probleme în declarațiile de principii din 1918 și din 1919 a provocat dezbaterea a o serie de concepte teoretice. Definirea rolului și locului proletariatului din România, clarificarea ideii că el reprezintă principala forță socială prin a cărei luptă se realizează transformarea radicală a societății, au avut o însemnătate deosebită în înțelegerea și elaborarea tacticii revoluționare. Tocmai în legătură cu rolul clasei muncitoare în activitatea politico-ideologică de ansamblu a partidului socialist mișcarea sindicală a fost o componentă de mare importanță. S-au cristalizat

mai pregnant principiile ei fundamentale, orientarea activității ei în spiritul luptei de clasă, al solidarității muncitorești și internaționalismului.

Au fost abordate probleme de fond, principale, referitoare la raportul dintre mișcarea politică și mișcarea sindicală, relevându-se locul și rolul sindicatelor în lupta de clasă, s-a evoluat, în linii generale, spre stabilirea raportului dintre partid și sindicate în sensul afirmării rolului primordial, conducător al partidului.

Una din problemele larg discutate a fost interpretarea cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare ca factor fundamental al făuririi orînduirii socialiste. Deosebit de important, mai ales că uneori preocupările de ordin economic predominau asupra celor de ordin politic, a fost promovarea ideii că fără cucerirea puterii de stat nu este posibilă transformarea radicală a societății, lichidarea exploatării, realizarea unei noi orînduirii. Explicarea raportului ce trebuie să existe între revendicările politice și cele economice, înțelegerea rolului preponderent al politicului au avut influență hotărîtoare în procesul de clarificare ideologică ce a precedat făuririi Partidului Comunist Român. Pentru înțelegerea necesității cuceririi puterii politice s-a relevat contradicția proletariatului cu întreaga orînduire socială și de stat burgheză, contradicție care poate fi lichidată în favoarea clasei muncitoare numai cînd aceasta devine dominantă în stat. De aici și concluzia că proletariatul trebuie să pună accentul pe latura politică a luptei de clasă, să tindă nu numai la obținerea unor succese parlamentare, ci la instaurarea domniei sale de clasă pe care să o utilizeze în folosul celor mulți, pentru făurirea societății fără clase.

În lupta de clarificare ideologică atenție deosebită s-a acordat problemei alianțelor proletariatului. Un loc de seamă l-a ocupat chestiunea realizării alianței muncitorești-țărănești. În munca politică, propagarea ideii de alianță s-a făcut pe două planuri. Pe de o parte, s-a procedat la o largă explicare a necesității obiective a unirii în luptă — pe bază de interese fundamentale — a celor două categorii sociale și, în consecință, s-au adoptat și măsuri pentru găsirea căilor de apropiere între muncitori și țărani. Pe de altă parte, s-a dus o susținută muncă de lămurire politică în rîndurile maselor țărănești pentru atragerea lor în luptă alături de proletariat, pentru scoaterea lor de sub influența partidelor politice cu titulaturi ademenitoare apărute în acei ani. Această muncă politico-ideologică, îmbinată cu munca organizatorică, desfășurată în mediul rural, a reprezentat o contribuție valoroasă a socialiștilor la sădirea germinului viitoare alianțe muncitorești-țărănești din România.

Socialiștii au pus problema atragerii în luptă și a intelectualilor, și important este că membrii partidului socialist și-au întărit convingerea că, în lupta de clasă împotriva orînduirii burgheze, proletariatul trebuie să atragă pe toți asuprații, că masele muncitoare au rolul determinant în victoria revoluției. Sarcina socialiștilor, se evidențiază într-un document, constă în „a intra în contact mai strîns cu masele de la orașe și de la țară, în a le expune programul nostru, în a le propaga ideile noastre. Cu cît ideile noastre vor prinde rădăcini mai adînci în masele poporului muncitor, cu atît mai lipsită de jertfe va fi însăși transformarea socială care formează țelul final al eforturilor noastre”.

Cu privire la mijloacele de luptă pentru cucerirea puterii politice, pentru transformarea revoluționară a societății, socialiștii români, după

confruntări îndelungate, s-au situat pe o poziție realistă. Ei au considerat că ar fi greșit să se stabilească aprioric o anumită cale și să se meargă pe ea indiferent de condițiile în care se desfășoară lupta. În numeroasele articole publicate se sublinia în mod special că numai atitudinea claselor exploatatoare va fi aceea care va face ca transformarea socială, care s-ar putea săvârși în chip pașnic, să îmbrace forme violente.

Important este și faptul că, deși experiența pe care o oferise istoria evidențiasse latura violentă a bătăliei pentru puterea politică, socialiștii români au ajuns la concluzia că nu poate fi absolutizată una sau alta din formele de acțiune. La o asemenea concluzie s-a ajuns deoarece militanții socialiști aveau convingerea că revoluția socialistă, în mod inevitabil, va îmbrăca „forme speciale fiecărei țări în parte, toate avînd însă același fond comun”. În acest sens ei considerau marxismul ca o adevărată călăuză care oferă partidelor clasei muncitoare posibilitatea de a găsi rezolvări favorabile problemelor variate cu care se confruntă.

Intense discuții s-au desfășurat cu privire la formele de luptă și de organizare ale proletariatului, la metodele care trebuie folosite. În primele luni ale anului 1921, în legătură cu punctul de vedere al unor militanți din cadrul grupurilor comuniste, care, luînd în considerare unele indicații ale Internaționalei a III-a, propagau ideea activității exclusiv ilegale a partidului, cea mai mare parte a militanților socialiști s-au pronunțat pentru folosirea tuturor posibilităților legale, fără a exclude activitatea ilegală, cu argumente ce rezultau din interesele fundamentale ale proletariatului, și din situația politică reală din România.

Cu privire la mijloacele prin intermediul cărora partidul socialist putea să-și desfășoare activitatea politică în rîndul maselor, s-a dezbătut atitudinea față de activitatea parlamentară. Părerea dominantă care s-a format în anii de după primul război mondial a fost că trebuie abandonată poziția unilaterală — care în anii antebelici devenise aproape un scop în sine — potrivit căreia prin lupta parlamentară ar fi posibilă impunerea prevederilor programatice ale partidului, calea parlamentară fiind socotită singura cale de trecere la socialism. S-a conturat părerea că partidul socialist trebuie să folosească din plin lupta parlamentară — atît campania electorală, cît și tribuna forului legislativ — ca mijloc important în activitatea politică de pătrundere în rîndul maselor populare și de activizare a lor. A fost combătută atît părerea, propagată multă vreme, potrivit căreia votul universal constituie singura soluție împotriva tuturor racilelor orînduirii capitaliste, cît și părerea care minimaliza folosirea acestui mijloc de acțiune. S-a subliniat însemnătatea sufragiului universal — cucerit și el prin aportul proletariatului — în instaurarea unui regim democratic, prielnic organizării clasei muncitoare.

Lupta de opinii, intensificarea activității ideologice reflectată în elaborarea a numeroase broșuri, articole, în traducerea unor lucrări ale lui Marx, Engels, Lenin, au contribuit în cea mai mare măsură la cristalizarea părerii membrilor organizațiilor locale cu privire la transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala a III-a. În legătură cu afilierea la acest for internațional marea majoritate a militanților vedeau și considerau acest act ca rezultat al convingerii proprii, ca un mijloc de unire în luptă, pe principii internaționale, a proletariatului

mondial, și nu ca un instrument de amestec în treburile interne ale altor partide.

Cuprinzătoarea luptă de opinii, în centrul căreia s-a aflat problema orientării mai ferme a partidului pe principiile socialismului științific, activitatea de clarificare politico-ideologică desfășurată în anii 1918 — 1921, au contribuit substanțial la dezvoltarea conștiinței revoluționare, la accentuarea procesului de maturizare ideologică a mișcării muncitorești, la crearea împrejurărilor care au determinat, în ultimă instanță, ridicarea pe un plan superior a organizării politice a clasei muncitoare, prin crearea partidului marxist-leninist.

I. COMAN, CONTRIBUȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN LA CUNOAȘTEREA STRUCTURII SOCIALE A SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN ANII PRIMULUI DECADENȚIU INTERBELIC

1. Cunoașterea structurii sociale a societății românești a constituit obiectul a numeroase luări de poziții și studii din partea tuturor forțelor politice ale timpului. Economisți, istorici, sociologi și oameni politici de diferite orientări s-au aplecat cu interes asupra acestei probleme pentru a surprinde, de pe poziția lor de clasă, resorturile schimbărilor sociale. Aparenta discontinuitate, rapiditatea și profunzimea unor transformări care au antrenat, imediat după primul război mondial, dispariția unor factori economici, sociali și politici considerați stabili și apariția unor noi raporturi între forțele sociale au facilitat căutări teoretice în direcția discernerii cauzelor evenimentelor și tendințelor posibile de dezvoltare în viitor pe plan social-politic. Istoria socială, istoria apariției și dezvoltării claselor, a grupărilor sociale, istoria luptei de clasă, au ocupat unul din primele locuri în cadrul preocupărilor delimitate de științele sociale. În studiile realizate atunci au fost tratate probleme rar sau deloc abordate înainte, precum conceptul de clasă socială, compoziția și funcționalitatea claselor, cercurile de interese din interiorul lor, justificarea rolului și prospectarea perspectivelor lor, formele de organizare politică a claselor sociale.

Mișcarea muncitorească prin natura ei a dat atenție prioritară problematicii sociale. Marxismului îi aparține viziunea științifică globală asupra societății, interpretarea dialectică a structurilor economico-sociale și politice. Frecvența apelării la Marx de către gânditorii burghezi pentru interpretarea structurii sociale formează, în sine, o recunoaștere a însemnătății materialismului istoric în fundamentarea categoriilor de bază ale acestui domeniu. Mișcarea muncitorească a avut însă, față de clasele dominante, nu numai avantajul de a dispune de o metodă științifică de analiză, ci și avansul creat de o activitate practică și teoretică de mai multe decenii, bazată pe această metodă, în cunoașterea mecanismelor economice și social-politice, ceea ce nu a asigurat însă, în mod automat și de la început, soluții corecte tuturor problemelor ridicate de evoluția societății capitaliste.

Din documentele mișcării muncitorești apare permanenta preocupare pentru urmărirea fenomenelor economice și social-politice. Numeroase rezoluții, manifeste, apeluri, reamintesc mereu obligația membrilor parti-

dului de a fi cât mai bine înarmați din punct de vedere ideologic, de a sesiza elementele noi, deosebite, care pot avea înriurire asupra mersului luptei de clasă.

Definitoriu pentru orientarea ideologică generală a mișcării muncitorești a fost înțelegerea necesității de a proceda la cunoașterea realității românești, a particularităților în funcție de care urmau a se aplica legitățile generale ale învățaturii marxist-leniniste. „Teoria marxistă care ne călăuzește, scria „Socialismul” în 1920, ne impune să cunoaștem în rîndul dinții împrejurările în care trăim, mediul țării noastre, solul în care trebuie să săpăm și fiecare să așezăm temelia organizațiilor noastre”.

Neîmplinirile în studiul fenomenelor sociale s-au datorat, în anumită măsură felului în care mișcarea muncitorească s-a dezvoltat. Izbuclnit în anii 1917—1918, avîntul revoluționar a impus trecerea la acțiuni puternice de masă înainte de a putea fi definite amănunțele drumului ce urma să fie parcurs. Mișcarea muncitorească s-a exprimat în primul rînd prin acțiune, prin lupta îndirjită de clasă. Filtrarea, decantarea și interpretarea marelui număr de date pe care îl oferea peisajul social-politic nu s-au putut face, în condițiile iureșului revoluționar, în adîncime și în amănunt. Ulterior, Partidul Comunist Român, care a sesizat marea importanță a studierii realităților României, a tradițiilor luptei revoluționare a muncitorimii și țărănimii, s-a aflat în situația de a acționa în ilegalitate, într-un climat de represiune, ceea ce a creat mari dificultăți activității ideologice. O serie de erori au avut drept sursă lipsa de unitate din mișcarea muncitorească, orientarea reformistă și oportunistă a liderilor social-democrați de dreapta, fixați o lungă perioadă de timp în tipare depășite de viață. Toate acestea au antrenat, temporar, o anumită rămînire în urmă a teoriei proprii față de practică, cu urmări negative directe asupra determinării stadiului de dezvoltare a României și a etapei în care se afla mișcarea revoluționară.

În pofida acestor deficiențe, Partidul Comunist Român a realizat în cea mai mare măsură — comparativ cu preocupările similare ale unor reprezentanți sau instituții ale claselor dominante — descrierea cadrului general al structurii sociale, structurii de clasă, evoluția și caracterul raporturilor de clasă și legătura cu sferile economice și politice ale societății.

2. Pe plan social-politic, în anii imediat următori primului război mondial, afirmarea clasei muncitoare a reprezentat fenomenul cel mai important, detașat prin consecințele sale. Proletariatul care se dezvoltase numericeste, al cărei nivel politic crescuse mult ca urmare a experienței proprii de luptă și sub influența Revoluției Socialiste din Octombrie, a intensificării mișcării revoluționare mondiale, avea de jucat un rol de cea mai mare importanță în dezvoltarea social-economică și politică a țării, în apărarea intereselor și drepturilor oamenilor muncii de la orașe și sate.

Un timp, mișcarea muncitorească n-a dispus de date certe, verificate, privind numărul muncitorilor din România pe ramuri de producție și diferite categorii, ceea ce a avut, fără îndoială, unele repercusiuni asupra

formulării dimensiunilor raporturilor fundamentale de clasă. Erorile datorate acestui fapt n-au fost, desigur, prea mari, fiind știut că amploarea și duritatea contradicțiilor sociale nu se exprimă atît prin numărul persoanelor care compun clasele în luptă, ci prin rolul în dezvoltarea forțelor de producție ale orînduirii, prin gradul de conștiință și de organizare a clasei, prin stadiul dezvoltării sociale.

În timp ce Partidul Comunist Român și unii militanți de stînga din Partidul Social-Democrat și-au îndreptat atenția spre organizarea proletariatului pe baze revoluționare, plecînd de la evidența unui număr mare de muncitori suficient concentrați în unități industriale mari și mijlocii, elementele de dreapta din P.S.D. au considerat că în România exista un proletariat puțin numeros, fără tradiții, fără cultură și educație revoluționară. Astfel de afirmații duceau la concluzia că în România problema revoluției proletare era dependentă nu de lupta proletariatului român, ci de victoria proletariatului din țările dezvoltate ale Europei occidentale. Teoria evoluției României în orbita țărilor dezvoltate, formulată la finele secolului al XIX-lea, era apreciată de ei ca fiind încă valabilă, deși exista precedentul Revoluției Socialiste din Octombrie, o nouă configurație a lumii și o nouă etapă în evoluția sistemului capitalist.

Militanții de stînga din partidul socialist, iar după 1921 partidul comunist, au combătut concepțiile oportuniste ale liderilor reformiști care puneau între „factorii obiectivi” inacțiunea politică care-i caracteriza. Fără a nega faptul că în România, țară capitalistă slab dezvoltată, gradul de dezvoltare a industriei determina existența unui proletariat a cărui pondere nu era încă mare în raport cu populația activă totală, P.C.R. a respins ideea condiționării absolute a luptei revoluționare de creșterea numărului de proletari.

Referindu-se la întreaga perioadă interbelică, Lucrețiu Pătrășcanu scria că „proletariatul industrial ocupă și la noi în chiar rîndurile muncitorimii o situație deosebită”, date fiind gradul conștiinței sale de clasă, eficiența intervenției în viața social-politică și posibilitățile sale de organizare. Dealtfel, însăși orientarea propagandei partidului comunist, precum și rezoluțiile congreselor sale, care au stabilit sarcini precise pentru întărirea activității revoluționare în rîndurile proletariatului industrial, a presupus cunoașterea rolului și importanței pe care o aveau categoriile componente în structura clasei muncitoare.

Documentele partidului fac dese referiri la principalele detașamente ale clasei muncitoare, atestă înțelegerea specificității fiecărei categorii, viața de fiecare zi a muncitorilor, ceea ce a imprimat partidului capacitatea de a discerne problemele lor concrete, specifice, baza formulării soluțiilor în lupta de clasă, momentană și de perspectivă.

3. În concepția Partidului Comunist Român, a militanților revoluționari ai mișcării muncitorești, un aspect important în problematica ideologică l-a constituit descifrarea structurii și evoluției sociale a claselor dominante. Cunoașterea dispozitivului social-politic al adversarului de clasă, a contradicțiilor sale interne și a tendințelor de dezvoltare, s-au impus din necesitatea stabilirii liniei politico-tactice proprii, în condițiile unui raport de forțe mult modificat după război. Îndeosebi reforma agrară, slăbirea pozițiilor moșierimii, consolidarea marii burghezii financiare și decăderea unor categorii ale burgheziei mici și mijlocii, ca urmare a incapa-

cității de adaptare la noile fenomene economice, au stabilit o altă distribuție a puterii în cadrul însuși al claselor exploatatoare. Clarificarea acestei probleme a cerut mai mari eforturi, în jurul ei plasându-se o parte a dezbaterilor cu tematică social-politică din presa și literatura muncitorească. Importanța ei rezidă în faptul că rezultatele la care s-a ajuns s-au constituit ca piese importante în stabilirea stadiului de dezvoltare a României și deci în configurarea perspectivelor și sarcinilor mișcării revoluționare.

În privința conceptului *burghezie* nu au existat echivocuri. Cu excepția mișcării muncitorești, nici o altă forță politică, nici un alt curent de gândire nu a putut realiza atât de clar interpretarea formelor și conținutului acestei clase. Asupra categoriilor care o compun și a posibilităților sale la un moment dat, a perspectivelor ei au apărut însă, din păcate, diferențe serioase, cu efecte destul de mari asupra problemei aliaților proletariatului. Din rezultatele efortului analitic întreprins de P.C.R. în acest sens notăm clasificarea burgheziei în principalele sale subdiviziuni după forța economică și sfera de activitate, sesizarea modificărilor apărute în structura burgheziei, dezvoltarea bazelor sociale ale partidelor burgheze, precum și clarificarea raportului burghezie-oligarhie.

Cunoașterea structurii burgheziei, a forțelor sale social-politice a permis o formulare mai bună a sarcinilor imediate, o pregătire adecvată a luptei de clasă, în funcție de împrejurări, de forța adversarului.

4. O problemă de importanță strategică pentru mișcarea muncitorească revoluționară a fost caracterizarea configurației sociale și a rolului țărănimii după reforma agrară din 1921. Criteriul major al atitudinii Partidului Comunist Român, a mișcării muncitorești față de țărănime a constatat în considerarea ei ca aliat firesc, principal și permanent, în lupta de clasă, în revoluția și construcția socialistă. Reforma agrară a avut consecințe nu numai asupra țărănimii, ci și asupra burgheziei și moșierimii, a modificat sensibil raporturile sociale, a antrenat alte întrebări privind dezvoltarea țării și rolul unor forțe social-politice. Meritul Partidului Comunist Român, al mișcării muncitorești revoluționare în elucidarea trăsăturilor sociale ale țărănimii în contextul evenimentelor postbelice a constatat în evaluarea realistă pornind de la datele situației țării, ale adâncirii prețurilor care au avut loc, rolului elementelor nou apărute și influenței celor vechi rămase încă în acest domeniu.

P.C.R. a ripostat argumentat diversiunilor ideologice lansate de reprezentanții curentelor burgheze în legătură cu țărănimea, a respins pretinsa antinomie dintre țărănime și clasa muncitoare, sau tezele care explicau starea economico-socială înapoiată a țărănimii prin mentalitatea ei specifică. Un mare număr de documente elaborate de partidul comunist au remarcat amploarea antagonismului de clasă dintre țărănime, pe de o parte, burghezie și moșierime, pe de alta, au sugerat aplicarea unei linii politice bazate pe realități și pe tradițiile țărănimii. Ele demonstrează că atenția dată țărănimii, structurii sale, fiecărei categorii în parte, alianței cu proletariatul industrial, rămășițelor feudale, politiciii partidului țărănesc și ideilor apărute în perioada interbelică cu privire la țărănime a avut, în pofida limitelor cunoscute, o însemnătate deosebită în organizarea și influențarea maselor țărănești, în activitatea ideologică a partidului comunist.

5. O problemă conexă a constat în evaluarea trăsăturilor sociale ale moșierimii. Trebuie mai întâi relevat că însăși prezența acestui obiectiv în activitatea ideologică a partidului comunist a constituit o pildă a superiorității concepției marxist-leniniste în analiza fenomenelor sociale. Într-adevăr, în programele și preocupările partidelor burgheze, existența moșierimii după reforma agrară (și după dispariția partidului conservator din viața politică) a fost ori omisă, ori atenuată. A revenit mișcării muncitorești revoluționare sarcina de a pune în coordonatele ei reale existența și rolul moșierimii în perioada interbelică. P.C.R. nu a pierdut nici un moment din vedere dubla natură a regimului politic, sesizând totodată faptul important că în tandemul puterii moșierimea era factor secund, subordonat burgheziei, care îi și reprezenta într-o anumită măsură interesele. Cointeresarea ei în industrie și comerț a accentuat mult împletirea intereselor economice și politice ale claselor dominante, slăbind totodată contradicțiile neantagonice dintre ele. Situația moșierimii a fost mult modificată după primul război mondial, dar această modificare nu a reprezentat un salt cu valoare structurală, ci o nouă fază în evoluția capitalismului în România.

6. În final, semnalăm modul în care P.C.R. a privit păturile intermediare — sediul unor concepții eterogene vehiculate în acea perioadă. Și în acest caz activitatea ideologică a partidului comunist a făcut dovada fundamentului său științific, marxist-leninist, delimitând categoriile componente și evoluția lor, precum și măsura în care puteau fi realizate alianțe politice cu ele, ținând cont de instabilitatea lor organică.

N. PETREANU, ACTIVITATEA POLITICO-IDEOLOGICĂ DESFĂȘURATĂ DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN PENTRU STABILIREA STADIULUI DE DEZVOLTARE A ȚĂRII ȘI ETAPEI REVOLUȚIONARE ÎN CARE SE AFLA ROMÂNIA (1921 – 1931)

Problema caracterului și perspectivelor dezvoltării social-economice a României a constituit, după primul război mondial, obiectul unor ample dispute ideologice. Un răspuns fundamentat științific la astfel de probleme nu era posibil decât de pe pozițiile politico-ideologice ale clasei muncitoare, din perspectiva luptei revoluționare cu orientare spre viitorul socialist.

Eveniment cu ample determinări și semnificații pentru istoria poporului român, crearea Partidului Comunist Român, pe baza ideologiei marxist-leniniste, a marcat o nouă etapă, superioară, în mișcarea revoluționară și democratică din țara noastră.

Pătrunzând în complexul vieții politice românești într-un moment de ample prefaceri de ordin social-politic, P.C.R. a dat noi dimensiuni și valențe ideilor cu privire la perspectiva societății românești, le-a conferit un nou sens, militant, subordonat practicii revoluționare.

Evaluarea stadiului de dezvoltare a țării și stabilirea etapei revoluționare în care se afla România și, în funcție de caracterizarea ei, găsirea unor rezolvări, soluții, a unor lozinci corespunzătoare au fost mult îngreuiate de împrejurarea că primul congres al partidului n-a discutat pînă la capăt multiple probleme legate de strategia și tactica partidului, de organizare a luptei maselor; din cauza întreruperii lucrărilor congresului, n-au putut fi definitive și adoptate hotărîri în o seamă de probleme

dezbătute, de asemenea nu au putut să fie puse în discuție celelalte probleme de pe ordinea de zi.

Această stare de lucruri a făcut ca de la primii pași în arena vieții politice partidul comunist să fie lipsit de o serie de elemente importante pentru fundamentarea liniei strategice și tactice. În timpul ce a urmat, problemele stadiului de dezvoltare economică și social-politică s-au pus îndeosebi în preajma și în timpul desfășurării lucrărilor congreselor, ale plenarelor Comitetului Central pe a căror ordine de zi figurau problemele majore ale luptei proletariului. Astfel, la Congresul al II-lea, din octombrie 1922, au fost aspru criticate vechile concepții potrivit cărora proletariului îi revenea sarcina să sprijine dezvoltarea capitalismului, care, evoluind, ar fi dus inevitabil la crearea unui proletariet mai numeros, ce urma să preia puterea în mâinile sale îndată ce revoluția va triumfa în țările din centrul Europei. În documentele congresului se sublinia că P.C.R. se bazează în activitatea sa „pe studierea obiectivă a dezvoltării societății burgheze și a societății românești îndeosebi, a greutăților și piedicilor pe care această dezvoltare le pune în calea revoluției populare”.

După congres, în „Socialismul” și în alte organe de presă au apărut articole reflectând preocuparea unor militanți ai partidului de a da răspuns problemelor implicate de definirea stadiului de dezvoltare a țării, a etapei în care se afla România, a sarcinilor care izvorau pentru partid în condițiile date. Reluând pe un plan mai larg ideile afirmate la Congresul al II-lea cu privire la situația mișcării muncitorești interne și internaționale, Lucrețiu Pătrășcanu sublinia că, în general, în țările capitaliste etapa avântului revoluționar s-a încheiat, că acestei perioade i-a luat locul o stabilizare vremelnică, de ofensivă a claselor dominante împotriva proletariului, a maselor muncitoare. În aceste condiții partidului comunist îi revine sarcina să se pregătească din toate punctele de vedere, consolidându-și forțele pe plan organizatoric, politic și ideologic, în vederea luptei împotriva ofensivei claselor dominante, pentru apărarea intereselor maselor muncitoare. Aceste puncte de vedere exprimând realitatea nu au fost însă împărtășite și acceptate de către unii militanți aflați în conducerea partidului sau deținând munci de răspundere în aparatul de partid.

Confruntarea de idei și exprimarea mai deschisă a părerilor în legătură cu aceste probleme a avut loc în presa de partid în preajma Congresului al III-lea. Astfel, în mai multe articole publicate în „Socialismul”, unii comuniști susțineau că „Europa se găsește într-o nouă perioadă revoluționară”, în cadrul căreia „Balcanii vor juca un rol principal”, și trăgeau concluzii eronate privind perioada în care se afla România, susținând că „merge (cu restul Europei) spre o criză revoluționară apropiată” și că, în această situație, ceea ce se cere partidului este numai „voința de a învinge, voința de a cuceri puterea politică”. Punerea problemei perspectivei revoluției și a rolului Partidului Comunist Român în revoluție era neîndoiește justificată, necesară, însă modul cum era abordată această chestiune de mare importanță și soluțiile preconizate exprimau nerăbdarea, graba de care erau cuprinse unele elemente sectare din conducerea partidului.

Scoaterea Partidului Comunist Român, în 1924, în afara legii și înăsprirea terorii au pus în fața partidului probleme extrem de complicate.

În noile condiții, pe lângă faptul că s-au ascuțit divergențele în asemenea probleme ca cele menționate mai sus, au apărut altele noi: necesitatea organizării muncii partidului pe baze ilegale, găsirea unor forme corespunzătoare care să asigure îmbinarea activității ilegale cu cea legală, lărgirea și întărirea legăturilor partidului cu masele de oameni ai muncii, și în primul rînd cu proletariatul.

Deși stadiul de dezvoltare a țării și etapa revoluționară n-au fost discutate în mod special, Congresul al III-lea, analizînd situația economică și politică a României, a adoptat o rezoluție care, pe lângă unele caracterizări juste asupra situației din țară, conținea aprecieri eronate, ca urmare a influenței elementelor sectare prezentate la congres. Ignorînd faptul că burghezia a reușit să depășească dezorganizarea economică și să atingă chiar în acel an, 1924, nivelul antebelic în principalele ramuri de producție, începînd chiar un avînt industrial, s-a apreciat că burghezia „a epuizat de acum economicște toate rezervele de mărfuri și posibilitățile de producție ale industriei”.

Lucrările Congresului al III-lea au dat la iveală lacunele care mai existau în partid și deci necesitatea unei discuții mai ample asupra chestiunilor de ordin teoretic și politic care nu-și găsiseră încă rezolvarea potrivită. Așa se explică faptul că la numai opt luni, în iulie 1925, a fost convocată plenara C.C. al P.C.R. și a Comisiei Centrale de Control. La această plenară s-a produs o apropiere mai atentă de realitățile economice și social-politice ale României, o încercare de descifrare a trăsăturilor etapei revoluționare și de stabilire a liniei politice și tactice corespunzătoare.

Referindu-se la trecutul mișcării muncitorești din România, plenara a apreciat moștenirea ideologică a Partidului Comunist Român, reliefind părțile ei pozitive și negative. Plenara a supus unei critici severe unele concepții, teze, idei, privind modul în care trebuiau înlăturate clasele exploatoare de la conducere și cucerită puterea politică, a luat poziție împotriva elementelor sectare care aserționau că „este suficient să ai o minoritate conștientă (...) pentru ca să provoci răscola, să pui mina pe putere”. Plenara a ajuns la concluzia întemeiată că perioada avîntului revoluționar, atît pe plan intern cît și pe plan internațional, a trecut, că „mersul revoluției sociale încetează, biruința ei pentru moment se îndepărtează”. În consecință sublinia că pentru partid aveau o mare importanță „studierea și cunoașterea pe degete a realității de la noi în procesul dezvoltării ei”.

Deși umbrită de unele aprecieri mai puțin fundamentate, plenara din 1925 a privit caracterul regimului social-politic și forțele motrice ale dezvoltării țării în raport direct cu interpretarea, ce începuse să se formeze, că în fața României sta nemijlocit problema desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.

Documentele Partidului Comunist Român din acea perioadă, îndeosebi materialele apărute în presa de partid, reflectă o preocupare sporită pentru caracterizarea evenimentelor politice la ordinea zilei. Pe această linie se înscriu aprecierile privind guvernele ce s-au perindat la cîrma țării în acei ani, orientarea politicii economice și poziția față de capitalul străin a diferitelor grupări și partide politice, reforma agrară, politica de industrializare, criza dinastică, fuziunea partidului țărănesc cu partidul național și activitatea P.N.Ț. pentru atragerea maselor sub influența sa.

Un moment care reține atenția l-a constituit anul 1926, când o delegație a partidului, împreună cu o comisie numită de Internaționala Comunistă, a studiat situația social-economică a României. În Rezoluția C.C. al P.C.R. publicată în „Lupta de clasă” se sublinia că „în fața României stă în chip acut problema desăvârșirii revoluției burghezo-democratice”, aceasta urmînd să se transforme în revoluție socialistă. Din nefericire, aceste aprecieri, în principiu juste, au rămas doar consemnate într-un document cu circuit restrîns.

O discuție mai amplă în legătură cu definirea etapei revoluționare și stabilirea sarcinilor partidului a fost dusă în paginile revistei „Cultura proletară”. Articolul *Perspectivile politice din România*, deși conținea o seamă de concluzii neintemeiate, contradictorii, pornite în special din unele aprecieri greșite date partidelor burgheze, avea totuși meritul de a ridica probleme legate de preocuparea comuniștilor în vederea studierii realităților țării și găsirii unor soluții potrivite.

Odată cu asemenea aprecieri realiste privind situația economică și politică a țării, continuă să apară în documentele de partid, în presa comunistă formulări confuze de genul: „România se transformă treptat în semicolonie a Apusului”; este „o țară semicolonială cu structură agrară primitivă și cu o independență iluzorie”; este „semicapitalistă”, „semi-iobagă” sau „semifeudală”.

Neclaritățile manifestate privitor la etapa revoluționară și la desfășurarea anevoioasă a procesului de clarificare s-au datorat în bună măsură influenței unor concepții, teze, idei, de natură mic-burgheză și reformistă, care, într-o formă mai voalată ori deschisă, încercau să „dovedească” viabilitatea capitalismului român, negînd sau ignorînd perspectiva unor transformări revoluționare sub hegemonia clasei muncitoare și sub conducerea partidului ei comunist. Dintre acestea, un loc important l-au ocupat tezele susținute de Șt. Zeletin, care, elaborînd schema societății românești în afara realității istorice, afirma că în România revoluția burgheză este în plină desfășurare, că ea mai are o cale lungă de străbătut și că burgheziei îi revine misiunea istorică de a transforma societatea. Această pretinsă misiune istorică a burgheziei, urma, după părerea lui Zeletin, să asigure la un moment dat chiar auto-transformarea, pe baze neolibérale și în cadrul orînduirii existente, a capitalismului în socialism. După Zeletin, ceea ce Marx considera drept misiune istorică specifică a proletariatului, devenea de fapt opera burgheziei, iar proletariatul urma să rămîna la remorca burgheziei.

Concepțiile reformiste, susțineau și ele, în esență, că dezvoltarea economică a României depinde exclusiv de progresul capitalismului. Liderii de dreapta social-democrați considerau oligarhia a fi o forță socială în afara burgheziei, acreditînd ideea că după înlăturarea liberalilor de la guvern va urma o eră democratică și de propășire pentru toate clasele sociale. Pornind de la premise neștiințifice privind caracterul revoluției în România și structura burgheziei, ei au tras concluzia că „singurul partid burghez din România este cel național-țărănist”, acesta avînd misiunea de a înlocui dictatura oligarhiei cu o democrație burgheză de tip apusean.

Ignorînd în mod conștient procesele obiective care aveau loc în societatea capitalistă în domeniul relațiilor agrare, ideologii țărănismului

au încercat să elaboreze o teorie cu privire la existența unei „clase țărănești unitare”. Contrar adevărului, s-a susținut că țărănimea era tot atât de omogenă ca și proletariatul, că diferențierile din rîndurile acesteia ar fi fost mai mult de natură particulară și că ele s-ar reduce la deosebiri de nuanță care nu ating în genere caracterul ei unitar.

În termeni de frazeologie despre „trăinicia micii gospodării țărănești”, despre „identitatea de interese în sinul țărânimii”, despre capacitatea ei de acțiune politică „de sine stătătoare”, fruntașii acestui partid au respins ideea unității de acțiune a clasei muncitoare și țărânimii muncitoare, ideea alianței muncitorești-țărănești.

Pe fundamentul acestor idei, considerate a fi adevăruri imuabile, a fost apoi elaborată doctrina statului țărănesc, „stat totalitar” cu primatul țărânimii, care nu reprezenta altceva decât expresia politicii de menținere a României în situația de țară „eminamente agrară”, înapoiată din punct de vedere economic și dependentă de țările dezvoltate din punct de vedere industrial. În spiritul acestor idei și urmărind să capteze adeziunea maselor populare în fața cărora orînduilele burgheze erau compromise, liderii țărăniști pretindeau că statul preconizat de ei ar reprezenta o orînduire nouă, post-capitalistă. „Între capitalism și comunism, spuneau ei, țărănismul este al treilea drum”.

În scopul de a avea un tablou complet și adevărat al realităților românești și o elaborare științifică a perspectivei revoluției, pentru Partidul Comunist Român se impunea clarificarea temeinică a acestor multe probleme de prim rang, fapt ce s-a realizat, în mare parte, la Congresul al V-lea.

Congresul din 1931, combătînd teoriile „de dreapta” și teoriile „de stînga” care aveau circulație în partid, a arătat că în viața social-economică a României predominau relațiile de producție capitaliste simultan cu însemnate rămășițe feudale în agricultură. Caracterul specific al structurii social-economice se datora faptului că România pășise pe drumul dezvoltării industriale abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, că rămășițele feudale în agricultură frînau evoluția întregii economii. Dezvoltarea forțelor de producție după primul război mondial și, odată cu aceasta, dezvoltarea industriei, au avut loc în condițiile crizei generale a capitalismului, fapt care și-a pus amprenta asupra întregii vieți economice. România continua să fie o țară capitalistă slab dezvoltată industrial, aflată în sfera de influență a marilor puteri imperialiste, care-și disputau locul pe piața românească. Puterea economică și politică se afla în mîinile burgheziei și moșierimii, în fruntea cărora era regele. Determinînd caracterul puterii de stat, congresul a arătat că după conținutul ei de clasă, puterea de stat care trebuie să fie doborîită prin revoluție este o putere burghezo-moșierească.

Pe baza analizei structurii și contradicțiilor de clasă, congresul a apreciat că România se găsea în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, al cărei țel îl constituiau înlăturarea de la putere a burgheziei și moșierimii, instaurarea puterii politice a proletariatului și țărânimii, rolul de hegemon în revoluție revenind clasei muncitoare. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice este o etapă istorică necesară nu pentru consolidarea capitalismului, ci pentru a deschide calea unor transformări

democratice radicale care să apropie masele muncitoare de realizarea scopului fundamental — făurirea societății socialiste. Puterea muncitoarească-țăărănească instaurată are sarcina să treacă de îndată la înlăturarea rămășițelor feudale prin confiscarea întregii proprietăți mari și a inventarului ei, fără despăgubiri, și prin predarea lor fără plată țăranimii muncitoare, la democratizarea țării, la formarea condițiilor pentru trecerea rapidă de la rezolvarea sarcinilor revoluției burghezo-democratice la revoluția socialistă.

Precizarea privind etapa revoluționară și forțele motrice chemate să transforme societatea a reprezentat instrumentul principal care a permis partidului să descifreze procesele social-politice, să indice soluții adecvate pentru atingerea țelului pe care și-l propusese încă de la înființarea sa — constituirea societății socialiste. Revoluția s-a desfășurat în condiții istorice diferite, însă aprecierile Congresului al V-lea privind caracterul și perspectivele revoluției în România s-au dovedit a fi, în linii generale, valabile.

Procesul de clarificare politico-ideologică petrecut în Partidul Comunist Român în direcția stabilirii stadiului de dezvoltare a țării, etapei revoluționare în care se afla atunci, a determinat o puternică afirmare a ideilor marxist-leniniste, a contribuit nemijlocit la stabilirea cadrului strategic care să asigure mersul ascendent al mișcării revoluționare, democratice în etapele ulterioare.

V. Axenciuc: Sint de acord cu aprecierea că tema dezbaterii este importantă, iar opiniile exprimate, utile și, mai ales, fertile. Referatele au adus formulări mai nuanțate, argumente suplimentare în sprijinul tezelor generale elaborate de partidul comunist asupra structurii și suprastructurii societății românești în perioada interbelică.

S-a constatat în primul rînd caracterul evident capitalist al economiei românești. În al doilea rînd, s-a arătat că în structura socială capitalistă a României continuau să existe rămășițe feudale, precum și o întinsă mică producție de mărfuri. Structura de clasă a orînduirii capitaliste detașa astfel burghezia și proletariatul ca axul central al mișcării sociale; țăranimea, ca majoritate a populației, în poziție diferențiată, era o componentă principală în structura socială; rămășițele feudale în economie reprezentate de moșierime amplificau complexitatea acestei structuri. Statul, regimul politic purtau amprenta, reflectau componența puterii economice și politice a claselor și grupurilor dominante exploatoare. Monarhia încorona unitatea celor două clase exploatoare ale epocii moderne.

Contradicțiile sociale, complicate, se manifestă în planuri diferite și cu intensități variabile din care cele principale erau între burghezie și proletariat, între moșierime și țăranime, între masele muncitoare și clasele exploatoare.

Pentru poporul român perioada capitalistă a fost parcursă. Ea a rămas în domeniul trecutului. Capacitatea, posibilitatea, cercetătorului de astăzi de investigare a fenomenelor istorice sînt mult mai mari, el are la dispoziție o metodologie și o teorie de studiu superioare celor din

trecut, o bogată experiență. De aceea, se poate spune că a intra mai adânc în terenul istoriei fenomenelor economice, sociale și politice ale vremii înseamnă a răspunde mai temeinic la numeroase probleme pe care le ridică cercetarea.

Constatarea reală a caracterului de tip capitalist al economiei românești implică examinarea nivelului și gradului dezvoltării capitalismului în diferite zone ale lui : industrie, agricultură, circulație și schimb, servicii etc ; evaluarea deci în perimetrul modului de producție, devenit dominant, a nivelului, structurii și eficienței forțelor de producție în comparație cu același mod de producție capitalist din alte țări mai dezvoltate sau mai puțin dezvoltate, a gradului de extensiune și adâncime a relațiilor capitaliste, de concentrare a capitalismului și a formelor concentrării și centralizării lui, a dimensiunilor acumulării capitaliste, a dimensiunilor și exploataării muncii salariate, a structurii sale. De asemenea, examinarea noțiunilor și fenomenelor legate de rămășițele feudale, care au fost forme și relații sociale precapitaliste în organismul capitalist al României. Care era conținutul acestor rămășițe feudale, aria lor de răspîndire ? A le reduce pe toate la marea proprietate funciară, cum se exemplifică uneori, este încă insuficient.

Marea proprietate funciară, aparținea nu numai particularilor, ci și statului, diferitelor instituții colective : mănăstiri, spitale, fundații. La rîndul său proprietatea particulară era reprezentată de categorii sociale diferite : proprietari funciari care trăiau exclusiv din rentă sau participau la exploatarea pămîntului cu capital ; proprietari funciari care după origine socială erau capitaliști : bancheri, negustori, industriași, întreprinzători agricoli etc. și la care venitul din proprietățile agricole era subsidiar ; categoria cea mai numeroasă, produs al evoluției postbelice, o reprezentau proprietarii funciari mari moșieri care obțineau plusvaloarea atît din renta pămîntului dat în arendă sau lucrat în regie, cît și din alte activități, de exemplu în industrie, bănci, unde erau acționari, membri ai consiliilor de administrație ; alți moșieri proprietari funciari aveau funcții în armată, în aparatul de stat, în diplomație.

Esențialul în definirea ariei raporturilor de producție precapitaliste sau semicapitaliste, a rămășițelor feudale, constă în natura, caracterul și mecanismul relațiilor de muncă și repartiție dintre producători și proprietari pe aceste moșii.

Categoria economică *rămășițe feudale* avea un corespondent eterogen în structura socială și de clasă a societății burgheze din România. În marea sa majoritate moșierimea se găsea în procesul de transformare în clasă burgheză și prin aceasta se apropia prin interese economice și politice, prin acțiunile sale, de clasa burgheză. Teritorializarea burgheziei, fenomen de amploare în rîndul capitaliștilor autohtoni, nu încetinea procesul de transformare a moșierimii, din contra îl accelera, deși pe moșiile capitaliștilor se practicau raporturi de muncă și repartiție încărcate de resturi feudale. Din această cauză lichidarea rămășițelor feudale viza atît proprietatea mare moșierească, cît și raporturile și condițiile de muncă și repartiție pe aceste proprietăți indiferent dacă erau ale moșierilor sau ale capitaliștilor.

În legătură directă cu gradul de dezvoltare a capitalismului în lărgime și adâncime se găsea și mica producție de mărfuri. Zona acestui fenomen

era deosebit de intensă după cum și procesele care îl erodau deosebit de puternice. Mica producție de mărfuri, combinată cu economia casnică, se înscria pe al doilea loc ca importanță în mediul rural după producția de mărfuri capitalistă și semicapitalistă.

Domeniul preferat era al producției agricole și animaliere și în măsură mai redusă a celei de transformare industrială. Domeniul prelucrării de mica producție cuprindea meșteșugarii, meseriașii de la sate și orașe. Marfa de fabrică și, cu atât mai mult, activitatea capitalistă de servicii nu au reușit să-i elimine din producția socială și din structura societății. Procesul de diferențiere și ruinare sub acțiunea legilor capitalismului acționa în dublu sens : al lichidării, dar și al creării de mici producători.

Importanța socială a micilor producători de mărfuri sau servicii era mai mare decât importanța lor economică. Evaluări diferite din perioada interbelică apreciază între 210.000—280.000 numărul meseriașilor. Recensământul populației din 1930 a înregistrat 130.433 „întreprinderi” industriale cu 1—5 lucrători cuprinzând un personal de cca. 274 mii. În 1935 în camerele de muncă erau înscriși 187.598 meseriași. Față de 948 mii persoane ocupate în întreaga industrie în 1930, numărul meseriașilor și lucrătorilor din meserii reprezenta cca. 20—25% din totalul populației active industriale. Cu cât era mai mare concentrarea capitalului și presiunea lui asupra micilor producători, cu atât mai ușor această categorie socială pendula între proprietar și proletar. Dubla sa poziție, de producător, și de proprietar particular de mijloace de producție, antrena atitudini și concepții adecvate. În esență, ea rămânea să devină și devenea aliat al clasei muncitoare în procesul transformărilor revoluționare. Funcțiile și rolul meseriașilor în viața economic-socială și politică a țării, cu atitudinile, interesele și pozițiile lor contradictorii ar merita o atenție mai mare a cercetătorilor istorici.

În istoria clasei muncitoare din România mica producție industrială a fost una din sursele, dacă nu principala sursă, a muncii calificate industriale în condițiile când capitaliștii și statul nu cheltuiau mijloacele suficiente pregătirii și specializării lucrătorilor. Ucenicul și calfa, lucrătorul atelierului ori rămânea în această zonă, ori, de cele mai multe ori, lua calea întreprinderii mari capitaliste. Meseriașii ruinați păseau pe urmele lor ; iar unii, în condiții de conjunctură mai bună, după ce încropeau un minim de unelte de muncă, se întorceau pentru o perioadă la situația de meseriaș aparent „independentă” pentru a fi, mai târziu, din nou aruncat de concurență, de crize, de inflație, în rîndul proletariatului salariat.

Transferul continuu de forțe de muncă din atelierele micilor meseriași în rîndurile clasei muncitoare de fabrică era însoțit inevitabil și de concepții și atitudini oscilante, dar a pune accentul pe aceasta, cum uneori s-a făcut, a limita caracterizarea numai la o latură, la originea mic-burgheză, înseamnă cel puțin o vedere unilaterală. Cu tot atita atenție se impune analizată și latura de producător de bunuri materiale a meseriașului, de om al muncii. Apreciind importanța micului producător, zona micii producții ca o sursă a lărgirii clasei muncitoare, P.C.R. a desfășurat o largă acțiune pentru antrenarea meseriașilor alături de clasa muncitoare pentru revendicări economice și politice, pentru dezvoltarea conști-

inței lor politice, pentru atragerea lor în acțiunea de înlăturare revoluționară a capitalismului.

Am expus câteva aspecte particulare ale structurii economice și sociale a societății românești interbelice și cu scopul de a demonstra că definirea stadiului de dezvoltare a capitalismului ca un criteriu sintetic trebuie să aibă în vedere și laturile adiacente ale evoluției României.

Pînă cînd terenul economico-social al României interbelice nu va fi determinat în ceea ce avea esențial și particular, în caractere și trăsături, istoricii problemelor sociale, politice și ideologice vor întîmpina greutăți încă mari. Discuția ideologică fără punct de raportare la fenomenele socio-economice care au degajat interese, idei, concepții, riscă să nu ajungă la adevărul istoric. Realitatea economico-socială a României, reconstituită în determinările ei pe baza concepției marxist-leniniste a partidului, devine un etalon al gradului de justețe sau injustețe al reflectărilor abstracte, al concepțiilor sau teoriilor.

V. Păsăilă : Permanentă legătură reciprocă dintre național și internațional, dintre factorii interni și cei externi, dau adevăratele dimensiuni ale unui fenomen istoric ; de aceea, mi se pare nimerit ca într-o dezbatere care-și propune să analizeze un întreg proces de mutații ideologice să aduc în discuție unele dintre cele mai importante evenimente de pe plan internațional, care au influențat, într-un fel sau altul, mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră, activitatea ei ideologică.

Profundele transformări care se înregistrează după primul război mondial în configurația politică și socială a lumii, dispariția a patru mari imperii anacronice, asupraitoare, intensificarea luptelor de clasă revoluționară, împotriva dominației imperialiste și colonialiste — toate aceste fenomene din istoria mondială, asociate unor necesități obiective interne, au înriurit compartimentele vieții societății românești, aducînd în prim planul activităților politice, sociale, economice probleme noi care trebuiau să-și găsească rezolvarea.

În vîltoarea războiului, mișcarea socialistă internațională a trecut prin grele încercări. Partidele socialiste din multe țări beligerante s-au dovedit incapabile de a desfășura o activitate revoluționară consecventă și s-au divizat în curente și fracțiuni, îndeosebi în raport cu poziția lor față de participarea la război a țărilor respective.

În toate țările însă s-au găsit forțe proletare care s-au situat pe poziții avansate profund revoluționare, și au militat pentru solidaritatea internațională, pentru consecvență în apărarea și dezvoltarea idealurilor, obiectivelor luptei clasei muncitoare, a maselor largi populare. Ca rezultat al luptelor de clasă, al frămîntărilor din mișcarea social-politică, începe să se producă procesul unor delimitări mai clare ; asistăm la ruptura treptată de reformiști și oportuniști, la stringerea rîndurilor în jurul forțelor de stînga, revoluționare, avînd la bază socialismul științific marxist, noile idei leniniste care-și fac drum tot mai mult în ideologia unor partide socialiste, a unor grupări revoluționare de stînga.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917, eveniment de o importanță crucială pentru epoca contemporană și pentru întreaga evoluție ulterioară a omenirii, a influențat puternic procesele revoluționare, inclusiv din țara noastră. Într-un cunoscut manifest al cercului revolu-

ționar din București, din 1917, se spunea : „Ceea ce noi cerem, în Rusia s-a înfăptuit”, dar, în același timp socialiștii români înțelegeau să aplice ideile la condițiile specifice, la stadiul de dezvoltare al României, subliniind în acest sens : „vom deosebi ceea ce a fost specific rusesc și ceea ce reprezintă o arătare care nu poate să se repete la orice revoluție proletară, ori unde s-ar ivi ea”.

Avântul revoluționar își ridică valurile de dimensiuni deosebite în diferite țări, dar peste tot de impetuoșitate proprie, se manifestă pe o largă arie geografică, în forme și pe probleme date de însăși efervescența transformatoare a momentului istoric, în unele țări se urcă la nivelul unor eroice revoluții. Se știe că în ianuarie 1918 a izbucnit revoluția în Finlanda, în noiembrie 1918 în Germania, în martie 1919 a fost instaurată puterea sfaturilor în Ungaria, iar în aprilie în Bavaria.

Pe fondul puternicului avânt revoluționar, se intensifică procesul de clarificare ideologică, de delimitare a curentelor și orientărilor, se reliefează necesitatea creării unor partide de tip nou, marxist-leniniste, și se trece efectiv la construirea lor. Întemeierea partidelor comuniste este, așadar, rezultatul legic, obiectiv al maturității politice și clarificării ideologice în rîndul mișcării revoluționare muncitorești, expresia cea mai condensată, mai substanțială a mișcării general-progresiste, democratice a maselor populare.

Constituirea partidelor comuniste însă nu a putut cuprinde de atunci întreaga lume. În unele țări, liderii reformiști ai partidelor social-democrate, socialiste, nu au acceptat transformările necesare, au părăsit partidele existente și au format separat partide social-democrate și socialiste, ducînd la scindarea mișcării muncitorești.

Crearea noilor partide, marxist-leniniste, într-o serie de state a pus problema reafirmării solidarității internaționale, a conjugării eforturilor în vederea înfăptuirii unor transformări revoluționare. Încă de la Zimmerwald și Kienthal, criticîndu-se pozițiile oportuniste ale Internaționalei a II-a, s-a emis ideea creării unei noi Internaționale, iar V. I. Lenin în *Tezele din aprilie* a subliniat necesitatea înființării Internaționalei Comuniste, dealtfel care s-a constituit în martie 1919. După cum se știe în legătură cu problema afilierei la Internaționala a III-a au fost mari discuții în cadrul mișcării comuniste, al tuturor partidelor, unele partide propunînd o seamă de îmbunătățiri asupra programului și condițiilor stricte de afiliere. Constituirea în acea perioadă a Internaționalei a III-a Comuniste, era, teoretic și practic, expresie a concepției leniniste potrivit căreia atunci — în 1917, în 1918, în 1919 — la ordinea zilei era revoluția proletară mondială, noțiune care a dominat anii aceia de impetuos avînt revoluționar.

Mutațiile pe plan internațional au favorizat amplu evoluția mișcării socialiste din țara noastră, mișcarea aflată în plină epocă de clarificare ideologică, de unificare la scara națională, de orientare spre crearea partidului comunist. Trebuie să se sublinieze în lucrarea care se elaborează că fenomenele noi, în domeniul ideologic, și în cel al acțiunii practice,

au ca temei generator, esențial, nu influența, ci evoluția internă a mișcării muncitorești și socialiste din România, stadiul la care ajunsese partidul socialist din țara noastră. Cu deplin temei se subliniază în *Programul partidului* că „(...) în acest context general au loc în țara noastră schimbări în dezvoltarea economică și socială, se naște o efervescentă politică, în centrul căreia un rol tot mai important joacă clasa muncitoare, clasa cea mai avansată a societății”.

De aici, specificul luptei, a formelor adoptate, a ideilor programatice care s-au produs în condițiile concrete ale socialismului românesc, ale societății românești în general. Situația internațională a oferit numai prilejul, înfăptuirile fiind rezultatul proceselor interne, al luptei clasei muncitoare române.

I. Ardeleanu: Organizarea acestei dezbateri pe probleme care pînă acum nu au fost tratate în complexitatea lor de istoriografie prezintă însemnătate deosebită. E drept că au fost publicate studii referitor la diferite aspecte ale activității ideologice, însă problema trebuie abordată pe întreaga scară a dezvoltării mișcării muncitorești.

Întrucît dezbaterea științifică a unei laturi sau alta a activității ideologice ne poate situa pe poziția comiterii unor omisiuni sau ne poate orienta numai spre anumite puncte de vedere care au fost în etapa respectivă, și nu ne-ar da o evidențiere a totalității, a tuturor trăsăturilor pozitive sau negative, a imaginii de ansamblu, s-a procedat bine, după părerea mea, luîndu-se în discuție o întreagă epocă istorică.

Mai concret, aș vrea să mă opresc numai asupra citorva probleme. Întii, asupra ideologiei vechii mișcări socialiste, respectiv asupra premiselor istorice ale activității ideologice, după cum se exprimă Constantin Mocanu în încă titlul conceptului-tematic.

Textul elaborat de C. Mocanu ne permite să abordăm pe un plan larg dezvoltarea vieții ideologice în România, în general, și la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în special.

Rezultă că tezele, concluziile la care s-a ajuns în mișcarea muncitorească — am în vedere o seamă de documente începînd cu programul din 1886 și pînă la programul partidului, refăcut, din 1910 — sînt însemnate cuceriri sub aspect politic, organizatoric, dar, mai cu seamă, al mișcării ideologice. Mi se pare că am interpreta simplist aceste concluzii dacă nu am vedea această mișcare de idei desfășurată în lupta cu oportunismul, în genere, cu anarhismul, în mod deosebit la început. Va veni vremea să fie analizat conceptul de valori ale mișcării reprezentată la noi de Panait Mușoiu. Valențele pozitive ale programului din 1893, care înscriu problemele ce preocupau mișcarea muncitorească din România și mișcarea muncitorească socialistă europeană, vor trebui să fie examinate mai amplu pentru că tocmai așa vom reliefa o concepție, în general, clară, exprimată de mișcarea muncitorească românească, avînd probleme elaborate pe un teren propriu, care îmbogățesc tezaurul ideilor socialismului științific. Este un merit al mișcării muncitorești că a abordat problema

țărăneasă, de fapt problema alianței muncitorești-țărănești, și poate că ar trebui urmărit mai concret firul acesta al atitudinii față de țărănime.

În ordinea de idei a tradițiilor de gândire democratică, progresistă C. Mocanu trage concluzii importante, și relevă încă o dată și dînsul împrejurarea că mișcarea muncitorească s-a situat de la început, în linii esențiale, pe pozițiile marxiste. Știm că lucrarea lui Friedrich Engels *Despre situația clasei muncitoare în Anglia* a fost studiată la noi încă din 1846 sau că, după presupunerile lui Nicolae Deleanu, Nicolae Bălcescu ar fi cunoscut Manifestul Partidului Comunist, fapt care l-a afirmat și profesorul Gheorghe Zane; abordarea sub acest aspect a activității ideologice ar trebui să fie dusă mai departe, folosind și metode comparative. Scrisoarea lui Engels din 1888 aduce un plus pe care literatura română l-a sesizat, și anume o recunoaștere directă a meritului socialiștilor români de a fi analizat realitățile social-economice, politice de pe pozițiile marxismului. Ideea aceasta s-ar putea duce mai departe și să fie împlinită și cu aprecieri făcute de V. I. Lenin, G. V. Plehanov, Rosa Luxemburg și alți militanți de frunte.

În abordarea problemelor deceniului 20—30, ridicate prin referatul profesorului Aron Petric, efortul cel mai important este legat de încadrarea concepției și activității partidului comunist în viața politică și ideologică românească din acea perioadă. Este bine, după părerea mea, modul în care în referat se pune problema căilor de dezvoltare a României, vorbindu-se și de pozițiile mișcării muncitorești, inclusiv cele promovate de Șerban Voinea, Ilie Moscovici. Voinea a avut o anumită nuanță de interpretare, el a trebuit să replice lui Ștefan Zeletin, și nu cred că se poate confunda poziția lui cu a lui Ilie Moscovici. Lucrarea lui Ilie Moscovici a produs mare nemulțumire în mișcarea muncitorească.

O altă problemă care ar trebui să fie acordată este continuitatea ideologică în activitatea social-democrației românești, care se baza pe teoria lui C. Dobrogeanu-Gherea. Nu este suficient să vorbim numai de *Antineoioabăgia* lui S. Timov, ci trebuie o examinare mai amplă, altfel nu putem explica, în această privință, motivele „conflictului” între comuniști și social-democrați. Cel puțin pînă în anii 1932—1933 este greu să facem o evidență a unor punți de colaborare între comuniști și socialiști, care au fost minime datorită divergențelor.

În fine, o problemă cu privire la concepția sociologică a țărănismului. Nu cred că putem prezenta concepția țărănistă ca o concepție antimarxistă; ei nu și-au propus acest scop. Mă gândesc, de exemplu, la Virgil Madgearu, el nu dezvoltă teoria țărănistă avînd principal obiectiv combaterea marxismului. Este fundamentată o concepție în viziunea Partidului Național-Țărănesc specifică programelor elaborate în 1918. Această teorie s-a exprimat în 1937 în „statul țărănesc”. Analiza științifică, materialist-istorică, a acestei sociologii ar permite să se arate mai bine valoarea deosebită a documentelor Congresului al V-lea al P.C.R., în definirea alianțelor și poziției față de țărănime, unele idei fiind preluate din bagajul ideologic al epocii respective.

N. Huscariu: Doar în câteva minute doresc să relievez și eu problema, cuprinsă, nu întâmplător, în toate referatele, și anume problema cardinală, de care atirna însuși viitorul țării, cum spusesese cu un deceniu înainte C. Dobrogeanu-Gherea: ce cale de evoluție trebuie să urmeze România spre a-și asigura un viitor sigur, strălucit și prosper, ce metode trebuie folosite în acest scop?

S-a arătat bine că după război se relua vechea dispută, firește, pe alte coordonate istorice, dintre „tradiționaliști” (junimiști, semănătoriști, poporaniști etc) și „moderniști” în legătură cu natura viitoare a statului român: industrial ori „eminamente agrar”.

Îndelungata stăpânire otomană și habsburgică, exploatarea prădalnică a bogățiilor țării de cotropitorii străini, au avut consecințe deosebit de grave pentru procesul de acumulare primitivă a capitalului, pentru procesul de industrializare (atita cât a fost) al României în epoca modernă. Profitând de penuria de capital din România, capitalul străin a pătruns masiv în economia țării, subordinând-o, sub raport economic, intereselor sale.

Relativa slăbiciune economică a burgheziei române la hotarul dintre veacurile al XIX-lea și al XX-lea, a făcut ca, deși își dădea seama de consecințele negative ale penetrației masive a capitalului străin, să nu poată să se opună acestui fapt.

Noul cadru istoric de după sfârșitul primului război mondial, întărirea substanțială a pozițiilor capitalului autohton (mai ales a celui liberal) au permis abordarea într-un chip întrucîtva diferit a căii de dezvoltare a României, mai ales sub raport industrial. În această privință Partidul Național Liberal a adoptat formula „prin noi înșine”. Programatic, aceasta însemna — după cum se exprimă „Viitorul” din 4 octombrie 1919: „O democrație care să asigure neatîrnarea economică a țării, prin dezvoltarea bogățiilor ei și prin sprijinirea capitalului, a energilor și a muncii românești”.

Denumită în sens mai general „naționalism economic”, este politica unei părți însemnate a cercurilor capitaliste autohtone care voiau să dea statului român întregit o mai mare independență economică, de natură să faciliteze dezvoltarea capitalurilor proprii și obținerea unor profituri cât mai mari. În fapt, formula „prin noi înșine”, față de formula „porților deschise” lansată de P.N.Ț., a reprezentat o tendință reală — ca intenții și parțial ca realizare — prin care marea burghezie autohtonă, îndeosebi liberală, a urmărit consolidarea dominației sale asupra pieții interne, prin limitarea sferei de activitate pentru capitalul străin, fără însă a exclude participarea lui în economia românească.

Aceste implicații pozitive nu înseamnă că, în cercetarea noastră, nu trebuie să examinăm caracterul de clasă al politicii „prin noi înșine”, să arătăm că burghezia liberală a căutat ca, pe baza acestei politici, să-și asigure pozițiile de comandă în economie, exploatarea, în primul rînd în favoarea ei, a bogățiilor naturale ale țării. Dealtfel, în literatura istorică actuală, marxist-leninistă, din România, s-a arătat realitatea complexă, natural contradictorie, a politicii economice liberale.

Sociologul și economistul liberal Șt. Zeletin, adept al formulei „prin noi înșine”, sub o formă apologetică remarcă totuși just că „evoluția istorică

a finanței noastre a avut drept urmare că dominația politică a fost însușită de o singură fracțiune a marii finanțe, anume cea național-liberală. Aceasta produce în sinul celorlalte fracțiuni financiare o vie îndirjire, frământările vieții noastre sociale și politice de azi sînt urmare a rivalităților din sinul oligarhiei financiare însăși”.

Ar trebui însă ca în cuprinsul lucrării să se analizeze mai concret, mai aprofundat, atitudinea — din documente și din practica politică — a partidului comunist, depistarea din capul locului de către partidul comunist a inconsistenței politicii economice liberale mai ales din unghiul perspectivei largi, perspectivă largă pe care o putea da numai un partid revoluționar, ca partidul comunist, în cuprinsul unui program multilateral de transformare social-politică a societății.

I. Sorescu: S-a pus în dezbateri o asemenea problemă majoră, foarte complexă, cu multe implicații în evoluția mișcării muncitorești din România în perioada interbelică. Procesul de clarificare ideologică a avut o deosebită semnificație asupra activității Partidului Comunist Român și a influenței sale în viața socială și politică românească din acei ani. Mutațiile în domeniul ideologic trebuie să le analizăm în strînsă legătură cu evoluția României, în general, cu dezvoltarea mișcării revoluționare, în special. Pe această linie, referindu-mă la comunicarea profesorului Aron Petric, aș sublinia că mișcarea muncitorească în perioada anilor 1918—1920 a avut o mare influență asupra doctrinelor altor partide politice, fie că s-au creat în acea perioadă, fie mai vechi dar care au căutat să se adapteze noilor împrejurări. De exemplu, în programul Partidului țărănesc, aprobat la Congresul din 20—21 noiembrie 1921, cu privire la transformările ce trebuiau înfăptuite în societate se recunoștea că sarcina aceasta revine „claselor muncitoare, care, în faza istorică deschisă prin războiul mondial, intrupează interesele generale ale omenirii”. Partidul țărănesc în acel timp considera necesară acțiunea unită a clasei muncitoare cu țărănimea: „Muncitorii orașelor nu pot fi decît frați de luptă ai țăranilor”, dar țărăniștii răsturnau raporturile dintre aliați și socoteau că proletariatul ar avea un rol subordonat țărănimii: „În România, ca stat țărănesc prin excelență acțiunea tuturor categoriilor de muncitori trebuie subordonată intereselor și aspirațiilor țărănimii în năzuința acestuia de a crea un stat țărănesc ideal, ca singura cale spre forme sociale superioare”. Ei susțineau că „întreaga muncitorime românească nu-și poate găsi o expresiune politică adecvată decît prin organizarea unui partid țărănesc”. Țărăniștii apreciau lupta de clasă drept o realitate inevitabilă în societățile bazate pe exploatare: „Cîtă vreme vor exista clase sociale cu interese opuse, lupta de clasă nu poate înceta”. Ideile juste din programul Partidului țărănesc vor dispărea însă pe parcursul evoluției acestui partid, am menționat exemplele de mai sus numai pentru a evidenția felul cum s-a produs influența luptei revoluționare a maselor asupra gîndirii social-politice a unor partide și categorii sociale.

Cînd tratăm mutațiile în viața ideologică din perioada interbelică, în viața ideologică a partidului comunist, trebuie să ne referim și la activitatea întreprinsă de partid pentru aplicarea în practică a problemelor care au fost clarificate la vremea respectivă. Puternicele bătălii politice ale clasei muncitoare din perioada studiată au evoluat în strînsă legătură

cu procesul de clarificare ideologică, doctrinară, din partidul comunist, din mișcarea muncitorească.

Aș vrea să atrag atenția că mutațiile ce au avut loc în procesul de clarificare ideologică s-au reflectat și în gândirea militară. Constatăm în acea perioadă apariția a o serie de noi idei privind conceptul de apărare a țării. Ideile înaintate cu privire la apărarea patriei, care au fost în cadrul mișcării muncitorești în perioada premergătoare primului război mondial, sînt ridicate în perioada interbelică pe o treaptă superioară de Partidul Comunist Român, de mișcarea muncitorească și celelalte forțe progresiste, pînă la ideea rolului „națiunii înarmate” pentru apărarea țării. Trebuie de aceea examinată în mod mai special activitatea Partidului Comunist Român pentru atragerea armatei de partea luptei revoluționare, ideile lui privind democratizarea armatei pentru a deveni un element important în lupta poporului român pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a României împotriva pericolului creșterii expansiunii imperialismului fascist.

V. Piucă: Referatele prezentate ridică probleme de o deosebită importanță privind procesul de clarificare ideologică, amplele confruntări între diferitele partide și grupări politice existente în acel timp în România. Fără discuție, au fost abordate probleme de primă însemnătate care erau în preocuparea Partidului Comunist Român, a celorlalte partide muncitorești, cît și a altor partide și grupuri politice.

Cred însă că problemele clarificării ideologice trebuie privite ca un proces continuu, desfășurat în toate etapele de dinainte de 23 August 1944, precum și după actul insurecțional. Modul în care sînt prezentate uneori lucrurile lasă impresia că partidele politice, indiferent de nuanțele lor, — comunist, social-democrat sau socialist, țărănist sau liberal —, sînt privite oarecum în bloc, ca un tot unitar și tratate ca atare. A aborda problemele activității ideologice, activitate de maximă importanță desfășurată de Partidul Comunist Român, de celelalte partide muncitorești sau partide și grupuri politice democratice, impune din partea cercetătorilor multă atenție, studiiu atent al lucrărilor și documentelor, publicate sau din arhive, cunoașterea în toată profunzimea a pozițiilor partidelor, grupurilor și personalităților din partidele respective existente la un moment dat.

Aș dori să mă refer la unele momente care, într-un fel sau altul, pot să ilustreze remarca făcută. În 1921 la crearea Partidului Comunist Român au fost deosebiri de poziții în legătură cu rezolvarea problemei agrare. Unii, mai ales Cristescu, preluînd mecanic experiența revoluției ruse, susțineau naționalizarea pămîntului; alții, și între aceștia amintesc pe Rozvan, susțineau în mod just, pe baza marxismului aplicat realităților românești, exproprierea moșierilor și improprietărea țărănilor, care, numai după o muncă răbdătoare, de convingere, să fie atrași, în condițiile revoluției socialiste, pe făgașul transformării socialiste a agriculturii. Aș lua încă un alt aspect, din altă etapă. M. Gh. Bujor, adresîndu-se în 1936 Congresului P.S.D., propunea crearea partidului unic al clasei muncitoare prin unirea partidului comunist, partidului social-democrat și a celorlalte partide muncitorești; ideea era de mare importanță pentru destinele țării, dar pentru momentul respectiv nu putea fi realizată,

deoarece, în mod necesar, era nevoie să se clarifice mișcarea muncitorească, în primul rînd partidele muncitorești asupra ideologiei, politicii și structurii organizatorice. Acestea sînt doar două aspecte, care ilustrează, după mine, frămîntări, confruntări în problemele dintre cele mai diferite, comportînd unele nuanțe și sensuri care trebuie minuțios analizate.

Procesul de clarificare are însă loc atît în interiorul Partidului Comunist Român, cît și în confruntarea lui cu alte partide. La fel se poate spune și despre activitatea ideologică a Partidului Social-Democrat, altfel nu ar putea fi explicată apariția unor dezidenți din rîndurile lui. Dezidențele reflectă de fapt poziții, confruntări ideologice și politice în probleme majore pentru viitorul țării.

Un alt aspect, la care mă refer, este faptul că uneori în cercetare fenomenele nu sînt prezentate încît să se dea o imagine cît mai conformă cu realitățile, mai ales asupra unor aspecte care par secundare, însă își au și ele importanța în interpretare. Așa este cazul în legătură cu intelectualitatea sătească, în speță învățătorii, care nu erau toți net antifasciști. Este adevărat că în documentele vremii s-au făcut aprecieri potrivit cărora majoritatea acestei categorii sociale era antifascistă. Asta nu înseamnă însă că în totalitatea lor învățătorii s-au postat pe aceeași platformă, unii dintre ei, și nu puțini la număr, s-au situat pe poziții retrograde, chiar fasciste. Este cert că personalități de seamă ale științei și culturii românești, intelectuali de renume, s-au remarcat prin poziția lor fermă antifascistă, democratică, de apărare a intereselor țării, a științei și culturii, și-au spus cuvîntul în prelegeri, în publicații. Merită menționați asemenea intelectuali, comuniști și necomuniști, ca Radu Cernătescu, Petre Constantinescu-Iași, C. I. Parhon, Tudor Bugnariu, Duiliu Zamfirescu, Ion Gh. Maurer, Iorgu Iordan, Ion Cristea, Petre Andrei, Grigore Preoteasa, care au luat poziție împotriva concepțiilor retrograde, a obscurantismului, misticismului, a fascismului. M-am extins asupra problemei atitudinii față de fascism, deși această problemă va fi discutată altă dată, însă și în dezbaterile de astăzi pot fi comentate unele aspecte, mai ales privind începuturile, care se găsesc în etapa asupra căreia e programată dezbaterile de acum.

În altă ordine de idei, aș dori să mă refer la una din problemele ridicate aici referitoare la armată. Această masă însemnată de oameni, îmbrăcată în haine militare, trebuie să o privim în contextul general al frămîntărilor ce au avut loc în țara noastră. Este știut că marea majoritate a ostașilor erau fii de țărani și muncitori, ei înșiși țărani și muncitori, că nemulțumirile ce le aveau părinții și frații lor, și le aveau și ei înșiși, se făceau simțite în unitățile militare, în ciuda rigurozității ordinii cazone. Pentru a înțelege evoluția evenimentelor în special din perioada grea de după 1939 trebuie văzute, cu toată nuanțarea, situațiile reale din armată îndată după primul război mondial, ecoul frămîntărilor din rîndurile oamenilor muncii, ale tuturor forțelor democratice și politice din România, ecou care s-a resimțit și în unitățile militare. Încă de la începutul activității lor, Partidul comunist, Uniunea Tineretului Comunist, au avut în atenție munca de lămurire, de clarificare politică în rîndul ostașilor. Numai așa se va putea înțelege mai bine treapta nouă a activității pentru atragerea militarilor de partea forțelor care acționau în direcția scoaterii României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împo-

triva Germaniei hitleriste, condiție *sine qua non* pentru salvarea țării de pe marginea prăpastiei în 1944. Activitatea continuă a partidului comunist nu putea să nu-și pună amprenta pe modul de a gândi al ostașilor și să nu influențeze în mod pozitiv poziția multor cadre ofițerești, de comandă din armată.

Gh. Moldoveanu: În referatul la care am colaborat se pune și problema raportului dintre partid și sindicate în anii avântului revoluționar, și pentru că definirea raportului partidului clasei muncitoare și organizațiilor sale de masă are o importanță semnificație ideologică în intervenția mea întărește argumentația noastră prin câteva precizări.

În împrejurările noi, interne și internaționale, din anii 1918—1921 s-au acumulat elemente, obiective și subiective, ce vor facilita descifrarea raportului partid-sindicat. În acest sens, maturizarea conștiinței clasei muncitoare, avântul revoluționar, procesul intens de clarificare ideologică, au condus la stabilirea atribuțiilor organizațiilor sindicale, a rolului și locului partidului socialist în relațiile sale cu mișcarea sindicală.

În documentele partidului și ale mișcării sindicale, în presa socialistă, la întrunirile muncitorești se desfășoară o vie activitate, schițându-se și precizându-se rolul sindicatelor, raportul dintre partid și sindicat în vederea eliminării unor deficiențe și neclarități care mai persistau. Numeroase articole combăteau unele idei care modelau organizațiile sindicale în limitele strict economice. „Numai prin greve sindicale, numai prin sporuri de salarii” — se menționa într-un articol din „Socialismul”, 9 august 1919 — „muncitorii nu-și pot schimba radical condițiile de viață”, și se relevă că pentru emanciparea definitivă de sub dominația capitalismului este necesară lupta politică, dusă inclusiv de organizațiile sindicale.

În alte documente s-a luat atitudine împotriva concepțiilor reformiste care aderau la teoria „armoniei sociale”, a estompării luptei de clasă. Subliniindu-se că promotorii acestor concepții rămăneau tributari prejudecăților burgheze, într-un document se consemna: „Scopul mișcării muncitorești moderne trebuie să fie cucerirea revoluționară a puterii politice (...)”, operă de însemnătate istorică în care sindicatelor le revin sarcini complexe.

În procesul de clarificare ideologică, de promovare a principiilor revoluționare și stabilire a unui raport corespunzător între partid și sindicat, au fost criticate și părerile care identificau partidul cu sindicatele. Uniformizarea relației partid-sindicat, desigur, afecta într-o măsură considerabilă rolul de conducător ce revenea partidului revoluționar. „Înecarea, topirea Partidului socialist în organizațiile muncitorești de masă” — remarca un articol din același ziar, dar din 8 iulie 1920, — „nu poate să fie decît dăunătoare chiar pentru înfăptuirea misiunii istorice a proletariatului”.

De mare însemnătate este și faptul că în activitatea ideologică din mișcarea muncitorească se afirmă și se dezvoltă idei ce reflectau cît mai aproape de realitate raportul dintre partid și sindicat. „Epoca noastră revoluționară, a dărîmării capitalismului” — consemna un militant — „a scos și mai mult în relief rolul partidelor socialiste, care, din organe de luptă și de conducere a luptei proletariatului, a ajuns instrumentul renașterii și progresului omenesc”. Concomitent, exprimîndu-și opțiunea

pentru o conlucrare viabilă între partid și sindicat, autorul consemna : „Întărirea partidului, mărirea numărului membrilor săi, *stringerea legăturilor între organizațiile politice și sindicatele profesionale constituie cea dintâi și cea mai neînclăturabilă datorie a tovarășilor noștri*”. (sublinierea îmi aparține)

Din cercetarea documentelor mișcării muncitorești din anii la care ne referim rezultă că masa largă a muncitorilor, marea majoritate a militanților din conducerea mișcării muncitorești considerau pe drept cuvânt, întemeiat, că sindicatele, acordînd atenție luptei pentru îmbunătățirea condițiilor materiale și spirituale ale muncitorilor, aveau datoria, și capacitatea, să acționeze în același timp, sub îndrumarea partidului, în sensul realizării idealului socialist.

Secvența la care ne-am oprit în cele spuse, prefigurează ampla dezvoltare ideologică pe care a cunoscut-o ulterior în cadrul mișcării muncitorești problema raportului partid-sindicat, problemă exprimată în variante, opinii, nuanțe și orientări, conținînd principii autentice sau nu, a căror valoare și perenitate le-au verificat practica socială.

V. Arimia : Tema care se dezbate o socotesc și eu, de mare importanță pentru activitatea teoretică, ideologică, pentru activitatea noastră generală de partid. Tezaurul ideologic despre care vorbim este rezultatul activității îndelungate dusă de partid, de organizațiile muncitorești, nu numai din România dinainte de 1918 — am în vedere statul român, — ci și a mișcării muncitorești, revoluționare din provinciile românești aflate pînă atunci sub dominația străină. Cînd analizăm mișcarea muncitorească, activitatea ideologică, trebuie să avem în vedere că militanții care au contribuit la făurirea partidului comunist în anii avîntului revoluționar de după primul război mondial, și, după aceea, la munca de partid, la conducere, au fost din toate provinciile. Dacă vom urmări locul și modul în care s-au format, cum s-a cristalizat gîndirea lor social-politică vom constata multe trăsături esențiale comune — dar și unele deosebiri, determinate tocmai de condițiile în care au acționat. De exemplu, în Transilvania militanții socialiști s-au format în cadrul organizatoric al Partidului Social-Democrat din Ungaria, după 1903, mai bine zis, în cadrul secției române, după 1905, activitatea căreia ar trebui studiată mai mult, mai nuanțat, pentru a se evidenția cum dincolo de despărțirile prin frontiera statală a avut probleme fundamentale similare cu mișcarea socialistă de dincoace de munți, dar și particularități, mai ales de ordin pozitiv, față de conducerea social-democrației austro-maghiare. Totodată în această provincie, în etapa la care mă refer, s-a petrecut o mai mare influență social-democrat occidentală. Existența contactelor multiple între militanții socialiști români înainte de 1918, participarea reciprocă la congrese au făcut posibilă o cunoaștere mai concretă, mai directă, o apropiere mai mare, dar toate acestea nu au anulat anumite deosebiri de vederi. Dealtfel, în însuși cadrul Partidului Socialist din România existau deosebiri de vederi, exprimate prin curentele manifestate în perioada respectivă și care ele însele au o anumită evoluție, nu simplă, o dinamică a lor și interrelație, pînă la urmă mai proeminent și mai consistent devenind curentul de stînga.

Prin urmare, condițiile în care s-au format și au acționat militanții socialiști este una din problemele principale pe care o propun să fie avută în vedere în lucrarea ce se întreprinde privind activitatea ideologică.

Cu toată intensă activitate publicistică, cu tot contactul între socialiști în timpul celor aproape trei ani (1918—1921) în cadrul statului național unitar român, deosebirea de vederi în unele probleme au continuat să existe, atît înainte de congresul din mai 1921, cît, un timp, și ulterior. Uneori ne întrebăm de ce nu s-a ajuns în toate privințele la un numitor comun, de ce au persistat unele deosebiri. Ideologia după care s-a călăuzit Partidul Comunist Român a fost ideologia marxist-leninistă, și totuși au fost deosebiri de vederi, soldate uneori cu repercusiuni adînci în cadrul mișcării muncitorești, al mișcării comuniste din România. După părerea mea, pentru o cercetare mai concretă și cît mai completă una din problemele care trebuie avute în vedere cînd studiem activitatea ideologică este componența Comitetului Central, a Biroului Politic, a Secretariatului, a organelor de presă, ale organizațiilor de masă, conduse și îndrumate de P.C.R. O analiză amănunțită, temeinică, ne va clarifica mai larg multe din dificultățile pe care le-a întîmpinat partidul comunist în domeniul ideologic, mai ales în deceniul al treilea.

Avem avantajul că analizăm trecutul prin prisma unei perioade în care aceste idei le-am văzut traduse în viață. Documentele partidului nostru, cuvîntările secretarului general al P.C.R. ne-au atras atenția de a analiza fenomenele raportate la perioada lor concretă, la condițiile reale în care au avut loc. Este aici o problemă de metodologie a istoriei, o remarcă asupra unui fapt real, dar aceasta nu înseamnă afirmarea „contemporaneizării” istoriei, sau cum se spune mai exact, a „modernizării”, însă noi înșine trebuie să reflectăm mai mult asupra felului cum scriind inevitabil de pe pozițiile prezentului, din orizontul stadiului actual, să redăm însă exact imaginea faptelor din trecut, așa cum au fost.

Mă gîndesc, de exemplu, la transformarea socialistă a agriculturii, la suplețea politicii partidului, dar tocmai pentru că în România avem deja o bogată experiență pozitivă, este bine să examinăm, în plan ideologic, modul cum a evoluat problema agrară în documentele P.C.R., în documentele mișcării muncitorești văzută în ansamblul ei.

În sfîrșit, o problemă pe care o ridic este aceea a bazei documentare. De obicei se merge pe documentele oficiale ale partidului din etapele respective, la presa organelor de partid sau a organizațiilor de masă, și este bine să se facă așa, însă cred că este insuficient să se procedeze numai așa, pentru că de fapt uneori nici nu se știe care documente sînt oficiale, sau dacă realmente au fost elaborate de partidul comunist, ori sînt cazuri cînd documentele oficiale lipsesc, iar presa n-a publicat sau a informat foarte sumar. Este deci nevoie să se recurgă și la alte surse, de fapt normal este să se întrebuițeze toate genurile de izvoare. Mă gîndesc la actele organelor de stat. Prefecturile, primăriile, tribunalele, legiunile de jandarmi sau organele de poliție, surprindeau uneori cu exactitate activitatea militanților mișcării muncitorești, a comuniștilor, adesea în dosare de arhivă se găsesc discursuri, manifeste, ziare, broșuri aparținînd mișcării muncitorești, partidului comunist, și toate acestea este necesar să fie cercetate pentru ca informația să nu fie lacunară.

Dezbaterile parlamentare sînt o altă sursă de informare, în paginile lor se găsesc nu numai multe referințe ale politicianilor burghezi, ci și discursuri ale socialiștilor din anii 1919—1920, ale comuniștilor și social-democraților.

Presa este desigur un mijloc de informare destul de important, inclusiv organele de presă ale diferitelor partide și grupări politice nemuncitorești; și din ele ne dăm seama în ce măsură prindeau rădăcini ideile comuniste, în ce măsură ele prezentau un „pericol” pentru orînduirea socială, regimul politic existent. De bună seamă știm că toate aceste categorii de surse documentare trebuie coroborate cu documentele autentice ale partidului comunist, ale celorlalte partide și organizații ale clasei muncitoare.

N. Petreanu: Împărtășesc părerea că în munca de evaluare a fondului de idei în ce privește activitatea ideologică a mișcării muncitorești este bine să luăm în considerare aportul socialiștilor nu numai din cuprinsul statului român de dinainte de 1918, și să examinăm argumentat ce a fost comun în gîndirea lor, acest comun semnăind unitatea de fond a poporului român indiferent de situațiile politico-statale, și totodată să analizăm aspectele specifice, și cred că asemenea lărgire a cercetării va reveni primului studiu, al lui Constantin Mocanu.

În ceea ce privește reflectarea complexă a adevărului istoric atenția atrasă de Vasile Arimia este bine venită, adică trebuie cu multă temeinicie și atenție să apreciem activitatea aceasta ideologică și să nu ne limităm la categorisiri de suprafață care nu corespund realităților. Spun aceasta deoarece lucrarea pe care o facem are în datoria ei să exprime adevărul, prin prisma metodologiei celei mai competente, pe care, în unele privințe, noi înșine trebuie să o dezvoltăm, mai ales că dispunem de prețioase îndrumări în documentele mai recente de partid.

N. Gogoneață: Mi se pare bine venită această dezbatere, consacrată, în principal, caracterizării vieții ideologice din perioada interbelică. Îmi aduc aminte că, acum mai bine de 10 ani, cînd am discutat tematica istoriei partidului s-a resimțit tocmai lipsa unor capitole mai consistente cu privire la confruntările de idei, la lupta ideologică din diferite perioade; relevam atunci disponibilitățile celor care lucrează în domeniul gîndirii sociale și filozofice de a dezbate asemenea chestiuni.

Mă voi referi în continuare la cîteva din problemele abordate în referate și în cadrul discuțiilor. Mi se pare generoasă ideea lui Constantin Mocanu de a urmări jaloanele ideologice care au condus la apariția *in actu* a Partidului Comunist Român. Este important să înțelegem cum s-au încheiat aceste premise ideologice — și dinsul s-a referit la momentele principale ale constituirii lor — spre a determina apoi specificul activității ideologice a partidului în perioada interbelică. Între aceste premise, s-a amintit și de propagarea de către militanții socialiști a ideii necesității revoluției socialiste. Consider că ar trebui menționat și Panait Mușoiu, care în studiile și articolele sale se referea la dictatura proletariatului și recomanda ca proletariatul să fie pregătit pentru toate formele de luptă. Acestea sînt, în general, poziții destul de înaintate pentru vremea respectivă. Cît privește problema dacă Mușoiu a fost sau nu anarhist, am căutat să demonstrez cu texte (într-o lucrare apărută în Editura politică) faptul că nu este în-

temeiată părerea după care ar fi fost anarhist : Mușoiu nu a îmbrățișat teoriile anarhiste, a fost adeptul unui „socialism integral” ce ar include toate curentele socialiste.

Trecînd la problema caracterizării perioadei interbelice, aș vrea să mă refer la părerea că nu ar exista o unitate în problematica abordată de gînditorii acestei perioade. Consider că în problematica filozofică din anii interbelici există totuși note comune, sînt adică unele teme reluate de majoritatea gînditorilor — teme impuse de condițiile social-istorice ale epocii —, fără însă a se înregistra o unitate și în soluțiile propuse gravelor probleme care frămîntau conștiințele. Așadar, soluțiile sînt într-adevăr divergente și contradictorii, dar o anumită unitate în problematică există și ea este determinată de o serie de coordonate sociale specifice.

Încă înainte de război exista preocuparea pentru a determina căile de dezvoltare a României moderne, de a găsi modalitățile și forțele sociale capabile să asigure procesul civilizației române moderne. După război se produc cîteva mutații asupra cărora ar trebui să ne oprim spre a înțelege mai bine această perioadă. Se impun tuturor o serie de fapte de mare rezonanță socială și ideologică. Este vorba mai întîi de drama războiului mondial, care a zguduit foarte multe conștiințe : mulți intelectuali, mulți ideologi se arătau preocupați de a schimba ceva în această lume care a generat o conflagrație universală ce a avut atîtea consecințe în toate sferile și, în primul rînd, consecințe de ordin social. Apoi este vorba de prima revoluție socialistă, de constituirea primului stat socialist, care opune o alternativă capitalismului. Trebuie să avem în vedere și consecințele ideologice directe ale acestor evenimente istorice care aduc la ordinea zilei problema progresului, destinului culturii și civilizației umane. Aceste două mari evenimente au întărit o părere mai veche, după care civilizația în general — este vorba în realitate de civilizația de tip capitalist — se află într-o profundă criză. De aici „procesul democrației” : la această criză ar fi dus democrația, pentru că metodele raționaliste de gîndire au condus la instaurarea ei. Aceste opinii au fost susținute, într-o manieră agresivă, mai ales de reprezentanții extremei drepte care, paralel cu „procesul democrației” făceau și „procesul rațiunii”. Ideea unei crize a culturii, a civilizației umane este prezentă aproape la toți gînditorii epocii. G. Călinescu remarcă în *Istoria literaturii române* că în această perioadă trec pe primul plan al vieții culturale „ideologii”, explicarea acestui fenomen fiind, după el, o problemă pe care istoriografii viitori vor trebui s-o lămuirească.

În afara acestor trăsături generale ale perioadei interbelice, apar unele specifice pentru țara noastră, determinate de noile condiții social-istorice în care se afla poporul român, în primul rînd, de constituirea statului național unitar. Pînă la constituirea statului național unitar, două erau problemele principale care preocupau gîndirea social-politică. În primul rînd, desăvîrșirea unității naționale, apoi problema țărănimii, rezolvarea problemei agrare, problemă acută în epocă și care se asocia cu problema mai largă a democratizării vieții social-politice, pentru care militau mai ales forțele de stînga. Idealul care unea majoritatea intelectualilor era, înainte de primul război mondial, cel al unității naționale.

Acum, după război, acest ideal se realizează, și se pune problema definirii unui nou ideal, care să fie îmbrățișat de toată țara. Se caută un

specific al țării noastre, al poporului nostru. Toți intelectualii sînt de acord că trebuie să ne afirmăm, să ne spunem cuvîntul în planul culturii și al civilizației. Se conturează ideea căutării unei căi specifice de afirmare a țării noastre și se discută mult despre specificul poporului român, despre specificul național. (În legătură cu aceasta sînt o serie de elemente menționate în raportul profesorului Petric și nu vreau să le reiau). Unii au văzut în țărănism acest specific, datorită structurii predominant agrare a țării noastre, trăgînd concluzia despre necesitatea instaurării unui „stat țărănesc”; alții au vorbit despre urmarea tradiției, a căilor bătătorite. Expri-mîndu-se în termeni de teoria culturii, unii gînditori considerau că specific poporului nostru este „spațiul mioritic” sau, un echivalent pentru spațiul mioritic, „românismul”. Ideea „românismului” o întîlnim și la Blaga și la C. Rădulescu-Motru. Cînd încearcă să definească românismul, gînditorul menționat ajunge la formula clasică, inoperantă — școala, biserica, armata. Alți ideologi căutau specificul poporului nostru în religia ortodoxă; este vorba de adepții ideologiei gîndiriste, cărora li se asociază trăiriștii. Este cunoscută poziția lui Nichifor Crainic, care vorbește de „sfînta catape-teazmă” a bisericii ortodoxe ce ar uni pe toți românii, fără deosebire de clasă socială. De asemenea, Nae Ionescu, principalul reprezentant al tră-irismului, considera că ortodoxismul ar fi un specific al nostru, alături de cultul autorității.

O precizare : cînd vorbim despre ideologia gîndiristă avem în vedere ortodoxismul gîndirist, care caracterizează activitatea revistei „Gîndirea” din momentul cînd la conducerea ei vine Crainic. În ce privește faza inițială a revistei, se știe că fondatorii ei erau uniți de ideea creării unui organ cultural pentru toți intelectualii români, întrucît se resimțea necesitatea ca în Transilvania să existe o revistă culturală de prestigiu. Nu este surprinzătoare deci colaborarea lui Călinescu și Vianu la „Gîndirea”, în prima ei fază.

În această varietate de soluții referitoare la calea specifică a țării noastre, a poporului român, în noua epocă istorică de după primul război mondial, mi se pare că se poate întrezări o unitate de problematică, determinată de cîteva coordonate specifice epocii : este problematica definirii noului ideal și a drumului pe care urmează să se angajeze țara noastră.

Poziția P.C.R. se caracterizează tocmai prin căutarea și găsirea unor soluții care s-au dovedit valabile. Criza culturii este definită de publicațiile marxiste ca o criză a sistemului capitalist, nu a întregii culturi. Partidul comunist a avut capacitatea de a oferi soluții — prin analiza stadiului de dezvoltare a țării noastre și a elaborării strategiei și tacticii pentru viitor — care în liniile lor esențiale s-au dovedit juste. Nu este surprinzător faptul că partidul comunist căuta soluții la realitățile țării noastre, pentru că în condițiile istorice date aceasta era o preocupare oarecum generală și, ca să poată opune o soluție valabilă altor concepții, trebuia să analizeze aprofundat realitățile țării noastre. De aceea Pătrășcanu analizează istoria socială și politică a României, de aceea în publicațiile marxiste sînt încercări de valorificare critică a tradițiilor istorice și culturale progresiste din țara noastră. Mă limitez la aceste cîteva sugestii, mai mult cu caracter metodologic, privind cercetarea vieții ideologice din perioada interbelică.

V. Magraon: Am înțeles că dezbaterea privind mutațiile ideologice, îndeosebi din primul deceniu al perioadei interbelice, se vrea a fi mai amplă, adică de a se arăta că Partidul Comunist Român, avînd la bază ideologia marxist-leninistă, o bogată tradiție și o experiență revoluționară proprie, a acționat pe plan ideologic într-o neconținută și grea confruntare teoretică cu doctrinele burgheze, în timpul de care ne ocupăm — cu precădere cu doctrina liberală. Sarcina n-a fost deloc ușoară avînd, în vedere capacitatea de reconsolidare politică, dar și ideologică, în anumită măsură, a clasei burgheze după 1918.

Observ că în aproape toate textele supuse discuției noastre, precum și în două sau trei intervenții, s-a remarcat faptul că preocuparea privind elucidarea stadiului dezvoltării societății românești a fost o problemă care a stat în atenția tuturor partidelor, a multor sociologi, istorici, filozofi, economiști.

Într-adevăr, după primul război mondial a apărut necesară tratarea problematicii sociale din țara noastră sub aspectul complex al prezentului, mă refer la prezentul de atunci, dar și al dependenței acestuia de perspectiva istorico-socială, direcția pe care orice civilizație o cuprinde în planul evoluției sale. În această ordine de idei vreau doar să mă refer la situația cînd problema valorilor materiale și spirituale ale evoluției civilizației române se lega de disputa în jurul teoriei „formă fără fond”. Prezentarea antinomică dintre fond și formă apărea drept o contradicție a civilizației române, a mecanismului ei intern, o caracteristică nefuncțională a lipsei de sincronie axiologică. Direcția acestei interpretări a pornit, mai întîi, împotriva instituțiilor burgheze aflate în acea vreme la începutul consolidării lor, apoi a fost extinsă pe ansamblul societății. Teoria „formă fără fond” a persistat și în perioada interbelică, însă dacă la Titu Maiorescu instituțiile politice burgheze, viața spirituală erau expresii goale, fără conținut, fără legătură în structura societății, la Ștefan Zeletin relația apare răsturnată. Pentru ideologul neoliberalismului baza economică, deși nu se maturizase, era în natura ei să se dezvolte în direcție industrială cu toate consecințele și implicațiile sale, dar această dezvoltare răspundea mai puțin elementelor de suprastructură. Zeletin acuză burghezia că nu era pregătită pentru a acționa în domeniul teoretic printr-un sistem unitar, militant și partinic, asemănător manifestării cu evidentă superioritate de către conservatori înainte de război, el arăta că nu există o teorie, o ideologie burgheză pregătită să influențeze creator dezvoltarea economico-socială a României. În schimb, Eugen Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne* realiza o tratare accentuat suprastructuralistă poate și pentru că dădea o replică schematismului economico-sociologic. Este o contribuție conceptuală a examinării evoluției civilizației românești în cadrul sistemului de valori universale. Dacă Occidentul își puna problema decadentei, a declinului civilizației și culturii dezvoltînd o spiritualitate biologizantă asupra omului, civilizația română evolua într-un cadru fluctuant extrem de labil și trebuia să-și apere valorile material-spirituale ca entitate distinctă, națională, condiție ea însăși a integrării, a apropierei mediului universal.

Neoliberalismul a dorit, prin urmare, să depășească, și chiar să infirme, faza nefuncțională a „forme fără fond” într-o perioadă cînd societatea burgheză intrase într-o profundă criză socială, dar soluțiile

cele mai fecunde nu aveau condiții de a veni de la el, ci tocmai de la forțele realmente revoluționare, în fond de la orientarea fundamentală și de la politica activă și de sinceră perspectivă a partidului comunist.

D. Hurezeanu: Înainte de a intra în punctarea unor probleme de fond cred că nu e lipsit de interes să cădem de acord asupra unor aspecte metodologice ce trebuie să prezideze munca de elaborare a lucrării pe care ne-o propunem.

Descifrarea momentului ideologic în activitatea Partidului Comunist Român, așa cum rezultă și din sumarul preliminar al lucrării, este concepută în legătură cu ansamblul evoluției gândirii social-politice românești și cu trăsăturile specifice situației economice și sociale a țării. Găsesc că se poate de firească o asemenea abordare fiindcă, în afară de cunoașterea gândirii politice a P.C.R., într-o anumită etapă de dezvoltare, urmărim ca prin intermediul datelor pe care ea le oferă să ajungem la o înțelegere mai deplină și mai adecvată a fenomenului românesc, a problemelor sale, a caracteristicilor evoluției lui. Deci nu o simplă acumulare de idei, de teze și opinii — care au, desigur semnificația lor —, ci un prilej ca pornind de la aceste teze, opinii și idei să forăm mai adânc în conținutul realității românești, în epoca considerată, să realizăm un progres al cunoașterii în acest sens.

Iată de ce socotesc că este cât se poate de binevenit, în cuprinsul lucrării pe care o plănuim, să includem un studiu consacrat caracteristicilor evoluției social-economice ale României în perioada interbelică. În lumina datelor și faptelor materiale obiective privind fenomenul social-economic românesc vom avea posibilitatea să judecăm și gradul de adecvare a activității teoretice și politico-ideologice desfășurate în epocă. Pornind de la aceste fapte să desprindem măsura în care s-a reușit să fie „asimilate” teoretic sau, dimpotrivă, dacă demersul cognitiv și ideologic nu a fost corespunzător.

Pe de altă parte, dezbătând anumite aspecte ale activității ideologice a P.C.R. este necesară și o viziune de ansamblu asupra evoluției gândirii social-politice românești în perioada interbelică. În felul acesta vom avea un punct de raportare și de înțelegere a ceea ce era propriu și distinct activității teoretico-ideologice a partidului comunist, vom putea să conturăm elementele calitativ deosebite ale gândirii sale politice în comparație cu celelalte curente de gândire. Nu de mică importanță este de asemenea faptul că activitatea ideologică a Partidului Comunist Român s-a dezvoltat într-o susținută polemică cu numeroși adversari de idei. Se impune deci o „punere în temă” asupra tezelor susținute de adversarii de idei pentru a înțelege mai bine înseși opiniile și criticile formulate la adresa lor de partidul comunist.

De aceea, socotesc util și binevenit demersul întreprins de profesorul Aron Petric de a fixa, fie și în linii generale, tabloul gândirii sociale și politice din România în perioada de după primul război mondial. Desigur, problema este extrem de vastă și extrem de complexă. Esențial este de a defini just orientările de ansamblu fără ca înapoia frazelor și constatărilor generale să pierdem din vedere modalitățile proprii de argumentare, fizionomia unui curent teoretic sau altul, relieful său distinct.

Cîteva remarci aș dori să fac și eu cu privire la tabloul de ansamblu al gândirii social-politice românești în perioada interbelică.

Această perioadă a marcat schimbări semnificative în peisajul gândirii sociale și politice românești, odată cu prefacerile de ordin politic, social și economic care se petrec în ansamblul societății. Transformările survenite, multiple și de caracter diferit, nu reușesc să înlăture o serie de probleme vechi care se ridică, însă, într-un context nou. Dezbaterele doctrinare poartă după război tensiunea specifică epocilor de prefacere, curente de idei sint într-o măsură mai mare supuse fenomenului politic. Toate marile curente care se înfruntă sint o emanație directă a unor tendințe politice ale vremii. Dezvoltarea unor concepții teoretice în sistemul lor lăuntric nu se înscrie — ca și în etapele anterioare ale evoluției României moderne — pe primul plan de preocupări; în centrul gândirii sociale și politice se situează propunerea de a descifra caracterele distinctive ale societății românești. Există însă o mai accentuată preocupare pentru sistematizarea elaborării teoretice, pentru ordonarea ideilor în perimetrul anumitor curente, pentru așezarea unor orientări socio-politice sub orizontul unor teze cu substrat filozofic.

În mare, perioada dintre cele două războaie mondiale cunoaște din punct de vedere al evoluției gândirii social-politice două etape: o etapă de limpezire, de dezbatere și de cristalizare a direcțiilor de gândire care durează aproximativ pînă la începutul deceniului al patrulea, și alta după 1933 (luăm convențional acest an) dominată de sarcinile luptei împotriva fascismului și a ideologiei fasciste. Față de epoca premergătoare primului război mondial, capacitatea constructivă a teoriilor emise apare, pe ansamblu, oarecum diminuată. Continuitatea de preocupări și afinitățile tematice și problematice sint extrem de puternice între unele curente din perioada dinaintea primului război mondial și cea interbelică. (Exemplul cel mai elocvent ni-l oferă poporanismul și țărănismul).

O altă remarcă aș ține să fac în legătură cu unghiul de tratare a problemelor care formează cuprinsul viitoareii lucrări. Evident, există multiple unghiuri de abordare a gândirii politice și sociale. Într-un fel se va apropia de acest fenomen sociologul sau politologul și oarecum în altul istoricul. Acesta trebuie să fie preocupat, într-o foarte mare măsură, după părerea mea, de evidențierea articulației dintre realitatea socială și reflectarea teoretică a acesteia și să situeze într-o perspectivă largă, cu adevărat istorică, lumea de idei și de concepte care esențializează o întreagă mișcare de interese de clasă, de atitudini și orientări sociale, de năzuințe și țeluri ordonate pe o scară foarte largă între polii generalului și ai particularului.

Deci nu exclusiv aspectele ideatice ale conceptelor, dar și rezonanțele și implicațiile lor sociale, raporturile lor cu problematica general istorică a societății.

Dealtfel însăși *ideea de dezvoltare* a gândirii sociale și politice trebuie considerată nu numai în latura ei de act creator, evidențiind progresul în însuși sistemul dat al cunoașterii, ci de fenomen social-istoric care se răspîndește și se manifestă specific. Iar efortul de asimilare a unei realități, chiar dacă nu vizează fundamentele sistemului dat de cunoaștere, are o netăgăduită valoare de originalitate și creativitate.

A. Petric: Am prezentat un material sintetic, enunțiativ, tematic, din această cauză au apărut și unele formulări mai liniare, generalizatoare,

sînt, de aceea, de acord cu Ion Ardeleanu că Șerban Voinea nu poate fi pus pe aceeași linie cu Moscoviei; în studiul definitivat se vor face distincțiile necesare.

La cele spuse de Nicolae Gogoneață precizez că formularea sintetică nu a permis o prezentare a revistei „Gîndirea” pe etape, referatul oprindu-se mai ales la perioada cînd activitatea a fost dirijată de Nichifor Crainic, el căutînd să imprime o orientare naționalistă, mistico-religioasă. Desigur, orientarea aceasta nu s-a manifestat la fel și la fiecare din colaboratori, dar există o anumită rezultantă și mi se pare că aceasta este caracterizată prin iraționalism și misticism. Sub acest aspect mi se par interesante unele aprecieri ale lui I. Zamfirescu, colaborator al „Gîndirii”, și care reliefează, în cunoștință de cauză, unele din aceste orientări. Astfel, el arată, între altele, că „în trecut românii au luptat pentru independența lor politică, în prezent ei trebuie să năzuiască la o independență a lor spirituală. Aceasta ar fi în destinul lor ca popor o a doua neatîrnare”. Ideea este interesantă, însă pe urmă el vine și arată cum ar trebui realizată această a doua neatîrnare spirituală, menționînd că pentru ca aceasta „să devină posibilă, este nevoie de o renaștere religioasă, către care nu ne-am putea îndrepta decît liberîndu-se sufletește de tirania formelor materiale ale civilizației și ale ideologiilor sceptice, pozitivistice pe care le întreține cultul. Datoria noastră de astăzi nu este de a demonstra, ci de a crea. În locul judecăților sistematice și prezumțioase, trebuie să punem puterea creatoare a simțirii nemijlocite, „a intenției” și apoi, referindu-se la activitatea de la „Gîndirea” spunea: „atacurile pe care corifeii „Gîndirii” le-au făcut nu au un singur obiectiv, ci se răspîndesc în jerbe împotriva mai multora. De pildă, împotriva istoriei și a concepțiilor ei evolutive deterministe, apoi sînt îndreptate împotriva civilizației contemporane, împotriva societății burgheze, împotriva formelor de viață ale capitalismului modern, dar și împotriva democrației și a instituției ei reprezentative, împotriva spiritului liberal care a patronat în secolul trecut, se îndreaptă împotriva concepției marxiste, împotriva filozofilor pozitiviști și evoluționiști și, în mare măsură împotriva formei generale a culturii românești moderne”. Iată o apreciere a unuia dintre purtătorii ideologiei gîndiriste care într-o manieră pozitivă din punctul lui de vedere apreciază această orientare mistică și iraționalistă care a fost dătătoare de ton la această revistă.

În sfîrșit, printre coordonatele ideologice de după primul război mondial definirea noului ideal național a fost una dintre constante și printre notele lui caracteristice era preocuparea de a găsi un specific național în cultură. Iată ce spunea P. Negulescu: „Specific național nu înseamnă numai mîntea celor ce lucrează în această direcție, cartea noastră, știința noastră, filozofia noastră trebuie să fie originală. Nu este de ajuns. Ele trebuie să fie conforme cu specificul nostru național. Acest specific devine astfel călăuza pe care trebuie s-o urmăm îndeaproape, după care trebuie să ne conducem mai departe, pe care trebuie s-o avem dinaintea ochilor în toate străduințele noastre artistice, științifice și filozofice. Nu mai este de ajuns să urmărim frumosul în artă sau adevărul în știință și filozofie așa cum făceau altădată reprezentanții popoarelor

ce nu ajunseseră încă să aibă o conștiință națională destul de dezvoltată și care se mulțumeau să se conducă după normele și legitățile comune. Noi trebuie astăzi, cu conștiința deplină de noi înșine, conștiința la care am ajuns, să căutăm a realiza un frumos și un adevăr care să fie al nostru, care să exprime specificitatea noastră etnică și care să fie profund național”. Acest citat este din *Geneza formelor culturii*, apărută în 1934, în care Negulescu, care a fost un intelectual progresist, pune totuși probleme care au constituit într-adevăr o constantă și o linie de căutare în filozofia românească și, desigur pe această linie a găsirii specificului s-au înscris mulți alți gânditori.

C. Mocanu: Vreau să-mi expun un gând care mi-a încolțit după ce Damian Hurezeanu a formulat adineori opinii asupra fizionomiei lucrării menită de a ne ajuta să penetrăm consistent spre realitățile omenești prin realizarea unei explicații de înaltă competență.

Caracteristica enunțată este posibilă prin mai multe, și, desigur, diferite mijloace și modalități, oferite de metodologia, să-i zic, tradițională, a istoriei, și de metodologia ei modernă, cu orizonturile și tehnicile recente, ultimele în fapt — trebuie să recunoaștem — mai puțin întrebuințate de istorici, mai ales de istoricii având ca preocupare specializată istoria mișcării muncitorești și a partidului. Va fi util să întreprindem evidența acestor procedee și să vedem care și în ce măsură vor spori eficiența cognitivă, explicativă, asupra temei cărții, și, în cuprinsul ei, asupra unei laturi sau alteia, fiecare în parte comportând particularități de aplicare a metodelor. Este de a lua în seamă, cu deplină acuratețe, evantaiul desfășurat al exigenței de la instanța primară a criticii, formale și de conținut, a izvoarelor documentare, care ele însele sînt produse ale istoriei, după cum releva Hippolyte Taine, pînă la urcarea la concept, — moment presupus tocmai de o lucrare pe temă ideologică.

În asemenea construcție, deocamdată pusă numai imaginativ, care să însumeze condensarea teoretică prin urcarea la demonstrație logică și aprofundarea cunoașterii prin însăși frumusețea literară nuanțatoare, va trebui să fie întreprinsă examinarea conceptelor.

În primul rînd, examinarea foarte atentă a conceptelor așa cum s-au format ele în condițiile de epocă, dintre care o bună parte și-au păstrat încărcătura de sens, inclusiv strict terminologic, dar unele și-au pierdut din semnificație în timpul succedent, rămînînd mai sărace, ori altele au devenit mai bogate în semnificație. Unele concepte trebuie să le definim noi, acum, din perspectiva prezentului, dar în așa fel încît să nu ideologizăm prezenteist, și îmbogățim astfel noi înșine în optică larg cuprinzătoare să răsfrîngem rezultatul spre obiectul studiat. În această privință, lucrarea de istorie va fi o creație prin interpretare pe un plan care, fiind mai înalt, este însuși planul faptelor, dar planul transfigurat teoretic al faptelor existente *realiter*.

Privirea în maniera doar schițată — nu e posibil mai mult în această scurtă discuție — este de natură să ducă la valorificarea mai amplă, dar nu incorect adăugătoare, a concepției mișcării muncitorești, a partidului ei revoluționar, a partidului comunist în speță. Iată un exemplu — conceptul *patriotism*, care, de bună seamă, este din sistemul conceptelor principale ale activității ideologice-politice.

Vechea mișcare muncitorească a fost, în general, doctrinar și practic, o mișcare socială care a contribuit la toate laturile implicate în și de acest concept. Prin expresia *în general* am vrut să construiesc un enunț mai precis, probabil, că l-am făcut însă mai puțin precis, dar am dorit să nu afirm ca și cum nu aș ști că unele formulări în publicistica socialistă de atunci nu au fost întotdeauna clare, și că opinii din grupările politice ale claselor dominante atacau doctrina muncitorească tocmai în această privință. Dificultăți mai mari au fost în perioada de existență a partidului comunist, mai ales din anii 1924 și pînă prin primii ani de după 1933, apoi în 1940–1944, dar aceste dificultăți nu sînt în afara posibilității de a fi explicate.

Întii — pur și simplu ca greșeli din pricina practicilor neadecvate însăși naturii comunismului de imixtiune în treburile partidului de către forurile de atunci ale organizării muncitorești internaționale ; apoi — ca nerealizare suficient de bine a raportului dintre național și internațional, căci și în această privință a trebuit o îndelungată evoluție pînă la expresia așa de clară și certă din documentele recente ale Partidului Comunist Român ; în fine, dar nu în ultimul rînd, că însăși noțiunea *patriotism* este rămasă la un înțeles restrîns. Prin *patriotism* s-a înțeles și se înțelege de regulă atitudinea în legătură cu păstrarea integrității teritoriale, în legătură cu apărarea neatîrnării, în legătură cu afirmarea patriei în interior și exterior, ș.a.m.d. — nu dau definiția, am vrut doar să sugerez interpretări pe care le cunoaștem și care s-au dat cu sensuri felurite chiar sub aceleași cuvinte de către diferitele partide, doctrine politice. Un studiu istoric amplu ne lipsește, recent am citit însă o foarte sugestivă carte, *Ideia de patrie în literatura română*, publicată în acest an de Alecu Hanță, conferențiar la Universitatea din București.

De multe ori, de pe pozițiile claselor dominante, mai cu seamă după ce n-au mai prezentat poziții înaintate, atitudinea revoluționară, mai ales atitudinea proletară, comunistă, a fost considerată, adesea defăimător, ca nepatriotică. O reevaluare a conceptului *patriotism*, de pe poziții comuniste profund patriotice este bine venită. Ne punem, metodologic, noi înșine întrebarea : o seamă de evenimente de care ne vom ocupa neapărat în lucrare au fost sau nu patriotice ? Astfel 13 Decembrie 1918, eveniment pe care-l cunosc bine, căruia i-am acordat mai mulți ani de studiu, și despre care, împreună cu Gheorghe Unc, am scris și o carte, mai mică, este găsit în presa reacționară ca acțiune nepatriotică, dușmănoasă țării. În carte nu m-am gîndit atunci să aduc replică deschisă unor asemenea caracterizări, și să relievez conținutul lui patriotic, examinînd și dezvoltînd însuși conceptul. Într-adevăr 13 Decembrie a fost un eveniment care nu se încadra în sistemul unor interese ale grupărilor reacționare, acestea puteau spune, și au spus, că muncitorii nu „apără” interesele „țării”, dar dacă noi îl evaluăm, desigur nu simplist, prin ce a pus pentru ridicarea stării de existență a oamenilor, a oamenilor muncii, prin ameliorările cerute împotriva scumpetei, a sărăciei, pentru o zi de lucru mai mică, pentru libertate de organizare, de păstrare și promovare a drepturilor democratice — pentru toate aceste revendicări, tocmai prin aceste revendicări acțiunea muncitorească nu a fost patriotică ? Tot așa, greva generală din octombrie 1920, temă care și ea mi-a reținut atenția mulți ani, este considerată în literatura reacționară tot ca nepatriotică, dușmănoasă țării ;

dar cînd o întreagă muncitorime se ridică la luptă pentru îmbunătățirea condițiilor de existență a celor ce muncesc, aceasta nu este atitudine în direcția remedierii stărilor de lucruri din interiorul patriei, nu este atitudine patriotică ?

Propun să lărgim conceptul *patriotism* pentru a cuprinde esențialmente mișcarea revoluționară care prin natura ei este patriotică, adică prin efortul ei de a găsi rădăcinile nedreptății și de a afla soluțiile ca răul să fie înlăturat și în locul lui să vină rînduieli mai bune, care tocmai ca rînduieli mai bune ridică prestigiul țării. Acest enunț nu propune în nici un fel o modalitate de studiere nediferențiată, lipsită de spiritul critic, de rigurozitatea principială și partinică a disecării atente a împrejurărilor care, mai ales în unele etape — cum am amintit și mai înainte — au fost grevate de erori în problema la care mă refer. Lărgind însă, conceptul *patriotism*, în termeni de știință capabilă să reflecte complex adevărul realității complexe, vom găsi în cuprinsul activității revoluționare a Partidului Comunist Român toate acele momente care au propulsat realist progresul, patriotice prin natura lor, prin sensul lor, prin saltul înnoitor pe care l-au deschis și l-au făcut în această țară, și care s-au intruchipat și se intruchipează astăzi în profilul imanent patriotic și internaționalist al României socialiste, al Partidului Comunist Român.

N. Petreanu: Nu intenționez să formulez concluzii, dealtfel ar fi foarte greu în fața mulțimii de probleme ridicate. Rezultă că, într-adevăr, problemele activității ideologice a Partidului Comunist Român îmbracă o mare varietate de aspecte ținînd de condițiile în care a activat și de sarcinile sale. Abordarea unor asemenea probleme presupune o determinare a conținuturilor de fond cu care s-a confruntat mișcarea muncitorească, întreaga mișcare revoluționară, progresistă din țara noastră. În dezbateri s-au sugerat o seamă de idei ce trebuie reținute prin valoarea lor. Vor trebui gîndite problemele puse astăzi în discuție, lărgită sfera lor cu noi și noi aspecte, multe răspunsuri se vor da însă mai întregit cînd vom dezbate, în continuare, teme propuse pentru etapele mai apropiate de momentul de cotitură în istoria poporului român care l-a constituit 23 August 1944.

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE A DIRECŢIEI PATRIMONIULUI CULTURAL NAŢIONAL

În zilele de 15 și 16 iunie 1976 a avut loc, în sala de conferințe a Muzeului de istorie al Municipiului București, sesiunea anuală de comunicări științifice 1976, organizată de Direcția Patrimoniului Cultural Național sub auspiciile Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Materialele prezentate în fața unei numeroase asistențe formată din cercetători, muzeografi din București și din alte orașe din țară, din cadre didactice de la Universitatea din București, au fost în primul rând rodul unor îndelungate investigații fie în cadrul șantierelor de arheologie medievală și modernă, fie în cadrul lucrărilor de restaurare al diferitelor monumente istorice și de artă. În al doilea rând ele au rezultat din cercetările cu caracter metodologic al căror scop era sublinierea folosirii mijloacelor tehnice cele mai avansate din zilele noastre pentru obținerea unor rezultate cât mai eficiente.

După specificul lor comunicările prezentate pot fi împărțite în patru grupe și anume: din grupa I fac parte următoarele: Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*; arh. Eugenia Greceanu, *Structura urbană medievală a orașului Pitești*; arh. Cristian Moisescu, *Un monument bucureștean dispărut — biserica fostei mănăstiri Sărindar*; arh. Constanța Modoran și Ion Chicideanu, *Cetatea Bradu*. Autorii primelor două comunicări au dovedit pe baza investigațiilor din ultimii ani că vechimea urmelor de locuințe în perimetrul orașului Pitești este atestată aproape continuu încă din preistorie, din neolitic, că materialul arheologic datat din secolul al XIII-lea până în al XIX-lea este cel mai bogat și semnificativ pentru ilustrarea vieții urbane în această lungă epocă, că din topografia orașului medieval s-au păstrat până în zilele noastre elemente care atestă unde se afla vechiul „bazar”, sau „ulița mare”, că în reconstituirea vechiului plan al acestui oraș din evul mediu de un real folos au fost nu numai studiarea elementelor arhitectonice dar și urmărirea acestui proces în documentele municipale ale vremii. În celelalte două comunicări cercetarea analitică a documentelor de epocă comparate cu analiza formelor estetice păstrate de unele monumente de artă fie că sînt în mediul urban sau rural au dus la concluzia că rezultatele obținute sînt cu atât mai mari cu cât orizontul de investigație este mai larg și cu cât materialul documentar este mai variat. De aceea imaginea mănăstirii Sărindar din București (azi dispărută) ne apare în zilele noastre mult mai clară și mai completă ca și rostul ei în viața urbană, după cum ruinele cetății Bradu evocă nu numai multe evenimente politice și militare din secolul al XVII-lea dar și locul pe care aceasta l-a ocupat în sistemul de fortificație al Țării Românești, în epoca respectivă.

Din grupa a II-a fac parte comunicările: Radu Crețeanu, *Spontaneitate și fantezie în pictura murală medievală*; arh. Tudor Otetelișanu, *Contribuții la cunoașterea arhitecturii bisericilor de lemn din Transilvania*; Ioana Cristache Panait, *Semnificația istorică și valoarea artistică a bisericii de lemn din Vechea, jud. Cluj* Ioana Cristache Panait și arh. Marinela Daia, *Tradiția lemnului la Fildu, jud. Sălaj*. Deși a fost numai o comunicare care s-a referit la pictura murală medievală ea s-a dovedit revelatoare pentru a distinge acele elemente asupra cărora s-a insistat mai puțin până acum și care ne dau explicația de ce multe din realizările remarcabile ale vechilor noștri zugrăvi din mediul rural și urban au reușit să lase posterității opere de mare valoare. Celelalte trei comunicări au avut un anumit specific și anume au căutat să aprofundeze studiul privind construcțiile de cult din lemn în ransilvania nu numai din punct de vedere istoric (vechimea lor, ctitorii care le-a înzestrat, meșterii care le-au lucrat) dar și artistic (modelul care a stat la baza unora din ele, elementele artistice originale, influența pe care au exercitat-o ele înșile asupra altor tipuri de construcții).

Din grupa a III-a fac parte comunicările: Liviu Rotman, *Despre importanța izvorului material în cercetarea istoriei moderne a României*; arh. Aurelian Iănăsescu, *Contribuții la studiul și evidența monumentelor istorice cu ajutorul sistemelor de prelucrare automată a datelor*; Vasile Drăguț, *Date noi despre cetățile de scaun din Moldova medievală*; arh. Ion Dumitrescu,

O biserică de tipul Neagoe Basarab prea puțin cunoscută, biserica sf. Nicolae de la mănăstirea Cernica. Prima comunicare a subliniat încă odată utilitatea exponatelor tridimensionale existente în sălile muzeelor care completează în mod armonios materialul documentar și ilustrativ, (mobilier, obiecte aparținând unor personalități, monete și medalii, arme și utilaj de tot felul, mijloace de transport și iluminat etc.) A doua cu un vădit caracter tehnic a dezvăluit un aspect nou privind nu numai inventarierea și evidența monumentelor istorice și de artă dar și clasificarea lor potrivit unor norme strict analitice. În a treia autorul a surprins unele elemente caracteristice care ne permit azi să stabilim timpul când cetățile de scaun s-au bucurat de atenția diferiților domni și să le deosebim de celelalte reședințe ale domniei după structura arhitectonică a complexului clădirilor. În fine ultima avînd caracterul unei micromonografii a dezvăluit, după elementele estetice în special, liniile generale ale unei ctitorii din preajma orașului București.

Din grupa a IV-a fac parte comunicările: Luminița Munteanu: *Rezultatele cercetărilor arheologice de la biserica mănăstirii Cobia*; arh. Ana-Maria Orășanu, *Casa domnească de la Berca*; arh. Mihaela Adrian, *Cula Nistor de la Cernesti*; Liana Tugearu, *Goticul intrizat în arhitectura Țării Românești*. Comunicările din această ultimă grupă se remarcă prin datele noi obținute în urma unor investigații deosebite făcute în ultimii ani fie în cazul unor săpături arheologice fie în urma unor lucrări de restaurare: Totodată autorii lor au reușit să îmbogățească literatura de specialitate privind arhitectura clădirilor aparținînd reprezentanților clasei feudale pe de o parte iar pe de alta să stabilească atît momentul istoric al pătrunderii unui stil arhitectonic apusean la noi cît și modul cum acesta poate fi identificat plînă în zilele noastre studiînd diferite monumente de artă.

Discuțiile angajate pe marginea comunicărilor au subliniat importanța rezultatelor la care au ajuns autorii lor, noutatea onora din concluzii, înalta calitate a planurilor și schemelor prezentate ca și a diapozitivelor în culori care însoțind expunerea au reușit să illustreze diferitele etape ale cercetărilor arheologice și ale restaurării onora din monumentele istorice și de artă supuse acestor cercetări. Totodată s-a subliniat necesitatea continuării colaborării cadrelor de specialiști din Direcția Patrimoniului Cultural Național cu istoricii, cu istoricii de artă, cu muzeograful în vederea obținerii de noi rezultate în investigațiile ce urmează a fi întreprinse și în viitor.

Constantin Șerban

CRONICA

În ziua de 13 august 1976 la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România a avut loc un simpozion consacrat împlinirii a 70 de ani de la centralizarea mișcării sindicale și crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România.

La manifestare, organizată de Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., au luat parte vechi militanți ai mișcării muncitorești, activiști de partid, ai organizațiilor sindicale și de tineret, cercetători științifici.

În cadrul simpozionului au fost prezentate și dezbătute referatele *Centralizarea mișcării sindicale (august 1906) și semnificația sa pentru dezvoltarea luptei revoluționare a clasei muncitoare din România și Sindicatele, participante active la înfăptuirea Programului P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.*

În ziua de 13 august 1976 profesorul Federico Brito Figueroa, de la Universitatea din Caracas, care ne vizitează țara ca oaspete al Asociației de drept internațional și relații internaționale (A.D.I.R.I.) și al Ministerului Educației și Învățămîntului, a vorbit la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” despre *Un secol de frămîntări sociale în Venezuela 1876 — 1976.*

IOAN SCURTU, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918 — 1926)*, București, Edit. Litera, 1975, 198 p.

Lucrarea — formă prescurtată și ameliorată, în urma observațiilor primite, a tezei de doctorat susținută în 1971 — sintetizează o suită de studii și articole publicate de autor, începând din 1968, privind istoria partidelor politice burghize din România după primul război mondial. Lucrarea este prima monografie scrisă de pe pozițiile marxist-leniniste privind activitatea partidului țărănesc de la întemeiere și până la fuziunea sa cu Partidul Național. Evoluția noului partid politic „țărănesc” este analizată de-a lungul a cinci faze — tot atâtea capitole ale lucrării — autorul explicând condițiile istorico-politice care au determinat abandonarea crezurilor radical de stînga, „maturizarea” relativ rapidă și afirmarea sa ca al doilea partid de guvernămînt al țării după fuziunea realizată în 1926 cu naționalii ardeleni și „regășeni”.

Monografia istorico-politică a partidului țărănesc este sub aspectul documentar, al prezentării diferitelor faze și etape ale activității acestui partid o lucrare de referință reușită, foarte utilă. Autorul a izbutit să aducă o contribuție valoroasă la cunoașterea cadrului general politic în care s-a întemeiat și a activat un nou și — în ciuda lipsei sale de omogenitate socială și politică — puternic partid politic burghez. Sînt cuprinse și analizate principalele acțiuni, inițiative și manifestări politice ale Partidului Țărănesc (congresele și conferințele sale, adoptarea și modificări aduse programului, statutului, componentelor organelor centrale de partid; confruntările de idei dinlăuntrul și din afara partidului; evoluția spre dreapta care l-a împins la fuzionarea cu Partidul Național de centru dreapta și care a pregătit terenul acceptării de către factorii responsabili ai regimului politic din România a unei guvernări național-țărăniste etc.). Toate aceste calități ale lucrării pot fi, dealtfel, observate cu ușurință de orice cititor (specialist sau nu) al lucrării. În speranța unei viitoare reeditări într-un tiraj mai larg și într-o editură de specialitate, vom folosi prilejul oferit de prezentarea acestei prime lucrări privind istoria integrală a unui

partid politic de la întemeiere pînă la încheierea activității sale spre a releva necesitatea unor ameliorări de viziune științifică, necesitatea unei interpretări mai nuanțate și aprofundate a unor procese social-politice de mai largă amplitudine, cu rădăcini și rezonanțe istorice ce nu pot fi încorsotate în cadrul strict al anilor 1918 — 1926, analizați cu precădere de autor în lucrarea sa.

Contrar așteptărilor, lucrarea debutează brusc cu descrierea inițiativelor unor intelectuali radicali burghezi în vederea întemeierii unor grupări „țărăniste” și „muncitorești” (nemarxiste) la sfîrșitul primului război mondial și primii ani de pace. În acest context și într-o asemenea viziune, apariția noului partid țărănesc pare a fi în primul rînd rodul „psihozel tranșelor”, ale unei stări conjuncturale, al unei nevoi subiective a cercurilor burghezo-moșierești (a burgheziei rurale îndeoșebi) de a devia printr-o diversivitate politicianistă, radicalismul de stînga al maselor țărănești de pe făgașul luptei revoluționare. Fără a subaprecia influența avîntului revoluționar în grăbirea procesului de clarificare, grupare și organizare a diverse curente, tendințe, năzuințe, în jurul unor partide sau programe vechi sau noi, trebuie, de la bun început, să precizăm că neanalizarea premiselor social-economice, politice, ale rădăcinilor istorice a diferitelor soluții de „rezolvare” a problemei agrare și a „chestiunii țărănești” înainte de primul război mondial creează dificultăți mari autorului în explicarea conținutului și caracterului țărănismului ca partid și program social politic. Ca preocupare social-politică, țărănismul este vechi ca și problema țărănească. El este reflexul insatisfacției în mediul rural țărănesc și în cadrul intelectualității rurale a nerezolvării burghezo-democratice complete a problemei agrare. Înainte de apariția unui Dobrescu-Argeș, Dincă Schileru, a haretismului, a poporanismului și semănătorismului (în ceea ce privea problematica agrariană a acestor curente), răscroalele țărănești endemice care prevesteau crunta răsccoală și represiune din 1907, lipsa de pămînt,

de pășuni, clocotul revoluționar al maselor țărănești cereau o rezolvare radicală a problemei agrare. Spre deosebire de celelalte soluții exterioare, țărănismul apare la începuturi — și chiar după întemeierea partidului politic al „țărănilor” — ca o soluție endogenă în măsura în care apreciem majoritatea intelectualității sătești ca identificându-se atunci mai mult cu interesele țărănimii muncitoare decât cu cele ale burgheziei sătești. Pentru toți cei care se apleacă asupra surselor documentare primare ale perioadei dinaintea primului război mondial (arhive comunale, ale unităților de dorobanți, apoi de jandarmi, ale preturilor, ocoalelor agricole și silvice etc.), devine evident că majoritatea învățătorilor (numeroși dintre ei suplinitori, cu studii incomplete, fără avere) și preoștii rurale nu poate fi trecută în rîndul burgheziei satelor (cum o face și I. Scurtu la pag. 10, 11, 12, 15 și în alte părți ale lucrării) decât trecînd peste adevărul istoric (cum s-ar explica participarea masivă a intelectualității rurale la toate acțiunile revendicative țărănești, inclusiv în fruntea răscoalelor, în cazul în care ne-am găsi în fața unor elemente înstărite, rupte de acum de nevoile celor mulți, atrase și incorporate deja în rîndul minorității exploatare?). Dacă învățătorii și preoștii de țară erau burghezi, atunci arendașii, circiumarii comerțantii, cămătarii, chiaburii în ce categorie trebuie trecuți? Faptul că lucrări mai vechi sau mai noi, preluînd necritic tipare de import, neconforme realităților românești dinainte de 1918, confundă frecvent burghezia rurală cu majoritatea învățătorimii și preoștimii acelor vremuri, nu poate cluda existența unor curente și tendințe protestatare, contestatare, radicale inițiate sau conduse tocmai de intelectualitatea satelor (ne referim, evident, mai ales la stările din vechea Românie). Deși, după 1907 o parte a intelectualității satelor e antrenată la conducerea băncilor populare, a unor „obștii” (asociații) de arendare și cumpărare de terenuri agricole sau în lupta politicianistă (clîiva din viitorii frunțași ai P.N.Ț. în cap cu I. Mihalache, președinte înainte de primul război al Asociației generale a învățătorilor pe țară, vor activa la liberali), totuși izvorul țărănismului ca năzuință și mișcare revendicativă specific țărănească era departe de a fi diminuat, deoarece el consta, după cum am mai arătat, în rezolvarea problemei agrare în toată complexitatea acesteia. Înclinăm, de aceea, spre concluzia la care au ajuns M. Mușat, I. Ardeleanu (în „Viața politică în România 1918 — 1921”) și alți autori, că ideea înființării unui partid țărănesc — veche de decenii — a fost doar reluată și dusă la împlinire într-un cadru nou și în condițiile social-politice schimbate de după primul război mondial. De altfel, fără

a aminti, chiar și succint, în introducere, asupra elementelor constitutive originare ale viitorului partid țărănesc, nu se poate înțelege, de jildă, rolul precumpănitor jucat inițial de tendințele și grupările adepților lui Millan Ionescu-Berbecaru, C. Stere, N. D. Lupu, aderența unor intelectuali de valoare ca Paul Bujor, C. I. Pașon, V. Pârvan, V. Madgearu etc. (erau toți aceștia uneltele diversioniste ale marelui capital? sau ale burgheziei rurale?). Însăși concluzia ce-i este sugerată autorului (p. 31) de rezultatele alegerilor din 1919 pare nemotivată în condițiile în care el se declară adeptul întemeierii și activității partidului țărănesc doar ca rezultat al unei necesități subiective, unei oportunități politicianiste, ca reflex doar „al afirmării burgheziei rurale, care urmărea să-și făurească un instrument politic propriu” (p. 11).

Numeroși învățători, ofițeri de rezervă și comandanți în linia întâi a țărănilor soldați, confrunțați cu marile nedreptăți de pe front și din spatele frontului, martori și participanți la epopeea luptelor eroice din Moldova se radicalizează; nevoia unor înnoiri democratice profunde nu era consecința înscrierii reformei agrare și electorale în Constituție (iulie 1917), ci devenise pentru acești ofițeri de rezervă învățători o problemă de conștiință social-politică. În acest sens, se poate într-adevăr vorbi de faptul că ideea unei grabnice întemeieri a unui partid țărănesc a țîșnit din tranșee. Țaranismul tranșeelor, împreună cu radicalismul revoluționar burghezodemocratic de inspirație poporanistă a lui C. Stere au pus, pe deasupra intențiilor de la început politicianiste ale lui I. Mihalache și ale altora, primele temelii organizatorice ale noului partid politic (vezi componența și starea de spirit a participanților la întrunirea țărănistă din 21 noiembrie 1918 de la Slatina sau la cea din 5 decembrie 1918 de la București). O lectură a procesului-verbal încheiat în decembrie 1918, care reprezenta actul de naștere al partidului țărănesc și al ideilor sale programatice de bază nu lasă nici o îndoială asupra influenței decisive pe care a avut-o Millan Ionescu-Berbecaru și alte elemente radicale în elaborarea primului program al noului partid țărănesc. Contopirea diferitelor grupări țărănești locale cu partidul muncitor, intrarea în partid a unor personalități democratice cu stare socială mic-burgheză a dus la întărirea orientării radicale de stînga a întregului partid în curs de constituire în anii 1919 — 1921 (sînt anii afișării unui program burghezodemocratic radical).

A devenit partidul țărănesc după 1921 — 1922 un veritabil partid al burgheziei sătești? Categorie nu. Deoarece în momentul în care își demonstrează viabilitatea, iar liderii săi receptivitatea la regulile jocului politicianist, partidul țărănesc încetează — chiar dacă va

afișa în mod demagogic și în scop electoral formula statului țărănesc și a proprietății țărănești de „muncă” — de a mai fi un port-drapel al păturilor mic-burghize; el va plonja spre putere — după fuziunea cu naționalii — ca un nou partid al rotației guvernamentalei burghezo-moșierești, sprijinit de și sprijinind interesele unor influente cercuri, în special ale burgheziei mijlocii, a noilor îmbogațiți de după primul război mondial, care vroiau să-și croiască un loc fruntaș în viața economică dar și politică a țării pe seama liberalilor. De altfel, autorul constată, fugitiv, ca după 1921 alunecarea spre dreapta a partidului era urmarea „mutațiilor ce aveau loc în baza lui social economică” (p. 103), care, observăm noi, nu mai era țărănească, ci mic-burgheză radicală, cadrele provenite din păturile orașenești devenind predominante. Părăsirea ulterioară, voluntară sau forțată, a rîndurilor viitorului partid național-țărănesc de N. D. Lupu, C. Stere și de grupările acestora considerate mai de stînga, încorporarea pe de altă parte a numeroși industriași, comercianți, avocați, bancheri, chiar a unor moșieri, denota că în ciuda titulaturii și sloganurilor României „eminamente agricole” și a statului țărănesc, partidul țărănesc se transformase într-un partid burghezo-moșieresc, gata să-și ofere serviciile marelui capital autohton sau străin, prințului Carol ca prezumtiv monarh, numai pentru a obține posibilitatea unei mari guvernări țărăniste, respectiv național-țărăniste.

De altfel, încă din anii 1922 — 1924, o serie de prevederi burghezo-democratice radicale, incluse sau menținute în programul partidului la cererea lui Stere, N. D. Lupu și aderenților acestora făceau o notă discordantă cu orientarea generală a majorității cadrelor fruntee ale partidului care mai afișau doar un radicalism de circumstanță în lupta politicianistă ce o dădeau împotriva liberalilor sau averescanilor. Comitetul central executiv, ales în urma Congresului general al partidului din octombrie 1924, avea în compoziția sa 10 avocați, 9 profesori universitari, 2 profesori de liceu, 2 medici, 1 industriaș, 8 învățători și 1 plugar. Din noua conducere lipsea Millan Ionescu-Berbecaru și alți întemeietori ai partidului; în schimb, printre aleși figura Matei D. Cantacuzino, fost conservator, ceea ce, coroborat cu numărul redus aproape simbolic al învățătorilor și al singurului plugar menținuți la conducerea partidului, ilustra suficient mutațiile calitative produse la nivelul cadrelor și orientării generale (spre dreapta) a partidului țărănesc, chiar înaintea fuziunii sale cu fruntașii burgheziei române din Transilvania, Crișana și Banat grupați în Partidul Național. Lunecarea sa ireversibilă spre dreapta, în ciuda

menținerii în conducere a lui C. Stere, N. D. Lupu, Paul Bujor, Pan Halippa, nu a putut fi oprită, ba chiar a fost accentuată de afirmarea publică în 1925 a dizidenței de dreapta condusă de S. Mehedinți. Ahțiată după putere, noua conducere, în frunte cu I. Mihalache, va atenua treptat unele prevederi „prea radicale” din programul partidului, va refuza încheierea unui acord electoral cu B.M.T. și se va arăta gata să facă concesii importante pentru a realiza fuziunea cu naționalii, trecînd chiar peste opoziția stîngii țărăniste reprezentate de N. D. Lupu, C. Stere și alții. Alegerile din mai 1926 au precipitat lucrurile în sensul că partidele țărănist și național, frustate grosolan de voturi de către mașina de vot guvernamentală (averescană), au ajuns la convingerea că numai unite vor putea determina palatul și cercurile de afaceri influente din țară și străinătate să apeleze la noul partid politic unificat ca viitor partid de guvernămînt. Trebuie relevat faptul că fuziunea care a dus la crearea Partidului Național Țărănesc a accentuat caracterul eterogen, centrifug al unor tendințe și curente din sinul partidului. Deși ambele partide — țărănesc și național — la obârșie se născuseră (firește în condiții specifice ce difereau de la o regiune la alta) din nevoia de a da expresie politică luptei pentru ridicarea socială și economică a țărănimii asuprite (un rol principal jucîndu-l doar atunci intelectualitatea satelor), în ajunul fuziunii lor ele se angajează definitiv pe calea luptei politicianiste; fuziunea a fost — într-o măsură — concepută ca o asociere electorală permanentă, ca o platformă-program de lansare spre o activitate guvernamentală comună.

Făcînd, deci, o judecată globală asupra istoriei partidului țărănesc, nu putem fi de acord cu opinia lui I. Scurtu că acest partid a fost vreodată doar „expresia politică a burgheziei rurale, care dorea să influențeze în sensul intereselor ei evoluția economică, socială și politică a României” (p. 188). Ținînd seama de stadiul de dezvoltare social-economică și politica a României în acea perioadă, de tradițiile luptei politice, de raportul de forțe, de compoziția și formele specifice ale luptei revendicative desfășurată de țărănimea din țara noastră, un partid doar al țărănilor expresie politică doar a burgheziei sătești, nu putea ființa ca atare, nu se putea afirma ca o forță politică viabilă. Faptul că în unele prevederi inițiale ale programului, statutului partidului se afirma că noul partid „cu structură social-țărănească (reprezenta) țărănimea organizată politicește” nu trebuie să ne înșele asupra structurii și orientării sale reale care a fost burghezo-democratică (radical mic-bur-

gheză) la început, pentru a trece rapid, aproape fără pauze, pe poziția de al doilea partid burghez al țării, dispus să refacă și să fie unul din beneficiarii „tradiționalei” rotative guvernamentale. (Față de fostul partid conservator, noul partid se inscria la stînga liberalilor, semn al consolidării democrației parlamentare burgheze din România după primul război mondial).

Înainte de a deveni un apărător al intereselor marelui capital, a burgheziei în general, partidul țărănesc în prezența sa meteorică pe scena politică a țării (1919 — 1926), așa cum conchide cu justețe I. Scurtu, a adus totuși, prin programul, ideologia și activitatea sa, o notă originală în contextul vieții politice postbelice. În acei ani, partidul țărănesc, în ciuda alunecării sale tot mai evidente după 1923 spre dreapta „a constituit una dintre cele mai importante forțe ale stîngii burgheze din România; el a militat pentru adncirea reformei agrare, pentru lărgirea drepturilor și libertăților burghezo-democratice, pentru

funcționarea normală a regimului parlamentar-constituțional, s-a ridicat împotriva represiunilor antimuncitorești” (p. 188 din lucrarea recenzată).

În concluzie, erudita lucrare a lui Ioan Scurtu prin bogăția faptelor și evenimentelor prezentate, prin nivelul ridicat de valorificare și interpretare a materialului documentar folosit pentru cunoașterea temeinică — prima monografie pe această temă — a activității partidului țărănesc în cei șase ani de existență, permite angajarea și confruntarea unor puncte de vedere diferite privind caracterul complex și contradictoriu al vieții politice din România după primul război mondial. Lucrarea se înscrie ca o contribuție valoroasă privind ramura „țărănistă” a noului partid politic burghez — P.N.Ț. — care va juca un rol politic fruntaș în viața politică a țării în următoarele două decenii.

Tratan Udrea

MIHAIL GUBOGLU, *Cronici turcești privind țările române. Extrase. Vol. II. Sec. XVII — începutul sec. XVIII*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974, 539 p.

Un remarcabil eveniment editorial, așteptat cu interes de istoricii din țara noastră, l-a constituit apariția volumului II din colecția de *Cronici turcești privind țările române*, inaugurată în 1966 de către Academia Republicii Socialiste România, prin publicarea volumului I, îngrijit de cunoașterii noștri turcologi Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed

Volumul de față a fost întocmit de către prof. Mihail Guboglu, ale cărui eforturi și lucrări de pînă acum-predarea îndelungată a limbii otomane la Institutul de studii sud-est europene al Academiei, la Arhivele Statului și la Universitatea din București, elaborarea de indispensabile instrumente de lucru¹, prospectarea arhivelor din Turcia și Bulgaria,²

¹ Amintim: *Tabele sincronice. Datele Hegter și datele erei noastre*, București, 1959; *Paleografia și diplomația turco-osmană. Studiu și album*, București, 1958; *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, vol. II, București, 1965.

² Vezi, de pildă, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, „Revista arhivelor”, IX, 2/1966, p. 174—194; *Două călătorii în Turcia pentru cercetarea arhivelor Imperiului otoman*, „Revista arhivelor”, 2/1969, p. 221—236; *O călătorie în Turcia*, „Revista arhivelor”, 1/1972, p. 158—169; *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de stat „V. Kolarov”*, București, 1974.

publicarea unui bogat material documentar turco-osman³ și a unui însemnat număr de studii și comunicări⁴, în sfîrșit, conducerea „*Sofia. Importanța et pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei*”, „Revista arhivelor”, II, 2 1959, p. 180—214; III, 1/1960, p. 134—182; *Les documents turcs de la Section orientale de la Bibliothèque „V. Kolarov” de Sofia et leur importance pour l’histoire des Pays Roumains*, „Studia et Acta Orientalia”, Bucarest, III, 1961—1962, p. 93—115.

³ De exemplu: *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din țările românești în jurul anului 1821*, „Revista arhivelor”, I, 1/1958, p. 234—256; *Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile Transilvaniei cu Poarta otomană la începutul secolului al XVII-lea*, „Revista arhivelor”, VIII, 1/1965, p. 213—253; *Turetzkit istočnik o Valahii, Moldavii i Ukraine*, „Vostočnye istočniki” („Fontes orientales”), Moskva, I, 1964, s. 131—161; *Eftak ve Bugdan vododalarının Babıtlı ile münasebelleri* (Relațiile voievozilor Moldovei și Țării Românești cu Poarta), „Belgelerle Türk Tarih Dergisi”, Istanbul, 1/1967, s. 61—67.

⁴ Cităm doar: *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în Moldova 1538/945*, „Studii”, IX, 1956, 2—3, p. 107—123; *Eoltja Çelebi: de la situation politique, administrative, mili-*

multă vreme a Asociației de studii orientale și a publicației sale „*Studia et Acta Orientalia*” — au marcat deja în mod incontestabil o etapă importantă în împlinirea vechiului dezi-derat al istoriografiei române: acela de a se întemeia și la noi o școală națională de turcologie, cu misiunea de a furniza noi informații și interpretări istoriei României, dar și de a marca mai activ aportul românesc la studiul istoriei universale.

În șirul acestor preocupări ale autorului, prezentul volum se înscrie ca o nouă contribuție, cu totul remarcabilă, rod al unui imens volum de muncă (de răscolire a arhivelor și bibliotecilor, de depistare a celor mai bune manuscrise și texte editate, de selectare a autorilor și pasajelor, de traducere a acestora din „turca-araba-persana”, care era limba otomană), dar și al unei adânci cunoașteri a cronicilor otomane. Astfel, M. Guboglu a emis opinii personale în legătură cu paternitatea celebrei *Istorie a lui Naima*⁶ și a introdus în circuitul științific mondial, prin acest volum, o excepțională *Istorie* privind expediția asupra Căminței (*Kamenitçe seferine dair tarihçe*)* de Hacı Ali (în volum, p. 205—230), izvor necunoscut celui mai complet „catalog” al istoriografiei otomane⁶ și care se dovedește a fi cea mai prețioasă sursă pentru cunoașterea importantei campanii a Köprülü-ilor.

Volumul se deschide cu o lungă — poate prea lungă — *Introducere* (p. 5—24), în care se indică locul cronicilor din care s-au făcut extrase în evoluția istoriografiei otomane, precum și valoarea lor ca izvor istoric în general, pentru

taire, culturelles et artistique dans les Pays Roumains (1641—1666), „SAO”, V—VI, 1967, p. 3—48; *L'historiographie ottomane des XVe—XVIIIe siècles. Bref aperçu*, „Revue des études sud-est européennes”, LLL, 1965, 1—2, p. 81—92; *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècles d'après les sources turques*, „Revue des Études Islamiques”, 1/1969, (Paris), p. 49—80.

⁶ După opinia lui M. Guboglu, această operă este, de fapt, lucrarea lui Șarîh ül-Menarzade pe care Naima doar a aranșat-o și i-a adăugat doar relatarea a încă 6 ani (față de anii 1591—1655 descriși de Menarzade). Vezi, mai departe, în vol., p. 189 și detalii în „Revista de studii, recenzii și referate”, VIII, 1971, nr. 3, p. 264—280.

* Toți termenii și numele turcești se vor da în continuare în actualul alfabet turc oficial.

⁶ Este vorba de lucrarea clasică, înregistrând circa 500 de cronicari otomani, a lui Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927.

istoria românească în special, concluziile autorului fiind — pe bună dreptate, cum se va vedea — pozitive în acest sens. Foarte documentată, bogată în indicații bibliografice (poate nu întotdeauna absolut necesare), *Introducerea* — completată de 8 substanțiale schițe bibliografice — ridică istoricului, prin însăși prezentarea cronicarilor din veacul XVII, întrebări firești ca acestea: cum se face că tocmai în această epocă de declin economic și instituțional al Imperiului otoman, apar excepționale figuri istoriografice, în frunte cu Kâtib, Çelebi, cu preocupări enciclopedice? Cum se explică apariția unor cronici și tratate (*risale-uri*) la finele veacului XVI și în veacul XVII „cu tendința spre reflecții istorico-filozofice” (Saadeddin Hoca Efendi, Mustafa Ali, Ayni Ali Müezzinzade, Mustafa Selânikî, Hasan Al-Kâfi Akhisari, Veysi, Koçi Bey ș.a.)? În sfârșit, din ce rațiuni se instituie sistemul cronicarilor oficiali (al *vak'anüvis-ilor*) începând din a II-a jumătate a sec. al XVII-lea?

Sînt probleme interesante la care putem găsi răspunsul, dacă legăm mai strîns evoluția istoriografiei (ca element suprastructural) de evoluția societății otomane (factorul hotărîtor, determinant), deși uneori această relație: dezvoltare social-economică-cultură nu funcționează automat și linear, ci mai complex, după un mecanism mai subtil, cum se întîmplă și în cazul de față: declinul social-economic, al Imperiului otoman din veacul XVII, nu a dus numai dect și la decăderea istoriografiei, ci dimpotrivă, la înflorirea ei și aceasta pentru că problemele ridicate de acest declin, întrebările neliniștitoare care frământau pe oamenii luminați ai Imperiului (cum erau, mai ales, cronicarii) în legătură cu evoluția și destinul acestuia, încercările de a găsi remedii — toate acestea fac să se nască o literatură de alt gen, mai adîncă, mai preocupată de aspecte social-economice, de instituții, față de aceea „fără probleme” din epoca de apogeu a sultanatului. De același declin al societății otomane se leagă și apariția „istoriografilor aulici”, care aveau misiunea de a preamări — adică de a umfla artificial, ca pe niște baloane de săpun, — gloria pașahilor, care nu se mai croia bărbătește cu sabia, pe cîmpul de luptă ca altădată.

Primul cronicar prezentat în volum este Kâtib Çelebi (Hacı Kalifa), alias Mustafa bin din Abdullah (1609—1657), figură prominentă a culturii otomane din veacul al XVII-lea, supranumit uneori și veacul său.

Înalta pregătire teoretică primită în tinerețe, desigur în limitele timpului și potrivit specificului Orientului, în vederea ocupării

funcției de *kâtib* (scrib, secretar)⁷, propriile eforturi depuse pentru studierea civilizației orientale și-aceea ce e remarcabil — chiar occidentale, îndeosebi în cei 13 ani, cît — cu ajutorul unei moșteniri — s-a putut dedica exclusiv acestor preocupări intelectuale, în sfârșit îndelungata practică de secretar în armată, efectuată în cea mai mare parte în Orient (Bagdad, Alep, Dyarbakir etc.) — toate acestea explică întinderea operei lui Kâtib Çelebi (23 scrieri), lărgă sa informare (1300 de izvoare în opera sa de bază *Fezleke*)⁸, precum și adncimea spiritului care o străbate.

În *Fezleke-i tarih* (*Rezumatul istoriei* sau — în traducerea lui M. Guboglu — *Istorie sinoptică*), variantă turcă, abreviată, după modelul arab, se relatează evenimentele istoriei otomane de la anul 1000 H./1591 e.n. pînă la anul 1065 H./1654—55 e.n.

Dintre extrasele privind Țările Române (în volumul recenzat, p. 29—104), mergînd de la 1592 la 1654, partea cea mai valoroasă pentru istoria românească ni se pare a fi aceea de după 1624, adică după intrarea autorului în serviciul armatei, la una din cancelăriile contabile, unde putea, eventual, strînge date, informații sau chiar impresii proprii. (Pentru partea anterioară a lucrării Kâtib Çelebi citează trei izvoare binecunoscute, la care putem merge direct.⁹)

Avînd în vedere că Kâtib Çelebi n-a fost niciodată în părțile noastre, ci numai în Orient, ne întrebăm care vor fi fost sursele sale docu-

mentare pentru scrierea evenimentelor din zona noastră geografică. Să fi folosit el și aici „în mod critic izvoare turcești (materiale arhivistice) și europene”, cum ar fi făcut-o în genere „pentru fundamentarea și științifică a operelor sale” (*Introducere*, p. 7)? O dovadă în acest sens ar putea fi reproducerea *ahidname*-lelor („capitulațiilor”) acordate Transilvaniei la 1614 și 1627, de care va fi vorba mai departe. Oricum, M. Guboglu are dreptate cînd scrie că „cel care vrea să studieze istoria medievală a României din ultimul deceniu al veacului al XVI-lea și pînă la începutul celui de-a doua jumătăți a veacului următor nu poate trece cu vederea *Istoria sinoptică* a lui Kâtib Çelebi” (p. 9). *Fezleke* prezintă pentru noi interes îndeosebi pentru problemele puterii otomane din prima jumătate a sec. al XVII-lea (lupta cu Polonia, stăvilirea atacurilor cazacilor, care amenințau aprovizionarea Istanbulului și chiar securitatea sa, potolirea tătarilor, războaiele cu Iranul), precum și pentru obligațiile țărilor române față de Poartă în acest răstimp. Din acest ultim punct de vedere, se menționează, de pildă, că Radu Mihnea, domnul Țării Românești, participă la campania de la Hotin din 1621 cu 6000 de oșteni (p. 78), care însă îndeplinesc, împreună cu moldovenii, mai mult misiuni auxiliare (p. 79, 89).

Atragem atenția asupra conținutului a două „capitulații” (*ahidname*) acordate de către sultanul otoman lui Gabriel Bethlen la 1614 (p. 70—71)¹⁰. Dincolo de unele (inevitabile) diferențe, este izbitoare asemănarea dintre aceste acte și beratul, numit în textul documentului și *nișan*, acordat lui Mihnea Iurcîțul la reluarea domniei în 1385¹¹: ac-eași formula „să fii prieten prietenilor și dușman dușmanilor (mei)”, (*dosta dost ve dushman dushman olup*) formulă tipică a „capitulațiilor”, numite în diplomația otomană fie *ahidname*, fie *berat*, fie *nișan-ı lûnâyun*, fie chiar *hatt-i şerif*¹², aceleași obligații din partea voievozului (achitarea regulată și în întregime a haraciului și peșcheșurilor, supunerea la poruncile împărăției), aceleași obligații ale Porții (de a da domnia cu consimțămîntul raialelor, adică al țării,¹³ de a nu se amesteca „niciodată și

⁷ În Imperiul Otoman, birocrații trebuiau să posede cunoștințe de limbă, literatură, calligrafie, istorie, drept, filosofie, calendar, cadastru și agricultură. Cf. H. Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, New York—Washington, 1973, p. 103.

⁸ Este chiar afirmația lui Kâtib Çelebi din *Takvim el-tevarih*, în care se referă și la *Fezleke*. Cf. *Kâtib Çelebi'den Seçmeler* (Kâtib Çelebi. Pagini alese), Hazırlayan: Orhan Şaik Gökay, Istanbul, 1968, p. 118. O verificare modernă a afirmației a confirmat spusele lui Kâtib Çelebi (vezi Orhan Şaik Gökay, în introducerea la volumul amintit, p. 12).

⁹ E vorba de Mehmed bin Mehmed (în vol. ed. Guboglu, p. 40, 47), Hasan Beyzade (p. 47), „Peçevili” (Ibrahim Peçevi) (p. 62, 78), care apare (la p. 72) și sub numele de „İahvil” (vezi și opinia lui M. Guboglu, p. 72, n. 273). Comparînd pasajele din Kâtib Çelebi, în care se face trimitere la Mehmed bin Mehmed și la Peçevi, cu originalul acestora (vezi *Cronici turcești*, I, p. 399—436 și 469—526), nu constatăm deosebiri între sursa de inspirație și pasajul lui Kâtib Çelebi, ceea ce dovedește acuratețea cronicarului, pe de o parte, dar și lipsa de detalii în plus, deci de originalitate, pe de altă parte.

¹⁰ A se vedea și *ahidname*-ul din 1627 (p. 91).

¹¹ Cf. Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, doc. 14.

¹² H. Inalcik, art. *Imtiyâzat* (Privilegiul), II. The Ottoman Empire, extras din *The Encyclopaedia of Islam*, ed. 2-a, p. 1179.

¹³ Vezi și *İelhis*-ul marelui vizir către sultan din 1606, privind situația din Moldova în care se arată: „dacă se daruiește <voievozului> fratelui lui <Ieremia>, potrivit rugăminții raialelor (...), s-ar bucura poporul

prin nimic' în treburile interne, de a apăra principatul de eventualele atacuri externe). E un motiv în plus care ne determină să apreciem că în actul acordat lui Mihnea Turcitul în 1585 avem de-a face în realitate, cu o „capitulatie”.

La traducerea extraselor din *Fezleke-i tarih*, M. Guboglu a folosit ediția publicată în 1869—70, dar „a ținut seamă și de alte câteva manuscrise din bibliotecile din Istanbul” (p. 28), principiu ideal fără îndoială, pe care harnicul răscolitor al arhivelor otomane l-a adoptat ca bază și la traducerea celorlalte fragmente. Din păcate, nu aflăm rezultatele acestei permanente confruntări a textului edit cu manuscrisele, fiindcă în note nu avem referiri—spre a marca diferențele—decît la cronica lui M. Naima—ediția din 1968 a lui Z. Danșman—, ce se referă la aceeași epocă (p. 40, n. 79; p. 41, n. 81 și 82; p. 65, n. 231; p. 72, n. 271; p. 78, n. 319; p. 79, n. 328; p. 88, n. 393; p. 92, n. 410, ș.a.).

Takvim el-tevdarih (Calendarul istoriilor) conține o cronologie sintetică a perioadei 1390,91—1656/57 din istoria otomană^{13a}, ale cărei fragmente privind țările române (în volum, p. 105—109), nu sînt, desigur, valoroase prin conținutul lor documentar, cît prin ilustrarea interesului cronicarului pentru istoria țărilor noastre. Deși în prezentul volum M. Guboglu și-a propus, potrivit specificului colecției și din motive de spațiu tipografic (și așa volumul este destul de întins), să reproducă doar acele pasaje din cronicile otomane, care menționează direct țările române, totuși ne întrebăm dacă pe viitor n-ar fi cazul să lărgim sensul noțiunii de „cronică privind țările române”, extinzînd-o și la acele pasaje sau tratate (*risale-urt*), care, chiar dacă nu menționează direct țările noastre, le privesc însă mai mult sau mai puțin direct, prin problemele tratate, dată fiind strînsa interdependență dintre istoria otomană și cea românească. E vorba de referiri la declinul Imperiului, de date privind probleme economice monetare, de politică internă (schimbări în ierarhia Porții, răscoale etc) sau de politică externă. De altfel, traducătorul a și procedat astfel în anumite cazuri (extinderea relatărilor privind campania de la Cămenița, mențiunea unor schimbări în ierarhia otomană etc), ceea ce sporește valoarea lucrării. Am adăuga, de pildă, pentru o ediție viitoare, traducerea acelor pasaje din *Kâtib Çelebi* privind concepția sa istorică, foarte asemănătoare cu aceea a lui D. Cantemir. Astfel, după cărturarul otoman, statele și societățile vilaietului prin respectarea ahidnămei și —ar stăpîni totodată, țara. Adevărul adevărat este că voievodatul se dă cu acordul țării” (M. Maxim, *op. cit.*, doc. 24).

¹³ O completare, pînă la 1734, a *Calendarului* s-a făcut ulterior (p. 109).

au, ca și indivizii, trei vrste „de copilărie, de maturitate și de prăbușire”¹⁴, concepție istorică (al cărei corifeu modern a fost O. Spengler)¹⁵ care ne duce cu gîndul la „creșterea și descreșterea” lui D. Cantemir, care a trăit atîta vreme, înainte de a scrie *Istoria Imperiului Otoman* în lumea stambuliotă unde va fi luat probabil cunoștință și de manuscrisele lui *Kâtib Çelebi*. Precizăm că la cronicarul otoman se găsește clar afirmată ideea că Imperiul otoman se află în faza de decădere („descreștere”), la aceasta contribuind nu numai „domnia femeilor” în sultanat, corupția marilor demnitari, risipa vistieriei, ci mai ales nedreptatea. „Lumea afirmă cu îndrăzneală *Kâtib Çelebi*—nu se distruge prin necredință, ci prin nedreptate”. De aceea, sugerează el, se impune revitalizarea guvernării pline de dreptate a sultanilor.¹⁶

Carlea lumii (Cihannüma), din care ni se dau extrase (p. 109—116) după manuscrisul aflat la Biblioteca Academiei R. S. R., dar și—în continuare (p. 116—121)—după manuscrisul nepublicat, privind Rumelia, de la Topkapı Sarayı Arşiivi Müzesi, prezintă pentru noi interes pentru descrierea generală a localităților românești aflate direct sub administrație otomană (Giurgiu, Turnu, Orșova etc). Reținem îndeosebi aspecte demografice sau menționarea în ceasuri sau zile a distanței dintre unele localități românești și metropola otomană de pe Bosfor.

Extrasele din *Irşad ül-Hayar ıla tarih il-Yunan ve-n Nasara* (Căile norocoase din istoria grecilor și creștinilor) (p. 122—124), tradus iarăși direct după un manuscris, nu aduce informații noi, față de ceea ce știm din alte cronici, despre relațiile osmano-române de la începutul secolului XVI pînă la 1026 H./1617 e.n., în schimb este interesantă mențiunea statutului Moldovei față de Poartă în al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, așa cum „se explica în brevetul (*berat*) său” (p. 123), adică al lui Alexandru Iliăș (1620). Or, acest *berat* este reprodus de *Kâtib Çelebi* într-o formă fidelă—inclusiv în ce privește cuantumul tributului—documentului inserat de

¹⁴ *Kâtib Çelebi'den Seçmeler*, ed. cit., p. 115—116.

¹⁵ După O. Spengler, civilizațiile ar fi organisme vii, care ar urma aceleași faze de evoluție, ca și ființele umane, adică se nasc, cresc, ajung la maturitate, îmbătrînesc și mor. A. J. Toynbee a combătut pe bună dreptate această teorie, susținînd că „există o diferență radicală între o societate și un individ uman”, prima nefiind supusă legilor biologice. Cf. Nicolae Bagdasar, *Teoreticienii al civilizației*, București, 1969, p. 39, 43.

¹⁶ *Kâtib Çelebi'den Seçmeler*, p. 115—118

Ahmed Feridun Ruxanzade et-Tevki în colecția sa.¹⁷ E aici, după toate probabilitățile, o dovadă în plus că cronicarul a folosit — fie și indirect — materiale arhivistice otomane. A se observa, iarăși marea asemănare între acest berat și cel acordat lui Mihnea Turcicul, ceea ce ne întărește în convingerea că astfel de acte, garantind solemn domnilor români dreptul la autoconducere și suveranitate asupra teritoriului lor, suplinesc vechile „capitulații” și fac tranziția de la acestea (avind caracterul de acte externe ale Porții) la hatiserfurile de privilegii de la finele veacului XVIII—începutul veacului XIX (cu caracter de acte interne otomane).

Notăm, din *Irşad*, și o mențiune demografică: Moldova, în timpul lui Kâtib Çelebi (cronicarul nu indică, din păcate, o dată), „este o țară care se compune din 1 500 de sate” (p. 123).

Istoria (Tarih) lui Solakzade Mehmed Hemdemi, care duce relatarea evenimentelor istoriei otomane de la începutul secolului XIII și pînă la 1643 sau — după un manuscris inedit — pînă la 1657, este reprezentată în volumul de față (p. 126—165) prin fragmente privind istoria românească de la mijlocul sec. XIV pînă la 1639 (este folosit un text edit din 1880). După cum se indică și în schița bibliografică (p. 125—126), cronică lui Solakzade ne interesează pentru acele informații transmise după surse încă nepublicate (ca Hasan Beyzade pentru începutul sec. XVII¹⁸), dar mai ales pentru datele furnizate în calitate de martor ocular al evenimentelor: la 1598 cronicarul participă la asediul Oradiei, după propria-i mențiune (p. 160)¹⁹. Notăm pentru perioada mai veche, că lui Ioan Zápolya i s-a acordat de către Kanunî Sultan Süleyman o „capitulație” („legămint”) — turc. *ahd* (p. 148) —, că celebrul Sokollu Mehmed Paşa, mare vizir sub trei sultani (1565 — 1579), a jucat un rol proeminent și în cucerirea Timișoarei de către otomani, la 1552, cînd era beilerbei al Rumeliei și că orașul de pe malu-

rile Begâi cuprindea atunci „împreună cu târgurile și satele < din jur > un număr de treizeci de mii de raiale” (p. 152—154).

Importantă ca izvor pentru istoria noastră este și *Istoria (Tarih)* lui Hasan Vecihi, care trece în revistă istoria otomană de la 1637/38 la 1660, cronică din care a publicat și N. Iorga — după traducerea italiană de la 1675 a lui Giacomo Tarsia — acele părți, care privesc în mod direct relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu.²⁰ Reținem recunoașterea neputinței Porții de a-l mazili pe Vasile Lupu, de teama unor complicații: „Voievodul Lupul era stăpîn în țara Moldovei de mai mult de 20 de ani, fără să fi fost înlocuit, pentru că era puternic, atît în ceea ce privește armata, cît și în bani, în așa măsură că dacă ar fi urmat mazilirea sa, cu siguranță că ar fi dat naștere la răscoală și la mari tulburări în acele părți”. (p. 171). Știri numeroase sînt în legătură cu expediția otomană împotriva lui Gheorghe II Rákóczi în anii 1658 — 1660, după ce acesta, fără consimțămîntul Porții pătrunsese cu 60 000 de oșteni în Polonia (p. 175—188). Un moment important în cursul campaniei otomane l-a reprezentat cucerirea cetății Ineu (*Yanova*), „lacatul țărilor ghiareu, cetatea puternică și întărită numită Ineu” (p. 176). Răscoala antio-tomană a lui Radu Mihnea al III-lea („Civan Bey”) din 1659 este, de asemenea, descrisă de cronicar (p. 180—181). De semnalat, între altele, că domnul pune să se taie mai mult de 1000 de „negustori” (nu creditorii) otomani (p. 181), cifră care, chiar dacă este exagerată luată în sine, pune totuși în lumină intensitatea raporturilor comerciale dintre Țara Românească și Imperiul otoman la mijlocul veacului XVII.

Marea valoare a izvorului stă nu atît în aceea că pentru perioada tratată (1637 — 1660) „nu există alte izvoare narative”, cum se afirmă în schița bibliografică (p. 166), căci *Tarih-i gilmani* a lui Mehmed Halifa (Kalfa) descrie evenimentele istoriei otomane de la 1632 la 1665, deci acoperă și perioada tratată de Hasan Vecihi (p. 12, 189 și extrase la p. 190—202), cît pentru caracterul detaliat, sobru și concis al relatărilor sale pentru aceleași evenimente pe care contemporanul său Evliya Çelebi (1612 — 1682) le descrie, după o competență apreciere, „într-o formă umflată, cu naivități și exagerări” (p. 168). Traducerea fragmentelor din Hasan Vecihi s-a făcut după două manuscrise de la Palatul

¹⁷ Ahmed Feridun Ruxanzade, *Münşe'at üs-selâtin* (Correspondența sultanilor), în caractere arabe, vol. II, Istanbul, 1264—1265/1848, p. 388—389; vezi și trad. rom. a beratului (în esență tot „capitulație”), de către A. Antálffy, în „Bul. Comisiei Istorice a României”, XIII (1934), p. 13—16.

¹⁸ Din sursele (apărute deja în *Cronici turcești*, I) pe care le mai citează Solakzade în textul cronicii amintim: Idris Bitlisi (p. 137, 140), Mustafa Celalzade (p. 148), Saadeddin Hoca Mehmed Efendi (p. 159).

¹⁹ „În acel an <1598>, plin de nenorociri, umilul de mine, care scriu aceste rînduri, am fost trimis, împreună cu oastea victorioasă, în expediție împotriva Orașului de pe malu-

²⁰ N. Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine. Relativ la istoria românilor*, București, 1899, p. 53—62.

²¹ La p. 180 apare însă (dintr-o scăpare a copistului sau a traducătorului?): „mai mult de negustori”.

Topkapı (o diferență dintre ele e menționată în volum , la p. 177, n. 38). S-a valorificat, de asemenea, și traducerea lui N. Iorga. (Introducere, p. 11).

O cronică deosebit de valoroasă este cea *Tarih-i gilmani* (Istoria pajului), menționată mai sus și în care Mehmed Halifa (Halife) „repetă < pentru anii 1632 – 1665 > într-o altă formă, completează și continuă cronică lui H. Vegihi” (Introducere, p. 12). Autorul a fost un „copil de casă” (*içoglan*) al marelui amiral și vizir Koca Kenan Paşa, pe care l-a urmat în toate expedițiile sale, inclusiv în aceea din 1636 împotriva lui Gheorghe I Rákóczi (p. 189). Avem de-a face, deci, cu o scriere elaborată de un martor ocular al evenimentelor, cu „unul din izvoarele lui M. Naima, continuatorul lui Şarih ul-Menaroglu Ahmed efendi, care, însă, după cum a reliefat Ahmed Refik, l-a folosit defectuos”. (p. 189).

Mehmed Halifa relatează că l-a cunoscut personal pe Mihnea al III-lea Radu („Civan Bey”), pe vremea cînd acesta „stătuse mai mult de douăzeci de ani în seraiul lui Koğa Gürğü Kenan paşa, cuceritorului Aksakului. Umblînd îmbrăcat ca un bei și paşă în haine frumoase de musulman și citind cărți islamice, spunea că va deveni musulman. Cînd sârmanul de mine eram pag (*iç-oğlan*) pe lângă Koğa Kenan paşa, el era un băiat tînăr ²¹⁸ și fiind printre pași, scria și citea. În timpul sultanului Murad (al IV-lea : 1623 – 1640 – M. M.), el s-a străduit să devină domn, în Ţara Românească”. (p. 195). Cronicarul consideră Oradea drept cea mai puternică cetate înfrînită în cariera lor de războinicii musulmani. „Ea este mai puternică decît Bagdadul, decît Hanic (Canea, în Creta – M. M.) și decît Rodosul. Oastea islamică n-a putut < la 1659 > face o spîrtură de doi pași, cu toate că a bătut două fortificații ale ei timp de peste patruzeci și trei de nopți și de zile, cu patruzeci de tunuri împărătești și cu treisprezece tunuri *baltamezza*” (p. 200). Cit privește pe munteni (în legătură cu înfrîngerea răscoalei lui Mihnea al III-lea), „de patruzeci-cincizeci de ani încoace (adică de la Mihai Viteazul – M. M.), ridicîndu-și capul, ei nu au arătat o supunere mulțumitoare” (p. 200). Cronicarul menționează participarea domnilor moldo-munteni la expediția otomană împotriva lui Gheorghe I Rákóczi, la 1636/37 (p. 190) și în aceea asupra cetății Ujvár din Ungaria la 1664, „cu treizeci de mii de călăreți și pedestrași înarmați cu arcuri și cu săbii” (p. 201–202). Este efectivul cel mai numeros cu care domni moldo-munteni au participat vreodată la expedițiile otomane, în cadrul obligațiilor lor militare față de Poartă. După

Müneccimbaşı (mai departe în volum, p. 275), aceste trupe trădează însă pe otomani.

Traducerea fragmentelor din Mehmed Halifa s-a făcut în volumul de care ne ocupăm, după ediția Ahmed Refik (1924/25) și un manuscris de la Topkapı, care s-a dovedit a fi, „comparîndu-l cu ediția lui Refik... o variantă” (schița bibliografică, p. 190).

Largi extrase dintr-un excepțional izvor istoric, necunoscut lui F. Babinger și descoperit de M. Guboglu în 1966 la Biblioteca Süleymaniye (de pe lângă marea moscheie a Legiuitorului), se publică – pentru prima oară în istoriografie – în volumul de față (p. 205–230) : este vorba de mai sus-pomenita *Istoriaoară privind expediția de la Camenîfa (Kamenîçe sefertine dair tarihçe)*, scrisă de către participantul la campanie” „sârmanul Haci Ali < care > era tezkeregi < raportor > în cancelaria vizirului caimacam Mustafa paşa”, după cum este notat în manuscrisul citat (în vol., p. 203). Este vorba de viitorul mare vizir, celebrul asediator al Vienei, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.

Această *Istoriaoară* – un amănunțit „jurnal de campanie”, cu indicarea tuturor mișcărilor și popasurilor armatei otomane și a luptelor, în cursul celor 189 de zile ale expediției – este un excepțional izvor istoric din mai multe motive: întii, pentru că putem cunoaște din sursă extrem de bine informată și în detaliu desfășurarea expediției, viteza de deplasare și modul de aprovizionare ale armatei otomane, gradul ei de disciplină, echipare și combativitate la 1672; în al doilea rînd, pentru că izvorul ne dă prețuri precise pentru toate produsele achiziționate pe traseu, indicîndu-se uneori, și modalitatea achiziționării și a fixării prețurilor, din care o bună parte se referă la zaherea cumpărată pe teritoriul românesc (Dobrogea și Moldova), ceea ce ne oferă un serios punct de reper pentru prețurile locale la data respectivă. Așadar, *Istoriaoara* prezintă mare interes nu numai pentru istoria otomană, ci și pentru cea românească.

O primă constatare de ansamblu : jurnalul ne permite să palpăm la dimensiuni reale, concrete, efectele guvernării energice a marilor viziri din familia Köprülü, (1656 – 1676) : armata otomană este în general bine aprovizionată, bine îmbrăcată, bine plătită. La 15 iulie 1672, la menzulul de la Tuțora, oștenii din armata centrală, cu soldă (34.825 neferi, după calculul cronicarului, 35.725 în realitate, dacă refacem calculul) primesc tradiționalul „dar de campanie” (*sefer in'ami*) : el era în valoare totală de 34.825.000 aspri (recte : 35.725.000) (p. 215), sumă destul de însemnată (circa 300.000 galbeni la cursul oficial

²¹⁸ De fapt, asta și înseamnă *Civan* (*Civan*) în limba turco-osmană.

al asprului la acea dată²² sau mai puțin de 140.000 la cursul neoficial²³. Din registrele de socoteli ale Vistieriei otomane, aflăm că în 1672 Vistieria interioară (a padişahului) a trebuit să împrumute celei exterioare (a statului) suma de 36.500.000 aspri²⁴, deci foarte apropiată de cea dăruită oștenilor la Tuşora, iar în anul financiar 1673/1674 altă sumă: 161.962.773 aspri²⁵, tot pentru acoperirea unor astfel de plăți urgente legate de sfârşitul expediției. Aceasta este cea mai mare sumă împrumutată de Vistieria interioară până la asediul Vienei, ceea ce dovedește marile efort financiar făcute de Poartă—într-o perioadă de permanent deficit bugetar²⁶—pentru reușita expediției de la Camenița. Pe de altă parte, se vede că Mehmed IV, desigur cu „ajutorul” marelui vizir Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, își însușise lecția din 1621, când tânărul Osman II, refuzând să împartă cuvenitul dar icnicerilor, a provocat dezertarea în masă acestora²⁷, și-a atras ura lor, semnându-și astfel sentința de detronare și condamnare la moarte. În ansamblu, compararea celor două mari expediții asupra Poloniei—de la Hotin și de la Camenița—, după Kâtib Çelebi²⁸ și după Haci Ali, ne arată foarte convingător roadele guvernării autoritare a Köprülü-ilor: în viteza de deplasare a armatei, în modul de aprovizionare și de plată, în comportarea pe cimpul de luptă etc. În toate se observă mari diferențe, în favoarea celei din urmă expediții. Excepționala cronică a lui Haci Ali, descoperită și publicată în bună parte de M. Guboglu, vine astfel să confirme un alt „foarte important izvor pentru istoria culturală a întregii Împărății Otomane în veacul al XVII-lea, în a doua jumătate a lui”: e vorba de „Memorialul” lui Cornelio

²² 120 aspri piesa de aur (talerul—80 aspri), potrivit firmanului din 1641 (Ömer Barkan, *Les Mouvements des prix en Turquie entre 1490 et 1655*, în vol. *Histoire économique du monde méditerranéen. 1450—1650. Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel*, I, Paris, 1973, p. 75).

²³ Acesta era de 250 aspri galbenul la 1636—37 (Barkan, *Mouvements de prix*, p. 75), urcând la 1710 la 300 aspri galbenul și 120 aspri talerul (D. Cantemir *Istoria Imperiului Otoman*, I, ed. Hodoș, Buc., 1876, p. 202).

²⁴ Halil Sahillioğlu, *Années sèches et crises monétaires dans l'Empire Ottoman*, „Annales É.S.C.”, 5/1969, p. 1085.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ La popasul de la Bogdănești, circula zvonul că „nu a rămas nici jumătate din icniceri” (apud Kâtib Çelebi, în vol. de față, p. 78).

²⁸ În volum, p. 76—86.

Magni din Parma (1678), care însoțise la 1672 armata împărătească până la Iași, izvor descoperit și valorificat tot de un român—ilustrul N. Iorga.²⁹ Precizăm că Magni (ca și alți contemporani occidentali, de altfel) rămăsese cu totul impresionat de buna rânduială și disciplină ale armatei otomane.

După Haci Ali, domniii români au trebuit să participe la expediția otomană, fie prin procurarea de zaherea (cum a procedat domnul Moldovei, în cursul trecerii oastei otomane la dus și la întors prin Moldova, sau principele Transilvaniei, care a trimis 500 de harabale cu provizii la Camenița), fie prin aducerea de oșteni (ca voievodul Țării Românești, care a venit cu 4000 de oameni) (p. 214, 220, 222).

Comparativ cu cronică lui Haci Ali, *Cartea cuceririi Cameniței (Fetihnâme-i Kamanîçe)* a poetului Yusuf Nabi—și el participant la expediția din 1672—este de mai mică valoare, fiind mai puțin obiectivă, căci a fost scrisă din porunca celui de-al doilea vizir Kara Mustafa Paşa, sub forma unui poem istoric, cu mai puține detalii (mențiunile de prețuri ar fi scăzut din „strălucirea” poemului...) (p. 276—286). Pe alocuri sînt și deosebiri față de datele lui Haci Ali: sosirea armatei la Uzun Ali-Çayırı, în Dobrogea, are loc, după Haci Ali la 18 iunie, după Yusuf Nabi la 27 iunie (p. 278); domnul Țării Românești ar fi defilat la Camenița în fața sultanului cu 4 000 de oșteni ai săi, după Haci Ali (p. 220), cu 10.000 după Yusuf Nabi (p. 252).^{29a}

Fragmentele din *Cartea cuceririi Cameniței* s-au tradus de către M. Guboglu după o copie-manuscris din 1739.

Ultimii croniciari din volum, traduși după texte editate, dar și după manuscrise, sînt Münccimbași (astrolog-șef al Curții otomane către sfârșitul veacului XVII), cu ale sale *Pagini informative (Sahafî ül-ahbar)*, care relatează evenimentele care ne privesc de la mijlocul veacului XIV până la 1672 (extrase, p. 233—275) și Silahdar Findıklılı Mehmed Aga cu o *Istorie (Tarih)* și o *Carte a btrunței (Nusretnâme)*, acoperind împreună un vast spațiu cronologic; de la mijlocul veacului XIV până la 1721 (extrase, p. 290—539).

Dacă Münccimbași nu participă personal la evenimentele relatate pentru secolul XVII³⁰

²⁹ N. Iorga, *Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu Polonia*, București, Carol Göbl, 1910, 26 p. (Extras din „An. Acad. Rom. tom. XXXIII—Mem. Sect. Ist.”, nr. 2).

^{29a} Cifra de 10.000 se întilnește și la Silahdar (mai departe, în vol. p. 338).

³⁰ Pentru epoca anterioară lui, cronicarul menționează ca izvoare pe Neşri, Mehmed bin Mehmed, Saadeddin, Kâtib Çelebi (p. 245, 249, 259, 264 etc.).

În schimb el are uneori mențiuni exacte despre reducerea cu 5.000 de galbeni a haraciului Transilvaniei în anul 1644/45, care revine astfel la cifra veche de 10.000 galbeni (p. 269), dar nu pentru mult timp, fiindcă la 1658 acest tribut urcă brusc la 40.000 piese de aur (p. 271). Se pomeneste, în sfârșit, cantumul sumei confiscată de Poartă de la Matei Basarab la moartea acestuia: 1.000 de poveri de aspri (p. 269), adică peste 830.000 galbeni la cursul oficial!

Silahdar tarihi (*Istoria lui Silahdar*) este un izvor de o deosebită valoare, întrucât autorul a participat personal la expedițiile otomane împotriva imperialilor din 1695 — 97, terminate cu dezastrul de la Zentha și în care cronicarul, ca ciohodar, a făcut parte din suita de slujitori apropiați ai lui Mustafa II. În textul lui *Nusretname*, Mehmed Aga face numeroase referiri la prezența sa pe lângă padișah și chiar la unele conversații avute cu ilustrisimul personaj.^{30a} Mai tirziu, în războiul din 1715 — 1718, îl găsim pe autor — de data aceasta spătar (*silahdar*) — expunând marelui vizir într-o reuniune a Divanului din 26 aprilie 1716, opinia sa ca Porțile de Fier să fie ferm luate în stăpânire de către otomani, iar cetatea Timișoarei să fie rezidită, opinie care s-a acceptat (p. 531). Pe lângă propriile însemnări, făcute în apropierea factorilor de decizie otomani, Mehmed Aga a mai folosit și alte relatări contemporane sau — pentru epoca anterioară lui — izvoare prețioase.³¹

Prin publicarea celor 250 de pagini din *Silahdar*, M. Guboglu a pus la dispoziția istoricilor noștri un alt important izvor narativ, deosebit de bogat în informații atât pentru istoria otomană, cât și pentru cea românească. Amintim astfel știrile despre epoca Brâncoveanului și a Cantemireștilor, precum și despre începutul epocii fanariote, cum ar fi: participarea doimnilor români la asediul Vienei (p. 361 — 363) și la expediția din anul următor de la Cămenia (p. 367 — 368), alte obligații ale lor față de Poartă la sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII; ^{31a} ceremonialul investirii precipitate a lui D. Cantemir în plină zi de duminică (p. 517), mazilirea și sfârșitul tragic al lui Constantin-vodă Brâncoveanu (p. 526 — 529); „programul” guvernării fanariote, poruncit lui Nicolae Mavrocordat în

1711 (p. 519); campania de la Prut și situația lui Carol al XII-lea la Bender (p. 514 — 517, 519 — 20, 523, 526); înființarea încă din 1713^a a „raialei” Hotinului (p. 524 — 27), căderea Timișoarei sub imperiali, la 1716 (p. 532 — 33).

Desigur, specialiștii în diverse probleme ale istoriei României vor putea preciza în final — în urma unei atente confruntări a extraselor de față cu surse românești sau cu alte surse străine — în ce măsură aceste cronici otomane din veacul XVII — începutul veacului XVIII — aduc noutăți sau întăresc ipoteze mai vechi într-o problemă sau alta. În orice caz, putem spune încă de pe acum că aceste izvoare aduc multe detalii în plus și ne oferă, de asemenea, posibilitatea cunoașterii punctului de vedere otoman într-o serie de chestiuni care ne privesc direct. În sfârșit, noul volum de cronici turcești ne ajută să înțelegem mai bine marile probleme ale puterii otomane în veacul XVII — începutul veacului XVIII și, prin aceasta, să luminăm mai mult cadrul mai larg în care s-a desfășurat și propria noastră istorie. Din aceste motive, putem aprecia că volumul II de *Cronici turcești privind țările române*, alcătuit de prof. M. Guboglu, constituie o contribuție însemnată la lărgirea bazei documentare a istoriei României în răstimpul pomenit, la cunoașterea ei dintr-o perspectivă mai amplă, după cum lucrarea prezintă utilitate și ca izvor pentru istoria otomană, în special pentru campaniile din 1672, 1695 — 97 și 1711.

E păcat că, lipsindu-ne caractere tipografice arabe, traducătorul n-a putut însoți textul în limba română de cel în limba originală, așa cum se procedează în cazul edițiilor critice. S-ar fi putut da fotocopiile, dar din motive tehnice de des spațiu tipografic (volumul și așa numără 539 de pagini), s-a dat numai cîte o „mostră” (o pagină) din fiecare operă istoriografică, din care s-au făcut extrase. Un indice la *acest* volum și nu la vol. III (p. 23) ar fi înlesnit mult lucrul cu prețioasa carte. Sistemul de transliterație adoptat „avînd la bază alfabetul turc modern în caractere latine (folosit în Republica Turcia încă din 1928)” este cel mai bun, dar aplicat inconsecvent: *Cizyedar* (corect), dar și *Gelalzade* (p. 16); *Kamanîçe* (corect), dar și *tarihce* (p. 16); *Cihan* (corect), dar și *Kogia* (p. 14, n. 57) etc. În traducerea românească, s-au folosit termenii de „turc” (p. 40, 144, 247, 431 ș.a.) și „turcesc” (p. 445, 458, 461 ș.a.), deși în original ei nu puteau exista (avînd în epocă o nuanță peiorativă), după cum nu exista în veacul XVII denumirea oficială de „Imperiul Otoman” (p. 71, 357, 491). La 1642, valii de Silistra nu mai era sangeacbei

^{30a} Vezi p. 432, 436, 456, 479, 496.

³¹ Hasan Vecihi (p. 304), relatările lui Deli Hüseyin, reis-ül-küttâb (șef al scribilor) la Divanul Imperial (p. 311), un anume Mehmedbey, „scriitorul” bătăliei de la Zărnești (aug. 1690) (p. 390) etc.

^{31a} Vezi pentru obligațiile economico-financiare p. 421, 499, 500, 330; pentru cele militare, p. 323, 527 etc.

³² W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden, E. J. Brill, 1955, p. 41.

(p. 170, n. 8) ci beilerbei. Chila de orz nu era cgală cu cea de grâu), (p. 208, n. 21), ci mai mică cu circa 3 kg etc.^{3a}.

Dincolo de aceste inevitabile scăpări și neajunsuri, lucrarea trebuie judecată în lumina scopului propus de colecție, care este acela „de a pune la îndemna istoricilor români o informație cit mai bogată din surse încă aproape neexplorate” (p. 23). Or, din acest punct de vedere volumul în discuție constituie o strălucită reușită, ce se cere continuată (paralel cu editarea izvoarelor de cancelarie otomane), cu atât mai mult cu cit M. Guboglu scrie că „cu ocazia cercetărilor noastre din ultimii ani (1966 — 1973), am găsit numai în bibliotecile din Turcia peste 200 de manuscrise istorice, majoritatea cronici turcești, care ar putea să completeze această colecție,

inițiată în trei volume, cu cel puțin încă zece” (p. 20).

O veritabilă reabilitare a cronicilor otomane în ochii istoricilor noștri, prea obișnuiți cu imaginea unui Evliya Çelebi naiv și umflat, volumul de față reprezintă totodată, o bună carte de vizită a turcologiei noastre pe plan mondial, în care numele lui Mihail Guboglu s-a înscris deja priu citeva lucrări de referință remarcabile.

În sfârșit, lucrarea mai are un merit: acela de a fi dovedit, o dată în plus, în marea utilitate a studiilor turcologice pentru istoria națională și deci datorită de a le continua și sprijini.

Mihail Maxim

EVANGELOS KOFOS, *Greece and the eastern Crisis 1875—1878*, Thessaloniki, The Institute for Balkan Studies, Nr. 148, 1975, 283 p.

Studiul este dedicat profesorului Douglas Dakin, autorul a două importante lucrări consacrate istoriei moderne a Greciei¹ și are o scurtă și substanțială introducere, semnată de cunoscutul istoric englez W. N. Medlicott, „emeritus professor” de istorie internațională la Universitatea din Londra și autorul unor cunoscute lucrări de istorie modernă și contemporană europeană².

Profesorul Medlicott constată că istoricii — mai ales cei anglosaxoni — care s-au ocupat de criza orientală dintre anii 1875 — 1878, în perioada interbelică, au considerat-o ca fiind, în mod precumpănitor, o problemă de politică internațională. Exploatarea sistematică a arhivelor diplomatice ale statelor balcanice, după încheierea celui de-al doilea război mondial și confruntarea materialelor scoase astfel la lumină cu cele provenind din arhivele diplomatice ale marilor puteri europene, a prilejuit însă, în zilele noastre, o mai justă și mai nuanțată apreciere a modului

exact în care s-au pus problemele pentru statele balcanice, între 1875 și 1878.

Criza orientală din 1875—1878 a găsit poporul grec cu totul nepregătit pe plan material și emoțional să facă față desfășurării tot mai accelerate a evenimentelor în Balcani. Se profila chiar, la un moment dat, o catastrofă iremediabilă, ireversibilă, pentru milenarele poziții ocupate de elenism. Prin încrucișarea finală a multiple interese europene, Grecia a izbutit, în cele din urmă, să asigure supraviețuirea lui *Megall Idea*, tocmai în clipa în care ea părușe amenințată cu o brutală eradicare, dincolo de granițele regatului elen. Recuperarea Tesaliei și a Epirului, în așteptarea Cretei și a Macedoniei, a fost consecința Congresului.

Elaborată încă din 1153 — în rudimentele ei, chiar încă din 1204 — *Megall Idea* urmărea, constant, reconstituirea prestigiosului Imperiu bizantin, în splendoarea lui ortodoxă și panhelenică. Mijloacele de realizare a acestui vis s-au nuanțat după conjunctură și interese. Elitele eclesiastice și intelectuale, grupate la Fanar sub oblăduirea Patriarhiei ecumenice, având viziunea trufașă a ascendenței lor intelectuale și culturale față de opresorii lor, visau la o lentă transformare a stăpînirii otomane într-un stat turco-grec. Această stăruitoare imagine explică de ce subtilii protagoniști ai unei concepții evolutive lente nu favorizau rășlulirea moștenirii teritoriale bizantine, provizoriu menținute de turci, nici prin acțiunea politicii marilor puteri europene, dar nici prin insurecții din lăuntru împotriva ordinei otomane, care, se spera, evolua pe nesimțite

¹ *The Greek Struggle in Macedonia, 1897—1913* (Thessaloniki, 1966) și *The Unification of Greece, 1770—1923* (London, 1972).

² Printre care: *The Congress of Berlin and after: A Diplomatic History of the Near-Eastern Settlement, 1878—1880* (London, 1938); *British Foreign Policy since Versailles* (London, 1940); *Bismarck, Gladstone and the Concert of Europe* (London, 1945); *Bismarck and Modern Europe* (London, 1949); *Contemporary England, 1914—1964* (vol. X din seria *A History of England*, inițiată și coordonată de W. N. Medlicott, editura Longmans).

Spre un model inspirat de virfurile intelectuale fanariote³.

Sub impactul ideologiei revoluționare franceze, o parte din intelectualii greci au adoptat o concepție operativă și naționalistă, mai ales prin strădanile lui Rigas. S-a ajuns astfel la evenimentele din 1821—1832 cu următoarele consecințe: (1) genocidul practicat de turci împotriva elitelor fanariote, în urma unei bruste desafectări față de greci în general și de intelectualii greci în special; (2) redefinirea treptată, prin confruntări tot mai marcate, a raporturilor culturale și politice ale națiunilor balcanice; în sfârșit (3) independența unui minuscul regat elen, la extremitatea Peninsulei Balcanice, prin grația și sub supravegherea Europei. Federația balcanică preconizată în numele lui *Megali Idea* se dovedise cu totul iluzorie sub impactul răbufnirii năzuințelor naționale balcanice.

Consecința a fost o mutație substanțială suferită de *Megali Idea*. Ea nu s-a destrămat cu totul, ci a dăinuit încă un veac.

În ultimii ani ai domniei regelui Othon (1832—1862), asemenea concepții au prilejuit elaborarea unui program politic năzuind la eliberarea tuturor popoarelor balcanice, prin eforturile conjugate ale acestor popoare, cu egală vocație la autonomie politică și activând în cadrul unei alianțe balcanice. Umilințele suferite de Grecia în timpul războiului Crimeei și ulterior tratatului de la Paris (1856), ca și faptul că popoarele balcanice intrau, pe rând, în etapa limpezirii conștiinței naționale, au dus la întunecarea ideii unei federalizări balcanice după model bizantin. Dovada cea mai umiltoare pentru pretențiile grecilor a constituit-o instaurarea exarhatului bulgar (1870).

În asemenea condiții a reapărut, în mod semnificat, străvechea versiune fanariotă a lui *Megali Idea*, sub forma programului unei înțelegeri greco-turce care ar fi putut prilejui, sub egida sultanului, aplicarea unui program de educație și elenizare a ținuturilor din Imperiul otoman, paralel cu o dezvoltare rapidă a infrastructurii economice (comerciale, bancare și de navigație) a elitelor elenice din acest Imperiu. Se considera că, de pe asemenea baze economice și culturale puternice, grecii puteau aștepta cu încredere momentul în care se va inveda că turcii nu mai puteau

face față problemelor administrative tot mai complicate ale Imperiului lor prea întins și prea subred; astfel încât elementul grec, cu concursul, pregătit din vreme, al anumitor puteri europene, ar putea prelua conducerea acestui Imperiu, care astfel s-ar fi defăcut, pe nesimțite, într-un stat greco-turc⁴.

În ultimii doi ani ai domniei regelui Othon se discutase foarte serios problema unei strînse alianțe greco-srbe, în vederea unei acțiuni politice și militare comune pentru dezrobirea conaționalilor respectivi și împărțirea peninsulei Balcanice. Detronarea regelui Othon a împiedicat semnarea unui tratat formal de alianță în acest sens. Sub regele Gheorghe negocierile au fost reluate și s-a ajuns la semnarea tratatului de alianță din 26 august 1867 (s.n.) prin care se fixa termenul lunii martie 1868 în vederea declanșării unui război cu scopul eliberării tuturor supușilor creștini ai Imperiului otoman. Asasinarea prințului srb Mihail Obrenovici a împiedicat însă intrarea în acțiune, iar Grecia a fost silită să capituleze în fața Turciei în problema insurrecției cretane. Totuși, numeroși oameni politici greci, în frunte cu Alexandru Kumunduros (1817—1883) — a cărui politică se axase pe formula: *Răsăritul răsăritenilor* — și diplomați, ca Alexandru Rizos-Rangavis (ministru la Berlin), Grigorios Ypsilantis (1835—1886, ministrul Greciei la Viena și la Paris) și Andreas Kunduriotis (1820—1895, ministrul Greciei la Constantinopol), preconizau ideea unei înțelegeri a tuturor popoarelor balcanice, pentru stăvilirea amestecului marilor puteri în Balcani.

Celălalt stat neslav din zona balcanică, România, părea aliata firească a Greciei. Cleon Rizos-Rangavis, (1842—1917) consulul general al Greciei la București, dădea frecvente relații lui Tricupis despre faptul că mii de greci bogați locuiau în România. România, apreciază autorul, spera să-și realizeze, la acea dată, aspirațiile naționale prin sprijinul uneia sau alteia dintre marile puteri, iar nu printr-un război în Balcani, cum se urmărea prin alianța greco-srbă.

De la recunoașterea ei ca stat independent (1830), Grecia se afla sub protecția a trei puteri garante (Anglia, Rusia și Franța), dar, de fapt, sub influența virtuală a politicii britanice. De la războiul Crimeei, panslavismul

³ Din vasta literatură istorică asupra lui *Megali Idea*, pe lângă istoriile generale ale Greciei moderne (Apostol Vakalopoulos, Spyros Yarkezinis Dionysios Zakyntinos), autorul folosește studiul lui Th. Astrinos (Dimitrios Bit-sios): 'H Μεγάλη 'Ιδέα του 'Ελληνισμοῦ (Atena, 1945) și cel al lui C. Vavuscos: 'H Μεγάλη 'Ιδέα ws 'Ιδέα καὶ πραγματοχότυς (Thessaloniki, 1970)

⁴ Politică de apropiere față de turci fusese preconizată de Alexandru Mavrocordat (1791—1865) și de alți oameni de stat greci, sub domnia regelui Othon; și de Nikolaos Dragumis sub domnia regelui Gheorghe I. Dragumis a scris în acest sens un studiu apărut la Atena în 1874. Între 1871—1874, guvernele Zaimis și Vulgaris au inițiat relații prietenești

tindea să se substituie panortodoxismului, care își exercitase puternica înfrîngere în Balcani, vreme de atîtea veacuri. Dacă Atena, începînd cu proclamarea independenței, redevenise steaua polară a grecilor încă supuși Imperiului otoman, Constantinopolul nu-și pierduse cu totul milenarul prestigiu de centru al ortodoxiei și al elenismului. Se vor elabora astfel două modele de emancipare, după criterii politico-geografice. În vreme ce Atena juca rolul de Piemont pentru cretani, tessalieni, epiroți și macedoneni, Constantinopolul polariza încă speranțele grecilor din această capitală, ca și a celor din Anatolia și Tracia, care preferau o politică de coexistență cu turcii, politică în care vedeau singura posibilitate de a-și asigura supraviețuirea și chiar ascendențul în Imperiu.

La Atena se formau elite universitare care se înapoiau în ținuturile de origine, în Tracia, Macedonia, Tessalia și Epir, ca să contribuie la întărirea elenismului.

Rapida desfășurare a evenimentelor în Balcani, în urma răscoalei din Herzegovina (iunie 1875); și mai ales intrarea Serbiei în război împotriva Turciei (30 iunie s.n. 1876), a pus probleme foarte complexe guvernului grec, precum și guvernului român. La 26 septembrie 1876 (toate datele vor fi date în continuare pe stil nou, cum le dă și autorul) ministrul afacerilor străine al României, Nicolae Ionescu, îl informa pe consulul general grec Rangavis că România dorește încheierea unei alianțe cu regatul elen. Regele Gheorghe se afla însă, la acea dată, într-o lungă călătorie prin Europa, la curțile rudelor sale (Copenhaga și Londra) ca și la curțile din Berlin și Viena. Pînă la înapoierea suveranului, Kontostavlos, ministrul de externe în guvernul Kumunduros, folosește mijloace dilatorii și solicită, prin Rangavis, o întîmpinare scrisă din partea guvernului român. Pentru guvernul grec exista încă un contencios greco-român pe problema secularizării averilor mănăstirești și a despăgubirii aferente, ca și pe tema organizării școlilor românești din Macedonia.

După înapoierea delegației române de la Livadia, domnitorul Carol îi dezvăluie lui Rangavis, la 21 octombrie 1876, intenția de a ajunge la o înțelegere cu țarul; dar se declară favorabil încheierii unui acord româno-grec⁵. Ionescu îi propune lui Rangavis să-l trimită la Atena, în vederea imediatei negocieri a acestui tratat, pe un cunoscut avocat din Iași, Manu, de origine greacă și cunoscător perfect al limbii grecești. Întrucît Rangavis,

conform instrucțiunilor primite, se arată destul de reticent, Nicolae Ionescu îi afirmă, la 3 noiembrie 1876 — într-un moment cînd nu se știa încă de primirea propunerii lordului Derby privind conferința ambasadorilor la Constantinopol, și exista tcama unei angajări în război a țarului — că propunerile făcute de el se fac cu deplina știință a domnitorului Carol I. Totodată îi prezintă lui Rangavis un proiect detaliat de tratat de alianță greco-român. Se prevedea că România nu urmărea nici o expansiune teritorială și nici vreo protecție specială pentru conaționalii ei din Imperiul otoman; dar că ea înțelegea să recunoască solemn dreptul Greciei de a-și elibera conaționalii, chiar din regiunile balcanice locuite de români, cu condiția ca Grecia să se angajeze să respecte drepturile civile ale comunităților românești respective, precum și drepturile celorlalte naționalități din Balcani, mai cu seamă ale albanezilor, și aspirațiile lor la o existență națională liberă. În final, proiectul prevedea constituirea unei federații balcanice tripartite; România, Grecia și un stat slav, cei trei domnitori urmînd să constituie o Curte Supremă care să dirijeze în comun problemele comune ale federației⁶.

Nicolae Ionescu a avut însă precauțiunea să-i spună lui Rangavis că guvernul român nu luase încă cunoștiință de proiect. Kofos apreciază această inițiativă îndrăzneată a domnitorului Carol și a lui Nicolae Ionescu drept promovarea unei soluții bazate pe principiul naționalităților, urmînd să se împiedice o soluție unilaterală a problemelor balcanice și, în primul rînd, eventualitatea, mereu profilată — și pe care știm că o preconiza neconținut cancelarul Bismarck, după cum ne-o dezvăluie în *Memoriile sale* — a unei împărțiri longitudinale a Peninsulei Balcanice între cele două mari puteri adiacente acestei zone.

În aceeași vreme, agentul României la Paris, Callimaki-Catargiu, îl solicită pe ministrul Greciei, Gregorios Ypsilantis, să sprijine proiectul de alianță greco-română. Ypsilantis îl sfătuiește însă, de la sediul oficial din Viena, pe Kontostavlos, să fie prudent, întrucît, scria el, dacă se întîmplă să aflu țarul de proiect înainte de încheierea acordului greco-român, ar putea sili guvernul român să renunțe la acord. Dacă va afla după încheierea acordului, Saburov va încerca, probabil, la Atena, să obțină, într-un fel sau altul, concursul ambelor țări. În orice caz, scria Ypsilantis, el considera drept sincere propunerile lui N. Ionescu⁷.

⁵ *Arheion 'Ypougreion 'Exoterikôn* (Arhiva Ministerului de Externe grec, în continuare sub sigla A.Y.E.), Atena, Cleon Rangavis către Kontostavlos, Nr. 1344 din 9/21 octombrie 1876, *apud* Kofos, p. 70, nota 8.

⁶ A.Y.E. id.c.id. (semi oficial), 22 oct./3 noiembrie 1876, *apud* Kofos, p. 70, nota 6.

⁷ A.Y.E., Ypsilantis c. Kontostavlos, copia unei scrisori nedatate, *apud* Kofos, p. 71, nota 1.

În mod paradoxal, Kontostavlos, deși ministru al Afacerilor Străine în guvernul lui Kumunduros — al cărui principiu era, cum se știe, „*Răsăritul răsăritenilor*” — era, personal, ostil principal oricărei apropieri față de creștinii balcanici. Ca atare, el s-a pronunțat, împotriva lui Kumunduros, pentru respingerea propunerii României. În orice caz, nici o hotărâre nu se putea lua de guvernul grec înainte de înapoierea în țară a regelui Gheorghe. Între timp însă, desemnarea marchizului de Salisbury ca delegat britanic la conferința ambasadurilor — împreună cu ambasadorul Sir Henry Elliot, ale cărui sentimente turcofile erau cunoscute — a stîrnit îngrijorarea miniștrilor greci. Lordul Salisbury nu era, la acea dată, favorabil Greciei. Dar, în decursul esențialului său periplu politic întreprins prin Europa, la Paris, Berlin, Viena și Roma, marchizul s-a putut convinge că teza lichidării Turciei europene câștigase teren pretutindeni⁸.

În Parlamentul grec convocat de rege prin mesaj telegrafic, guvernul a depus o cerere de credite militare. Cu acest prilej, primul-ministru Kumunduros a ținut un mare discurs, în care și-a manifestat convingerea că „*Răsăritul va renaște și va supraviețui numai prin înfrățirea popoarelor răsăritene*” (ședința din 5/17 nov. 1876).

În timpul conferinței ambasadurilor de la Constantinopol (decembrie 1876 — ianuarie 1877) s-au încrucișat cele două linii politice elenice. În vreme ce abilul ministru grec în capitala Turciei, Andreas Kunduriotis, era destul de stîljenit de poziția sa oficială, unele

⁸ La Berlin, cancelarul Bismarck și-a manifestat îndoiala că Turcia ar mai avea vreun viitor în Europa. Singura soluție durabilă îi părea o reconstituire a hărții Europei sud-estice. Anume, Austriei i-ar reveni Bosnia și Herzegovina. Țarul ar primi Bulgaria, „*possibly*”. Constantinopolul cu un *hinterland* redus ar rămîne în mâinile turcilor, în vreme ce toate celelalte provincii europene ale Imperiului otoman ar trebui încredințate Greciei. Bismarck a făcut aluzie și la eventualitatea ocupării Egiptului de către Marea Britanie, ceea ce l-a lamurit numaidecît pe lordul Salisbury că se întindea o cursă pentru a se crea o prăpastie între Marea Britanie și Franța. (FO 424/46; Salisbury — din Berlin — c. Derby, Nr. 3, 23 nov. 1876. Cf. Lady Gwendolen Cecil: *The Life of Robert, Marquis of Salisbury*, vol. II, London, 1921, p. 97). La acea dată, Disraeli respingea ideea implantării Angliei în Egipt. A se vedea D. D. Lee: *Great Britain and the Cyprus Convention*, Cambridge, 1934, p. 32. Pentru toate datele de mai sus, cf. Kofos, p. 77—78 și nota 1 de la p. 78.

cercuri grecești locale desfășurau o propagandă insidioasă, comportînd înaintarea de memorii, contacte directe cu membrii conferinței și discuții cu oficialitățile otomane. Era limpede că aceste cercuri făceau mari presiuni în vederea evitării unei soluții care să pună elementele elene din Tracia și Macedonia sub administrația unei alte puteri creștine. S-a mers pînă a se afirma, înaintea lui Sir Henry Elliot, că „era preferabil să nu se admită nici un fel de reforme, decît să se încorporeze Tracia altui stat decît Imperiului otoman”⁹. Midhat Pașa, noul Mare Vizir, în vederea popularizării reformelor sale structurale edictate prin prima constituție otomană, păstra un contact strîns și chiar deferent cu Patriarhul grec și cu cercurile influente grecești din capitala Imperiului.

În urma proclamării constituției musulmane, Nicolae Ionescu, la 31 decembrie 1876, îi solicită din nou lui Rangavis încheierea alianței greco-române, afirmînd că, pînă la acea dată, România nu-și luase nici un fel de angajament față de vreo putere europeană. Întrucît lucrările la conferința ambasadurilor păreau orientate spre soluția propusă de marchizul de Salisbury și acceptată de contele Ignatiev: aceea a unei partiții longitudinale a zonei centrale balcanice, cu două state autonome avînd capitalele la Sofia și la Tirnovo, România și Grecia trebuiau, de comun acord, să ofere conferinței o soluție alternativă¹⁰. Deși Rangavis sugera ca „Grecia să acționeze cu ceva mai mult curaj”, guvernul de la Atena n-a dat nici un răspuns propunerii guvernului român, după cum nu-i va da, ulterior, nici guvernului srb, care-i solicita și el un acord.

Negotărirea guvernului grec se explica, alît prin poziția ambiguă în care se afla Grecia, cu revendicări multiple și cu legături complexe cu marile puteri, cît, mai ales, prin lipsa unei baze financiare și militare solide. La începutul anului 1877, Grecia dispunea de circa 11.000 ostași, din care nici jumătate disponibili pentru campanie¹¹.

Izbucrirea războiului a pricinuit mare îngrijorare la Atena și regele a fost silit să constituie un minister „ecumenic”, în frunte cu venerabilul erou al războiului independenței,

⁹ A. Y. E., Kunduriotis c. Kontostavlos, Nr. 4631, 3/15 dec. 1876. Din aceleași cercuri i s-a afirmat lui Elliot că în caz de război grecii vor lua partea turcilor.

¹⁰ A. Y. E., Cleon Rangavis c. Kontostavlos, Nr. 1, 2/14 ian. 1877, *apud* Kofos, p. 100, nota 1—2.

¹¹ Tissot, ministrul Franței la Atena, către ducele Decazes, la 15 februarie 1877. *Archives du Ministère des Affaires Étrangères* (AMAE), Paris, Vol. 105 (Grèce, 1875—1878, No. 10), *apud* Kofos, p. 100, nota 6.

Constantin Canaris (1793 — 1877). Charilaos Tricupis lua ministerul de externe iar Thrasyvoulos Zaimis pe cel de război. După primele înfrîngerii turcești din primăvara anului 1877, lordul Derby începu să vadă într-o extindere a frontierelor regatului grec o soluție ideală de substituire a Imperiului otoman în Europa. Între timp, la 20 mai 1877, Ion C. Brătianu reia propunerile lui Nicolae Ionescu și-i propune și el lui Rangavis încheierea unei alianțe greco-române¹². La 26 mai, la cererea guvernului grec, Kogălniceanu îi înfățișează lui Rangavis un proiect de tratat de alianță, bazat tot pe principiul naționalităților în Balcani. Solicitîndu-i agreementul pentru desemnarea lui Kalinderu ca agent al României la Atena, Kogălniceanu i-a dezvăluit lui Rangavis că agenți similari fuseseră trimiși la Belgrad și la Cetinje, ca să încheie pacte militare pregătind o ofensivă comună anti-otomană a statelor balcanice¹³.

Kumunduros îi telegrafiază lui Rangavis, la 22 mai /3 iunie, să deschidă negocierile oficiale cu guvernul român. Cabinetul grec de coaliție a fost de acord cu instrucțiunile trimise în acest sens lui Rangavis, dar Tricupis, c are luase în primire MAE, a refuzat să primească un agent oficial român la Atena¹⁴. Între timp, din cauza situației în care se afla România, oportunitatea unui acord greco-român dispărușe. Românii se pregăteau să treacă Dunărea pentru a coopera cu rușii la Plevna; și Kogălniceanu îi spune, calm, lui Rangavis: „Quant à notre entente, elle sera

toujours très facile à établir, le jour où vous vous déciderez à agir”¹⁵.

La 12/24 iulie, Tricupis îl informa pe agentul său la Belgrad, A. Doskos, că participarea Greciei la război devenise mai probabilă; și-i cerea să-i solicite lui Ristić, primul-ministru srb, încheierea unui pact greco-romano-srb. Conducerea politică srbă răspunde, destul de dilatoriu, că „Si la Grèce prenait l'initiative de l'action, cette circonstance ne manquerait pas d'exercer une grande influence sur l'esprit public en Serbie”¹⁶.

Știrea, cu totul neașteptată, a celei de-a doua bătălii de la Plevna (18/30 iulie 1877), a făcut o adncă impresie în vederea declanșării unor insurecții în Tesalia, Epir, Creta și Macedonia. Turcii, care erau informați de intențiile guvernului grec, erau acum înbătați de victoria lor, și amenințau Grecia cu represalii.

După moartea lui Canaris (2/14 septembrie 1877), regele Gheorghe, hotărît de pe-atunci să acționeze direct, n-a mai desemnat un nou prim-ministru, guvernul de coaliție fiind condus de fapt de Tricupis. Evenimentele se precipită și armata greacă era tot insuficient pregătită. Totuși, la știrea semnării armistițiului la Adrianopol (19/31 ianuarie 1878), regele Gheorghe a dat ordin generalului Soutzos să treacă granița, în vreme ce insurecțiile pregătite de multă vreme izbucneau peste tot. Față de atitudinea ostilă a tuturor puterilor europene, regele a fost silit însă să ordone trupelor regulate să treacă înapoi frontiera, după mai puțin de șase zile de lupte de hărțuială. Exista temerea ca puternica flotă cuirasată turcă (opera sultanului Abdul-Aziz), sub comanda temutului amiral Hobart Pașa, să bombardeze Pireul.

Încheierea preliminarilor de pace de la San Stefano a fost resimțită la Atena ca o catastrofă națională, nu mai mică decît aceea din 1453. Comitete de „silogi” din provinciile iredente organizează mitinguri de protest, obțin mii de semnături pe petiții și înaintează memorandumuri documentate marilor puteri¹⁷. Tricupis se pregătea să plece la Londra să ofere guvernului britanic semnarea unui tratat de

¹² A.Y.E., Rangavis către Deligeorgis, Nr. 481, 9/21 mai 1877. La acea dată. Epaminondas Deligeorgis era președinte de consiliu și ministru al afacerilor străine într-un cabinet de tranziție (martie — mai 1877) Kumunduros, revenit la putere pentru scurtă vreme, îi răspunde lui Rangavis la 22 mai/3 iunie, manifestîndu-și sentimentele de caldă prietenie față de români și dorința de a continua „l'échange d'idées”. El insistă însă să se înainteze o propunere scrisă (A.Y.E. Nr. 4475, apud Kofos, p. 122, nota 1).

¹³ A.Y.E. Rangavis c. Deligeorgis, Nr. 511, 14/26 mai, apud Kofos, p. 122 n.1. În jurul aceleiași date, Ypsilantis îi propune lui Calimaki-Catargi, la Paris, încheierea unui tratat secret de alianță între România și Grecia, tratat la care urmau să fie invitate să adere și Serbia și Muntenegru, ca să se ajungă astfel la o soluționare a Chestiunii Orientului în conformitate cu interesele popoarelor balcanice (A.Y.E., Ypsilantis (din Paris) c. Kumunduros, 25 mai/6 iunie, semi oficial; apud Kofos, p. 122, nota 2.)

¹⁴ A.Y.E., Tricupis c. Rangavis, 28 mai/9 iunie, 29 mai /10 iunie etc.

¹⁵ A.Y.E.. Rangavis c. Tricupis, Nr. 1343, 18/30 august 1877, apud Kofos, p. 123, nota 4.

¹⁶ A.Y.E., Doskos c. Tricupis, Nr. 112, 22 iulie/3 august, *ibid.* nota 5—6. În răspunsul scris de însuși Ristić în cabinetul lui Doskos se menționa că „L'entrée en campagne de la Roumanie est déjà décidée” (*ibid.*).

¹⁷ Un memorandum de o extraordinară importanță imagologică și psihologică a fost, de pildă, acel înaintat „par les Syllogues Grecs de Constantinople”, pledoarie documen-

alianță, și cooperarea cu Turcia, dar Saburov îl convinge pe rege să nu îngăduie această plecare, considerată ca un act neamical de far.

La București, Cleon Rangavis sonda guvernul român (care se afla într-o situație dificilă), despre oportunitatea constituirii unui bloc balcanic¹⁸. I s-a răspuns, neoficial, că Grecia ar trebui să susțină cererea României de a participa la congresul de pace : și că România intenționa să sprijine revendicările Greciei, bazate pe principiul naționalităților¹⁹. Guvernul român considera că nici o schimbare teritorială nu trebuia acceptată ca validă, fără aprobarea marilor puteri întrunite într-un congres²⁰.

Unele puteri europene se gindeau, în luna martie 1878, să folosească elenismul ca substitut al Imperiului otoman. Partidul liberal britanic, în frunte cu Gladstone²¹ și cu influentul Sir Charles Dilke²², făceau propagandă în acest sens, sprijiniți de ducele de Argyll și de presa de stînga²³. La 9 martie, lordul Derby propune Italiei constituirea, cu concursul Greciei, a unei *Ligi Mediteraneene*, ca să supravegheze regimul Strămtorilor²⁴.

tată cu scopul de a convinge destinatarul (în speță, ambasadorii marilor puteri) de necesitatea „*d'un classement précis des nationalités d'Orient*” anexă la depeșa lui Layard către Salisbury, 19 aprilie 1878, *Blue Book, Turkey*, No. 31 (1878), Londra, Harrison & Sons, 1878, doc. Nr. 14, p. 26—33.

¹⁸ A. Y. E. Rangavis c. Delyannis, Nr. 340, 21 martie/2 aprilie 1878 și 27 martie/8 aprilie 1878, Nr. 352 *apud* Kofos, p. 197—198, și notele 5 și 1.

¹⁹ *Supra*, raportul lui Rangavis din 27 martie/8 aprilie 1878.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Gladstone dăduse semnalul prin importantul său articol intitulat „The Hellenic Factor in the Eastern Question”, publicat în *Contemporary Review* din 1 decembrie 1876.

²² Într-un discurs ținut la 15 ianuarie 1878 la Londra, Dilke perora astfel: „*I believe in Greece, believe in the ultimate replacement of the Turkish state by a powerful and progressive Greece (...) an outpost of Western Europe in the East (...). The gradual substitution of Greece for Turkey ought to be popular with the English. A force of the future, instead of a force of the past; a force of trade, rather than a force of war; European, instead of Asiatic; intensely independent, democratic, maritime*” (Kofos, 199).

²³ G. Duff, în *Nineteenth Century* din luna martie 1878, preconiza chiar reconstituirea Imperiului bizantin, în frunte cu ducele de Edinburgh, fiul reginei Victoria I (Ibid.).

²⁴ Anticipare a celor două *Ligi Mediteraneene* constituite de marchizul de Salisbury

Întrucît guvernul italian a refuzat să-și părească atitudinea de neutralitate, guvernul grec nici n-a mai fost sondat.

În Franța, Gambetta și amicul său politic, Waddington, care-l înlocuise recent pe ducele Decazes la Externe, se manifestau în favoarea Greciei, în vreme ce, la Viena, contele Ignatiev, între 26 — 29 martie, se străduia să-l convingă, zadarnic, pe contele Andrassy să nu-i compromită prea mult creația : tratatul preliminar de la San Stefano²⁵. Lordul Derby trimisese marilor puteri circulara din 9 martie propunînd ca Grecia să fie invitată la Congres. Dar venirea în fruntea *Foreign Office*-ului, la 28 martie 1878, în locul mult prea șovăielnicului lord Derby, a marchizului de Salisbury, și înaintarea celebrei sale circulare din 1 aprilie, imprimă tensiunii europene o desfășurare mai energică și mai accelerată, care se va încheia prin acordul scris dintre marchizul de Salisbury și contele Ignatiev, la 30 mai 1878, premiază indispensabilă deschiderii Congresului de la Berlin. Grecia își văzuse astfel poziția mult compromisă. La Berlin prințul Gorceakov respinge politicos, propunerea de a se invita Grecia la Congres, motivînd : (1) că Grecia nu participase la precedentele conferințe internaționale în problemele Orientului, și că (2) invitarea ei ar crea un precedent invocabil de toate micile state balcanice care participaseră la războiul cu Turcia²⁶.

Invitați în plenul Congresului, la 29 iunie, delegații Greciei, Theodoros Delyannis (1826 — 1905, ministru de externe din ianuarie 1878, în locul lui Tricupis) și savantul ministru al Greciei la Berlin, Alexandru Rizos-Rangavis, au prezentat, cel dintîi foarte succint, al doilea cu erudiție și patos „demostenic”, tezele guvernului elen, solicitînd alipirea Tessaliei, Epirului și Cretei la regat. Waddington, care va apăra constant cauza Greciei în timpul Congresului — după cum va apăra și cauza României — a căutat la un moment dat să-l convingă pe prințul Gorceakov de oportunitatea reuunțării la Batum în favoarea

(în calitate de prim-ministru și de șef al *Foreign Office*-ului, în luna mai 1887 și în luna decembrie 1887, cu un scop similar, cu participarea Angliei, Italiei, Austro-Ungariei și Spaniei, spre cea mai mare satisfacție a lui Bismarck.

²⁵ Între altele, contele Ignatiev i-a oferit contelui Andrassy constituirea unui principat autonom (dar vasal Porții) în Macedonia, după model bulgar, ceea ce i-a amintit contelui Andrassy de propunerea marchizului de Salisbury (partiția longitudinală a Peninsulei Balcanice), p. 203.

²⁶ Propunerea fusese reluată de marchizul de Salisbury, în ședințele din 17 și 19 iunie ale Congresului din Berlin.

rea Turciei, care în schimb ar fi cedat Greciei Tessalia și Epirul. Principele a refuzat net²⁷. Cînd, la 5 iulie, Waddington, sprijinit de contele Corti, a cerut din nou să fie recunoscute Greciei Tessalia și Epirul, renunțînd să mai solicite Creta, Andrásy, Gorceakov și Bismarck au fost de acord. Dar în intervenția sa lordul Beaconsfield a invitat Grecia să obțină concesiile la care credea că ar avea dreptul prin discuții directe cu Imperiul otoman.

Îndată după încheierea Congresului de la Berlin, Kumunduros (care redevenise prim-ministru în luna ianuarie 1878, și va rămîne la putere pînă în luna martie 1880), i-a cerut lui Photiades Bey, ministrul otoman la Atena, printr-o notă trimisă la 17 iulie, să solicite Porții numirea de comisari în vederea stabilirii prin discuții cu împunernicîi guvernului grec, a noii frontiere septentrionale a Greciei. Poarta, care, cel puțin pînă în aprilie 1880 — cînd lordul Beaconsfield va fi înlocuit ca prim-ministru al Marii Britanii cu Gladstone, iar marchizul de Salisbury cu contele Granville — se va afla într-o situație clientelară față de Marea Britanie, și înțelegea că marchizul de Salisbury își schimbese atitudinea în favoarea Greciei, a acceptat, fără multă tragere de inimă, să se înceapă discuțiile asupra frontierei. După aproape trei ani de discuții se va ajunge, în cele din urmă, la semnarea convenției greco-turce din 2 iulie 1881, prin care Grecia primea aproape întreaga Tessalie, dar numai o mică parte din Epir, și anume ținutul Arta.

Concluzia acestui studiu atît de documentat — și care aduce atîtea date puțin cunoscute asupra relațiilor diplomatice dintre popoarele balcanice, în preajma, în timpul și în urma războiului ruso-româno-turc — este admirabil dedusă din expunere. Anume, evenimentele dintre anii 1875 — 1878 au constituit o răsplată esențială în istoria popoarelor balcanice. Fiecare din popoarele balcanice și dunărene s-a orientat și s-a afirmat în funcție de numeroase elemente specifice: poziție geo-

grafică, trecut istoric, temperament, capacitatea conducerii politice de a formula un model de urmat și de a căuta să-l realizeze, prin resurse proprii combinate cu prietenii externe menajate din vreme. În acest joc foarte subtil și nuanțat, singură Grecia, consideră autorul, a avut o linie șovăielnică; și conducerea ei politică și-a învederat insuficiența înțelegere a obiectivelor urmărite de fiecare din marile puteri. Este adevărat, adaugă autorul, că politica lordului Derby sau a contelui Andrásy s-au dovedit, la rîndul lor, atît de complicate și de subtile — ca să nu mai pomenim de politica lui Bismarck! — înclt era greu, chiar pentru un corp diplomatic atît de inteligent și de experimentat, cum era acela de care dispunea micul regat elen, să distingă linia urmărită de linia simulată. Lipsită de o forță militară pe care s-o poată arunca în cumpănă la momentul oportun — cum a făcut România, — Grecia a ezitat, a lăsat să treacă prilejuri excepționale, pentru a se expune, în cele din urmă, la manevrele bizare dintre 2 — 7 februarie 1878, pe frontiera Tessaliei; și la tratamentul suferit în „areopagul” european de la Berlin.

Între 1875 și 1878, scrie autorul, situația internațională a evoluat într-un mod greu de prevăzut. Grecia, silită să lupte pe mai multe fronturi — și avînd de optat între numeroase soluții — a ezitat multă vreme înainte de a se angaja pe o linie justă. A urmat un război nedeclarat, lung de peste treizeci de ani, cu o scurtă etapă „fierbinte” în 1897, între Grecia și Turcia, înainte de a se realiza — în parte, și exclusiv față de desuetul Imperiu otoman, nu față de Turcia nouă — proorocirea făcută de marchizul de Salisbury, într-o notă trimisă de el, de la *Foreign Office*, însărcinatului britanic de afaceri de la Atena: „Decadența Turciei și dezvoltarea Greciei se vor petrece într-un ritm egal”.

Avem, prin urmare, în lucrarea profesorului Kofos, o sinteză temeinică, documentată și plină de idei noi și interesante, asupra poziției regatului grec și a elenismului, în timpul crizei balcanice. Analiza documentată a contextului îngăduie o privire comparativă asupra politicii fiecărui stat balcanic, ca și asupra obiectivelor urmărite de marile puteri. O asemenea comparație poate constitui un binevenit prilej de verificare a anumitor teze istorice, socio-psihologice, politologice sau imagologice. Și o lucrare care îngăduie asemenea prilejuri intelectuale și științifice este binevenită.

Dan A. Lăzărescu

²⁷ Dealtfel, Anglia, care semnase, la 4 iunie 1878, celebra „Convenție a Ciprului” cu guvernul sultanului — convenție încă secretă, dar care va fi dezvăluită marilor puteri în timpul și din cauza Congresului — nu mai putea solicita restituirea Batumului, căci s-ar fi privat astfel de motivul invocat pentru a obține de la Sultan insula Cipru. Anume, protecția Imperiului otoman în Asia și luarea de măsuri în favoarea armenilor.

V. A. ANFILOV, *Proval „blitzkriga”*, Izd. Nauka, Moscova, 1974, 616 p.

Interesul cercetătorilor sovietici pentru evenimentele celui de-al doilea război mondial, preocuparea lor de a realiza o imagine cuprinzătoare, unitară a desfășurării operațiunilor militare pe frontul de răsărit, începând cu declanșarea agresiunii fasciste împotriva U.R.S.S. și pînă la înfringerea totală a instigatorilor ei, și-au găsit expresie în publicarea unui mare număr de articole, studii și lucrări de mai mică sau mai mare anvergură și de o remarcabilă diversitate tematică. Monografia *Falimentul „războiului fulger”*, apărută în colecția „Cel de-al doilea război mondial în cercetări, amintiri și documente” prezintă o variantă a unei lucrări mai vechi a lui V. A. Anfilov „Faptă eroică nemuritoare”, scoasă în editura „Nauka”, în anul 1971, pe care autorul a completat-o și îmbunătățit-o în urma numeroaselor scrisori din partea cititorilor și a unor participanți la evenimentele descrise. Beneficiind de bogatul material documentar și de concluziile introduse în circuitul științific de către alți autori, precum și de rezultatele unor recente investigații în arhive, V. A. Anfilov încearcă să prezinte într-o succesiune coerentă elementele și etapele prăbușirii planurilor hitleriste de a îngeunghia Uniunea Sovietică printr-o campanie militară de scurtă durată, asemănătoare celor duse de Germania în Polonia, Franța și celelalte țări invadate.

În capitolul introductiv, vorbind despre cauzele profunde ale eșecului „războiului fulger” preconizat de comandamentul suprem german împotriva U.R.S.S., autorul subliniază că el s-a datorat nu greșelilor lui Hitler și a consilierilor săi, cum susțin unii istorici burghezi, ci superiorității orînduirii socialiste, forței de nelnvins a ideologiei marxist-leniniste, capacității militare incontestabile a primului stat socialist, unității de nezdruincinat a poporului sovietic în jurul partidului clasei muncitoare. Victoria obținută de poporul sovietic în Marele Război de Apărare a Patriei a fost pregătită de întreaga evoluție a statului socialist în anii premergători declanșării agresiunii fasciste. Dezvoltarea multilaterală a economiei socialiste și, în primul rînd, industrializarea intensivă a țării a făcut posibilă crearea, într-un timp relativ scurt, a unei puternice baze tehnico-materiale pentru întărirea capacității de apărare. Alături de aceasta, noua structură socială, conștiința socialistă și patriotismul fierbinte al oamenilor sovietici au determinat eroismul de masă, hotărîrea întregului popor de a-și apăra cu orice preț patria aflată în pericol. Organizatorul și conducătorul nemijlocit al luptei împotriva agresorilor fasciști a fost Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, comuniștii constituind

pretutindeni un exemplu de curaj și abnegație, forța mobilizatoare a poporului.

Primele trei capitole ale lucrării („Militarizarea țării”, „Planificarea războiului”, „Concentrarea și punerea în dispozitiv a forțelor armate”) sînt consacrate unei amănunțite analize a pregătirilor făcute de Germania nazistă în vederea atacării Uniunii Sovietice. Autorul menționează că războiul antisovietic a fost îndelung premeditat reprezentînd, în concepția inițiatorilor săi, o verigă esențială în stabilirea dominației fasciste pe continentul european și, ulterior, în lume. Programul imperialist sintetizat în cunoscuta lozincă expansionistă germană „Drang nach Osten” a avut drept premiză un șir de importante măsuri de ordin economic, politic, ideologic și administrativ adoptate de conducătorii reichului hitlerist cu mult timp înainte de declanșarea agresiunii, fapt care infirmă categoric aserțiunea precum că începînd războiul împotriva U.R.S.S. aceștia nu ar fi avut un plan precis și detaliat și, în consecință, au trebuit să recurgă la diverse „improvizații” (p. 11).

Prin crearea statului totalitar, prin cursa înarmărilor și militarizarea întregii vieți sociale, prin invadarea unor pămînturi străine precum și printr-o susținută campanie ideologică — ale cărei trăsături caracteristice erau demagogia socială, incitația rasistă, intimidarea politică, indoctrinarea fascistă — liderii naștiți urmăreau să acapareze uriașe bogății și importante poziții și, în același timp, să-și asigure docilitatea poporului german, colaborarea sa la realizarea planurilor imperialiste, să înăbușe mișcarea revoluționară, să distrugă partidul comunist. Nazismul s-a dovedit a fi exponentul ideal al intereselor marilor monopoluri industriale și financiare germane din partea cărora a primit tot sprijinul material și moral (p. 17).

Examinînd asemenea aspecte legate de evoluția nazismului și pregătirea Germaniei în vederea lansării planurilor sale agresive în Europa, V. A. Anfilov găsește necesar să amintească un element esențial pentru înțelegerea corectă a desfășurării evenimentelor din perioada analizată și anume atitudinea conciliatoare, de cedare și compromis față de imperialismul german, adoptată de către marile puteri occidentale, în speță de către Anglia și Franța. Încălcarea prevederilor pactului de la Versailles, militarizarea rapidă a Germaniei, acțiunile sale vădit provocatoare nu numai că n-au primit riposta cuvenită din partea acestora dar au fost chiar încurajate prin abile manevre diplomatice, cu intenția de a orienta impulsivitatea fascismului împotriva Uniunii Sovietice. „Monopolistiții

englezi, francezi și americani — citim în lucrare — au vrut să fie mai șireți decât imperialismul germani. Canalizând agresiunea spre răsărit, cercurile conducătoare ale acestor țări preconizau să împuște doi iepuri dintr-un foc : să distrugă primul stat socialist din lume — lucru pe care anterior nu au reușit să-l facă ele însele — și să slăbească sensibil Germania pentru a se scăpa de concurența ei. Dar, . . . înainte de a ataca Uniunea Sovietică, militariștii germani au hotărât să se întărească pe seama țărilor din Europa centrală și apuseană” (p. 19).

Autorul reproduce cifre concludente în măsură să sugereze proporțiile cu adevărat remarcabile a întăririi potențialului economic și militar al Germaniei în urma invadării Austriei, Cehoslovaciei, regiunii Memel, Poloniei, Danemarcei, Norvegiei, Belgiei, Olandei, Franței, Iugoslaviei și Greciei. Rezultatul acțiunilor sale agresive începând din primăvara anului 1938 și plină în primăvara anului 1941 a fost instaurarea „noii ordini” în 11 țări europene având o suprafață totală de circa 2 milioane Km² și o populație de peste 140 milioane. Cea mai mare parte a armamentului și tehnicii militare a acestor țării a ajuns în mâinile fasciștilor. Sînt incluse aici în primă instanță armele aflate în dotarea a 92 divizii franceze, 30 cehoslovace, 22 belgiene, 18 olandeze, 12 engleze și 6 norvegiene. Numai în Franța ocupantul și-a însușit 4930 tancuri și mașini blindate și 3000 de avioane. Cu mașinile capturate și cu mașinile fabricate în această țară, Germania a reușit să-și înzestreze cu mijloace de transport 92 divizii pe care le-a utilizat în atacarea Uniunii Sovietice (p. 16).

Sînt demne de reținut de asemenea, cifrele reproduse în lucrare privind accelerarea și perfecționarea producției industriei de război germane, măsurile luate de comandamentul suprem hitlerist pentru crearea unui potențial militar zdrobitor necesar desfășurării unei „campanii fulger” în U.R.S.S. Astfel în anul 1941 Germania împreună cu țările ocupate producea 31,8 milioane tone de oțel și 506 milioane tone de cărbune (p. 40). Totodată o serie de țări neutre cu care Germania încheiasse acorduri politice sau economice precum și firme occidentale care acționau prin intermediari au contribuit prin diverse furnizări de materiale și mărfuri la sporirea capacității economice a acesteia și implicit la înzestrarea forțelor sale armate.

Din cele 208 divizii de care dispunea Germania în vara anului 1941, pe frontul de atac împotriva Uniunii Sovietice au fost dislocate 152. În altă ordine de idei, din totalul de 3 800 000 oameni aflați în cadrele armatei de uscat germane, 3 300 000 adică 87% au fost concentrați pe frontul de răsărit. Un procent și mai mare (90%) reprezenta efectivele aviației detașate în zonele de frontieră

cu U.R.S.S. La acestea trebuie adăugate efectivele aliaților Germaniei care, potrivit autorului se ridicau la circa 900 000 de oameni și peste 1 000 de avioane în momentul începerii războiului. În total în componența unităților care au pătruns pe teritoriul Uniunii Sovietice se aflau 181 divizii și 18 brigăzi, circa 4 000 de tancuri și tunuri autopropulsate, 47 000 tunuri și mortiere, 4 950 avioane, avînd un efectiv de 5 500 000 oameni (p. 71—72).

Tabloul complet al forțelor dușmane care se aflau în vara anului 1941 la frontierele U.R.S.S. și cărora armata sovietică trebuia să fie pregătită să le facă față pentru orice eventualitate includea și 500 000 de soldați japonezi (pină la sfîrșitul anului — 1 000 000) masați în Coreea și Manciuria avînd în dotare 1 000 tancuri și 1 500 avioane.

În ce privește planurile militare de atacare a Uniunii Sovietice, autorul relevă că, încă la 3 iulie 1940, generalul Halder a dat dispoziții șefului biroului operativ al armatei germane să efectueze calculele necesare pentru eventualitatea unui război cu U.R.S.S., în toamna aceluiași an. Principalele concluzii desprinse în urma acestor calcule erau : 1. Operațiunile militare vor dura 4 — 6 săptămîni. 2. Armata sovietică de uscat trebuie zdrobită și armata germană să pătrundă în regiunile centrale pentru a da aviației posibilitatea să zdrobească centrele vitale ale țării. 3. Pentru aceasta sînt necesare 80 — 100 divizii germane (p. 41). În luna decembrie planul războiului împotriva U.R.S.S., cunoscut sub numele codificat „Otto”, a fost prezentat lui Hitler. După unele modificări introduse de înaltul comandament german, el a devenit operațional sub denumirea de planul „Barbarossa”. Ideea sa fundamentală rămînea înfrîngerea armatelor sovietice printr-o campanie „fulger”.

În lucrare sînt descrise pe larg pregătirile nemijlocite făcute de comandamentul german în vederea declanșării agresiunii preconizate în planul „Barbarossa” (concentrarea unităților militare în zonele de frontieră, amplasarea unităților de rezervă și constituirea depozitelor de armament și a stocurilor de alimente și carburanți, modificarea unor tipuri de arme în funcție de condițiile scontate pe teritoriul sovietic, elaborarea planurilor operaționale pentru diferite unități și subunități etc.). Accentul principal în mobilizarea forțelor armatei germane a fost pus pe crearea unei superiorități covârșitoare a efectivelor blindate și aviației prin care strategii hitleriști sperau să imprime războiului o desfășurare rapidă. În legătură cu aceasta autorul observă că specialiștii germani au pierdut din vedere rolul și posibilitățile artileriei în contextul bătăliilor moderne de anvergură, fapt pe care armata hitleristă a trebuit să-l plătească, ulterior, foarte scump.

Ca și în primul război mondial militariștii germani și-au supraapreciat propriile forțe și au subapreciat mult capacitatea de rezistență a adversarului. Aceasta s-a vădit din plin în planurile mizând pe posibilitatea unei campanii „fulger” împotriva U.R.S.S. Pregătind războiul ei nu au văzut nici o deosebire esențială între statul socialist și țările capitaliste ocupate anterior de armata fascistă, nu au ținut seama de uriașele rezerve economice, moral-politice și militare ale orînduirii lipsite de exploatare. Mizând pe un potențial uman inferior celui al Uniunii Sovietice, scria V. A. Anfîlov, strategii naziști nu admiteau în niciun chip ideea că declanșind ostilitățile în răsărit vor avea de depus un efort îndelungat de natură să epuizeze Germania în așa hal încît continuarea luptei va fi pentru ea imposibilă oferind, în același timp, Angliei și Statelor Unite răgazul pentru a-și mobiliza forțele și a trece la atac. Luînd în considerare totalitatea consecințelor care decurgeau din angajarea pe două fronturi a mașinii de război hitleriste, reiese clar, așa cum subliniază și autorul, că „planul războiului «fulger» împotriva Uniunii Sovietice era o aventură” (p. 76).

În cadrul a trei capitole („Întărirea capacității de apărare a țării”, „Pregătirea forțelor armate ale U.R.S.S.”, „Apărarea graniței de stat”) din partea a doua a lucrării sînt înfățișate sistematic măsurile luate de conducerea statului socialist pentru a face față agresiunii fasciste. Pe acest plan V. A. Anfîlov se ocupă de politica externă sovietică, orientată în anii premergători celui de al doilea război mondial spre crearea unui sistem eficient de securitate colectivă pe continentul european, spre normalizarea relațiilor diplomatice și economice cu alte țări, în primul rînd cu țările din vecinătatea granițelor U.R.S.S. Dar, notează el, respingînd inițiativa menite să promoveze securitatea colectivă, guvernele Angliei și Franței au preferat o politică ambiguă — de izolare a Uniunii Sovietice — și favorabilă, în fond, agresorilor fasciști. De altfel, citeva documente reproduse de autor atestă faptul că în rîndul guvernanților occidentali și al unor influente cercuri de afaceri engleze și franceze, Germania hitleristă era apreciată drept un veritabil „bastion anticomunist” (p. 83). Manevrelor diplomatice periculoase ale puterilor capitaliste, teama U.R.S.S. de a nu cădea pradă unui complot imperialist care ar fi avut drept rezultat izolarea statului socialist în fața agresiunii fasciste, se arată în lucrare, au condus la acceptarea de către Uniunea Sovietică a pactului de neagresiune propus de Germania. Încheiat la 23 august 1939, acest pact a oferit statului socialist un anumit timp de pregătire pentru întărirea capacității sale de apărare (p. 96).

Prezintă interes datele privind creșterea potențialului economic și militar sovietic în ajunul războiului. Succesele economiei sovietice în ansamblul său au permis îmbunătățirea sensibilă a aprovizionării armatei cu materiale necesare. De pildă, dacă în perioada 1930 — 1931 industria de armament producea, anual 860 avioane, 740 tancuri, 2 000 piese de artilerie și 174 000 de puști, pentru anul 1938 cifrele erau de 5 500 avioane, 22771 tancuri, 12 500 piese de artilerie, 117400 de puști (p. 99 — 100). La aceasta se adăugau măsuri de perfecționare a armamentului aflat în dotare, de sporire a efectivului unităților terestre, navale și aeriene (1 433 000 de oameni, la sfîrșitul celui de al doilea plan cincinal), construirea unor fortificații în zonele de frontieră, pregătirea de luptă și manevrele militare, activitatea politico-ideologică în rîndul forțelor armate etc.

În eventualitatea atacării U.R.S.S. de către Germania hitleristă și aliații ei, în rîndul cărora la loc de frunte se afla Japonia, statul major al armatei sovietice a pregătit diverse variante strategice. Potrivit planului general de apărare a frontierei de stat din anul 1941, frontiera de vest, cu o întindere de 4 500 km, din care 1 125 km frontieră maritimă, era apărată cu efectivele a 170 divizii de infanterie cavalerie, de tancuri, motorizate, și două brigăzi dispersate pe teritoriul celor cinci districte militare din zonele adiacente.

V. A. Anfîlov subliniază că, în dorința de a preveni împina pe cît posibil declanșarea ostilităților de către Germania, guvernul sovietic a întreprins diverse acțiuni diplomatice, mergînd pînă la publicarea de către agenția TASS a unei declarații prin care erau infirmate zvonurile destul de insistente despre pericolul iminent al unei invazii fasciste. Deși s-a evitat adoptarea unor măsuri militare extreme spre a nu oferi Germaniei pretexte pentru acțiuni agresive, în luna februarie 1941 guvernul sovietic a aprobat planul de mobilizare a forțelor armate iar la 12 iunie același an a fost dat ordinul de deplasare a eșaloanelor din adîncime spre regiunile de frontieră. Serviciile de informație ale armatei au avertizat asupra posibilității unui atac din partea Germaniei, indicînd succesiv datele de 14, 15, 20 mai, 15 iunie, și chiar 22 iunie, dar, din motive arătate mai sus, comandamentul suprem, nu a dat curs semnalelor de alarmă (p. 199). Asemenea împrejurări precum și faptul că datorită precipitării evenimentelor, o serie de importante măsuri de apărare preconizate nu au putut fi puse în aplicare, la care se adăugau unele greșeli organizatorice au creat greutăți suplimentare apărătorilor statului sovietic în primele momente ale agresiunii fasciste.

La 22 iunie 1941, masiva mașină de război a Germaniei hitleriste s-a năpustit asupra

U.R.S.S. Poporului sovietic i-au fost impuse incomensurabile pierderi materiale și de vieți omenești. Sub conducerea Partidului comunist el a început Marele război de apărare a patriei sale socialiste. Desfășurarea acestei istorice epopei, începând cu primele succese ale invadatorilor datorate atacului prin surprindere și marii lor superiorități militare, continuând cu crâncenele contraatacuri și lupte de apărare angajate de trupele sovietice și terminând cu stăvilirea, după câteva luni, a ofensivei strategice fasciste și trecerea armatei sovietice la contralovituri de mare amploare, constituie obiectul unei ample descrieri cronologice realizate de V. A. Anfilov în partea a treia a lucrării sale. Cele nouă capitole care o compun „Începutul războiului”, „Luptele pe frontieră”, „Mobilizarea forțelor pentru ripostă dușmanului”, „Dușmanul este oprit pe aliniamentul Luga”, „Bătălia pentru Nipru”, „Bătălia pentru Kiev și teritoriul dintre Prut și Nistru”, „Falimentul ofensivei de vară asupra Moscovei”, „Apărare înversunată pe flancuri și ofensivă în centru”, „Eșecul «bătăliei hotărâtoare» pentru Moscova” conțin un foarte bogat material documentar, sintetizat și reprodus de autor cu scopul de a demonstra sfârșitul lamentabil al speranțelor comandamentului hitlerist de a învinge printr-un război „fulger”. El relevă cum, din momentul pătrunderii pe teritoriul U.R.S.S., trupele fasciste, în pofida unor victorii temporare, au avut de înfruntat o împotrivire neașteptată care a pus capăt ambițiilor lor strategice, obligându-le, în scurt timp, să treacă la defensivă în diferite sectoare ale frontului.

Rețin atenția curajul și abnegația cu care grănicerii sovietici, mult inferiori numeric și constrinși să lupte în condiții care li dezavantajau net, au opus rezistență invadatorilor, dând răgaz formațiunilor din adâncime să și consolideze aliniamentele de apărare. Este menționat, cu titlu de exemplu, croismul garnizoanei din cetatea Brest (p. 224) al grănicerilor de la pichetele 13 Vladimir — Volinski (p. 225), 17 Rava — Ruski, 92 Permiși (p. 226) și al altor formațiuni însărcinate cu paza frontierei. Totodată nu sînt trecute cu vederea unele defecțiuni de ordin tactic, logistic, perturbările legăturilor dintre unitățile armatei sovietice, datorită cărora, în câteva zile, trupele germane au reușit să se infiltreze profund, pe mai multe direcții în dispozitivul defensiv al acestora (p. 231 — 237, 253 — 254). Trebuie înțeles, însă, scema de fapt că, în această fază a războiului, efectele atacului prin surprindere lansat de fasciști se resimțeau pe toate planurile și nu puteau fi contracarate cu ușurință. Treptat, așa cum reiese din paginile lucrării recenzate, comandamentele sovietice au reușit să preia controlul asupra situației și să imprime desfășurării luptelor un caracter organizat și subordonat

unor țeluri strategice precise, a căror atingere a dus la temporizarea ofensivei înamice și, în ultimă instanță, la blocarea ei.

Derulnd filmul detaliat al operațiunilor militare pe uriașul front constituit de la Marea Barents la Marea Neagră, V. A. Anfilov insistă asupra secvențelor celor mai semnificative în ce privește deteriorarea continuă a situației trupelor invadatoare, reconstituie, etapă cu etapă, drumul parcurs de acestea — presărat cu numeroase insuccese și mari pierderi în oameni și tehnică de luptă — din vara și pînă în iarna anului 1941, cînd a căpătat contur clar falimentul promițătorului război „fulger” preconizat de comandamentul suprem hitlerist. Spațiul nu ne permite nici încărc să enumerăm multitudinea episoadelor evocate de autor în maniera unui veritabil jurnal de campanie și nici să ne referim pertinent la opiniile și concluziile care însoțesc fiecare capitol. În mare parte ele pot fi găsite și în alte lucrări sovietice consacrate problematicii celui de-al doilea război mondial. În cazul monografiei de față considerăm demn de semnalat efortul de ordonare a materialului în scopul de a evidenția mecanismul întîm al desfășurării operațiilor militare pe ansamblul frontului fascist, precum și în diverse sectoare operative, resorturile reale care au determinat cu legitate implacabilă victoriile remarcabile ale armatei sovietice în prima fază a războiului de apărare a patriei.

V. A. Anfilov se ocupă în mod sistematic de evoluția celor trei mari grupări de arme germane „Nord”, „Centru” și „Sud” — care înaintau pe direcțiile strategice: Leningrad, Moscova, Kiev — analizînd schemele strategice și tactice care au stat la baza bătăliilor purtate de ele și urmărind în același timp, contramăsurile comandamentului sovietic, riposta armatei sovietice. Paginile lucrării oferă ilustrații elocvente a procesului de continuă slăbire a capacității de lovire și manevră a fasciștilor, ca urmare a puternicelor contralovituri date de armata sovietică, a pierderilor severe de oameni și material suferite și a imposibilității de a le înlocui operativ. De la 22 iunie pînă la 31 decembrie 1941 armata germană a pierdut 830 903 soldați și ofițeri. În ce privește tehnica de luptă numai pînă la sfârșitul lunii iulie au fost distruse 1 500 tancuri și 1 500 avioane germane. Astfel, dacă în primele 20 de zile ale războiului viteza medie de deplasare a trupelor germane pe direcția de atac era de 20 — 30 km zilnic, în următoarele 20 de zile aceasta a ajuns la numai 5 — 10 km zilnic și chiar mai puțin (p. 583, 584). Date fiind distanțele tot mai mari pe care le aveau de străbătut eșaloanele de aprovizionare, cantitățile crescînde de tehnică ce trebuia înlocuită precum și acțiunile detașamentelor de partizani care aduceau serioase perturbări în

sistemul de comunicații germane, (p. 546 — 547), marile unități hitleriste au început să resimtă lipsa munițiilor, a carburanților, fapt care le slăbea puterea de foc, le stânjenea mobilitatea și le punea tot mai des în situația de a trece în defensivă.

Intențiile inițiale ale hitleriștilor de a cucerii Leningradul și Moscova „din mers” s-au dovedit nerealizabile. Ca urmare a eșuarii — la sfârșitul lunii iulie — a ofensivei spre Moscova, planul „Barbarossa” a suferit o serie de modificări de fond, vizînd, deja, perspectiva unui angajament de durată al armatei germane pe teritoriul sovietic. Directivele date de Hitler la începutul lunii august preconizau, de data aceasta, acapărarea centrelor economice vitale ale U.R.S.S. prin atacuri pe diferite direcții strategice. Dar și planurile de a slăbi pe o asemenea cale capacitatea de rezistență a statului socialist au dat greș. Mobilizînd unități tot mai numeroase și mai bine dotate, comandamentul armatei sovietice a organizat o apărare eficientă a flancurilor acesteia, trecînd la o puternică contraofensivă în centru.

Rezultatul schimbării raportului de forțe pe ansamblul teatrului de război răsăritean nu s-a lăsat mult așteptat. Străpungerea cercului de oțel din jurul Moscovei printr-un asalt al blindatelor, ordonată de Hitler la 6 septembrie 1941, s-a dovedit a fi nu numai imposibilă dar și o cursă din care armata germană a scăpat cu prețul unor mari pierderi. Prin contraofensiva lansată la începutul lunii decembrie armata sovietică a aruncat spre apus trupele germane cu cca 100 — 150 km, prelînd în mod ferm inițiativa strategică. La 15 februarie 1942 Hitler a fost constrins să dea ordinul de retragere pe aliniamente

defensive. Eșecul bătăliei pentru Moscova — prima mare înfrîngere a armatei germane în cel de-al doilea război mondial — a însemnat totodată, falimentul războiului „fulger” al Germaniei hitleriste împotriva U.R.S.S. Eveniment de importanță istorică incontestabilă, bătălia pentru Moscova — subliniază autorul — a demonstrat că armatele germane pot fi și vor fi învinse, mareînd o cotitură nu numai în mersul Marului război de apărare a patriei ci și în evoluția celui de-al doilea război mondial în general (p. 577).

Cu descrierea acestui ultim episod al confruntărilor militare din cursul anului 1941 se epuizează și obiectul lucrării recenzate. În încheiere autorul efectuează un bilanț sintetic al primelor 6 luni de război, făcînd și unele considerațiuni de ordin general, teoretic cu privire la cauzele falimentului războiului „fulger” și semnificațiile victoriei obținute de armata sovietică. Fără a le putea relua, în totalitatea lor, ne propunem, totuși, să insistăm asupra muncii eroice prestate în spatele frontului de milioane de cetățeni sovietici și a activității politice și organizatorice desfășurate de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice pentru a mobiliza la luptă toate forțele poporului. Cu deplin temei V. A. Anfilov conchide că potențialul remarcabil al orînduirii socialiste, unitatea indestructibilă dintre partid și oamenii muncii, înaltul patriotism al armatei sovietice — cărora li s-au adăugat factori ca superioritatea strategiei și armamentului sovietic etc. — au stat la baza deznădămintului favorabil al bătăliilor purtate de poporul sovietic în primul an de război împotriva Germaniei hitleriste.

Cornel Almășan

ISTORIA ROMÂNIEI

TITU GEORGESCU, ION ILINCIOIU, 1907.
Intellectualii și răscoala, Craiova, Edit.
Scrisul românesc, 1974, 183 p.

Răscoala țăranilor din 1907, eveniment istoric memorabil, de la a cărei aniversare se vor împlini în primăvara anului viitor șapte decenii, a preocupat toate partidele și grupările politice, toate curentele și mișcările de idei politice și sociale. În rândurile acestora, forțele democratice ale intelectualității, indiferent de nuanța politică care se exercita asupra lor — socialistă, liberal-radicală, poporanistă etc. s-au înscris cu o participare activă și cu un rol bine definit în evenimentele din primăvara anului 1907.

Atitudinea intelectualității față de marca ridicare la luptă a țăranimii este evidențiată cu putere pe întreg cuprinsul cărții, autorii reușind să prezinte contribuția acestei importante păături sociale a societății românești, adeziunea ei deplină față de țăranimea răsculată în februarie-martie 1907. În pagini de un cald patriotism, sînt surprinse simțămintele de care era animată intelectualitatea de la cel din urmă învățător al satului, care, în mod firesc se identifica cu suferințele țăranilor, plină la intelectualii de prestigiu cu valoare științifică unanim recunoscută, față de lupta dreaptă a țăranimii.

În capitole cu subtitluri sugestive intitulate: *Un vulcan în fierbere, Curente și concepții progresiste despre lumea satului românesc la începutul secolului, Intellectuali satelor totuna cu țăranimea, Intellectuali ai orașelor în sprijinul țăranimii* etc., autorii prezintă gama largă a manifestărilor intelectualității în favoarea țăranimii răsculate, bineînțeles făcînd distincție între contribuția intelectualității satelor și cea a orașului, între cei care trăiau nemijlocit printre țărani, care, deci se identificau cu suferințele țăranilor și cei care doar studiau viața satului, între cei care s-au manifestat activ, unii ca participanți sau căpetenii de răscoală, alții ca propagatori ai spiritului răzvrătirii — și cei care s-au solidarizat cu țăranimea, protestînd pe lângă instituțiile guvernamentale administrative din orașe.

În capitolul introductiv, autorii — analizînd *Mișcarea socialistă și problema agrară pînă la 1907*, — relevă însemnătatea acesteia pentru țăranime, mișcarea socialistă aducînd în mijlocul exploataților de la sate „luminile nădejdelor de ieșire din sărăcie și robie” (p. 16). Cu forța argumentării solide autorii precizează faptul că majoritatea intelectualității socialiste s-a situat ferm pe poziția țăranimii, atît în preajma răscoalei din 1907, în timpul acesteia cît și ulterior.

După o succintă dar sugestivă analiză a situației social-economice a maselor țăranesti în preajma izbucnirii răscoalei din 1907 (vezi capitolul *Un vulcan în fierbere*, în care cititorul găsește date semnificative privind continua înrăutățire și sărăcire a țăranimii, autorii stăruie asupra curentelor și concepțiilor progresiste despre lumea satului românesc la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru. Ei reliefează curentele care acționau în lumea satelor și în primul rînd *ideile și principiile* de nuanță burghezo-democratică moderată ale lui Spiru Haret care, așa cum se știe, au dat naștere unor comentarii controversate în lumea satelor.

Tot în cadrul acestui capitol sînt analizate activitatea și propunerile lui Vasile Kogălniceanu, ale lui C. Dobrescu-Argeș, Al. Vălescu cît și programul de acțiune al acestora privitor la îmbunătățirea situației maselor țăranesti. După părerea noastră, era cazul ca în cadrul acestui capitol să fie analizate pe larg și ideile poporaniste ale lui C. Stere, popularizate de acesta în anii de la începutul secolului nostru în ziarul „Evenimentul”.

Deosebit de ilustrativ ni se pare capitolul intitulat *Intellectuali satelor totuna cu țăranii*, în care autorii întreprind o analiză amplă asupra acțiunilor revoluționare desfășurate de învățătorii, prociții, studenții și elevii din mediul sătesc. Pe parcursul a peste 36 pagini sînt ilustrate figuri reprezentative ale intelectualității rurale care în zilele fierbinți ale lunii februarie-martie 1907 s-au ridicat cu hotărîre în sprijinul luptei țăranimii.

Un spațiu important acordă autorii în lucrare adeziunii intelectualității orașelor față de lupta țăranimii. Relevînd faptul că numeroși intelectuali ai orașelor s-au apropiat de țăranime atît înainte, dar mai ales după răs-

coală (citind printre aceștia pe Radu Rosetti, G. D. Creangă, G. Scraha etc.) autorii evidențiază pleiada largă a reprezentanților științei și culturii românești trecută pe la școala idellor socialiste (Emil Racoviță, V. Babeș, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino, D. Voinov, N. Iorga etc.) care prin lucrări, conferințe, prelegeri au înfățișat situația grea a țărânimii, au cerut îmbunătățirea condițiilor de viață a acesteia. În cadrul a două paragrafe: a) *Profesori și tineret studios alături de țărânmie. Intelectualii socialiști și 1907* și b) *Scritorii, artiștii plastici, intelectualii de prestigiu, factori de răspundere în viața politică își exprimă adeviziunea la cauza țărânimii* sînt multiplu reliefate accentele de profundă indignare și mînie ale unor puternice personalități ca N. Iorga, A. D. Xenopol etc., care s-au ridicat în apărarea țărânimii.

Considerăm că în rindurile lucrărilor prin care A. D. Xenopol, de pildă, își ridică glasul contra sălbaticii represiuni poate fi citată și lucrarea *Mijloacele de îndreptare a situației țărânimii*, scrisă în ajutorul răscoalei 1907.

Bine reliefate sînt acțiunile tineretului studios, cele ale intelectualității socialiste (Const. Dobrogeanu-Gherea, Mihai Gheorghiu-Bujor, N. D. Cocea, Cristian Racovski etc.), ale scriitorilor M. Sadoveanu, F. L. Caragiale, Alex. Vlahuță, B. Șt. Delavrancea — din vechea Românie — Gh. Coșbuc, Oct. Goga, Emil Isac, Ion Lupaș — de peste Carpați — ale pictorilor O. Băncilă, Ștefan Luchian, Francisc Șirato și alții, în apărarea cauzei țărânimii.

Lucrarea se înscrie ca o contribuție prețioasă la cunoașterea atitudinii intelectualității față de țărânmie, față de ridicarea acesteia la luptă în primăvara anului 1907.

Mircea Iosa

Biblioteca „V. A. Urechia” Galați, *Cartea străină veche 1472—1700*. Catalog întocmit de Ion Mărunțelu, Sorina Codreanu, Florica Carapcea, Galați, 1975, XV + 243 p.

Biblioteca „V. A. Urechia” se numără printre acele biblioteci publice din țara noastră care depozitează fonduri extrem de valoroase de cărți vechi, străine și autohtone, fonduri care pornesc, ca și în cazul majorității celorlalte biblioteci ale noastre, posesoare de astfel de comori bibliofile, de la pasiunea și generozitatea fondatorului ei, în cazul așezământului gălățean al merituosului istoric Vasile Alexandrescu-Urechia.

Harnicul colectiv al bibliotecii gălățene prezintă acum cel de-al doilea volum din seria „Cataloagele Bibliotecii”. Cu zece ani în urmă a apărut prima parte a catalogului

descriptiv privind cartea românească veche (anii 1562—1830) și după mărturia alcătuitoarelor acestui catalog este de așteptat ca cea de-a doua parte a catalogului cărții românești vechi (cuprinzînd anii 1831—1865) să apară curînd. Aceleași așteptări se îndreaptă spre punerea la dispoziția publicului a cataloagelor cuprinzînd cărțile vechi de proveniență tipografică străină după anul 1700 și care sînt depozitate în rafturile bibliotecii „V. A. Urechia”.

În speranța îndeplinirii acestor așteptări ne aplecăm asupra catalogului de cărți vechi străine ale instituției gălățene în care se descriu bibliografic tipăriturile din anii 1472—1700.

Catalogul acesta cuprinde descrierea detaliată a 316 titluri de vechi tipărituri străine aflătoare în biblioteca „V. A. Urechia”, marea lor majoritate provenind din biblioteca personală a fondatorului lăcașului cărții al cărui nume îl poartă actuala instituție de cultură din Galați.

Descrierea bibliografică a celor 316 titluri se face după un criteriu bine stabilit și respectat de alcătuitoare catalogului cu o strictețe metodologică și cu o acribie riguroasă demne de toată admirația noastră; supărătoare, totuși, numeroasele greșeli de tipar.

Parcurerea acestui catalog devine relevantă pentru aflarea formației intelectuale a fondatorului bibliotecii, dar mai ales pentru orientarea programatică a preocupărilor bibliofile ale lui Vasile Alexandrescu-Urechia, preocupări care nu au fost numai ale sale ci în general ale tuturor intelectualilor români, atrași de mirajul cărții vechi străine, de la Nicolaus Olahus din veacul umanismului, Constantin Cantacuzino stolnicul și Mavrocordatii și pînă la Nicolae Iorga și Constantin Karadja din epoca noastră.

Aceste preocupări au în ultima instanță o singură și constantă flacără hrănitore și îndemnătoare: stringerea și păstrarea cărții vechi străine grăitoare despre trecutul țării noastre, despre romanitatea, continuitatea și unitatea etnică ale românilor înainte de toate, dar și despre istoria lor politică, statală și militară, despre geografia țărilor române, îndeosebi bogăția lor naturală, despre români în general. Bibliofilia intelectualilor români se dovedește astfel nu ca o simplă goană după comori livrești, nu ca un scop în sine, ci ca un act patriotic cu profunde semnificații programatice.

Afirmația și constatarea se verifică cu prisosință la V. A. Urechia prin parcurerea titlurilor de cărți rare pe care acesta le-a agornisit timp de o viață. Aproximativ două treimi din titlurile cuprinse în acest catalog conțin referiri mai numeroase sau mai tangențiale la români sau țărilor române, nu puține sînt volumele din biblioteca „V. A. Urechia”

consacrate exclusiv românilor sau țărilor locuite de ei în evul mediu. Acest fond devine astfel în chip justificat „o contribuție la bibliografia DACO-ROMANICA” (p. VII), dar și o prețioasă colecție de izvoare privind istoria patriei din cele mai vechi timpuri și plină în epoca din care datează aceste cărți imprimare.

Nu toate aceste titluri sînt unicate bibliofile din țara noastră; ele sînt, în marea lor majoritate chiar prezente și în rafturile altor biblioteci din țara noastră, bogate în fonduri de cărți vechi, fonduri născute însă din aceleași îmbolduri interioare și trainice ale bibliofililor-fondatori, preocupați de cartea daco-romanică, de strîngerea și salvarea unor cărți vechi rare și cu prețioase informații despre patria noastră. De obicei, acești fondatori nu și-au valorificat comorile livrești agonisite de regulă cu mari sacrificii și renunțări. Sarcina valorificării le-au lăsat-o cu generozitate urmașilor. Or, catalogul de față vine tocmai în împlinirea acestei sarcini, obligă și impune chiar valorificarea acestui tezaur de carte veche. Cei chemați, dar și obligați, să valorifice cartea veche daco-romanică din biblioteca „V. A. Urechia” dispun acum de un excelent instrument de lucru: Catalogul prezentat aici și pentru care toți specialiștii nu au decît să-și exprime gratitudinea alcătuitorilor săi pentru excelența muncă depusă.

Adolf Armbruster

„Cercetări arheologice”, Muzeul de istorie al R. S. România, 1, 1975. Biblioteca muzeologică, 328 p.

Noua publicație editată sub îngrijirea Muzeului de istorie al R. S. România, „Cercetări arheologice”, vine să demonstreze nu numai strădania unui harnic colectiv de arheologi, dar și atenta preocupare a conducerii muzeului pentru valorificarea cercetărilor și a unui bogat patrimoniu muzeal.

Primul volum din seria Biblioteca muzeologică își propune să prezinte cercetările arheologice întreprinse de Muzeul de istorie al R. S. România în perioada anilor 1969—1974, avînd drept scop, după cum subliniază însăși directorul muzeului prof. dr. Florian Georgescu, în capitolul introductiv (p. 3—7), „sporirea fondului de valori, pentru cunoașterea și evocarea tot mai aprofundată a trecutului celui mai îndepărtat”.

Organizat în două mari capitole, volumul grupează în primul rapoartele de săpătură, cel de-al doilea fiind închinat studiilor. Un prim raport Doina Galbenu, *Așezările neolitice*

de la Simnic, (p. 9—40), prezintă descoperirile făcute în marginea orașului Craiova, unde au fost identificate urmele materiale ale mai multor culturi preistorice (Criș, Vinča, Sălcuța, Cernavoda III, Cotofeni și geto-dacică) și din perioada prefeudală datînd din secolele VI—VII e. n.

Articolul lui Augustin Ulanici, *Săpăturile de la Brăneș*, (p. 45—70), reprezintă o încercare, pe baza unui valoros material arheologic, de clarificare a unor probleme mai dificile legate de perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, și de început a acesteia. Aprofundarea studiului acestor descoperiri va aduce noi date privitoare la cunoașterea începutului epocii bronzului în regiunile sud-carpătice.

Rod al colaborării dintre doi arheologi, raportul realizat de Augustin Ulanici și George Trohani, *Săpăturile de la Greci*, (p. 71—91), prezintă rezultatele unui sondaj efectuat pe malul lacului Căldărușani, unde au fost identificate urme de locuire din mai multe epoci istorice: culturile Glina-Schneckenberg, Tei și perioada geto-dacică. Pentru prima dată sînt întlnite în ceramica aparținînd culturii Glina elemente specifice fazelor B și C ale culturii Schneckenberg. Păstrînd o reținere pentru utilizarea improprie și depășită în contextul noilor cercetări ai fazei C din cronologia lui Prox, remarcăm totuși importanța descoperirii. Cîteva complexe ilustrează prima fază a culturii Tei (Tei-Cățelu) și o locuire geto-dacică din perioada secolelor II—I î. e. n.

Angrenat de mai mulți ani într-o activă cercetare a epocii bronzului Valeriu Leahu în *Sondașul arheologic de la Izvoarele*, (p. 101—112) valorifică rezultatele săpăturilor din anul 1974 dintr-o așezare aparținînd purtătorilor culturii Tei. Autorul aduce o serie de precizări cronologice asupra fazei a IV-a a culturii Tei (Tei-Fundeni) și analizează raporturile existente între aceasta și culturile învecinate — Coslogeni și Zimnicea-Plovdiv.

Cîteva date noi privitoare la faza a III-a a culturii Wietenberg sînt prezentate de Vlad Protopopescu în articolul *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Cornești* (p. 117—126).

George Trohani în articolul *Săpăturile arheologice efectuate la Chirnovi* (p. 127—145) și *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în așezarea geto-dacică de la Vlădiceasca* (p. 151—173), prezintă rezultatele obținute în urma unor mai lungi cercetări asupra locuirii geto-dacice în Climpia Munteniei. Sînt analizate două așezări geto-dacice de tip rustic al căror material arheologic aduce o nouă contribuție cronologică asupra tipurilor de inventar și locuințe din perioada secolelor III—I î. e. n. în regiunea sud-estică a județului Ilfov. Dacă raportul asupra săpăturilor de la

Chirnovi reprezintă o definitivare a cercetărilor, cel pentru aşezarea de la Vlădiceasca este parţial, urmînd a fi încheiat după efectuarea de noi săpături. Trebuie remarcate descoperirile prefeudale de la Chirnovi datînd din secolele IV, VI—VII şi IX—X, care contribuie la o mai bună cunoaştere a perioadei de formare a poporului român. Ca o completare a cercetărilor de la Vlădiceasca articolul lui Edith Ionescu, *Studiul materialului faunistic provenit din unele locuinţe geto-dacice de la Vlădiceasca* (p. 177—179) oferă arheologilor preţioase date a căror analiză va duce la cunoaşterea mai amănunţită a unor dintre ocupaţiile geto-dacilor.

Larissa Nemoianu şi Ion Andrişoiu în *Sondaajul arheologic de la Ardeu* (p. 181—189) aduc în discuţie o aşezare geto-dacică datată în perioada secolelor I. e. n. — I. e. n. Unele neclarităţi asupra observaţiilor stratigrafice („Pe panta de est, unde s-au deschis secţiunea a patra şi casele, situaţia stratigrafică este identică, dar stratul de cultură este ceva mai gros, fiind aici format din pămînt scurs de pe creastă” p. 182) şi faptul că sondaajul nu a dat un răspuns privind tipul de aşezare, constituie unele scăderi care vor putea fi remediate printr-o mai atentă activitate viitoare.

Din perioada stăpînirii romane în Dacia datează o mare necropolă tumulară, asupra căreia specialiştii Muzeului de istorie al R. S. România au întreprins o cercetare sistematică. Referiri la istoricul descoperirilor şi analiza inventarului funerar sînt cuprinse în articolul lui Valeriu Leahu *Cercetări arheologice în necropola tumulară de la Romula* (p. 191—209). Pe baza inventarului ceramic, a podoabelor şi monedelor descoperite în morminte, a ritului şi ritualului de înmormîntare este stabilită perioada de utilizare a cimitirului, între cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea şi prima jumătate a secolului al III-lea e. n. Aceaşi perioadă istorică este analizată într-un raport referitor la săpăturile executate în cele mai mari terme descoperite în România: Lucia Marinescu, Liviu Mărghitan şi Constantin Petolescu, *Thermele romane de la Micia* (p. 217—227). Autorii, prezentînd săpăturile efectuate între 1971—1974, fac un scurt istoric al termelor construite în timpul împăratului Hadrian sau Antoninus Pius şi refăcute de către Septimius Severus şi Severus Alexander. La construcţia termelor au participat Cohors II Flavia Commagenorum, Alla I Hispanorum Compagonum, staţionate la Micia, precum şi trupe din Legio XIII Gemina.

Deşi succintă informarea făcută de Anca Păunescu, *Şantierul arheologic de la Tirgşoru-Vechi* (p. 231—233), reprezintă o contribuţie valoroasă la studiul relaţiilor dintre autohtoni şi migratori. Într-un bordei datînd din secolele

X—XI au fost descoperite patru schelete ale unor indivizi omorîţi violent şi aruncaţi în groapa bordeiului puţin timp după dezafectarea lui. Autoarea articolului consideră întemeiată ipoteza că distrugerea bordeiului şi moartea celor patru locuitori să se fi datorat unui raid al unei populaţii migratoare, identificată cu pecenegii.

Lucian Chişescu în *Cercetări arheologice la Curtea Domnească din Suceava* (p. 245—256) prezintă rezultatele săpăturilor arheologice din 1974, care au dus la descoperirea fundaţiilor unui palat, considerat ca cea mai veche casă domnească din Suceava. În interiorul construcţiei se afla o sobă de caldă datînd de la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui următor şi care, prin reprezentările figurative, reprezintă o mărturie de artă feudală. Sînt descrise cîteva construcţii ridicate în vremea lui Ştefan cel Mare şi Vasile Lupu. În încheierea articolului autorul ne informează despre descoperirea în timpul săpăturilor a unui depozit de obiecte de podoabă de bronz aparţinînd orizontului cultural Ulmi-Liteni, atribuit culturii Noua şi datat la sfîrşitul epocii bronzului.

Volumul pe care îl prezentăm se încheie cu un capitol intitulat *Studii* în care Dinu V. Rosetti prezintă prima parte din lucrarea monografică *Cetăţeni-Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice* (p. 261—284). În acest capitol de început al monografiei ce îşi aşteaptă publicarea integrală sînt relatate cercetările efectuate în trecut de C. Butculescu şi I. Andrieşescu la Cetăţeni şi Impregurini. Studiul se ocupă de asemenea de vestigiile ce se găsesc în perimetrul comunei Cetăţeni.

Din sumara prezentare a tuturor articolelor publicate în acest volum reiese tematica variată, bine echilibrată, cuprinzînd rezultatele unor cercetări efectuate pe întreg teritoriul ţării, din neolitic şi pînă în evul mediu.

Lucrarea, executată în atelierul de reprografie al Muzeului, este scoasă în condiţii grafice mulţumitoare. Sugerăm însă, ca pe viitor, pentru îmbunătăţirea calităţii planşelor, să se renunţe la publicarea unor fotografii greu de realizat în condiţii bune prin sistemul de reprografie, sau ca ele să fie tipărite pe o hîrtie specială. Cu excepţia acestor minusuri, care ţin însă de arta tipografică, lucrarea impune prin ţinută ştiinţifică, fiind un preţios instrument de lucru şi informare pentru cei ce se interesează de descoperirile arheologice.

Alexandru Oancea

ISTORIA UNIVERSALĂ

GIUSEPPE PETRONIO, *Profilo di un'età: l'Illuminismo*, Palermo, Palumbo Editore, 1974, 216 p.

Intrarea, la mijlocul secolului al XVIII-lea a culturii europene într-o nouă fază, depășirea acelei etape a „crizei conștiinței europene” — cum inspirat a denumit-o filozoful francez Paul Hazard, a avut la bază cauze multiple și variate. Dezvoltarea economică a propulsat și a augmentat rolul burgheziei în viața socială, iar pe de altă parte a accentuat anacronismul vechilor structuri feudale. Încrederea în progres, în rolul pozitiv al științei, câștigă acum tot mai mult teren și de această stare de lucruri trebuie să țină seama și ierarhiile politice superioare. Pentru a nu fi nevoiți la aceasta unii suverani recunosc și aplică cu de la sine inițiativă procesul reformator în dinamica societății, chiar dacă caracterul compromisual al acestor încercări este vădit de la început.

Pe această linie, lucrarea lui Giuseppe Petronio, *Illuminismul*, se prezintă ca o reușită contribuție la reconsiderarea și cunoașterea mai aprofundată a acestei perioade de timp care a avut o importanță covârșitoare asupra dezvoltării istoriei și culturii universale. Autorul, profesor la Universitatea din Cagliari și la cea din Triest, a mai scris numeroase studii și lucrări de istorie și în special istoria literaturii italiene. În cartea de față, Petronio încearcă să traseze profilul istoric, politic, intelectual al Europei de la 1640 pînă la Revoluția franceză punînd în primul rînd problema metodologică a construirii conceptului sau modelului unei epoci istorice. Autorul trece apoi la studierea iluminismului ca fenomen politico-social cercetînd cauzele ascensiunii burgheziei. Iluminismul este analizat ca fenomen intelectual autorul căutînd să sesizeze principiile comune ale diferitelor manifestări culturale din această epocă. Sînt surprinse anumite aspecte caracteristice unei anumite perioade pe care autorul reușește să o încadreze cronologic în epoca de care se ocupă. Sînt analizați factori comuni prezenți în cadrul diferitelor națiuni europene, din punct de vedere economic, social, cultural. Odată surprinși acești factori care sînt legați între ei și sînt specifiți unor anumite perioade și țări, laolaltă alcătuiesc epoca iluministă pe care autorul încearcă să o delimiteze de cea care a precedat-o și de cea care i-a urmat.

În capitolul *Illuminismul ca fenomen politico-social*, este trasat un tablou al istoriei celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, în principalele țări ale Europei: Anglia, Franța, Italia, Austria, Rusia, oprindu-se mai mult

asupra formelor de guvernămînt din fiecare țară.

Capitolul *Illuminismul ca fenomen intelectual* analizează rolul intelectualității în stat, intelectualitate care-și dă seama că trăiește într-o epocă care este diferită de celelalte. În conducerea treburilor statului, rolul burgheziei este din ce în ce mai mare. Așa cum se evidențiază în literatura de specialitate „Încrederea în luminile rațiunii și în progres, lupta împotriva superstițiilor și pledoaria pentru toleranță, spiritul antifeudal și antiteologic, apărarea libertății individului și a egalității dintre popoare, primatul experienței în actul de cunoaștere, entuziasmul pentru ideea de iluminare a maselor etc. reprezintă doar cîteva din obiectivele gîndirii iluministe. Bineînțeles că ponderea acestor trăsături și obiective variază de la o țară la alta, iar formele literare pe care le capătă ideile majore ale epocii înregistrează și ele o mare diversitate... Creația literară se caracterizează și ea printr-o receptivitate mai largă sau mai redusă față de noile idei. În Anglia nu se poate vorbi de existența unei ample literaturi cu caracter iluminist, în vreme ce în Franța înregistrează o eflorescență deosebită.

În Spania, țările române, Ungaria, Polonia, Austria, predomină scrierile de popularizare cu caracter practic. Germania se remarcă prin operele erudite de filozofie și estetică, iar în Rusia apar unele ecouri literare notabile”.

În capitolul *Limitele și contradicțiile iluminismului*, Petronio reușește să surprindă cu acuitate toate aspectele esențiale ale epocii. Se subliniază aici faptul că Marx și Engels au dezvoltat lupta pe care burghezia în plină ascensiune a dus-o pentru cucerirea puterii, modul cum trebuie purtată lupta proletariatului pentru răsturnarea societății capitaliste și instaurarea noii ordini sociale. Autorul găsește una din limitele iluminismului în faptul că această epocă a coincis în cea mai mare parte a țărilor europene cu perioada absolutismului luminat. O contradicție este aceea că cei care au luptat pentru ideile iluministe erau prin naștere și educație din vechea nobilime.

Urmează apoi un capitol care cuprinde o antologie din cele mai importante texte semnate de Rousseau, Montesquieu, Locke, Condorcet, Kant, Voltaire, Diderot, Descartes, Bacon, La Mettrie, D'Alembert, Lessing,

¹ Romul Munteanu, *Cultura europeană în epoca luminilor*, București, Edit. Univers, 1974, p. 14—15.

Holbach, Condillac, Verri, Genovesi, Beccaria. Un indice de nume încheie această interesantă lucrare indispensabilă pentru cercetătorul dornic de a fi la curent cu tot ce este nou în domeniul culturii.

Nicolae N. Rădulescu

Ptsima i bumagi Imperatora Petra Velikago (Scrisorile și hîrțile împăratului Petru cel Mare), vol. XI, partea a 2-a (iulie—decembrie 1711), Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1964, 742 p.; vol. XII partea 1 (ianuarie—iunie 1712), Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1975, 589 p.

În paginile revistei „Studii” (nume sub care a apărut cea prezentă plină în 1974) a fost prezentat cu mai bine de un deceniu (nr. 3/1963, p. 755) volumul XI partea 1 (ianuarie—iunie 1711) din valoroasa culegere de documente privind domnia lui Petru cel Mare, țarul Rusiei. După cum se știe aceste izvoare istorice cuprind în același timp importante știri privind istoria relațiilor internaționale europene și chiar asiatice la vremea respectivă în general și a relațiilor statului rus cu popoarele din sud-estul continentului nostru în special. Din aceste motive era și firesc ca volumele din „Scrisorile și hîrțile împăratului Petru cel Mare” să fie consultate, de cînd au apărut ele încă din secolul trecut, în vederea documentării unor lucrări despre istoria legăturilor Rusiei cu țările române, campania de la Prut constituind principalul eveniment militar, politic și diplomatic din această epocă.

De obicei volumele recent apărute fac obiectul prezentării lor cititorilor revistei de față ca și ai oricărui alt periodic. Totuși pentru că volumul XI partea a 2-a (iulie—decembrie 1711) n-a fost încă prezentat specialiștilor interesați în probleme privind consecințele campaniei de la Prut în regiunile sud-estice ale Europei, inclusiv țările române, credem că cuprinderea lui alături de volumul XII, partea 1 (ianuarie—iunie 1712) este firească și binevenită.

Așa cum era și de așteptat volumul XI, partea a 2-a (iulie—decembrie 1711) introduce pe cititor în climatul politic și militar din vara anului 1711 cînd au început negocierile ruso-turce menite să ducă la încheierea păcii pe baza armistițiului încheiat la Vadul Hușilor. Totodată el cuprinde știri privind operațiile militare în cadrul Războiului nordic, dar și negocierile guvernului rus cu principalele state europene (Anglia, Franța, Olanda) în vederea fie a încheierii unei alianțe contra Suediei, fie pentru aplanarea acestui conflict care dura de mai bine de un deceniu. În același timp se

găsese prețioase informații relativ la unele reforme interne din statul rus cum ar fi de exemplu reorganizarea armatei; în acest sens menționăm Regulamentul în 26 articole din 10 decembrie 1711 care stabilește compunerea unităților, instrucția ostașilor, soldel² plătite ofițerilor și subofițerilor etc. Importante sînt și relațiile referitoare la reglementarea comerțului interior și exterior al Rusiei.

Cele 416 documente din volumul XI partea a 2-a provin din Arhivele de stat din Moscova, din Leningrad și din Taru (R. S. Estonă) dar și din unele publicații rusești și sovietice, redactate în limba rusă, polonă și germană. Cîteva din acestea se referă direct la unele probleme din istoria campaniei de la Prut. Așa de exemplu merită atenția scrisoarea din 15 iulie 1711 a lui Petru cel Mare către G. T. Dolgoruki în care se dă explicația oficială a eșecului armatei ruse în fața celei otomane și anume: lipsa proviziilor și a unei cavalerii! Apoi urmează două memorii din 25 iulie 1711 ale generalului Rönne relativ la misiunea ce primise din partea țarului de a cuceri cetatea Brăila însoțit fiind și de spătarul Toma Cantacuzino cu oamenii săi. Aceste memorii au cite o anexă. Una se referă la efectivele celor două armate beligerante de la vadul Hușilor. Din ea rezultă că armata rusă avea un efectiv de 38 246 ostași (din care 6 692 cavalerie) și 108 guri de foc, iar armata otomană 119 665 (din care 57 862 cavalerie) în afară de cei 70 000 tătari și 469 guri de foc. A doua anexă privește atacul Brăilei. Din ea rezultă că cetatea avea o garnizoană otomană de 3 000 oameni, că generalul Rönne a ajuns cu corpul său expediționar la mănăstirea Măxineni la 11 iulie, iar asaltul cetății s-a dat la 13 iulie, că aceasta a fost cucerită la 14 iulie, iar la 17 iulie, din porunca țarului a fost restituită otomanilor. Cit privește efectivul corpului expediționar el ar fi fost de 5 600 de oameni; pierderile rușilor ar fi fost de 400 de oameni, iar ale turcilor de 900 de oameni.

Volumul XI partea a 2-a mai cuprinde un număr important de documente privind relațiile lui Petru cel Mare cu Dimitrie Cantemir, fostul domn al Moldovei, care, după campania de la Prut, s-a retras în Rusia. Unul este o rezoluție a țarului, din 1 august 1711, în 8 puncte pe petiția lui Dimitrie Cantemir prin care acesta solicita reglementarea situației sale pe teritoriul Rusiei. Apoi urmează trei memorii ale lui Dimitrie Cantemir din luna iulie 1711 adresate țarului, precum și o scrisoare a fostului domn al Moldovei adresată lui F. M. Apraxin din 22 august 1711 datată din Kiev, în fine lista nominală a persoanelor care l-au însoțit pe Dimitrie Cantemir în Rusia (sînt în total de 448 de nume).

Alte documente din același volum se referă la negocierile ruso-turce desfășurate

În a doua jumătate a anului 1711 la Constantinopol pentru încheierea păcii, ilustrate prin scrisorile adresate de Petru cel Mare sultanului Ahmed al III-lea, marelui vizir Baltagi Mehmed paşa, precum şi baronului P. Şafirov. Din ele rezultă marele interes manifestat de ţarul rus pentru încheierea cât mai grabnică a păcii cu Imperiul otoman, pentru a avea mină liberă în continuarea Războiului nordic.

În anexă volumul cuprinde un tabel cronologic al tuturor documentelor din cele două părţi ale sale, indici separaţi de persoane, nume geografice şi lucruri, o bibliografie a literaturii istorice privind această problemă precum şi numeroase note pe marginea documentelor din ambele părţi.

În volumul XII partea 1 (ianuarie – iunie 1712) mai mult de jumătate din cele 324 documente sînt inedite. Ele provin din Arhivele de stat din Moscova şi Leningrad, din Tartu (R. S. S. Estonă) din Arhivele de stat din Austria, R. D. Germană şi R. P. Polonă. Majoritatea documentelor privesc desfăşurarea operaţiilor militare ale Războiului nordic (campania din Pomerania, din Finlanda) dar şi activitatea diplomatică a guvernului rus în principalele capitale europene menite să ducă la încheierea unui armistiţiu cu Suedia. Alte negocieri diplomatice tindeau la strîngerea relaţiilor comerciale cu diferite state, de exemplu este inclus proiectul de tratat comercial cu Olanda în 15 puncte. De asemenea mai sînt incluse documente relativ la reorganizarea statului rus, de exemplu a armatei.

Cum era şi firesc multe din documentele acestui volum privesc relaţiile ruso-turce, dar şi relaţiile guvernului rus cu popoarele din sud-estul Europei care năzuiau să-şi redobîndească independenţa politică cu sprijinul armatei ruse. În privinţa relaţiilor ruso-turce, din documentele volumului rezultă că negocierile diplomatice din primăvara anului 1712 duse de baronul P. Şafirov la Constantinopol pentru încheierea tratatului de pace erau la un moment dat pe punctul de a eşua datorită presiunilor exercitate de Carol al XII-lea regele Suediei refugiat la Bender care urmărea să determine pe turci să rupă aceste negocieri şi să reînceapă războiul împotriva Rusiei în alianţă cu Suedia. De aceea în documente sînt oglindite şi pregătirile de război ale Rusiei din primăvara anului 1712 efectuate în Ucraina. În legătură cu aceste pregătiri sînt arătate şi acelea ale popoarelor român, srb, bulgar, muntenegrean care trebuiau să delzănţuie o răscoală antiotomană de îndată ce războiul ar fi re izbucnit. Sînt redată în acest sens corespondenţa patriarhului Atanasie al srbilor, a diferiţilor comandanţi de oşti srbii (Vulin, Tukelin, Pantelimon Bojici) cu

guvernul rus, precum şi scrisorile trimise de boierii Cantacuzini din Ţara Românească (Constantin stolnicul, Mihai spătarul fratele său, Toma Cantacuzino spătarul refugiat în Rusia). După cum se ştie menţinerea păcii în sud-estul Europei în primăvara anului 1712 a fost asigurată prin semnarea tratatului de pace ruso-turc pe 25 ani, la 5 aprilie şi ratificat de Petru cel Mare la 21 mai. Acest important document este însoţit în volum de mai multe scrisori şi rapoarte ale baronului P. Şafirov, precum şi ale ambasadorilor Anglici, Olandei şi Franţei la Constantinopol.

Ca şi celălalt volum acesta cuprinde în anexă o listă cronologică a documentelor, fie că ele au fost semnate de Petru cel Mare, fie că este vorba de scrisori primite de acesta din partea unor personalităţi politice ruseşti şi străine.

Rezultă aşadar că cele două volume de documente prezentate cuprind valoroase materiale privind istoria Rusiei la începutul secolului al XVIII-lea, dar mai ales asupra legăturilor statului rus cu popoarele din sud-estul Europei într-o epocă cînd acestea se străduiau să reia lupta de eliberare de sub dominaţia otomană. Ele sînt utile şi pentru acea parte din istoria patriei noastre, epoca lui Constantin Brîncoveanu şi Dimitrie Cantemir, prin ştirile mai puţin cunoscute pe care le pun la dispoziţia specialiştilor.

Constantin Şerban

E. LE ROY LADURIE, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, în Col. „Bibliothèque des histoires”, Gallimard, Paris, 1975, 642 p. + hărţi în text.

Montaillou. Un sat situat la o altitudine de 1300 m, aproape de izvoarele rîului Hers, în ţinutul Aillon, dominînd un frumos platou înconjurat de păşuni şi de păduri. O mică comunitate occitană şi pirinee, vreo 200–250 de oameni, munteni şi păstori. Cu peste 650 de ani în urmă, teatrul unei drame colective. O dramă care a durat ani în şir.

Locuitorii acestui sat din secolul al XIV-lea vorbesc, povestesc. Viaţa, rivalităţile şi luptele, bucuriile şi necazurile, amorurile şi păcatele, mentalităţile şi sentimentele se dezvăluie în viu grai, iar noi le auzim, le simţim, le trăim. Datorită unui episcop devorat de zelul inchiizitorial, pornit să alunge „erezia” dintr-un sat cathar, care a interogat ani în şir, torturînd sufleţi şi trupuri, pe locuitorii din Montaillou. El a pus să se înregistreze confesiunile smulse, tot ce s-a declarat, tot ce s-a mărturisit. Nimic nu i-a scăpat, nici viaţa intimă, nici dramele

vieții cotidiene ale unei populații paupere, oprimită de cler și de un clan tiranic; nici problemele copilăriei și ale morții, cutumele, magia, necredința, moravurile și familia, miturile și obiceiurile. Destăinuirii smulse în cadrul unor interogatorii meticuloase și nesfârșite, în totală conștiință de cruzimea efectuării lor și notate cu migală. Această mărturie unică, neintermediată, a țaranului despre viața și existența sa chinuită a constituit temelia documentară a cărții *Montaillou, sat occitan 1294—1324*. Această lume o avem în fața ochilor, viața ei se desfășoară înaintea noastră, reînviată de Le Roy Ladurie. Filmul unei lumi de mult apuse, dar reanimate, se derulează într-o lucrare magistrală de istorie, într-o carte deschizătoare de drumuri.

E. Le Roy Ladurie, profesor la Collège de France, s-a mai ocupat de istoria lumii rurale *Les paysans de Languedoc*, 2 vol. 1966, și în *Histoire de la France rurale*, vol. II, în curs de apariție. El a studiat mari ansambluri, fenomene de lungă durată, în investigații erudite, bazate pe statistici, evaluări cantitative, pe tehnici noi. *Montaillou*, monografie clasică de viață rurală, se distinge de tot ce a creat Le Roy Ladurie. Aici ni se prezintă istoria unei microunități, a unei insule, a unei obști care vorbește, forțată de Jacques Fournier, episcop de Pamiers (1317 — 1326), autorul sau personajul responsabil al surselor documentare unice ce au stat la baza acestei cărți.

Animator diecezean al unui formidabil tribunal al Inchiziției, acest anchetator nemilos, obsedat și maniac — viitor papă de Avignon, ales în 1327, activează pe un teren „infecat” în trecutul îndepărtat și în vremea sa de erezia albigenă sau de cea cathară. Abil, dur, perseverent și crud, interogatoriile sale nu au sfârșit. Maniac al detaliului, el pune să se noteze totul. Din 98 de dosare care reprezintă inculparea a 114 persoane, în majoritate eretici de tendință albigenă și valdensă, interogate în Oficiul său, 25 sînt din Montaillou. Bărbați și femei au făcut mărturisiri substanțiale, detaliate, au răspuns despre rude, prieteni, vecini și vecine; despre Dumnezeu și demoni, despre rău, rușine și păcat; despre dragostea admisă și cea ilicită; despre papă, biserică, slujitorii ei, despre transhumanța, despre oi, într-un cuvînt despre cotidian. Mărturii confruntate apoi, precizate în vederea învinuirii unor oameni nevinovați.

Cu o meticulozitate rară și o indiferență frapantă față de suferințele morale și trupești ale victimelor sale, adînc pătruns de ideea necesității stîrpirii molimei, a „ereziei”, Fournier a păstrat înregistrările interogatoriilor. Valoarea documentară a confesiunilor este impresionantă. O parte, nedefinibilă, aparține poate fanteziei; unele afirmații sînt

poate ticluite sau mincinoase, smulse cu forța de anchetator. Majoritatea confesiunilor este însă sigură, veridică, fascinantă. Sînt mărturii uimitoare despre lumea montană, a pășunilor, a colibelor, a transhumanței, despre lumea sedentară, a caselor (*ostal* — „fumuri”), care constituiau satul Montaillou. Imaginea acestei lumi a zugrăvit-o magistral Le Roy Ladurie în această lucrare capitală, atît de neobișnuită prin structură și manieră.

Procedurile și interogatoriile lui Jacques Fournier, transcrise în citeva volume constituie izvorul de o valoare inestimabilă care a stat la baza acestui eseu de etnografie rurală proiectat departe în istorie. Ele au constituit o calamitate pentru locuitorii din Montaillou, dar au devenit o mină de aur pentru istoric. Modest, autorul susține că anchetele lui Jacques Fournier „le-am regrupat, le-am reorganizat pur și simplu în spiritul unei monografii sătești” (p. 21). Afirmație repudiată de profunzimea investigației textelor originale, de noutatea temei abordate, de metodele inedite de cercetare, de spiritul original, de stilul inimitabil.

E. Le Roy Ladurie reînvie acest Montaillou de la începutul secolului al XIV-lea. Reflexii savante se îmbină cu afecțiunea mărturisită sau nemărturisită pentru acea lume obidită, chinuită de anchetator. Cîteva vorbe, cîteva fraze, cîteva gânduri înregistrate îi oferă mereu prilejul să reanime situații complicate, să dezvăluie pasiuni violente, să reconstituie realitatea, modelînd-o uneori cu imaginația sa fertilă, creatoare, fără a jefii însă realitatea, așa cum rezultă ea din registrele cercetate.

Periplul său începe cu aspectul ecologic, cu „Casa și păstorul”, și tratează despre mediul înconjurător biologic, încarnat în faună și floră, urmat de un studiu social și socio-politic al satului: despre puteri, despre casa-familie (*domus, ostal*) despre clanul dominant, Clergue. Capitole consistente sînt dedicate ciobanilor și marilor transhumanțe, etnografiei acestei zone, studiului mentalităților pastorale. A doua parte a cărții, sugestiv intitulată: „Arheologia satului Montaillou: De la gest la mit” evocă, între altele: Jocurile căsniciei și ale dragostei”, „Gestul și sexul”, „Sentimentul copilăriei și virstele vieții”, „Moartea în sat”, „Rețele culturale”; „Structuri sociale: femei, bărbați, tineri”; „Sentimentul naturii și al destinului”, „Magia și mîntuirea”; „Paupertatea, milostenia și munca”; „Dincolo de mormînt și cealaltă lume” și altele. Un periplu care duce pînă la adîncimi nebanuite, pînă la disperare, în acea zonă a suferințelor infinite ale unor oameni săraci, obidiți, mereu pe drumuri, a acestor țărani și păstori din Montaillou care neagă încarnarea și actul creației, pentru care catharismul, „erezia” este creștinism și care îndură

toate chinurile vieții pentru a cuceri un rai imaginativ, conceput ca o dezlegare, un repaus total, ca un sfârșit al suferințelor.

Istoria acestei lumi Le Roy Ladurie o studiază prin disecarea „registrului inchizițional”, a manuscrisului latin de la Biblioteca Vaticană, a altor registre și dosare inedite, prin utilizarea unor metode noi de cercetare istorică și etnografică. Rezultatul a fost *Montaillou*, văzut sub multiplele sale dimensiuni, acea realitate cathară și occitană de acum peste 650 de ani, reînviată cu un talent deosebit. Acest *Montaillou* care „este evenimentul oamenilor mărunți; seismul vieții restituit de un text exemplar și represiv, care constituie în limba latină, unul din monumentele literaturii occitane”. Acest *Montaillou* care „este dragostea dintre Pierre și Béatrice, este turma lui Pierre Maury”. Acest *Montaillou* care „este căldura carnală a casei (ostal) și promisiunea ciclică a vieții de apoi țărănești” (p. 625). *Montaillou, sat occitan*, cartea care marchează un eveniment în istoriografia franceză și cea universală.

Chiar dacă pe unii îi vor irita, sau pe alții îi vor deranja metodele noi de investigație, cutezanța judecăților, imaginația fecundă,

viziunea autorului. Când reporter, integrat în lumea pe care o descrie și a cărei dramă o trăiește, când cu bisturiul în mână, pentru a diseca, în profunzimi, structuri intime; când investigator pasionat, când alături de victimele tracasate. Rareori impasibil. Și respectând ceea ce spun documentele, respectând adevărul istoric.

Fără îndoială, comunitatea sătească cercetată de Le Roy Ladurie nu este tipică pentru întreaga societate rurală franceză din secolul al XIV-lea. *Montaillou* nu este un etalon. El este însă o pildă unică, vie a existenței și vieții cotidiene a unei comunități rurale, povestită de membrii ei prin intermediul unui mare istoric.

Istoria este compatibilă cu arta, ea poate fi o artă. Ea nu exclude apelul la toate resursele spirituale în vederea reconstituirii trecutului. Dar numai cu condiția ca aceasta să se realizeze pe baza unei documentații solide, analizate critic, a unei argumentații ferme. În acest sens E. Le Roy Ladurie a dovedit, prin *Montaillou, sat occitan* că istoria poate fi o artă majoră.

S. Goldenberg

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale private la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU–MUZICĂ–CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- ÉTUDES ET RECHERCHES SUR L'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE L'ART PLASTIQUE
 - SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- Actes du XIV-e Congrès international des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.
- ADÂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- BUSUIOC ELENA, Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova (Secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea), 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- Inscripțiile Daciei Romane, vol. I., 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, volumul III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- Mihai Viteazul, Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céramique en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains a l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minor. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 572 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și SIMANSCHI L. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A Moldova (1384—1448) vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSNCO — 3878

